זכרונות רמב"ת

מנשה בן חיים קניג

בעזרת השם יתברך

זכרונות רמב״ח

א) **בצל האש**

מאורעות אישיים מתקופת השואה

ב) **בצל גדולים**

חוויות אישיות אצל גדולי הדור,
שלפני השואה ולאחריה

מנשה בן חיים קניג

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2022

יד בנימין, ארץ ישראל, עשרה בטבת תשמ״ג

ב צ ל - ה א ש

(חייו של יהודי חרדי במחנות העבודה ההונגריים בתקופת השואה)

א) דיין האמת.

ב) ברוך אתה ד ... על העץ.

ג) חופשה לשבת.

ד) פס לבן - פס צהוב.

ה) פגישתי עם זידיטשוב.

ו) מעבדות לחרות.

ז) משפיל גאים עדי ארץ.

בצל - גדולים

לימוד וביקור אצל גדולי הדור
בתקופה שלפני השואה

ח) הרבי ז"ל מסאטמאר.

ט) א. האור-מלא הי"ד זצוק"ל מקאסון.

ב. ר' שלום אליעזר הי"ד זצוק"ל מראצפערד.

ג. החקל-יצחק הי"ד זצוק"ל מספינקא.

ד. הלבושי מרדכי זצוק"ל ממאד.

ה. המנחת-אלעזר זצוק"ל ממונקאטש.

ו. האדמור מבעלזא רבי אהרן זצוק"ל.

ז. על קבר רחל עם האדמור מויזניץ רבי ח.מ. זצוק"ל.

ח. הגאון האדיר ר' שלמה זלמן הי"ד זצוק"ל משימלוי.

ט. הבית ישראל זצוק"ל מבקר בדירתנו במסמיה.

י. הרב אשר זאב ורנר זצוק"ל והחפירות סביב קבר הרמב"ם בטבריה.

מבוא קצר

א) בצל - האש

כשלש שנים וחצי - משמיני עצרת תש"ב, עד פסח שנת תש"ה הייתי במחנות עבודה ההונגריים. (מונקא - טאבור בלעז) בתקופה זו היו חויות אישיות שונות, אשר מרגיש אני דחיפה חזקה למסור אותן לדורות הבאים, ובעיקר לבניי בנותיי ונכדיי ולמשפחתי הרחבה.

יש כביכול בחלק מהסיפורים אלה, נימת התפארות, אין מטרת סיפוריי אלה להשתבח במעשיי בימים נוראים אלה.

מטרת הסיפורים הן:

א) ללמד, להאמין, שמי שנגזר עליו להישאר בחיים, מלאכי ד' מלווים אותו תמיד, ועוזרים לו לעבור את המכשולים הכי מסוכנים.

ב) ללמד, שמגיעים לפעמים זמנים, שאין לעשות חשבונות שטחיים, אלא לבצע מצוות ד', יהיו התוצאות אשר יהיו.

מה אשיב לד'' כל תגמולהו עלי

למעשה היה מן הראוי והנכון, לקבוע מצדי יום שמחה ותודה, להודות להקב''ה על חסדו הגדול שעשה עמדי, בתקופה איומה חסרת תקדים זו.

ואכן, אין יום, ואין תפילה, שאין אני מודה לד' על חסדו הגדול אתי.

אולם איך אעשה שמחה פומבית לזכר נס הצלתי, כשבאותו זמן, הושמד רוב מנין ורוב בנין משפחתינו:

הורי היקרים הי''ד

אשתי ובנותיי הי"ד

אחיי ואחיותיי הי"ד

בתוך מיליוני אחינו בני - ישראל בתוכם אלפיי גדולי תורה אדמורים ורבנים,במיתות משונות ואכזריות, שלא היתה דוגמתן, מיום ברוא אלקים אדם על הארץ.

לתקופה זו קראת בצל - האש.

ב. <u>בצל-גדולים</u>

<u>זה לעומת זה עשה אלקים.</u>

תקופה מקבילה כמעט (כשלש שנים) זכיתי ללמוד בישיבת הרבי ז"ל מסאטמאר.

בחלק זה - בצל-גדולים, אני מספר על התרשמותי מאישיות גדולה ועצומה ביהדות החרדית, ה"ה הרבי ז"ל

מסאטמאר מרן הצוה"ק רבי יואל טייטלבאום זצוק"ל, שנשאר לפליטה מהדור שלפני השואה, וכאמור זכיתי ללמוד בישיבתו כשלש שנים (שנות תרצו-ז-ח).

ג) כתבתי גם סיפורים על ביקוריי אצל גדולי אדמורים וצדיקים בתקופה שלפני השואה. להראות לדורות הבאים צידקתם ותמימותם שהרקיעו שחקים, אולי יידבק בנו משהוא.

מנשה בן-חיים ומינדל

יד בנימין - ארץ ישראל

יזכור אלקים

את נשמת הקדושים והטהורים שהושמדו בשואה על קידוש השם

בשנות תש"א - תש"ד.

אבא מארי חיים הי"ד כן מנשה ופרומעט ז"ל.

אמי מורתי מינדל הי"ד בת פנחס ולאה רבקה ז"ל.

אשתי מרת מרים יענטא הי"ד בת חיים דוד ולאה רבקה הי"ד

בתי פייגא הי"ד.

בתי חנה הי"ד.

אחי פנחס הי"ד.

אחותי הינדה הי"ד.

אחותי פייגא הי"ד.

אחי אהרן דוד הי"ד.

אחי מרדכי יהודה הי"ד.

ד י י ן ה א מ ת

****

עשרים שנה לחיסול קהילות הקודש בהונגריה בכלל, ועיירתי סערענטש בפרט. בימים שבין חג הפסח - לחג השבועות תש"ד לאלף החמישי.

* * * * * * * * * * *

הכותב לא היה בעיירה באותם הימים הקשים. הוא היה במחנות העבודה ההונגריים.

הוא שמע אודות וכוח נרגש וסוער שהיה בבית הכנסת בין אנשים שונים אודות המצב וסיבתו.

הוא הכירם היטב את האנשים המופיעים בסיפור ואת דעותיהם. ואין לו כל ספק שדעות אלו נשמעו בבית הכנסת באותם ימים טרופים נוראים של-שנת תש"ד.

דממת מוות שררה בבית הכנסת הגדול, שחגג לפני כשנה, את שנת ה-שלושים לקיומו. מפעם לפעם נשמע בכי חרישי ואנחה קורעת לב.

עם רדת החשכה, נדלק אור קלוש באחת מפנות הבית, ומחזה איימים נתגלה לעיני המסתכל.

על רצפת בית הכנסת, ישבה כל הקהילה, על מטלטליה.

הקהילה על רבניה, דייניה ושוחטיה, חרשתניה, תעשייניה וסוחריה, פועליה,חייטיה, נגריה וסנדלריה, ישבה משפחות משפחות, על רצפת בית - הכנסת, כשאוירת חרדה מרחפת באויר.

זה שבוע ימים, שאוירה זו שולטת בכל, מאז יום האחרון של חג הפסח, שניתן צו להצגת "מגן דוד צהוב" על חזית הבית של כל יהודי והשמעת רמזים רבי משמעות, על הגורל המר הצפוי להם.

פרנסי הקהילה שעמדו בקשרים עם מוסדות העיר והמשטרה (זנדרמריה) בעבר, וניסו לקבל תשובה, על עשרות השאלות שנשאלו, בקשר למטרות של ההוראות האחרונות נגד היהודים, לא נענו. שתיקה מוזרה היתה התשובה. פה ושם, נאמרו מלים מועטות ומשפטים קצרים כלתי מובנים.

לאט לאט נודעו פרטי הגזירה.

בשלב ראשון, ירוכזו כל היהודים בבית הכנסת הגדול, ומשם יועברו ברכבת, לעיר המחוז (שאטור - אליה - אויהעל) לשם יצירת גטו.

מדי יום ביומו, הופיעו על לוח המודעות של העיר, הוראות חדשות, בנוגע ליהודים.

כבר ביום ראשון אחרי פסח, נאסר על כל יהודי, לעזוב את העיר בלי לקבל רשות.

יום אחרי זה, נצטוו כל היהודים, לענוד "מגן דוד צהוב" על דש בגדיהם, בלכתם ברחובות העיר.

ביום השלישי, בהיות הבוקר עברה המשטרה מבית לבית, והודיעה על איסור יציאה מהבית.
בהוראות האחרונות נאמר; -
יהודים! עליכם לעזוב לצמיתות את בתיכם.

הינכם מועברים לעיר המחוז.
לשם ביצוע ההעברה, תרוכזו, כבית הכנסת הגדול, ומשם תסעו ברכבת למטרה הסופית.
בלי הבדל בין משפחה גדולה לקטנה, אסור לכל משפחה, לקחת יותר מעשרים וחמש קילו בגדים ודברי אוכל.
מי שלא ישמע להוראות אלו, אחת, דינו למוות.
רחוב אחרי רחוב, נתרוקנה העיר מתושביה היהודיים. וביום חמישי לפנות-ערב, הצטופפה כל הקהילה בת אלף ומאתיים נפש, בבית הכנסת הגדול, כשרצפת בית הכנסת משמשת כשולחן ומטה לעשירים ועניים, למכובדים ולפשוטי עם גם יחד.
עם ביאת המשפחה האחרונה, וסגירת שערי החצר מבחוץ, על ידי המשטרה, השתררה דממת מוות באולם.

* * * * * * * * * *

הצפיפות היתה איומה. אי אפשר היה לעבור ממקום למקום. כל תנועה קטנה, גרמה לדוחק יתר, למשפחות הרבות, שעל ידן היתה ההליכה. הרצון למנוע צפיפות יתר, גרם לצמצום התנועה עד למינימום ההכרחי ביותר.

פתאום נשמע רחש לחש, באמצע האולם, נראית דמות גבה קומה ורחב כתפיים, מפלסת לה דרך בין היושבים על הרצפה.

הדמות שפניה מיועדת מזרחה, לצד ארון הקודש, לא שמה לב, לריטון הקהל על ההפרעות שהיא גורמת, והלכה בצעדים גדולים, הלוך וצועד קדימה, עד הגיעה לצדו השמאלי של ארון הקודש.

במקום זה, התמקמה משפחתו של ר' מנחם קייזלר. ראשה של משפחה זו, תושב העיר זה שישים שנה, תלמיד חכם גדול וירא שמים מרבים, לא הופיע בבית הכנסת ובית המדרש, קרוב לשנתיים, עקב מחלתו וגילו המתקדם. כעת ישב לו על חבילתו כשעיניו סגורות ופניו מופנים כלפי מעלה.

מעלות ומדות טובות רבות היו לו לר' מנחם, אולם תמימותו הגדולה, ואמונתו הצרופה ובטחונו בד', אשר לא סר ממנו, גם בעתות צרה וצוקה, אשר לא פסחו עליו, בשמונים שנות חייו, הרימיהו, למעל כל תושבי העיר, אשר הביטו עליו כאל אדם השלם. המקבל יסורים באהבה, ואינו בועט בהם, והמחזיר - אהבה לבוראו, תמורת כל צער וסבל הבאים עליו, כפרט, או כחלק מן הכלל.

אל ר' מנחם זה החסיד התמים, היו פניו של ר' ירמיהו רוזנבליט מיועדת.

זה שנתיים ימים, מאז מחלתו של ר' מנחם, ואי הופעתו בבית-המדרש, הופסק הוכוח בין ר' ירמיהו ור' מנחם.

וכוח זה נמשך קרוב לארבעים שנה, מאז הופיע בעיירה הבחור הליטאי, המתנגד מבטן ולידה, בעל השכל החריף והחד, והתיישב בה, עם נישואיו, עם בתו של אחד מנכבדי העיר.

בוכוח זה, שנמשך לסירוגין שנים רבות, היה הנושא העיקרי, מצבו חט-רגי של עם ישראל בגלות.

סבל עם ישראל, נגע לליבם של השניים בלי הבדל, אולם תגובותיהם היו שונות לחלוטין.

ר' מנחם התמים, השתדל תמיד להצדיק את דרכי ההשגחה העליונה, והטיף בלהט לקבלת היסורים והגזירות באהבה.

לא כן היתה דעתו, של ר' ירמיהו. הוא צידד בזכותו של עם ישראל, וטען טענות נמרצות נגד התנהגותו של היושב בשמים, לגבי בניו האהו-בים העמוסים מני בטן.

לפעמים העביר אותו צרתם של ישראל על דעתו, והטיח דברים קשים כגידים, כלפי מעלה, עד שהשומעים געו בו ובקשוהו לחזור בו מדבריו.

עצם הוכוח, הקיל מעל לבו של ר' ירמיהו, גם אם תשובת חברו, לא הניחה תמיד את דעתו.

אולם זה שנתיים, מאז מחלתו של ר' מנחם, אין לו, לפני מי לשפוך את שיחו, ומאידך, הצרות והגזירות הולכות ומתרבות. הולכות וגוברות, והשאלות והתמיהות לגבי דרכי ההשגחה, הולכות וגדלות, ופתרונות אין.

מיד, שנודע לו לר' ירמיהו, שחברו לוכוחים, הובא באלונקה, ונמצא ב-בית הכנסת, לא היה יכול יותר להתאפק, ומבלי משים לב, לדוחק ששרר בבית-הכנסת, עזב את מקומו, ופילס לעצמו דרך בין המשפחות הרבות, עד הגיעו למשפחת ר' מנחם, ונעצר לפני ראש משפחתו, לפני חברו לוכו-חים.

יאמר נא ר' מנחם - הרים ר' ירמיהו את קולו - שהדהד בחלל בית-כנסת;-
על מה עשה ד' לנו ככה?
ומה החרי האף הגדול הזה?
לא הספיק רז ירמיהו, לגמור את טענתו, וכל הקהילה כאחת, פרצה בבכי. נפתחו סכרי הלבבות, וכל מה שהצטבר בהן, בימים האחרונים, פרץ החו-צה.
נהרי נחלי דמעות, ששטפו את רצפת בית הכנסת, הכשירו את הלבבות, לקראת לילם האחרון בעירם, ויציאתם לדרכם האחרונה בחיים.

שעה ארוכה עברה, עד שהקהל נרגע, שוב שרר שקט בבית הכנסת.
ואז נשמע קולו של ר' מנחם שפתח ואמר,

ר' ירמיהו! - וכי חשיד הקב"ה דעביד דינא בלא דינא?
וכשלא קיבל כל מענה, המשיך ואמר.
מאז לימודי בחדר, כתינוק בן עשר שנה, חרוטים על לוח לבי הפסוקים:-
"הצור תמים פעלו, כי כל דרכיו משפט, אל אמונה ואין עול, צדיק וישר הוא".
לא היה לי בעבר, ואין לי גם בהווה, כל ספק, כי דין אמת דן אותנו הקב"ה, בעונשים כה גדולים וכה רבים.
זה שנתיים, שאני יושב בבית. והתקופה הזו שימשה לי, הזדמנות, להעמיק חקור ולחשוב מחשבות, אודות הגזירות האיומות, שהולכות ומתרבות, על עם ישראל, כתקופתנו אנו, גזירות שגם בתקופת החורבן לא היו דומות.

עברתי על רשימת החטאים העונות והפשעים, שחז"ל סידרו לנו לפי א.ב., בוידוי שאחרי תפילת שמנה עשרה;- אשמנו, בגדנו, גזלנו, עד אות ת.

בדקתי את רשימת כל אותם מעשים המכוערים, שנזכרים כתפילת על חטא ביום הכיפורים, הפכתי בהם והפכתי בהם.

אמנם נכון הדבר, כי עברנו, מי בשוגג, ומי כמזיד, על חלק גדול של רשימות אלו, מי ברצון ומי באונס.

אולם, לא עשינו כל אלה להכעיס ח"ו, ולא מגיעים לנו עונשים כה חמורים ורבים.

בספר תהילים תמכתי יסודותי, ובו שמתי כל מעיני, יום ולילה, הפלתי את תחינתי לפניו יתברך.

יגלה נא ד' את עיני, ויעיר אזני, לדעת על מה זה, ועל מה זה הגיענו הרעות האלה?

לא אבוש ולא אכחד, כי עד אתמול בבוקר, עת בואי לבית הכנסת, לא זכיתי לתשובה המתקבלת על הדעת.

זה יומיים שאני נמצא כאן, הייתי מן הראשונים שהובאו הנה.

יומיים אלה הנני מתבונן ומסתכל סביבי.

והנה נדמה לי, שסוף סוף מצאתי מענה.

"מדה כנגד מדה" משלם הקב"ה, מורים לנו חז"ל, ואכן גם לנו, משלמים בדרך זו.

כולנו נהיינו "כאורחים נטו ללון". לצמיתות השארנו את ביתנו מאחורינו, אין לנו עוד נחלת שדה וכרם, גם בגדינו וכלי תשמישנו נעזבו לאחרים. אין אחד מאתנו יודע, מה נאכל ומה נלבש מחר. אכן כ"אורחים נטו ללון" היינו.

האם אין זה מורה לנו באצבע, על חטא שחטאנו לפניו יתברך, כאי קיום מצוות הכנסת אורחים כדבעי.

האם היו בתינו פתוחים לרווחה לכל עובר אורח?

האם היו שולחננו ערוכים לכל רעב וצמא?

האם שימשו קורות בתינו, מגן ומחסה בקיץ מהשמש הלוהטת, ובחורף מ-שלג ומטר, לאלה אשר אין להם כל בית?

או האם חיממו השמיכות החמות, שבחדרי המטות שלנו, את אבריהם הקפואים מקור, של אלה, הנודדים מעיר לעיר, ומכפר לכפר, למען הבאת טרף לבתיהם?

אולם חמור מכל אלה, רובצת עלינו.

חטאת סגירת דלת, כפני פליטי פולניא, ויהודי יתר המדינות, אשר אחרי השמדת משפחותיהם, הצלחו להמלט מניא ההריגה, ובאישון לילה, באו ודפקו על דלתי בתינו, והתחננו אלינו;-
פתחו נא לנו דלתי בתיכם, ותנו לנו מקלט בתוככם.
רחמו נא יהודים רחמנים, בני רחמנים, בפקוח נפש ממש הכתוב מדבר.
פחדה של המשטרה, שהיתה מוטלת עלינו, מנעה מאתנו, למלא מבוקשם.
דלתותנו נשארו סגורות, ופליטים אלו נפלו לידי מבקשי נפשם. דמם של אלה, צועק לשמים.
"הצור תמים פעלו, כל דרכיו משפט, אל אמונה ואין עול, צדיק וישר הוא".
סיים ר' מנחם את דברו, לקול בכית הציבור.

* * * * * * * * *

חצות לילה הגיעה.

ישב לו ר' יהודה השמש, על מקומו הקבוע, לעריכת תיקון חצות, על המדריגות של הבמה לקריאת התורה והתחיל בעריכת התיקון.

לעריכה זו, שתמיד היתה מלווה, בכיות נרגשות של מערכה, הצטרפו כעת, עשרות פיות נוספות, ומאות זוגות עינים זולגות דמעות.

עם הגיעו לפסוק "עד אנה בכיה בציון ומספד בירושלים", הפסיק ר' יהודה את בכיתו, ופנה לעבר ר' מנחם ור' ירמיהו.

ואמר;- צדקת ר' מנחם צדקת.

הנחתך שאנו נהפכנו לאורחים שנטו ללון, היא נכונה מאוד. אולם עם מסקנתך שעונש זה, בא עלינו, עקב אי קיום מצות הכנסת אורחים, אין אני מסכים.

חטא מסוג אחר רובץ עלינו, ובעקבותיו הגיעונו הרעות הללו.

מגיע לנו בהחלט מצב זה, להיות נודדים בלי בית.

שכחנו לגמרי, שאנו נמצאים בגולה. שאנו גרים בארץ לא לנו, שאין זו היא מולדתנו ואין זו נחלתנו.

חז"ל קבעו בתפילת מוסף של החגים:-
ומפני חטאנו גלינו מארצינו ונתרחקנו מעל אדמותינו.
כהמשך לקביעה זו, השרישו לנו חז"ל:-
להאמין באמונת אומן, בביאת המשיח, אשר יקבץ נדחי ישראל וישיב אותם לאדמתם.
קביעה זו, מחייבת הרגשת גרות ותלישות. ציפיה לעזיבת הנכר ונשיאת-עינים לבית, הרגשת אורח נטה ללון.
נחפשה דרכינו ונחקורה, האם נהגנו כאדם המחכה בכליון עינים, לשובו הביתה.
לכולנו, נדמה היה, כי זו היא אדמתינו ומולדתינו.
בנינו פאר בנינו לעצמנו, זרענו שדות ונטענו כרמים.
השקעו כספינו בפתוח ארץ זרה. רכשנו מכרות ברזל ופחם.
התנהגנו כאן, כתושבים מלאי זכויות. ולפעמים כאזרחים עם זכויות יתר.
לתוארי ככוד של נסיכים ורוזנים היו עינינו נשואות.
האם התנהגות זו, מתאימה למי שמאמין בכנות, בביאת המשיח?

זאת ועוד אחרת.
כלי קשר עם אמונת ביאת המשיח.
האם ראינו בארץ ישראל, ההולכת ונבנית בעזרת השם, מטרה שיש צורך לשאוף לבוא אליה, ולהתיישב בה לחונן עפרה.
ראו נא ראו, בסידור זה, סידור בית יעקב, מאת הגאון הצדיק רבי יעקב עמדין זצ"ל, שאני אומר בו כעת, את תיקון חצות, נמצא מאמר גדול וארוך, בשם "סולם בית אל" סמוך לתיקון חצות.
במאמר זה, מתריע הצדיק רבי יעקב עמדין זצ"ל, על חטא הגדול, של שכחת מצות ישוב ארץ ישראל בזמנו, וקובע, שגלות ספרד נגזרה, עקב חטא זה, של הזנחת ארץ ישראל.

וכה דבריו;- שמעוני אחי ורעי, המתגוררים בארץ לא לנו, על אדמה-טמאה.

זכרו זאת, התאוששו, זכרו את ד' וירושלים תעלה על לבבכם, המזכירים את ד'.
אל דמי לכם, עד יכונן, ועד ישים ירושלים, תהלה.
עושו גושי חושי, ואל תחשבו להשתקע שם בחוץ לארץ.
חס ושלום לקיים - "ואכלה אתכם ארץ אויבכם".
זאת היתה חטאת אבותינו הראשונים, שגרמו בכיה לדורות, כי מאסו ארץ חמדה.
והיא שעמדה לנו בגלותינו המר, שלא אחד בלבד, עמד עלינו, אלא בכל דור ודור, לא שקטנו ולא שלונו, כמת מלב נשכחנו, אחר ששכחנו דירת ארץ ישראל לגמרי.
אין אחד מאלף מתעורר להחזיק בה, להתישב שם לדור.
אין איש שם על לב ומבקש אהבתה, ואין דורש שלמה וטובתה, ולא מצפה לראותה.
במדומה לנו בהיותנו בשלוה בחוץ לארץ, שכבר מצאנו ארץ-ישראל וירושלים אחרת דוגמתה.
על כן באו עלינו כל הרעות. בשבת ישראל בארץ ספרד וארצות אחרות, בשלוה וכבוד גדול, מימי החורבן, זמן רב, קרוב לאלפיים שנה, ושוב נתגרשו ממנה עד שלא נשאר שם ושארית לישראל בארץ ההיא.

צדיק הוא ד', כי יצא מדעתם לגמרי ענין גלותם, ויתערבו בין הגויים וילמדו מעשיהם.
ציון היא דורש אין לה. על כן הבנים חשך תוארם משחור, הלכו שחוח, בגויים לא מצאו מנוח.
כל זאת באתנו, כי ארץ צבי שכחנו, לשוב אל ארץ מולדתנו לא זכרנו.
עיר קברות אבותינו לא דרשנו. אל גיל כעמים שמחנו, בגויים אין ה-תורה לקבוע דירה חשקנו.
מי האיש החכם ויבן זאת על מה אבדה הארץ?
ויאמר ד' על עזבכם את תורתי.
כן דבריו של החכם היעב"ץ החודרים חדרי בטן.

המצב שלנו היום, המשיך ר' יהודה השמש. "אורח נטה ללון", מראה בע-ליל, כי גם גרושנו כעת, בא עקב אותו חטא, של ישיבה אזרחית שלוה ושאננית, מבלי לחשוב אף שעה קלה, על אפשרות הליכה לבית לארץ ישראל.

סיים ר' יהודה את דבריו, והמשיך בתיקון חצות "עד אנה בכיה בציון ומספד בירושלים".

עם עלות השחר, התקין עצמו ר' יעקב מלמד לתפילה.
בדרכי מאז, חגר אבנטו והתחיל לומר - בהתאם למנהגי האריז"ל - הנני מוכן ומזומן, לקיים מצות "ואהבת לרעך כמוך".
לפתע נשתתק, נפסק שפע דיבורו, שקע בהרהורים, לאחריו הרים קולו ו-אמר:-
רבותי! צעיר אנוכי לימים ואתם ישישים.
כבר לימדונו חז"ל בפרקי אבות, חכם אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה ומנין.
אולם כעת עצור במלים לא אוכל.

דבריהם של ר' מנחם ושל ר' יהודה, נכונים הם מאוד, ואין ספק כי גם מעשים הללו, הכבידו על כף המאזניים, בעת עמדנו למשפט לפני כס כבודו.
אולם את החטא העיקרי אני רואה בדבר אחר לגמרי.
והוא:- שנאת החנם ואהבת המחלוקת, שאנו נגועים בהן, והן מושרשות בלבנו, עד היסוד.
מסתכל אני באולם זה, שאנו נמצאים בו, ורואה שאנשים, שלא דיברו זה עם זה עשרות בשנים, מפאת איבה השוררת ביניהם, שוכנו אחד ליד השני.
משפחות שלא קיימו ביניהם שום מגע שנים רבות, מפאת ההבדל במצב הכלכלי, שביניהן, הוכרחו להידבר עקב צרכים משותפים דחופים.

מנהיגי שני בתי התפילה בעיר, ראשי בית הכנסת האשכנזי, והנהלת בית המדרש הספרדי, אשר תקופה ממושכת, לא מצאו שפה משותפת ביניהם, יושבים ליד שולחן אחד, ודנים בכובד ראש. על המצב ומטכסים עצות, איך להקל את הסבל.

מחיצות חברתיות רבות, שהיו קיימות בעירנו הוסרו בימים אלה.

האם אין מצב זה, מראה לנו בעליל, על החטא הגדול והנורא, שהשתרש בקרבנו, והוא:- שנאת חנם המביאה לידי מחלוקת.
כמה קבין שנאה אישית וציבורית ירדו עלינו, יחסי שנאה ואיבה שוררים בין בעלי הבתים שבעירנו.
לאחד נדמה כי השני מקפח פרנסתו, והשני חושב כי לא מכבדים אותו, לפי ערכו.
השנאה גררה אחריה מחלוקת, ואש המחלוקת לא דועכת, והיא אוכלת כל חלקה טובה.
אולם בזה לא סגי. כדי להלהיב את היצרים ולהסעיר את הרוחות הלבשנו כל מחלוקת באיצטלא של קדישא.
כשקבוצת אנשים זו, הציעה לבחור לתפקיד ציבורי - דתי, רם מעלה, מועמד מסויים, מיד התארגנה, קבוצה שניה, והיא לא בחלה בשום אמצעים בכדי להכשיל מועמד זה.
מיד הועברה מפה לאוזן הסיסמא - רב זה אין תוכו כברו.
הוא אינו נוסע לאדמו"ר שלנו.
אין הוא יודע לפסוק הלכה.

הוא בודאי יכשיל אותנו בטריפות.
או אם בבחירת ראש הקהל עסקנו, מיד נזרקה לחלל השאלה,
מה? אדם זה ייבחר לראש הקהל?
הוא ייצג אותנו בפני השלטונות, הלא אביו הגיע לעירנו עם חבילה על כתפו.

לצערנו ולבשתנו, לא נשארה מחלוקת זו, בין כתלי הקהילה.
בכדי להבטיח נצחון לא נרתענו ממלשינות לשלטונות. מלשינות זו היתה מלוה זרימת כסף רב לקציני המשטרה ולבתי המשפט. כסף יהודי שנרכש בזיעת אפיים שמטרתו היתה צריכה להיות קדושה, הגיע בסופו של דבר, לבתי מרזח ולמקומות שפלים ביותר.
האם על אלה יתאפק ד'???

אחי ורעי האהובים.
אנו מתפללים בבית זה כעת, את תפילת שחרית האחרונה, לפני יציאתנו לדרך.
נקבל נא על עצמנו, בלב נכון ונשבר, כי אם יעזור ד' ונזכה להיגאל, ממצב נורא זה, נשרש מקרבנו, חטא גדול ונורא זה, ונקיים מצות "וא הבת לרעך כמוך" בכל פרטיה ודקדוקיה לב שלום אמן!

****

השמש יצאה על הארץ, וקול בכיית ילדי ישראל, המתרפקים על חיק אמו-תיהם ומבקשים אוכל למו העיר את ר' חיים קניג האופה משנתו, פתח את עיניו ואמר; -
רבותי! בחלומי לפנות בוקר, שמעתי בת קול המכרזת ואומרת - צדקת ר' מנחם. צדקת ר' יהודה. צדקת ר' יעקב. שלושתכם צודקים.

****

לפני התיבה, ירד להתפלל ר' משה השו"ב, עם הגיעו לברכת "המכין מצ-עדי גבר", נפתחו דלתות בית הכנסת, ונשמע קולו של מפקד המשטרה.
י ה ו ד י ם!!!
עליכם לצאת לחצר ולהסתדר בשורה, חמש חמש בכל שורה.
המטרה;- תחנת הרכבת.
מי שיצא מן השורה או יסטה מהמסלול, אחת דינו למוות.

עם צאת היהודי האחרון, שוב השתררה דממת מוות בבית הכנסת. ודממה זו נשארה שם לנצח.

הופיע בעתון שערים - א' סיון תשכ"ד
ח' סיון תשכ"ד

בס"ד

ברוך אתה ד' ..... על העץ .....

היה זה בחורף שנת תש"ד, בחודש שבט, ואנחנו, (הכוונה - לפלוגה מספר 12/3, שכללה כ- 250 יהודים צעירים מהונגריה, שנקראו והתגייסו לעבודת כפיה, עבודת פרך, לפי צו ממשלתי מיוחד, בהתאם לחוקת היהודים מספר 2) עבדנו בשיקום מסילות ברזל, שנהרסו על ידי הפצצת הרוסים מן האויר, ופיצוצים מן הקרקע, על ידי הפרטיזנים, לא רחוק מהעיר סטניסלב בגליציה שבפולניה.

מקום המגורים שלנו, היה בתוך העיר סטניסלב, בשטח הגיטו שרוקן מתושביו היהודים, בבנינים הציבוריים של הקהילה היהודית, שלא נהרסו.

(דרך אגב;- הגויים בסטניסלב הראו לנו את המרתף, שבו הסתתר הצדיק מאוטינה הקדוש ר' ישראל הגר זצוק"ל הי"ד, אשר נתפס בסוף והוצא ל- הורג בקיה, ביחד עם הרבנית, באותו מרתף, עם עוד כמה יהודים. האלוקים ינקום דמם).

בדרך כלל, יצאנו לעבודה בעוד חשיכה, ברגל, ואחר הליכה של שעה בערך, הגענו למקום העבודה.

<u>והנה פרטי העבודה</u>;-

החלפת תשתית האבנים, תחת האדנים שנהרסו, החלפת אדנים שנשברו, החלפת פסי מסילת ברזל, במקום אלו, שנהרסו עקב הפצצות או פיצוצים.

העבודה היתה קשה ומפרכת, בפרט היה מר גורלם של אלו שהיו צריכים לסחוב, את פסי הברזל מהמחסן, עד למקום הנחתם מתחת לאדנים.

פסי ברזל אלו, היו באורך של 8 מטרים, ומשקלם קרוב לטון. פסי ברזל אלו, נסחבו על הכתף על ידי 6-7 איש.

גם בתנאי עבודה אזרחיים - רגילים, היה צורך לארגן עבודה זו, ב- דייקנות ובמומחיות, לפי תקן משרד העבודה ההונגרי.

א. ראשית <u>דבר</u>, היה צורך להעמיד את האנשים בשורה לפי גובהם, אחרת, רק הגבוהים סחבו, וכל כובד משקל פס הברזל (טונה) נפל עליהם.

ב. היה צורך ללכת בקצב אחיד, לפי פקודת מנהל העבודה, אחרת, היתה סכנה של נפילת הפס והריגת אנשיו מסוחביו.

ג. כל כמה דקות, היה צורך לפי התקן, לעמוד ולנוח.

ד. לעמוד לנוח, ואחר כך להמשיך בהליכה, היו צריכים להיות בבת אחת, ממש על הדקה אחרת, שוב ארבה סכנה ממשית של פקוח נפש.

כל זה, בתנאי עבודה אזרחי רגיל.
בתנאים שלנו, מסגרת עבודת - כפיה פרכית, התנהגו השלטונות בהפקרות מרושעת.
לדוגמא;- העמדת שורת האנשים לסחיבת פסי הכרזל, נעשתה לפי סדר א-ב של שם המשפחה, קודם אדלר ואח"כ ברנט, וכך הלאה לפי א-ב, לא חשוב היה הגובה והנמיכות.
לא עבר יום בלי פיגוע ופצועים, עקב סדר זה.
לא הועילו כל בקשותינו וטענותינו למפקד הפלוגה, בנושא זה.
הוא אמר, מוכרח להיות סדר ופיקוח, על אי השתמטות. ורק אם עובדים לפי סדר א-ב, יש את האפשרות לפיקוח יעיל על אי השתמטות.
כל מנהל עבודה בכתה שלו, המציא המצאות מרושעות חדשות, כדי למרר את חיי העובדים היהודיים.
גם אני הייתי בין סוחבי הפסים.
באמצע ההליכה - הסחיבה, התארגנו ביניינו, בהתאם לצורך, כדי למעט את הסבל, והצלחנו פעמים רבות להערים על מנהל העבודה, ובאמצע הסחיבה, כשמנהל העבודה, לא השגיח, התחלפנו ביניינו בהתאם לגבהות - ונמיכות, כדי להקל מעלינו את המצב.
כאמור, יצאנו לעבודה עוד בחושך, ולא היתה אפשרות של הנחת תפילין, במקום המגורים.
כשהאיר היום, התפללתי בעל-פה באמצע העבודה, ותפילין הנחתי אחר-כך, במשך היום, לכמה רגעים. ובעיקר אמרתי בהם את הארבע פרשיות קדש, כי יבאך, שמע, והיה אם שמוע.
בשעת הצהריים בין 12,00 - 12,20 היתה הפסקה לארוחת צהריים, הארוחה היתה יבשה, לחם, ועליו קצת מריחה, וכל אחד הביא עימו את הארוחה למקום העבודה.
בשעות הערב, אחרי העבודה וחזרה אל מחנה המגורים, ניתן אוכל חם, שכלל קצת מרק ותפוחי אדמה או אורז.
ביום א' בשבוע, חולק גם חתיכת חזיר של 50 גרם.
בהפסקת אוכל זו, הדליקו רוב הפעמים, מדורת עצים, כדי להתחמם קצת ולהפיג את הקור הנורא ששרר אז, שהגיע במחוז ההוא, בחודשים טבת - שבט, לכדי 20-25 מתחת לאפס.
באותה תקופה (של שלוש שנות עבודה) נשארו מתי מספר שלא אכלו מהמטבח הכללי, גם אני בתוכם.

(וכאן המקום לציין, שלצערנו לא קבלנו כל הנחיות, לא מהרבנים ולא מההורים, כיצד לנהוג בעניני אוכל).
היום ברור לי לחלוטין, שהיה מצוה-וחובה, לאכול כל מה שנתנו במטבח הכללי, כי היה פקוח נפש ממש, ואילו היינו אוכלים מהמטבח הכללי, אז היו נשארים עוד אלפים רבים של אברכים, בחיים.
ההתגעלות ממאכלות אסורות, היתה טבועה בדמינו, על ידי החינוך הקדוש שחינכו אותנו הורינו הקדושים. ולא עלה בדעתינו שיש איזו שהיא אפשרות, או אפילו מצוה וחובה, לאכל כל מה שנותנים.

וכאן אני אספר חזון נשגב ונרגש שהייתי לו עד.

אחרי המלחמה, נפגשנו בבודא - פעשט, בירת הונגריה, 5-6 אברכים שהיינו ביחד בפלוגה 12/3, וביניהם, 3 אברכים, שהתחילו כשנתיים לפני גמר המלחמה, לאכול מהמטבח הכללי, עקב הרעב הגדול ששרר בתקופה זו, במסגרת מחנה העבודה.
ואל יחשוב הקורא, כי מי שאכל מהמטבח הכללי, אכל לשובע נפשו! לא כן הדבר, גם שם היה האוכל מצומצם מאוד, ובקושי, השביעו האוכלים את רעבם הגדול. אולם, היות והאוכל היה חם, וניתן בשעות קבועות מסודרות, הרי היה בו כדי החזקת מעמד.
באותו זמן היה בבודא-פעשט האדמו"ר מויזניץ ר' חיים מאיר הגר זצוק"ל.

אברכים הנ"ל החליטו, להכנס אליו ולבקש ממנו סדרי תשובה, על שאכלו זמן מסויים ממטבח לא כשר.
גם אני נכנסתי עימהם.

האדמו"ר מויזניץ זצ"ל, שמע את דבריו של אחד האברכים ואת בקשתו, ופרץ בבכי, והתחיל להתהלך בחדרו תפוס שרעפים, כולו נרגש וסוער, ראיתי עליו שבשום אופן אינו יכול להירגע ולהשתלט על עצמו מרוב התרגשות.
כעבור חצי שעה בערך, נעצר, ולקח בשני ידיו את ידו של האברך, ואמר;- מה אתה מבקש? תשובה על שאכלת בתקופת השואה!
אהובי נפשי תשמע מה שאני אומר לך!

אחרי מאה ועשרים שנה, כשתגיע לפני בית-דין שלמעלה, וייבדק הכרטיס שלך-שלכם, לזכות או לחובה, אז תראה, כי בכרטיס שנקרא מאכלות-אסורות, יאירו ויזהירו הימים האלו, שאכלתם מהמטבח הכללי, בשנות השואה, באותיות מאירות באור שבעת הימים.

בימים כתיקונם, גם אם אדם נזהר מאוד, ומקפיד מאוד, על מה שהוא מכניס לפה, בכל זאת, אי אפשר כמעט, שלא ייכשל אם לא באיסור ממש, אז באיזה חומרא.
אולם באותם הימים, לא רק שמותר היה לאכול כל מה שניתן, אלא מצוה וחובה גדולה ונשגבה, היתה לאכול, כל מה שניתן, כלי שום פקפוק וחומרא.

אכילת בשר חזיר, היתה אז דומה ממש לאכילה כזית, בשר פסח בזמן המקדש, ואולי אף יותר מזה.
מקנא אני בכם אברכים יקרים - קדושים, הלואי יהיה חלקי עימכם. בגן-עדן הזה שאתם תקבלו בשכר האכילה באותם הימים עכ"ד הקדושים).

אני ניצלתי הפסקת צהריים זו, כדי להתרחק כ- 100 מטר, מן המתקהלים ליד המדורה, ומצאתי לי מקום נסתר מעין רואים, כדי להניח תפילין. כמובן שלא יכולתי לא מפאת הזמן, והמקום, והקור, להתפלל את כל התפילה, ואמרתי רק, ארבע פרשיות.
(עזר לי ד' שבכל הזמן שהייתי במסגרת מחנה העבודה, כשלוש וחצי ש-נים, רק יום אחד, לא הנחתי תפילין, והיה זה ערב פסח תש"ה, שהחלט-תי לברוח ממחנה העבודה ולעבור את החזית הרוסי - גרמני בגבול או-סטריה, והשארתי התפילין כדי שלא יכירו בי שאני יהודי, במקרה שמש-טרת שדה הקרב, תחפש בכלי).
במשך הזמן, שיניתי את החלטתי.
היה לי חבל, להפסיד את החימום ליד המדורה, כל איברי היו קפואים מן הקור, הן התוך צריפי המגורים, וק"ו בחוץ. וכמה דקות חימום, היה אז ממש פיקוח נפש בשבילי, על כן החלטתי, למצוא לי זמן אחר והזדמנות מתאימה, אחרת, להניח תפילין.
לפי התקן והמקובל במסגרת מחנות עבודות אלו, היה מותר לצאת לעשיית צרכים, כל 2-3 שעות.
עשיית צרכים באמצע העבודה, נעשתה ע"י התרחקות ממקום העבודה, כ-100 מטר ושם עשה האדם את צרכיו.
החלטתי איפוא, לבקש רשות מן החיל שהיה ממונה עלינו, כ-20 דקות ל-פני הצהריים, לעשיית צרכים, וניצלתי דקות אלו להנחת תפילין, כדי שאוכל להתחמם, בשעת הפסקת הצהריים.
דבר זה נמשך כחודש ימים, עד שפתאום נראה לו, לחיל הממונה על כתתנו דבר זה כחשוד, שבכל יום יום, ממש באותה שעה, אני צריך לעשיית צר-כים, והחליט לעקוב אחרי.

באחד הימים כשהתפילין עלי, ואני אומר בהם קריאת שמע, רואה אני,את החיל הממונה עלינו, עומד על ידי ממש, וצועק, רמאי שכמותך, אתה משתמט מהעבודה, והולך להתפלל, בטענה כוזבת, שהינך צריך לעשיית צרכים! אני אלמד אותך לקח.

מיד הוא נתן לי שתי סטירות על הפנים.
סטירות אלו, היו של גוי בריא כשור מפוטם, ליהודי חלש צנום ורעב, שבקושי עומד על רגליו. כמעט שהתמוטטתי מעצם המכות.
עד היום אין אני יודע, איך קרה מה שקרה אח"כ.
איבדתי את עשתונותי, שכחתי את מעמדי כיהודי, שעובד, במסגרת חוק היהודים, עבודת פרך. שזכויותי כאזרח הינן אפסיות.
שכחתי גם, שאני חי במסגרת חוקים צבאיים, בשעת - חרום כשדה - קרב, באמצע מלחמה, שלפיהן, כל מפקד פלוגה (שהיה בדרך כלל סגן - אלוף) הוא גם שופט יחידי בעל סמכות מליאה, לפסוק דין הוצאה להורג כיריה, כל חיל, שלפי-דעתו, עבר עבירה שמסכנת את החזית.

כל זה נשכח ממני כאותו רגע.

דמי עלה בראשי, וההתמרמרות שנצטברה אצלי במשך שלוש שנות עלבון וצער, התפרצה אצלי בלי מעצור.
לקחתי את המכוש, כלי העבודה שהיה אז אצלי, הרימותיו, והיכיתי בו מכת מחץ, בראשו של החיל, שנתעלף מיד וקרס תחתיו, כשראשו שטוף כל כולו דם.
לאחר הפעולה הייתי המום, כל כולי. וראשי עלי סחרחר.
החיל התאושש לאחר כמה דקות, והתחיל לצעוק. ולקרוא לעזרה, ומיד הגיעו, כמה חיילים שהיו בקירבת מקום.
הוא נתן להם צו, לכבול אותי בידי, ולהחזיר אותי למחנה המגורים, למטה מפקדת הפלוגה, ולאסור אותי בציונוק עד לפנות ערב.
כמקובל בכל מחנה צבאי, גם אצלינו, היה כל לפנות ערב, מסדר, בה-שתתפות כל הפלוגה.
בהתחלת המסדר, הביאו מפקדי הכתות לדין, לפני מפקד הפלוגה, כל אדם, שבמשך היום, פגע בנוהלים בשטח העבודה, או משמעת.

מפקד הכתה, מסר תלונה תמציתית בעל - פה על הנאשם. הנאשם קיבל זמן חצי דקה להתגונן, ומיד לאחר מכן, הוציא המפקד פסק דין, אשר נרשם בפרוטוקול ובוצע מיד.
בדרך כלל, כללו עונשים אלו, בהתאם למשקל הסגולי, של העבירה, צי-נוק ליום, ליומיים, לשבוע ימים, 5 או 10 מלקות, ביצוע עבודות ק-שות או מלוכלכות אחרי העבודה, וכו'.
פסק דינו של המפקד, אפילו החמור ביותר, היה סופי, בלי שום אפש-רות של ערעור.
במקרה שלי היה ברור לחלוטין, העונש המגיע לי.
והוא - הוצאה להורג גיריה, על תקיפת ממונה בשדה הקרב ונסיון ל-רצחו.
היו מקרים רבים של פסקי דין מות בחזית, אפילו לחיילים הונגריים ממש. בפרט באותה תקופה, שלמעשה, ראה כבר כל מסתכל בלתי משוחד, שהגרמנים וכן עוזריהם ההונגריים, הפסידו את המלחמה, החמירו ה - הונגרים והגרמנים בפסק דין, נגד מפירי משמעת, או ערעור רוח הלחימה, או רוח מרידה מדומה, או אמיתי.
קל וחומר, בן בנו של קל וחומר, מגיע עונש כזה ליהודי חדל אישים, אשר העז לתקוף את הממונה עליו, חיל הונגרי, ונישה לרצחו נפש.
רק בעת שבתי בציונוק כבול יד ורגל (בציונוק כבלו גם רגלי) נתחוור לי, מצבי האמיתי ולפני מה אני עומד.
זוכר אני בבירור כי לא היתה לי, כל חרטה, על המעשה, וחיכיתי ב-שוויון נפש, לפסק הדין.

המקרה עורר חרדה גדולה בתוך הפלוגה, הן מצד עצם הענין, הוצאתו להורג של אחד מאנשי הפלוגה, ומצד שני, שדבר זה יגרום, להתחדדות היחסים בין סגל הממונים - החיילים, לבין הפלוגה.
תנתן רשות לסגל הממונים, להכביד על העבודה, להמעיט באוכל, לבדוק בכליהם תמיד, אם אין להם נשק, או גרזן או סכין, שהם מתכוננים בו להתנפל על הסגל.
לפלוגה היתה מזכירות רשמית, שבה עבדו כפקידים כ- 5-4 איש.
תפקידה של המזכירות היתה, חלוקת עבודה לכל פלוגה, רישום נוכחות בעבודה, רישום חולים, חלוקת דואר נכנס, סידור דואר יוצא ועוד.
הממונה על המזכירות היה, מפקד הפלוגה. אולם למעשה ניהלו אותה 5-4 יהודים מאנשי הפלוגה.
אנשים אלו, היה בעלי תרבות גבוה, רופאים, עורכי דינים, שופטים, פקידים גבוהים, במערכת השלטון ההונגרי, שעקב יכולתם התרבותית נת-מנו לנהל את משרד מזכירות הפלוגה.
כמעט כולם היו מעיר הבירה בודא-פעשט.
בין המפקד לבין אנשים אלו, נוצרו יחסים מיוחדים מתוקנים.
היחסים הושתתו על עובדא כדלקמן;-
כל כמה חודשים, נסע מפקד הפלוגה לחופש, לביתו לבודא-פעשט, הוא ביקר בביתם של חברי המזכירות, מסר דיש וקיבל מתנות וכסף רב מהה-רים ומנשיהם של אנשים אלו, כדי להתיחס אליהם ביחס אנושי, לתת להם עבודה קלה וכדומה.
אני הייתי ביחסים מצויינים עם קבוצה זו. ומעניין;-
בהתחלה, כשהורכבה הפלוגה, ונודע לאינטלקטואלים אלו מבודא - פעשט, שבפלוגה יש גם יהודים חרדיים, שמתנהגים קצת חורג, דהיינו - קמים בכל בוקר לתפילה, לא אוכלים במטבח, מנסים כשבת להשתמט מהעבודה, מתגלחים בסם, (במחנה היה צריך להיות כל יום מגולח) דברו אתנו בטון גבוה, ואמרו, שהם, לא יסבלו דברים חורגים, ושאנחנו, צריכים לתאם עצמינו למצב החרום, שבו אנו חיים, ולא לעשות דברים שימשכו תשומת לב מצד המפקדים.

אני ייצגתי את הקבוצה החרדית, לא הגבתי על דברים אלו, והקבוצה ה-משיכה כדרכה.
במשך הזמן, עקב משברים קשים, שעברו על הפלוגה, נשתנה היחס אלינו מצד האינטלקטואלים.
הם נוכחו לדעת, כי בכל הפלוגה, זאת היא, הקבוצה האיתנה המאורגנת, שלא מאבדת ראשה בשעת משבר, ואם יש צורך לבצע, איזה מבצע פנימי (בלתי חוקי) כדי לשפר את המצב, הרי הקבוצה החרדית, בראש. מבצעת כל המוטל עליה, בדייקנות ובמסירות נפש ממש.
עם שינוי היחס, התחיל ביניינו לביניהם, שיחות אידיאולוגיות. לילות ארוכים, שכבנו בדרגשים, וניהלנו וכוחים אודות תורה ודת, סוציליזים-קומוניזם עוד ועוד.
הם הופתעו לראות, שקבוצה חרדית זו, היא בעלת תרבות גבוה מאוד, א-נשים, שיודעים מה מטרת חייהם והולכים לקראתה, ועוברים כל המכשו-לים שבדרך.
לאט לאט, הגיע היחס לדרגת הערצה.

אותי קראו בשם - רביי קניג.
בכל מצב קשה, באו אלי לשאול עצות.
אני הייתי פשוט אובד עצות. וכי היה לי לתת להם עצות.
התחננתי לפניהם ואמרתי להם, תעזבו אותי. אני יהודי פשוט, בקושי אני יודע מה עלי אני לעשות, איך אני אעיז, לתת עצות לאנשים אחרים, בשאלות של פקוח נפש.

כשנודע לד"ר דיאמנט - ראש הקבוצה האינטליקטואלים, מה שקרה, הוא נתקף בהלם. אולם אהבתו אלי, דירבנה אותו ולא נתנה לו מנוח.

הוא ביקש ראיון פרטי, עם מפקד הפלוגה, ובכה אצלו כילד, והתחנן אליו, לעשות משהוא, לא להוציא פסק דין מות.

אחרי התייעצות משותפת נתבשלה הצעה כדלקמן;-

מפקד הפלוגה יזמין את החיל הממונה, שקיבל ממני את המכה בראש, ו- יודיע לו, דרך אגב, כי אמנם היהודי יקבל עונש חמור מאוד. אולם ממנו - מן החיל הממונה, - הוא צריך לשלול את הדרגות שלו, (הוא היה סמל ראשון) היות ולא התגונן והיה לו למנוע בכל מחיר, שהיהודי יצליח להתקיף אותו.
הוא (מפקד הפלוגה) מניח, שהחיל יופתע קשות מידיעה זו, ואם באמת יווצר מצב כזה, אז הוא יגיד לו, תראה, רק אתה לבד יודע מה קרה, אם אתה תודיע בשעת המסדר שהמכה היא מנפילה (לא מיהודי) אז היהודי יקבל עונשו על השתמטות מהעבודה, וממך לא אצטרך להוריד הדרגות.

כשעה אחרי הראיון, מזמין המפקד של הפלוגה, את ד"ר דיאמנט, ואמר לו;- אני מרגיש, שההצעה שבישלנו היא מהשמים.
הוא סיפר לו;- כשהודעתי לחיל על הצורך להוריד דרגתו. פרץ בבכי מר ואמר לי;- כבוד סגן - אלוף! מי סיפר לך שהיהודי היכה אותי, הלא רק אני לבד הייתי שם, החלקתי ונפלתי ומזה נשבר לי הראש.
אני ציוותי לכבול את היהודי, מכיון שבעקיפין גרם לכך שאפול, וכי כך אתה מעריך אותי? שהיהודי מצליח להנחות לי מכה ראשונה?
לפנות ערב במסדר, במשפט שהתקיים, טען החיל את גירסתו החדשה.
המפקד בכל זאת, היה מחוייב להחמיר בעונש, ופסקי לי <u>שעתיים-תליה</u>.
כמו כן פקד, לאסוף מהאזור, את כל הפלוגות היהודיות, שעבדו עבודות פרך, שיהיו נוכחים בשעת ביצוע העונש. למען ישמעו ויראו, לא להשתמט באמצע העבודה ממקום העבודה.

העונש <u>תליה - שעתיים</u> הוא עונש צבאי כללי, לא דוקא עונש על היהו- דים במחנות העבודה.

וזו מהותה של שעתיים - תליה

קושרים שתי ידיו של הנענש לאחור, בחבל דק חזק מאוד.
החבל דק, כדי שיחתוך קצת בידיו של הנענש.
אחר כך קושרים על הקשר הראשון, חבל ארוך, מעמידים את הנענש על יד עץ גבוה, העשוי במיוחד לכך, או אילן טבעי גבוה.
מטילים את קצה החבל, על אחד הענפים הגבוהים של העץ, ואז מושכים בחבל שני אנשים מלמטה.
על ידי כך נשמטת הקרקע מתחת רגליו של הנענש, והוא נתלה על העץ בגובה מינימום של כ - 25 ס"מ מעל פני הקרקע.

לאדם שנתלה במצב כזה, נפסקת זרימה סדירה של הדם בגוף, ואדם הכי חזק, מתעלף אחרי כ-15 דקות של תליה.
בהתאם לתקן הצבאי, צריכים להיות נוכחים במעמד כזה, רופא צבאי, או אחות צבאית, מלאי זריקות לשעת הצורך, חבית מים עם דליים.
מיד אחרי ההתעלפות שופכים 2 אנשים מים על המתעלף, הרופא בודק את לבו של הנענש, נותן לו זריקות ומחכה עד שיתאושש המתעלף.
עם סימני התאוששות הראשוניים, תולים עוד פעם את הנענש, מחכים ש-יתעלף, מאוששים אותו, וחוזר חלילה, עד שנגמרות השעתיים.
היו מקרים, שבאמצע פעולות אלו, מת הנענש (זה נלקח בחשבון, בעת ה-פסק דין) אדלם רובם החזיקו מעמד.
בהתאם לתקן הצבאי קיבל הנענש אחר כך, שבועיים חופשה, כדי שישכב ב-מטה ויתאושש, וקיבל מנה כפולה של מזון לאותם שבועיים.

אני התעלפתי 4 פעמים במשך השעתיים, אולם בעזר השם ובחסדו הגדול, החזקתי מעמד.
אחרי המלחמה, שמעתי שבפלוגות היהודיות שהיו עדים לתליה, התפשטה שמועה, שבהתעלפות האחרונה שלי, לא התעוררתי עוד לתחיה.

למעשה, לקח אצלי קרוב ל-8 חודשים, עד שהתאוששתי לגמרי.

"ברוך הגומל לחייבים טובות"

וגם ד"ר דיאמנט וחבריו יהיו זכורים לטוב.

בשנת תשל"ו הייתי בארצות הברית, כבורא - פארק בברוקלין, כדי להש-תתף בחתונת בן אחותי ברכה תח' מאנטורפין, האברך ר' יצחק פנחס פרייגד נ"י.

באחד הימים, הלכתי לפני הצהריים, סביב השעה 10,00 להתפלל תפילת שחרית, בבית הכנסת שבסביבה.

המנין היה מן המנינים האחרונים והיה רק אחד עשרה. אותו יום היה יום קריאת תורה, והגבאי שראה איש זר בבית הכנסת, רצה לכבדני ב- עליה.

לפני הקריאה, הוא ניגש אלי ושאל, אתה כהן? לוי? ישראל? עניתי: ישראל. הוא המשיך ואמר;- אדוני, מה שמך ושם אביך? אמרתי לו מנשה בן-חיים.

הוא החויר לגמרי, והתחיל לגמגם, ושאל;- אולי מנשה קניג? כן, עניתי. הוא המשיך ושאל - מפלוגה 12/3? כן, עניתי לו.

באותו רגע, פלט צעקה שהחרידה את כל המתפללים. ובקול בכי מעורב בקול שמחה, הוא המשיך ואמר - מנשה אתה חי? אתה חי? לא יאומן, הלא אני ראיתי אותך תלוי כמת על העץ וכולם אמרו אחר כך, שבתליה האחרונה הוצאת נשמתך.

אחרי שנרגע, אחרי התפילה, הוציא ממזנון בית הכנסת, עוגות ומשקה, סודר שולחן יפה, ובהשתתפות כל המתפללים באותו מנין, סיפר לכולם את הסיפור. כמובן באופן תמציתי, ובסוף איחלנו כולם לכולם, שנזכה לראות בכבודו ואושרו של עם ישראל בביאת משיח צדקינו - דוד בן ישי. אמן!

בס"ד

תופשה לשבת

היה זה בחורף תש"ב - כשנת 1941-42 למספרם, שעבדנו בהתקנת קוי טלפון, במחוז ציק שבהונגריה, בקצה הדרומי - מזרחי של הונגריה.

מחוז זה, היה שייך לפני מלחמת עולם הראשונה, להונגריה, וניתן לפי חוזה-ורסיי - עם גמר המלחמה, לרומניה, והוחזר חלק ממנו להונגריה, בשנת - 1940 בלחץ היטלר ימש"ו.

מחוז זה, שהיה כל כולו הרים, יערות, נהרות ונחלים, נשאר אלפי שנים במצבו הטבעי, כמו שבראו ד' בששת ימי הבריאה.
ביערותיה שעל ההרים, אילנות ברוחב מטרים, וגבוהים עד כ- 20-25 מטרים.

בשנותיה האחרונות של מלכות הבסבורג האוסטרית, שאליה השתייך המחוז, במסגרת מדינה הונגריה, התחיל פתוח איטי במחוז זה. נסללו דרכים, (לא מסילות רכבת) נבנו בתי-ספר, ומבנים ציבוריים אחרים.

עם סיפוחו של המחוז לרומניה, בסוף מלחמת עולם הראשונה, הואט קצב הפתוח.

עם צירופו מחדש להונגריה, בשנת - 1940, ועקב היותו מחוז גבולי, בין ארץ הונגריה לארץ רומניה, התחילו ההונגרים במחוז זה, בעבודות פתוח, שכללו סלילת מסילות ברזל, רשת חשמל כין ישובי, והתקנת קוי טלפון.

לצורך ביצוע העבודות הללו, השתמשו ההונגרים ביהודים צעירים, אשר גוייסו בהתאם לחוק - היהודים שנחקק באותם השנים.

פלוגתי מספר 8/3 נשלחה לעבודות הללו, מהמפקדת הראשית של חטיבת 8- מעיר קאששו שבצפון הונגריה.

מטרת התקנת קוי טלפונים אלו, היתה בטחונית.

נמתחו עשרות רבות של קוי טלפונים, מתחנות משמר-הגבול, שמוקמו בעיירות הקרובות לגבול כ- 20-15 ק"מ, עד לנקודות הגבול ממש, כדי לשמור, על הגבול מבחינה בטחונית, וגם מבחינה כלכלית, דהיינו מלחמה במבריחים למינהם. קוי הטלפון עברו ברובם הגדול, מעל ההרים שפיסגתם הגיעו מעל העננים.

העבודה היתה;-

1. חפירת בורות לעמודי הטלפון.
   עומק הבור 1,20 ס"מ, רוחבו 60 ס"מ.
   כלי עבודה;- מקוש ואת, העבודה: ידנית.

2. עשיית העמודים בעצמם, דהיינו - כריתת עצים שגבהם 6 מטרים, מהיערות שבסביבה.
   קילוף העצים, החלקת העצים, הסחיבה ממקום גידולם ביער, עד מקום הבורות, בממוצע 50 - 60 מטרים, הכנסתם לבור וסתימת הבור.

3. את החוטים, מתחו חיילים מחטיבת חיל ההנדסה ההונגרית.
   אולם - גלגול גלגלי העץ העצומים שעליהם כבלי הטלפון, על ההרים, בכדי למתחם על העמודים, היתה גם כן עבודת אנשי הפלוגה שלנו.

מחנה המגורים, הוקם על אחת הגבעות שגגן שטוח, באמצע האזור שבו עבדנו. שטח העבודה שהיה מיועד עבור פלוגתנו, היה 40 ק"מ על 40 ק"מ.

הדיור היה בצריפי עץ, שבתוכם דרגשי עץ ללינה. המחנה כלל, גם כמה מבנים ציבוריים, משרד מפקדת המחנה, מטבחים וחדרי אוכל לפלוגות העבודה, מחסן-מצרכים, שממנו חולק ערב ערב, לחם שלם במשקל 900 גרם לכל אדם ליומיים, מתקן לרחיצה וכביסה.

לצורך קבלת האוכל, היה לכל אחד כלי אוכל צבאי, עם כלי זה, עמד כל אחד בתור ערב ובוקר לפני המטבח, ואחר קבלת מנתו, חזר לצריפו ואכל ארוחתו, כשהוא יושב על מטתו.

בכל פלוגה ופלוגה מפלוגות עבודה אלו, היתה קבוצה קטנה שלא אכלה מהמטבח הכללי. יהודים חרדיים בעלי מסירות נפש, שהצליחו לעבור את תקופת השואה, מבלי לאכול איסורי דאורייתא ממש.

שעות העבודה היו;- מ-7 בבוקר עד 5 אחר הצהריים. הדרך ממקום המגורים עד מקום העבודה, לקח שעה, וכן בחזרה.

באותה תקופה, עוד לא הגיעה רשעת הונגריה לשיאה,ופלוגות העבודה התנהלו, במסגרת חוקים צבאיים עם זכויות מסויימות.

במסגרת זכויות אלו, היה גם החופש.
כל 3 שבועות קיבל כל אדם חופש, מיום שבת בצהריים עד יום שני ב-בוקר בשעה 6.
לאותה שעה היה עליו, להיות במחנה ולהשתתף בתרגיל בוקר. כל אי הופעה בזמן במחנה, גוררת אחריה שלילת חופש הבא.

גם בזמן שמחנה העבודה היה באמצע המדינה, (את מחנות העבודה העתיקו כל כמה חודשים, ממקום למקום, למקום שהיתה מצויה עבודה ממשלתית) קרוב לאזורים שבהם גרו היהודים, דהיינו משפחות המגוייסים, גם אז היתה ליהודי חרדי בעיה גדולה, איך להנות מן החופש.

כפי שכבר ציינתי, התחיל החופש בשבת אחרי הצהריים, ויהודי חרדי מאנשי הפלוגה, היה מחכה לצאת השבת, כדי לצאת את המחנה, להגיע ל-תחנת הרכבת הקרובה, ולנסוע 4-3 שעות עד הגיעו הביתה.

רוב פעמים, הגיע יהודי חרדי הביתה, יום ראשון לפנות בוקר, ביום ראשון לפנות ערב היה צריך לנסוע בחזרה, כדי לא לאחר את התרגיל ביום שני בבוקר בשעה 6, שאיחורו גרם לשלילת חופש הבא.

אולם, באותה תקופה, שהיינו במחוז צ'ק, מרחק נסיעה של מינימום 14-12 שעות נסיעה ברכבת מהבית, שללה שמירת שבת לגמרי, את החופש.

הנסיעה הביתה וחזרה אל המחנה, לקחה כמעט את כל שעות החופש, גם לאלה שהתחילו לנסוע בשבת אחרי הצהריים.
אולם אלה שרצו להתחיל בנסיעה, רק במוצאי-שבת, לא היו יכולים ל-הגיע בחזרה, רק ביום שני אחרי הצהריים. וזה היה בלתי אפשרי מב-חינת חוקת המשמעת במחנה.

ואכן במשך הזמן, נשארה רק קבוצה קטנה של 12-10 איש שעמדה בנסיון זה, לא להיפגש עם המשפחה חדשים רבים,דהיינו לא לנסוע הביתה, כדי לא לחלל את השבת בנסיעה ברכבת.

אי נסיעה הביתה בחופשת שבת, גררה אחריה, בעיה נוספת.
לנסיעה הביתה, היתה עוד מטרה, והיא: חידוש מלאי המזון.

גם אלו שאכלו מהמטבח הכללי, לא היו משופעים במזון. אולם, בשביל אוכלי-כשר, היתה קבלת או אי קבלת מזון מהבית, כמעט פקוח נפש.

בהזדמנות זו, הובאה מהבית גם אבקת גילוח, כדי שלא יהיה צורך, להתגלח בתער, כי במחנות העבודה ההונגריים, היתה פקודה חמורה, להופיע למסדר בוקר מגולח למשעי.

בשבתות אלו שנשארנו במחנה, עקב אי נסיעה הביתה לחופש, נהננו בכל זאת גם אנחנו.

היינו חופשיים לגמרי, מעבודה, ממסדרים ותרגילים, משבת אחרי הצהריים, עד יום שני בבוקר.

אם נשארנו מניין יהודים בצריף המגורים, התפללנו מנחה בציבור, ועשינו סעודה שלישית ביחד, מלוה זמירות שבת.

גם ביום ראשון בבוקר, התפללנו במניין, כשלנו לעצמנו אוכל: גזר, תפוחי-אדמה, אורז, שרכשנו מעובדי המטבח, תמורת סיגריות שנתנו להם.

ביום ראשון אחרי הצהריים, אחרי שישנו קצת, ישבנו ללמוד בצוותא כמה שעות, חומש עם רש"י, וגם גמרא. ספרים אלו הבאנו למחנה, בהזדמנויות קודמות מהבית.

לימוד זה, במצב שהיינו בו, נתן לנו חיות דקדושה, וסיפק לנו מזון רוחני עצום, כדי להמשיך לסבול עול הגלות לתקופה נוספת.
ברוב המקרים, הייתי אני מגיד השיעור בשיעורים הללו.

בימי חופש אלו, היה המחנה כמעט ריק, כל פלוגות העבודה, יצאו לחופש בבת אחת.

כדי לשמור על המחנה מבחינה מינהלית ופיזית, נשאר במחנה סגל תורני. הסגל כלל;-

קציין תורני בכיר, בדרגת סגן אלוף, שנתמנה ליום זה, כמפקד כל המחנה.
שני קציינים, בדרגת סגן ורב סרן, ושלושה סמלים.
1 כתת חיילים פשוטים, שמנתה 14-12 איש.

בהתאם לנוהל צבאי, סיירה כתת החיילים עם אחד הסמלים במחנה, כל שעתיים. עברה מצריף לצריף, ומהם ליתר המבנים הציבוריים, מחסנים, מטבחים וחדרי-אוכל.

מטרת הסיור היתה, למנוע גניבות, שריפות וכדומה.

בגמר הסיור, נרשם דו"ח על הסיור בטופס המיוחד לכך, ונמסר למשרדו של סגן האלוף קציין התורני לאותו זמן חופשה.

מדי פעם, הצטרף לסיור גם תת-קצין, וקרה גם שקצין התורני, הסגן אלוף בעצמו, הצטרף לסיור, כדי לקבל תמונה מכלי ראשון, והתרשמות עצמית מחיי המחנה בימי החופש.

* * * * * * * * * * * *

היה זה אחת השבתות של חופשה, או יותר נכון, יום ראשון בשבוע, יום שני של החופש, שישבנו אחרי הצהריים, קבוצה של כ-10 איש בצריף ו- למדנו גמרא.

באמצע הלימוד, נתקלנו בבעיה מסויימת, והתחיל ויכוח בין הלומדים, בהבנת דברי התוספת של הגמרא.

ספרי מפרשים לא היו לנו.
כל הויכוח היה בנוי, על סברות עצמיות, וציטוט קטעי גמרות שונות, שנשארו זכורים, מימי הלימוד בישיבה.

בלהט הדיון הוחל הויכוח בקול רם, עד שהדי הלימוד והויכוח, נשמעו היטב מחוץ לצריף.

פתאום נפתחת הדלת, וכתת הסיירת בראשות הקצין התורני, נכנסת.
היה זה במקרה (אולי דוקא לא במקרה) מפקד פלוגה שלנו, שהיה קצין תורני באותם ימי החופשה

תדהמה אחזה בקבוצה.

אני כנותן השיעור התאוששתי מיד, ובהתאם לנוהל הצבאי, נגשתי מיד עד לפני סגן האלוף, (לפי התקן היה צריך להיות מרחק של 2 מטר, בין קצין לבין חייל פשוט), הצדעתי לו, והודעתי לו בהתאם למקובל;- כבוד סגן אלוף, אני קניג מיקלוש עובד מחנות עבודה, מפלוגה 8/3 עומד לפקודתך.

קניג! אומר לי הקצין, יש לי אליך שתי שאלות;-

א. איזה עבירה? מבחינת תקנות המחנה, עברו אנשי הקבוצה שנוכחים כאן, שעבורה קיבלו עונש שלילת החופש.

ב. מה תוכן הויכוח שאת הדו שמעתי, כשעוד עמדתי בחוץ?
אם אני משער נכון, הרי שיחקתם קלפים, ובגין זה היה הויכוח, נא למסור לי את הקלפים מיד.

(במחנה היה אסור, בהתאם לנוהל הצבאי, לשחק קלפים).

הוא מזמין אליו, את הסמל שהיה ממונה על כתת הסיירת, ואמר לו;- תרשום בדיוק את שמות הנמצאים כאן, מספריהם וכתובותיהם, ותניח לי את הרשימה, על שולחן העבודה שלי, במפקדה.

עוזב הוא הצריף, ובהגיעו אל הדלת לפני היציאה, הוא מצדיע לנו, ל- מרבה פליאתנו.

עברו שבועיים ויותר, מאותה שבת, וכל המקרה נשכח לגמרי מאתנו.

מגיע יום חמישי, בשבוע השלישי, דהיינו, יום חמישי לפני החופשה הבאה, ואנחנו עובדים כרגיל, בחפירת בורות והעמדת עמודים, כמה קילומטרים ממחנה המגורים ומפקדת המחנה.

היה נהוג במחנה, שאם קרה למשהוא מאנשי הפלוגה, מקרה אסון, כגון;- מות אחד ההורים או האשה, והמשפחה שלחה מברק למפקדת המחנה, כשהמברק מאושר, על ידי קצין העיר, שאכן קרה האסון, קיבל הבן או הבעל חופשה של - 8 ימים ימי אבל.

במקרה כזה, היה בא ממפקדת המחנה אל מקום העבודה, רץ-צבאי על או- פנוע, הודיע על המקרה, לקצין שפיקד על מקום העבודה.
הקצין הזמין ברמקול, את האיש אל משרדו, שבאמצע שטח העבודה, הודיע לו על המקרה, והוציא לו תעודת חופש ל - 8 ימים.

תמיד, אחזה חרדה את אנשי הפלוגה, כשראו מרחוק את האופנוע של הרץ- הצבאי, כשכל אחד חושש, שלו מיועדת ח"ו הבשורה הלא טובה.

באותו יום חמישי, בסביבות השעה 10,00, בשעתיים אחרי התחלת העבודה, ראינו מרחוק את רץ-הצבאי על אופנועו, כשהוא נוסע ומתקרב למקום העבודה.

עצב ותוגה ירדו על אנשי הפלוגה.

הוא נסע כמנהגו, עד לצריף הקטן ששימש משרד ומפקדה, לקצין האחראי, על העבודה, ואחרי כמה דקות, נשמע בכל שטח מקום העבודה, קולו של הרמקול, שמכריז ואומר;-

<u>קניג</u> מתבקש לגשת מיד, לקצין למשרדו.

אימת מות השתלטה עלי, הלמות לבי נשמעו, גם לחברים שעמדו על ידי, עמדתי לפני התעלפות, ורק טיפות המים, שזרקו עלי חבירי, הצילו או- תי מהתמוטטות.

השאלה ששאלתי את עצמי, מי מהאהובים שלי, נסתלק מעולמו. אבא, אמא, אשתי, ילדי?

בצעדים כבדים ואיטיים, נגשתי למפקדה ונכנסתי למשרד.

הסגן ששימש אז כאחראי על העבודה, אמר לי בפנים צוחקות;- קניג! כנראה נשאת חן בעיני הסגן אלוף.

לא הבנתי את דבריו, ועמדתי כל כולי דרוך ומתוח, לשמוע את הכשורה הנוראה, שהוא עומד להודיע לי.

קניג! המשיך הוא, אתה, ועוד 9 חבריך, שומרי שבת, - וכאן הוא קרא רשימה של 9 איש מקבוצתנו, - שלא נסעו לחופש, עקב איסור הנסיעה בשבת, מוזמנים מיד, למפקדת המחנה לפגישה עם סגן האלוף.

נדמה לי, וכאן קרץ לי בעיניים, שהינכם נוסעים היום לחופש.

יצאתי ממשרדו, כולי המום ומבולבל.

בנתיים, אסף אחד החיילים, לפי פקודת הקצין, את 9 האנשים האחרים, ובמאורגן עזבנו את מקום העבודה וחזרנו למחנה כשכולנו המומים ומהורהרים.

נתקבלתי על ידי הסגן אלוף במשרדו, כשהוא מציע לי כסא לשבת (דבר חורג מאוד מאוד כצבא ההונגרי) וכך אמר לי;-

קניג! המקרה שקרה ביני ובינכם באותה שבת חופשה, הוציא אותי - חייל נוקשה, מכליי.
לא יכולתי להאמין בשום אופן, כי בדורנו, קיים דבר כזה, שאדם יוותר על ביקור משפחתו האהובה, חודשים רבים, עקב דבקותו בדתו ותורתו.

ידוע לך בודאי, כי אני גר בעיר הבירה בודאפעשט.
אחרי אותה שבת נסעתי הביתה לחופשה. נכנסתי לאחד הרבנים החרדיים, לודא, אם סיפורך והנימוקים שלך, אודות אי נסיעה בשבת, הינם אמיתיים.

כשסיפרתי להרב את הסיפור, פרץ בבכי. דמעות אלו, שכנעו אותי באמיתות דבריכם.

עם שובי להנה, בדקתי את התיקים האישיים שלכם, וראיתי שהינכם מעובדים המצויינים של הפלוגה, הן מבחינת העבודה, משמעת, נקיון וסדר.

החלטתי איפוא;-

א. אתם יוצאים היום, יום חמישי בבוקר, לחופשה של 12 יום, כמספר ימי החופשה, שלא נסעתם הביתה עקב שמירת השבת.

כ. מהיום והלאה, תצאו לחופשה התלת שבועית, ביום חמישי בצהריים, בכדי שלא תצטרכו לחלל את השבת, או להפסיד את חופשתכם.

הוא קם, נותן בידי 10 תעודות חופש ל- 12 יום, לכל חברי הקבוצה, שמחכה בחוץ, נותן לי ידו, ומאחל לכולנו חופשה נעימה.

אני מצדיע, ועוזב את משרדו, כשדמעות של שמחה זולגות מעיני.

* * * * * * * * * * *

פ ס צ ה ו ב - פ ס ל ב ו

היה זה בחודש מאי - 1944, כחדשיים אחרי המהפכה הנאצית הראשונה בהונגריה. (ביום - 19/3/44 נכבשה למעשה הונגריה על ידי הצבא ה-גרמני. מטרת הכיבוש היתה, למנוע מהפכה נגדית, ולהקמת ממשלה פרו נאצית יותר).

פלוגתנו 12/3 היתה אז, ממוקמת בעיר דעברעצען במרכז הונגריה, ו-עבדה במפעל להרכבת קטרים, שהיה מפעל ענק ויחידי בהונגריה לנושא זה.

בימים אלו, (מאי 44) הבין כבר כל בר - דעת, שהמלחמה של הגרמנים היא אבודה, (הונגריה היתה אז, ביחסי ברית צבאית עם גרמניה) ורק שכבה קטנה של האוכלוסיה, שהיתה מאורגנת בארגון הנאצי ההונגרי חץ-צלב, האמינה עוד בנסים, שהנאצים ינצחו.

ואפשר שגם היא, לא האמינה כבר, אולם החליטה "תמות נפשי עם פליש-תים". דהיינו - אמנם אנחנו אבודים, אולם עד אז, יש להשמיד מן ה-יהודים, את המקסימום האפשרי.

(וכאן יש לציין, כי אחרי המלחמה, תפסו הרוסים והשלטונות ההונגרים הקומוניסטים, מנהיגים רבים של המפלגה הנאצית ההונגרית חץ-צלב, ש-היו בממשלה ומוסדותיה בחדשים האחרונים של המלחמה.
הם הובאו לפני בית משפט צבאי ונידונו למות.
כמה מהם הצהירו כמה דקות לפני תלייתם, כי שמחים הם למות, בידעם כי הצליחו לנקות את מולדתם הונגריה, מיהודים המזוהמים).

הממשלה שהוקמה עקב מהפכת - 19/3/44, אם כי היתה פרו נאצית חזקה, היו בה לשם הסוואה אלמנטים מתונים כביכול.

הנאצים השאירו אז, גם את מושל המדינה הורטי, שהיה סמל לבית המל-כות, שהיתה מושלת פעם בהונגריה, והיה לו סמכות כממלא מקום של מלך.

(עוד יסופר אי"ה, איך שזכיתי כמו עיני, לראות שפלותו ובזיונו).

אלמנטים מתונים אלו, הכינו לעצמם אליבי לאחרי המלחמה, בידעם, ש-יצטרכו לתת את הדין, עקב היותם חברים בממשלת הונגריה, שהכריזה מלחמה, על הרוסים, ועקב ההשמדה ההמונית של העם היהודי.

תקופה זו, דהיינו מ- 19/3/44 ואילך, הינה התקופה השחורה והטרגדית ביותר, של יהדות הונגריה.

בחודשים אלו, התרוקנה הונגריה מרוב תושביה, על ידי העברת האוכלוסיה היהודית מהכפרים וערי השדה, לערים מרכזיות.
משם לערי מחוז, לגטאות מבוצרות, בגדרות ובגדרי תיל, ואחרי שהייה של שבועיים - שלוש, הועלו על רכבות, שהיו מורכבות, מקרונות לבעלי-חיים, 90-80 איש בקרון. נשים גברים וטף.
אחרי נסיעה של 4-3 ימים, הגיעו לתחנה הסופית ששמה אושויץ.

עיר הבירה בודא-פעשט, הצליחה בע"ה להימלט, כחלקה הגדול, מריקון תושביה היהודיים, היות והחזית הגיעה אליה, והיתה למעשה מכותרת על-ידי הרוסים.

גם תושביה היהודיים של בודא-פעשט, סבלו איומות מהשלטונות.
אלפים מתו מרעב, מכדורי הנאצים ברחובות, אלפים רבים הובלו לשפת הנהר דונה, ונורו בידי הנאצים והושלכו לתוך הנהר.

בתקופה זו, התחילו מאות בני נוער בבודא-פעשט להתחפש כגויים, ואף התלבשו במדים של הנוער הנאצי, הצטיידו במסמכים מתאימים ואף הזדיינו בנשק קל.

המדים, הנשק והמסמכים, נגנבו ממחסני ומשרדי הנאצים.
בני נוער אלו, הסתובבו ברחובות, כביכול במגמא, להשגיח על היהודים שלא יברחו מהגטו, אולם ל-מעשה היה תפקידם לעזור לכל יהודי, שהיה זקוק לעזרה ארגונית או כלכלית.

בתקופה זו, היו בבודא-פעשט עשרות ארגוני-נוער נאצים מתנדבים, ולא היתה למפקדה המרכזית הנאצית שליטה עליהם, ומצב זה הקיל על המתחפשים.

לקראת סוף התקופה, נודעה התחבולה לנאצים ההונגריים, והם ארגנו קבוצות מיוחדות לשם בדיקת זהות לובשי מדים אלו.

כל בחור שנפל עליו החשד שהוא יהודי מחופש לנאצי, נלקח לחצר סמוכה, נצטוה להוריד מכנסיו, נבדק אם הוא נימול או לא.
במקרה שנמצא נימול, נלקח מיד למפקדת הנוער הנאצי ההונגרי ברחוב אנדרשי, ואל פי רוב לא יצא משם חי.

(וכאן המקום לציין ולהזכיר, את אחד מגבורי התקופה ההיא, הלא הוא הרבני לוי יצחק פולק ע"ה בנו של הרב הגאון ר' מנחם פולק ז"ל אבדק"ק סערענטש, בעל-המחבר של ספר חלק לוי שו"ת.

בשנה זו של 1944, היה הוא בחור כן 23-22, מלא מרץ, זריז, נועז וביצועיסט. הוא היה מבין הראשונים שהתחפש ולבש מדי נוער נאצי ו-התחיל לפעול במדים אלו.

מכנה גופו החזק ויציב, וגם שפמו הגדול, שפם - הונגרי המפורסם, ש-גידל במיוחד למטרה זו, התאימו ממש לתדמית של נוער נאצי הונגרי, וביום הופעתו הראשונה, ברחובות בודא-פעשט, נתקבל בהתלהבות על ידי קבוצות נוער נאציות שהסתובבו ברחובות.

בתלבושת זו, הוא עזר למאות אחינו בני ישראל, שהיו צריכים לעבור ממקום למקום, לקנות מצרכים, להכנס לבית מקלט מוכר, להתקשר עם שגרירויות - זרות ומוסדות - עזרה אחרים.

הוא לקח את הזקוק לעזרה וקשר ידיו בשלשלות של ברזל, והוביל אותו לפניו כמו ששוטר מוביל אסיר, עד שהביאו למקום שהוא זקוק לו.

מי היה מעיז לגשת אז לנוער - נאצי במדים, רחב גרם ויציב, פרצוף של גוי אמיתי, שפם ארוך מסורק בקפדנות לשני צדדים.

אולם לקראת סוף התקופה, גם עליו נפל החשד.

מי שנתן לשכוי בינה להבחין, נתן גם לו בינה להבחין בדבר, והוא התכונן, לאירוע זה מבחינה נפשית ומעשית בעוד מועד.

למעשה, מבחינה פיזית, תמיד הסתובב מצוייד בנשק קל. אולם לקראת המבחן שעמד לפניו, הצטייד הוא באקדח נוסף מוטמן במקום לא בולט וקל לאחיזה לשם פעולה.

והנה הגיע יומו, באמצע טיולו ברחובות העיר, באחד הימים, נצטוה על-ידי שני נאצים, שעמדו על כתפיהם דרגות גבוהות, להתלוות אליהם. הם הזמינו אותו להכנס לאחד החצרות לשם בדיקת זהות. מיד עם הכנסו לחצר, בלי שום שהיות, הוציא אקדחו ממקום המוטמן ולהפתעת שני ה-נאצים, הוא ירה בשניהם במקום והרגם. אח"כ נמלט מהמקום דרך חצרות ושבילים, שהיו מוכרים לו היטב.

עקב המצב המלחמתי שרר אז בעיר הבירה, בפרט בשבועות האחרונים, ל-פני כיבוש העיר על ידי הרוסים, לא היתה למשטרה שליטה מליאה, על הנעשה. וכך היה יכול הוא ז"ל להמלט ולא להתפס וזכה להשתחרר בעת השחרור הכללי).

באותה תקופה, נשארו בהונגריה כ- 30,000 (שלושים אלף) יהודים, ש-היו מגוייסים במסגרות פלוגות עבודה, והיו מפוזרים בכל רחבי המדי-נה, ועבדו, בשיקומם של ההריסות, שגרמו הפצצות המפציצים האנגלים והאמריקאנים, שבסיסם היה באיטליה.
הפצצות אלו התקיימו מדי יום ביומו, בין השעות - 10-12 לפני ה-צהרים, כדי לזהות מגוייסים יהודים אלו בפומבי, חוייבו אלו לענוד פס-צהוב בגודל 10-30 על שרוולי מעילם.

(הנני לציין כאן, את עצמת ההפצצות האלו.
כל פצצה שקלה טון אחד, ועשתה בנפילתה בור שקוטרו 15 מטר, ועומקו כ- 8-7 מטר.
זוכר אני כי בפעם הראשונה ב- 2/6/44 הפציצו האנגלים והאמריקנים את העיר דעברעצען, ובמיוחד את אזור התעשיה שכו היה ממוקם, בתוך מפעלי תעשיה שונים, גם המפעל הענקי להרכבת קטרים.
בהפצצה זו נהרגו אלפים רבים של אזרחים, ואזור התעשיה ותחנת הרכ-בת שעל ידה נהרסו כליל.

זוכר אני כי עצמת ההפצצות היתה מדהימה.

המפציצים באו גלים גלים 40-30 אוירונים בכל גל והיתה הפסקה של 5-10 דקות בין גל לגל. בעת ההפצצות רעדה האדמה תחתינו, ובתים רבי - קומות התמוטטו כבנין קלפים.

עם התחלת ההפצצות, בוטלה השמירה עלינו והורשינו להכנס לתעלות קשר שהיו חפורות לאורך ורוחב שטח המפעל.

בעת אחת ההפסקות, הרשינו לעצמינו להסתכל כלפי מעלה ועינינו רואות קטרים במשקל 60-50 טון מעופפים בגובה של 30-20 מטרים, כל זה מהדף אויר בעצמה בלתי רגילה).

הפצצות אלו נמשכו חדשים, והתפשטו על כל שטחי הונגריה, וחיסלו לאט לאט את כל תעשיית הטקסטיל והמזון. והאוכלוסיה התחילה להרגיש, על בשרה ממש, את כל מוראות המלחמה.

מכות מחץ אלו, התחילו לתת אותיותיהן גם בין חברי הממשלה, והרכב הממשלה שונה, וכלל בתוכו שרים חדשים מתונים יחסית.
בראש הממשלה, הועמד אז הנסיך קאללאי.
ממשלה זו, הכינה עצמה לעבור לצד האנגלים והאמריקאים, כדוגמת - ממשלת-רומניה בחודש אוגוסט - 44, שעברה מהצד הגרמני לצד הרוסי.
אולם, בעוד שהרומנים הצליחו בכך, הרי ההונגרים נכשלו, ויום - 15/10/44 שהיה מיועד ומתוכנן, ליום המהפכה ושחרור מעול הגרמנים וגרוריהם ההונגרים, נהפך ליום שעבוד טוטלי של הונגריה לגרמניה.

בחודשים יולי - אוגוסט 44, עשתה ממשלת הונגריה כמה צעדים רשמיים, להקל על חיי היהודים, הן האזרחים, שעוד נשארו בבודא-פעשט והסביבה, והן לאלו שהיו מגוייסים במסגרת פלוגות עבודה.

אחד מבין צעדים אלו היה, האפשרות להתנצר ולקבל יחס מיוחד במסגרת החוק. מדובר רק ביחס מיוחד, דהיינו גם במקרה של התנצרות, לא קיבל המתנצר, זכויות אזרחיות מלאות.

באחד הימים של חודש ספטמבר - 44, עם גמר העבודה וסיום מסדר ערב, כרגע לפני ההתפזרות וההתכנסות למגורים, הודיע מפקד פלוגתנו (בדרגת סרן) שהפלוגה לא תתפזר אחרי המסדר, אלא תשאר במקומה.

הוא רוצה להעביר ידיעה מסויימת לאנשי הפלוגה, אולם רוצה לעשות את העברת הידיעה, לא במסגרת הרשמית של המסדר היומי.
ואכן הפלוגה לא התפזרה, ונשארה מכונסת, כשהיא כולה דרוכה לקראת ההודעה.

מפקד הפלוגה בעצמו, הוריד את כובעו, להראות שנגמר המצב הרשמי ומתחיל מצב לא רשמי.

וזה תוכן הידיעה;- ממשלת הונגריה מודיעה, לכל האזרחים ההונגרים, בני-דת משה, כי ניתנת להם אפשרות חד- פעמית, לעבור לדת הנוצרית.
עם העברתם לדת הנוצרית, יקבלו יחס-מיוחד.
שבועיים ניתן מהיום - לממש זכות זו.

כשלב ראשון ביחס זה, יוחלף להם הפס הצהוב, שענוד על שרווליי המעילים, לפס לבן, כדי להקל על זיהוים.

עד כאן לשון ההודעה הרשמית.

עם גמר, ההודעה הרשמית, הוסיף מפקד הפלוגה כמה משפטים בלחי - רשמיים והציע הצעה מעשית כקו פעולה בנושא זה.

וכה היו דבריו;- אנשי הפלוגה! אין אני מלומד מספיק, בענייני דתות, כדי שאוכל להדריככם באיזו דת לבחור.
תבחרו בדת אחר כרצונכם, או תשארו בדת אבותיכם כרצונכם.

דבר אחד, כן הייתי מאוד רוצה וזה למעשה לטובתכם
אל תתפצלו! חלק כן להתנצר
וחלק לא להתנצר.

תתאספו הערב יחד בחדר האוכל, תבחרו ביניכם שני אנשים, איש אחד שייצג את הקונסרבטיבים, דהיינו את אלה שרוצים להישאר בדת משה,

ואיש אחד שייצג את אלה שרצונם לעבור לדת ישו.

הייתי מאוד רוצה, שמחר בבוקר, עם מסדר הבוקר, אקבל מכם תשובה אחידה.

עם סיום דבריו, עזב את הפלוגה, כשהיא כולה המומה ומתוחה.

ראשון המתאושש היה עורך-דין מכודא-פעשט, ושמו ינושי ענדרע, שעבד כל הזמן, במשרד מטה הפלוגה, והיה ביחסים - קורקרטיים עם מפקד הפלוגה.
הוא היה תמיד, מראשי הדוברים של הפלוגה.

הוא בעצמו, היה מתכולל בן מתכולל, בן בנו של מתבולל.
לא רק רחוק מבחינה מעשית מתורה ומצוות, אלא בור ועם הארץ ממש.
מסופקני, אם היה יודע את ה- א-ב העברי.
ספוג כל כולו תרבות הונגרית וכללית.
מאידך: היה אדם מצויין מבחינה חברתית, כל כולו לב, מוכן ומזומן לעזור לזולת, ואפילו להסתכן בשביל חבר או נצרך.

היינו ביחסים טובים, ואפילו ידידותיים.

הוא עזר הרבה מאוד לקבוצתינו החרדית, הן בעניני אוכל כשר, והן בהמצאת מקום לעריכת תפילות בשבתות ובמועדי ישראל.
עזר לי כמה פעמים, להשתמט מעבודות דאורייתא בשבתות וחגים.

כל פעם שחזר מחופשה הביא סם גילוח, כדי שנוכל להתגלח בכשרות.
הוא גם שדאג וסיפק לנו שופרות בראש השנה תש"ה. (אלה שעבדו במשרד והיו ביחסים טובים עם הצמרת, זכו לחופשות רבות, במסוה: חופשות עבודה, כגון נסיעה לעיר הקרובה, לרכישת ציוד משרדי וכדומה).

ינושי זה שהתאושש ראשונה, השתיק את הצבור וביקש את רשות הדבור.

הם הושלך במגרש המסדרים.

חברים!
הנני מציע לקבל את דברי המפקד, שלא נקיים וכוח כללי, נבחר בשני אנשים שייצגו את שני הצדדים והם יתוכחו ביניהם.

הציבור יעשה לפי שישתכנע מהוכוח.

מוכן, שיחידים יכולים לעשות מה שרוצים, אף אחד לא יכריח כאן את השני, לעשות בעניין מצפוני כזה, לפי החלטת הרוב.

הנני מציע גם, את שני האנשים, שייצגו את שני הצדדים;-
את הצד הליברלי: ייצג ד"ר קומלושי לסלו, רופא ששירת בפלוגה שלנו.
את הצד האורטודוקס: ייצג רביי קניג.

מסכימים, מסכימים, נשמע מכל צד.

עו"ד ינושי המשיך;- וכעת ניגש לענין הטכני.

1). אחרי ארוחת ערב בחדר האוכל, ישאר כל אחד לשבת, על יד שולחנו במקומו הקבוע.

2). שני המרצים יתפסו מקום על יד הקיר המזרחי של חדר האוכל יעלו על אחד השולחנות וירצו לפנינו דעותיהם.

3). הנני מציע שנשליך גורל, מי יהיה ראשון הנואמים.

ואכן מיד הושלך גורל, ולפיו ינאם ראשון ד"ר קומלושי.

מיד אחרי ארוחת הערב, הושלך הס באולם, ודי"ר קומלושי קיבל את רשות הדבור.

חברים! התחיל הוא את נאומו.

אין אני רוצה לנגוע, אפילו בחוט השערה במהות הנושא, דהיינו - איזה דת היא, אמת יותר, מובנת יותר, צודקת יותר, או מייצגת, צדק סוציאלי יותר. בור ועם ארץ אני, בחומר של שני הדתות גם יחד, ואין אני מעיז לנגוע במהות הענינים בכלל.

ודאי ידוע לכם, כי כבר הסבא שלי, לא ידע יהדות מה זו? וכי כל משפחתינו היו כולם, מתבוללים אמיתיים, הונגרים בלב ונפש.

אני בעצמי, לא הרגשתי אף פעם, שום זיקה ליהדות, ועד שלא גוייסתי לכאן לא ראיתי יהודי דתי בעיני.

למרות זאת, אם היו מציעים לי, בשעת שלום ורגיעה, התנצרות, תמורת-כבוד ועמדה, לדוגמא;- שאבחר לנשיא הסתדרות הרפואית הארצית ההונגרית, אם אתנצר לתמיד, הייתי דוחה את ההצעה בשעט נפש.
יהודי נולדתי, כיהודי אמות.

(דרך אגב, ממשיך הוא ואומר, ידוע לי שלאבא ע"ה הציעו לו מועמדות לפרלמנט ההונגרי, במפלגה השלטון, אם יתנצר, ולמרות שהוא היה אדם חופשי לגמרי, ואדם מאוד מתקדם בדעותיו, דחה את ההצעה על הסף).

אולם, נבחון נא כעת, את ההצעה שמציעים לנו;-

1. מה מציעים לנו?
2. תמורת מה מציעים מה שמציעים?
3. עתוי וזמן ההצעה.

1. <u>מה מציעים לנו - התנצרות</u>

-האם המציעים בעצמם לא יודעים, שההתנצרות הזאת, היא הצגה ש-טחית גרידא?

-האם המציעים בעצמם, לא יודעים שאף אחד מהמתנצרים, לא חושב אף לרגע, להיות נוצרי ממש?

המציעים בעצמם יודעים, כי ברגע תבוסת כוחות הנאצים וההונגרים-ואני תקוה, ויש סבירות גבוה, שמדובר על 4-3 חודשים לכל היו-תר, - יחזרו כל המתנצרים באופן אוטומטי, כלי שום כל טכסים, לחיק היהדות.

2. <u>תמורת מה מציעים לנו מה שמציעים</u>

לא כבוד, או עמדה פוליטית, עומד על כף המאזניים. אלא <u>החיים</u>, פשוטו כמשמעו.

אין שום ספק, כי בימים האחרונים שלפני סוף המלחמה, ברגעים הקריטים ביותר, ירצו הנאצים וההונגרים העוזרים, להשמיד אותנו, כמו שעשו במקומות רבים.

שואל אני איפוא, וכי במצב כזה, אסור לנו לעשות הצגה ולהתנצר, בכדי להחלץ מסכנת נפשות?

3. <u>עיתוי וזמן ההצעה</u>

ידוע הדבר, כי בשעת מלחמה, שוררים חוקים אחרים, נוהלים אחרים, מנהגים אחרים, וניסוסים אחרים, מבשעת שלום.

בשעת מלחמה, לא שולט השכל הישר, הצדק והיושר, "איש כל הישר בעיניו יעשה".

גם החלטתנו היום בנושא ההתנצרות, צריכה להיות מבוססת, על העקרון <u>מלחמה היום</u>, ואין להסתכל על שום מנהג נימוס, סדר או נוהלים של שעת שלום.

יש לעשות כל פעולה, שיכולה להיות לעזרה, להישארות בחיים, ו- אפילו אם הסיכוי חלש ביותר.

הבה נשחק את תפקיד ההתנצרות, בדרך הטובה ביותר.

מסקנתי היא איפוא, שחוץ מאנשים בודדים, שהם דתיים ממש, נייפה את כוחו - של חברינו ינושי, להצהיר בפני המפקד, שהפלוגה מוכנה ל- התנצר.

****

רשות הדבור לרביי קניג, הכריז עו"ד ינושי.

חברים לצרה! התחלתי דבריי.

שמח אני מאוד, שקודמי ד"ר קומלושי הצביע בדבריו, על הצד המעשי שבנושא, ולא על הצד המחשבתי.

גם אני אלך בדרכו, ואנסה לראות, אם תהיה לפלוגה תועלת מההתנצרות, או לא.
לפי דעתי, לא תהיה לפלוגה, שום תועלת בהתנצרות, ואולי יגרם לה עוד נזק והיא מביאה על עצמה סכנה בצעדה זה.

חברים! עבדתי היום בתוך העיר וקניתי לי עתון, והנה הוא לפניכם. אולם לפני שאקרא לפניכם את העתון, רוצה אני לתת רקע, למה שכתוב שם.

אני חושב, שכולכם מבינים, שהוראה זו - לתת אפשרות ליהודים להתנ- צר, לא נתקבלה בממשלה, פה אחד.

זו הצעת הצד המתון של הממשלה.
הצד הקיצוני, התנגד בחריפות, להוראה זו, ורואה בזה רמאות, ואפש- רות ליהודים, להשתמט מגורלם המגיע להם דהיינו השמדה.

כרגע, התגבר הצד המתון בממשלה על הצד הקיצוני. אולם לפי דעתי, זה לא יחזיק מעמד.

עם התקרבות ימי המשבר וההכרעה, לא תחזיק ממשלה זו מעמד, והיא תיפול. ואז יש שתי אפשרויות;- או שתקום ממשלה, שתצליח, לעבור ל- צד - המערבי, כמו שהצליחה לעשות ממשלת רומניה, ואז, כודאי, לא יהיה כל הבדל, בין יהודי-יהודי, או בין יהודי-מנוצר.

או שתקום ממשלה היטלריסטית ממש, ואצלם גם לא יהיה שום הבדל, בין יהודי - יהודי או יהודי - מנוצר.

לפי דעתי, אדרבה היא תרדוף באף, אם אלה היהודים, אשר רצו להשתמש, בכנסיה הנוצרית, כדי להציל חייהם.

וכאן התחלתי לקרוא להם, את עתון המפלגה הנאצית ההונגרית.

הרץ - ההונגרי - MAGYR-FUTÁR

והנה הכותרת;- רמאות כרמה בין לאומית

כותרת משנה;- אישים יהודים מפורסמים, מזהמים את הכנסיה הנוצרית.

ומתחת הכותרות האלו, כתבה מפורטת, על ההחלטה החדשה, של הממשלה, שלפי-דברי העתון הנאצי - התקבלה - בלחץ האמריקאים והבריטים.

בכתבה, הסתה גלויה נגד המתנצרים החדשים.
את אלה יש לרדוף ביתר - שאת ויתר אז.
תשומת לב האוכלוסיה, מופנית לכל אלה אשר יופיעו ברחוב, בפס-לבן.

והכתבה מסיימת - המזימה לא תצליח.
אלפי עיניים נוצריות, יפקחו עשרים וארבע שעות ביום, על טהרת ה- כנסיה הנוצרית, לבל תזוהם על ידי יהודים - רמאים, שפלים ונבזים.

בעמוד שני של העתון, תמונה גדולה של כנסיה ובפנים, כל גדולי ו- עשירי היהודים של בודא-פעשט. כשהם עומדים בתור, לטבול לנצרות, וקורצים בעינים אלו לאלו, כאילו אומרים, גויים טפשים כאלה, הם מאמינים, שאנחנו מתנצרים באמת.

המשכתי ואמרתי.
כל מתנצר, מכניס לפי דעתי, את ראשו ללועו של הארי.

חברים! אני יהודי מאמין בהשגחה.
אולם צו התורה, לעשות הכל בדרך הטבע, כדי להתפרנס בימים רגילים, ולהנצל בשעת סכנה.

אני מתכונן אי"ה לעשות פעולה קונסטריקטיבית, כשיגיעו ימי ההכרעה, ומתפלל לד' שאצליח.

לפי דעתי, תוציאו מראשכם, אפשרות הצלה על ידי התנצרות. ותשקיעו מחשבה - רבה והכנות נפשיות, כדי שתהיו מוכנים להחליט, החלטות גורליות בעת הצורך.

זו היא - הדרך הנכונה לפי דעתי.

סיימתי דברי!

****

אחרי שתיקה ממושכת, של כ- 10 דקות, הודיעו רוב הנוכחים, על סירו-בם להתנצר, ולמחרת בבוקר התייצב עו"ד ינושי לפני המפקד והודיע לו קצרות בשם הפלוגה -

יהודים נולדנו - ואם יהיה צורך - נמות כיהודים

כחודשיים לאחר מכן, ב- 15/10/44 פרץ המשבר, הממשלה נפלה, עקב רצונה להכנע למערב. בנו של מושל המדינה הורטיר הצעיר, שהיה שליח בתיווך למערב, נורה ונהרג, באמצע ביצוע שליחותו. הוקמה ממשלה היטלריסטית ממש, וכמובן שהוראת אפשרות התנצרות, בוטלה.

גורל הפלוגה - כ-50 איש ברחו ועברו לצד הרוסים; מהם הצליחו כ-40 איש גם אני בתוכם, ו- 10 נכשלו ונהרגו באמצע הבריחה.

יתר הפלוגה הגיעה למאטהוזין - מחנה ההשמדה שבגרמניה, לפי המידע שקבלתי כ- 50% נהרגו מרעב ומחלות, ו- 50% הנותרים, נותרו בחיים ונתפזרו אחרי השחרור בכל רחבי העולם, וחלק ניכר כאן בארץ ישראל.

****

כס"ד

פגישתי עם ז י ד י ט ש ו ב
****

זידיטשוב, ממי? ומתי? שמעתי שם זה לראשונה?

שמעתיו, מפי הסבתא רבקה לאה ע"ה, (קופפרשטיין) כשהייתי כן עשר בערך.

באותו זמן שבת את שבתו, האדמו"ר האחרון לבית קאסון -

רבי ישראל צבי הלוי רוטנברג זצוק"ל הי"ד, באחד העיירות הקרובות, למקום מגוריה של הסבתא ע"ה, (היא גרה, בעיירה - ראצפערט, והאדמו"ר מקאסון היה בשבת בעיר קאלעב) ואני ואבא ע"ה - הי"ד היינו אצלה, באחד מימי השבוע שלפני השבת.

הסבתא ע"ה ביקשה את אבא ע"ה לנסוע להרבי, ולבקש עצה לאחת מבעיותיה, כשהיא אומרת לאבא, אל תשכח, למסור להרבי דרישת שלום ממני, עוד לפני שאתה מוסר לו את הפתקה עם הפדיון, הלא יודע אתה, שאנחנו בני-דודים ומכירים.

לשאלתי אליה, איך היא בת דוד עם הרבי, היא סיפרה לי, על יחסי ה-קירבה עם הרבי.

לשאלתי הבאה, לאיזה שושלת בית אדמו"רים מיחס עצמו הרבי מקאסון, ענתה לי, לבית האדמו"רים מזידיטשוב.

אז שמעתי לראשונה, את שם זידיטשוב שבגליציה.

(הצדיק ר' ישראל צבי הלוי אבדק"ק קאסון, היה בנו של הצדיק - ר' יהוסף הלוי אבדק"ק קאסון זצוק"ל.
הוא היה בנו של הרב החסיד - ר' צבי הירש ז"ל, והוא היה בנה של הצדקת מרת ריזל ע"ה, בת רבינו צבי הירש זצוק"ל, מזידיטשוב בעל עטרת - צבי).
*ראה עשר קדושות דף 22.

מאז סיקרנה אותי מאד המלה זידיטשוב, והתחלתי כאסיפת מידע, על בית-אדמו"רי זידיטשוב.
התחלתי לקרוא סיפוריי חסידים, ועל כל ספר, שבו חומר אודות בית זידיטשוב, עברתי פעמיים - שלש, עד שהחומר נקלט אצלי ממש.

ידוע, כי חומר עצום ורב על האדמו"ר הראשון לבית זידיטשוב - רבינו צבי הירש זצוק"ל, בעל עטרת - צבי, הושקע בספריו של האדמו"ר הראשון, לבית - קאמרנא רבי יצחק אייזיק זצוק"ל, בעל היכל הברכה, ועצי עדן ועוד. הוא, היה תלמידו המובהק וגם בן אחיו.

למאות, מגיעים הסיפורים והענינים, מפוזרים ברחבי ספריו, על בעל עטרת - צבי ז"ל.

בימי בחרותי, נעשו כמה ספרי לקט מספריו, מהם היו ליקוטים מוצל-חים ביותר, שנתנו תמונה בהירה, עד כמה שאפשר, על ראשוני אדמו"רי בית זידיטשוב.
(יש לציין במיוחד, את הספרים;- עשר-קדושות, פאר יצחק, מדרש ריב"ש טוב).

ואציין כאן בקיצור, את שושלת בית אדמו"רי זידיטשוב;-

א. האדמו"ר הראשון לבית זידיטשוב, היה רבינו צבי הירש זצוק"ל, בעל עטרת-צבי, שניהל עדה משנת תקס"ה עד י"א תמוז תקצ"א.

ב. האדמו"ר השני לבית זידיטשוב, היה אחיו של רבינו צבי, רבינו ישכר בעריש זצוק"ל, חי רק עשרה חדשים, אחרי אחיו.
נפטר ז' סיון תקצ"ב.

ג. האדמו"ר השלישי לבית זידיטשוב, היה אחיהם של הנ"ל, רבינו משה מסאמבור זצוק"ל, ניהל עדה שמנה שנים.
נפטר ו' אייר ת"ר. בעל ספר תפילה למשה.

ד. האדמו"ר הרביעי לבית זידיטשוב, היה בנו של הנ"ל, רבינו יודא צבי מראזלע זצוק"ל. בעל דעת קדושים.
נפטר ז' חשון תר"ח.

ה. האדמו"ר החמישי לבית זידיטשוב, היה רבינו יצחק אייזיק זצוק"ל, בעל הפירוש מהרי"א על מדרש רבה.
נפטר ט' סיון תרל"ב. רבבות הלכו לאורו.
(ראה בהקדמת ספר תכלת - מרדכי להגאון מברעזאן זצוק"ל).

שלשה האדמו"רים הראשונים, היו כולם תלמידי החוזה מלובלן, רבינו יעקב יצחק זצוק"ל, שהיה תלמיד רבינו אלימלך מלוזענסק זצוק"ל, שהיה תלמיד רבינו דוב בער ממעזעריטש זצוק"ל, שהיה תלמידו וממלא מקומו, של רבינו ישראל בעש"ט - זצוק"ל, זי"ע וע"כ ישראל.

בכל השיחות והסיפורים, ששמעתי וקראתי אודות זידיטשוב, הודגשה הדגשה יתירה, ששם ראו עין בעין, אש להבת שלהבת דקדושה, בעת התפילות ועריכת השולחנות.

וכן זכיתי לראות בעיני, את עבודת הקודש של האדמו"ר האחרון לבית-קאסון רבי ישראל צבי רוטנברג זצוק"ל הי"ד, נכד בעל עטרת-צבי, שאי אפשר היה לעמוד בארבע אמותיו בעת התפילה, מרוב התרגשותו והתלהבותו.

כמ"כ ראיתיו פעם קורא בתורה, בפרשת בשלח, את הפסוקים - ויסע, ויבא, ויט, פסוקים שמהם יוצא שם ע"ב (ראה רש"י מסכת סוכה דף מ"ה במשנה, ובפרדס להרמ"ק, שער כ"א, שער פרטי השמות פרק ה) וממש אש להטה סביבותיו.

תמיד חלמתי על זה שעם התבגרותי, מוכרח אני לבקר בזידיטשוב, לראות במו-עיני את מקומו של בית היוצר לחסידות זידיטשוב.

מי מלל ומי פילל, שאראה את זידיטשוב בחורבנה האיום והנורא, בלי אדמו"ריה ויהודיה, כשבית המדרש הקדוש של אדמו"רי זידיטשוב, משמש כאורוה לסוסים של הצבא הגרמני הארור.

****

בל"ג בעומר שנת תשי"ז, חזרנו לגור בפתח-תקוה, אחרי שגרנו שמנה שנים בכפר הנטוש - "מסמיה".

אז נודע לי, שכשנים הללו, שלא גרנו בפתח-תקוה, נתיישבו בה מאות משפחות חרדיות וביניהם אדמו"רים ורבנים.

אחד האדמו"רים שהתיישב בפתח-תקוה, לפי המלצתו של הצדיק הקדוש רבינו אהרן רוקח מבלז זצוק"ל, היה הצדיק רבי מנשה יצחק מאיר אייכנשטיין (ז צ " ל) שליט"א, בן הרב הצדיק רבי אשר אייכנשטיין אבדק"ק פרחניק, זצ"ל, בן הרב הצדיק ר' ישכר בעריש אבק"ק וריצקי, בעל המחבר ספר "מלכוש לשבת ויום טוב", בן הרב הצדיק ר' סנדר ליפא זצוק"ל, בן הרב הקדוש אי"ש האלקים, אשר - רבבות הלכו לאורו כקש"ת מרן רבי יצחק אייזיק זצוק"ל מזידיטשוב. (ראה את שלשלת בית אדמו"רי זידיטשוב אות ה.).

עם שובי לפתח-תקוה, התחלתי להתפלל בערבי שבתות ובשבתות מברכין החודש במנינו של הרבי מזידיטשוב.

שני חדרים, בדירתו של הרבי, היו משמשים כבית המדרש.
לאט לאט, נעשו החדרים, צרים מהכיל את כל קהל המתפללים והורגש הצורך, בבניית בנין בית-מדרש גדול ורחב ידיים.

והנה חפץ ד' בידי הרבי, הצליח, ובעזרת ידידים רבים של בית זידיטשוב בארץ ובגולה, הוקם בשנת תשי"ח בפתח-תקוה, בית מדרש זידיטשובי לתפארת שמכיל מאות מקומות לתפילה.

עם התחלת הפעלתו של בית המדרש, לקראת הימים הנוראים של שנת תש"כ (בשערים של כ"ג אלול תשי"ט) כתבתי את סיפור פגישתי עם זידיטשוב בחורבנה, וכה כתבתי;-

ב י ת ז י ד י ט ש ו ב
****

(עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות של חוץ לארץ, שיקבעו בארץ ישראל)

מבוהלים ודחופים נסוגו כוחות ההונגרים, ששימשו כחיל עזר, ל-חיל הכיבוש הגרמני בפולין, בחודשי טבת - שבט תש"ד.
הצבא האדום, התקדם בצעדים ענקיים והלם מהלומות מות בחיל הנאצים וגרוריו.

רובה של גליציה המזרחית, עברה כבר לידי הרוסים.

קבוצה קטנה של עובדי כפיה יהודיים - שהיתה רתוקה, לחיל העזר ההונגרי - נסוגה ביחד עם "היחידה לתיקון מכוניות" של הצבא ההונ-גרי.

היחידה היתה מורכבת - לצורך הנסיגה - מעשרות מכוניות משא, כ-שעל כל מכונית כ- 8 חיילים הונגריים עם 4-5 עובדי כפיה יהודיים. הלחץ האדיר של הצבא האדום, נתן אותותיו במהירות הנסיגה, ולא ניתנה מנוחה למכוניות ולאנשים, מעלות השחר עד מאוחר בלילה.

קו הנסיגה עבר על מאות רבות של עיירות וכפרים, אשר זיהויין היה בלתי אפשרי - נוסף על סיבת המהירות - גם בגלל, אי ידיעת ה-שפה הפולנית.

הנסיעה נמשכה בדרך כלל, עד 10-11 בלילה ואחר הפסקה של 5-6 שעות לינה, התחילה מחדש.

פחד הפרטיזנים נפל על כל הסביבה, כל הפסקה או מנוחה, היתה - אסורה בשדה פתוח, או על כביש בין עירוני.
עיירות וכפרים של גליציה המזרחית, שדרכם עברה הנסיגה המבוהלת, נסרקו מקודם סריקה קפדנית והוצב בתוכן חיל מצב גרמני והונגרי לשמור על בטחון חיל הנסיגה.

עם קבלת צו הלינה בלילה באחד הישובים, נתפזרו המכוניות לחצרות הישוב, בכל חצר 2-3 מכוניות, כשעליהן ישנים החיילים ביחד עם ה- יהודים עובדי הכפיה.

הקור האיום חדר לכל העצמות. שמיכה אחת שחולקה לכל איש, לא הורגשה כלל, עקב הקור העז ששרר בתקופה בסביבה זו.

העייפות הגדולה התגברה על הקור והאנשים על המכוניות נרדמו, אך לא עברו יותר מ- 3-4 שעות והקור התחיל להציק להם ולהקיצם.

באחד החצרות המרווחות, חנתה המכונית שלנו ובשעה 4 בערך, כשה- חושך כסה עוד ארץ, קבלתי פקודה מאת רב הסמל ההונגרי, לרדת ולחפש עצים, לעשות מדורה להתחמם כנגדה.

שבור ורצוץ, ירדתי לעשות רצון מפקדי.
ביצוע הפקודה היה מאד קשה. בדרך זו, עברו כבר אלפים ורבבות חיי- לים, והם השמידו כבר, כל דבר אשר ניתן להבעיר ממנו אש.
גדרי עצים, דלתות וחלונות, רהיטים גנובים וגזולים, שימשו מטרה לחמם גופות חיילים, או לשתיית תה, או קפה חם. אולם רצון מפקדי היה אין להשיב. נוסף לכך, התחשק גם לי להתחמם קצת ולשתות נוזל חם.

בחיפושי בחצר, נתקלתי בגדר עצים שנשאר לפליטה.
הגדר שימשה, בנין גדול, שמפאת החושך לא יכולתי לראות בדיוק את מראהו החיצוני, אולם נדמה מאד לבנין בית הכנסת.

במלחמה זו, עברתי את פולין לאורכה ולרוחבה ומאות בתי - כנסיות, ראיתי בחורבנן.
העין התרגלה למראה והלב המאובן לא התרגש כבר.
על כן למרות ששיערתי את מהות הבנין ואת מטרת הגדר, לא היססתי אפילו לרגע, והתחלתי בפירוק הגדר.

עם גמר השלב הראשון של עבודתי, דהיינו - פירוק הגדר, נגשתי להעמיד את העצים, בצורה שיהיה אפשרי להציל תחתיהן אש.
לצערי הרב, לא הצלחתי בכך, העצים היו קפואים, ועליהם שכבה עבה של קרח.
מחצית קופסת הגפרורים הלכה לאיבוד, וטרם נדלקה המדורה.
מעל גבי מכונית המשא, נשמע קולו של המפקד, שדרש במפגיע, להדליק את המדורה, אחרת יעניש אותי, בכל חומר הדין.
באין ברירה, התחלתי לחפש בחצר, אולי אצליח למצוא נייר יבש, אשר יעזור לי בביצוע המשימה.
בנתיים עבר זמן מה, ומעט אור, דחה קצת את החושך, ועיני רואות שעל יד בנין הגדול, נמצאת ערימה גדולה, של ספרים.

חזון נפרץ היה אז בכל רחבי פולין, לראות ספרים יהודיים מתגוללים ברחובות.
לא רציתי ח"ו להשתמש בספרים גופא, לשם הדלקת המדורה, אולם החלטתי להשתמש בכריכתם.

לא עבר זמן רב, ומדורה גדולה עומדת בחצר, וסביבה מתחממים בנאה, כל נוסעי המכונית שלנו.
רק אחרי שנתחממתי קצת, ואחרי שאור המדורה נתן אפשרות טכנית לכך, הלכתי עוד הפעם, לבדוק את ערימת הספרים.

על הספר הראשון שעלה בידי, מצאתי רשום - "הספר שייך לבית המדרש עטרת - צבי של האדמו"ר מזידטשוב ז"ל".
עיני חשכו מראות, והלב דפק לי בחזקה, וברגע זה עלתה בדעתי המחשבה, שאולי אני נמצא, בעיר "זידיטשוב" עירם של הקדושים לבית זידיטשוב, ה"ה רבי צבי ז"ל בעל "עטרת צבי" ורבי יצחק איזיק ז"ל, ורגלי דורכות בחצרות בית מדרשם, אשר מאות ואלפים של חסידים בדורות הקודמים ובדורנו אנו, היו באים להסתופף בצל קדשם, ואשר הורי ואבותי, היו משתוקקים לחזות בנועם זיוום והדרם.

או לי, באיזה מצב הגעתי הנה, ובאיזה מצב נמצאים הבנינים - הקדושים, אשר מהם יצאו תורה ואורה לעולם כולו, ואיפה הם האדמורי"ם האחרונים לבית זידיטשוב.
לא יכולתי להתאפק ופרצתי בבכי מר.

עם אור היום נודע לי, כי כל השערותי נכונות.
לפני שעזבנו המקום התגנבתי בחשאי לתוך הבנין הגדול, אשר שימש באחרונה לאורוות סוסים, ואמרתי קצת פרקי תהלים, ותפילתי היתה, שאזכה לראות את שלשלת הקדושה של זידיטשוב, בפריחתה ושיגשוגה מחדש, בחומר וברוח.

אכן זכינו ד' לראות את בית המדרש הזידיטשובי, בבנינו בארצנו הקדושה.
זכתה פתח-תקוה - אם המושבות - שנוסף על מוסדות התורה הרבים שנמצאים בה מכבר, הוקם בה עתה בית מדרש זידיטשובי גדול ומפואר.

****

בכ"ז בטבת תש"ל נפטר האדמו"ר רבי מנשה יצחק מאיר ז צ " ל זידיטשוב - פתח-תקוה, כלי ילדים. וכעת ממלא מקומו, בן - אחיו (הצדיק רבי יהושע זצ"ל) רבי ישכר בעריש אייכנשטיין שליט"א.

****

אנסה כאן, לשרטט בקוים קצרים וחלשים, את דמות דיוקנו הרוחני, של הרבי מזידיטשוב פתח-תקוה הרב הצדיק.
הרב מנשה יצחק מאיר אייכנשטיין זצוק"ל.

הוא היה אדם גבה - קומה, בעל הדרת פנים בלתי רגילה.
יחסיו עם אנשים, ברמה אינטלגנטית גבוה.
מנהל בית מדרשו בכושר ארגוני מעולה.
בעל תפילה ובעל קורא ממדרגה ראשונה.
הופעתו החיצונית מרשימה.
מלבושיו פשוטים, אולם מכהיקים בנקיונם.

מאשמורת הבוקר, עד השעות המאוחרות של הלילה, עובד ד' בצניעות, בתזרה ותפילה.

בימים הנוראים, היה מראה פניו, זוהר בזוהר מיוחד.

בעת עשיית מצות מצוה בכל ערב פסח (האפיה היתה בכפר חב"ד) קרנו פניו משמחה וכאילו גבהה קומתו.

****

ואזכיר כאן, עוד דמות אחת ממתפללי בית המדרש הזידיטשובי בפתח - תקוה, ה"ה הרבני החסיד ר' מרדכי בורנשטיין ז"ל, אשר התפלל לפני התיבה בשבתות ובימים טובים ונוראים עשרות בשנים, בבית המדרש הזידיטשובי בפתח-תקוה, כאשר תפילתו הנעימה והזכה, שוברת לבבות.

בשבתות, נגמרה התפילה סביב הצהריים, ובימים הנוראים, סביב השעה 3 אחרי הצהריים.
אולם ציבור המתפללים, לא התלונן על האיחור.
הציבור היה מוכן, להמשיך להתפלל, עקב שני בעלי התפילות שהתפללו לפני התיבה.

א. האדמו"ר בעצמו זצוק"ל.

ב. ר' מרדכי בורנשטיין ז"ל.

מעיקרו היה הוא חסיד בית צאנץ.
לפני השואה, נסע בעיקר להאדמו"ר מסטרפקוב ר' שלום זצוק"ל הלברש-טאם, בן האדמו"ר רבי יחזקאל זצוק"ל משינעבע, שגר בעיר קאששו.
הוא סיפר לי סיפורים נפלאים רבים, ממדת האמת של הרבי מסטרפקוב ז"ל, שהוא בעצמו היה עד להם, וסיפורים מפי זקני חסידים, על מדת האמת הגדולה, של אביו הצדיק משינעבע, זצוק"ל.

גם בפתח-תקוה היה ויש גם כעת, בית חסידים צאנץ, הוא התפלל כמובן גם שם לפעמים.
אולם אז לא היה בבית חסידים זה, אישיות תורנית רוחנית, שינהל את בית - החסידים, ע"כ ראה לנכון להתפלל רוב פעמים, בבית המדרש ה-זידיטשובי.

עם התיישבותו של האדמו"ר מקלוזנבורג שליט"א, הצדיק הגאון רבי יקותיאל יהודה הלברשטאם בקרית צאנץ בנתניה, התקשר אליו בלב ונפש, אולם נשאר בעל תפילה קבועה, עד סוף ימיו בבית המדרש הזידיטשובי בפתח-תקוה.

יום היארצייט שלי הוא כ"ד סיון (נפטר שנת תשל"ו)

י ה א - ז כ ר ו ב ר ו ך

מ ע ב ד ו ת ל ח ד ו ת

(פסח תש"ה)

1) <u>המלחמה מתקרבת לסיומה</u>

דצמבר 44, המלחמה מתקרבת לסיומה.
הגרמנים נסוגים בכל החזיתות, חצי גרמניה (חציה המזרחית) כבושה בידי הרוסים, צרפת, בלגיה, הולנד משוחררים על ידי האמריקאנים והבריטים.
בדרום מזרח אירופא המצב כמו ביתר החזיתות, רומניה, בולגריה יוגוסלביה כבושים על ידי הרוסים, ואילו איטליה משוחררת על ידי כוחות המערב.
הונגריה ברובה הגדול כבושה על ידי הרוסים, ורק חלק קטן מעבר השני של נהר הדונא, הקרובה לגבול אוסטריה גרמניה, נמצא עוד בידי הצבא ההונגרי, שעומד כעת בפקוח צמוד של הצבא הגרמני.

פלוגתנו, מספר 12/3, מאוחסנת מאז סוף אוקטובר 44 (מאחרי המהפכה הנאצית של - 15/10/44) בישוב חקלאי קטן, הנמצא כ-80 קילומטר מגבול גרמניה (אז, והיום גבול אוסטריה) ושמו ההונגרי ואש - הוסטו - פאלו.

תפקידי הפלוגה: להעמיס על קרונות משא של מסילת הברזל, ציוד תעשייתי, רב ערך ורב כמות.
ציוד יקר ערך זה הועבר אחר כך לפנים גרמניה.
תחנת הרכבת הרשמית והגלויה, היתה רחוקה כ- 2 ק"מ מהישוב עצמו, אולם נסללו כמה זוגי פסים, עד ליער קרוב לשם, ושם נעשתה עבודת <u>העמסה</u>.
לתחנה הסמויה והחבויה ביער, הגיע במשך 24 שעות של היום, בעשרות מכוניות משא, הציוד התעשייתי שפורק בחפזון, ממאות כתי חרושת בעברה השניה של הדונא, למען לא יפול בידי הצבא האדום שהתקדם בצעדים ענקים.
השימוש במכוניות משא, נעשה, עקב הריסת מסילות הברזל ההונגריים על ידי חיל האויר הרוסי.
רק קטע קטן של המסילה, מאותו ישוב שבו היינו מאוחסנים, ועד לגבול הגרמני - אוסטרי, נמצא בשימוש, על כן פורק שם הציוד מכוניות המשא, והועבר לקרונות מסילת ברזל, ואלו נסעו לגרמניה, ושם פורק הציוד.
מצבנו זה נמשך עד סוף פברואר 45.

2) ההעברה לידי הנאצים ההונגרים

כמה ימים אחרי פורים תש"ה, בהתחלת מרס 45, התחילו הרוסים בה-
תקפה עצומה בחזית, שהביאה בסופה של דבר, לניקוי הונגריה מצבא
הגרמני, וכוחות העזר שלהם ההונגריים, וכיבוש כל הונגריה על
ידי רוסיה.

מבצע זה של הרוסים ערך כארבע שבועות, עד סוף מרס 45, כשבמשך
כל התקופה, נסוגים הגרמנים וההונגריים, צעד אחרי צעד אחורה,
עד שנהדפו לגמרי מהונגריה, ועברו לגרמניה גופא.

בחודש מרס זה, ובמצב של תבוסה מוחלטת כזאת, החליטה הצמרת ה-
שולטת אז בהונגריה (אנשי הצלב-החץ, שהם היו אז בשלטון לבד, בלי
שום שותפים ממפלגות אחרות) על כמה צעדים נגד היהודים בפלוגות
העבודה.
עד אז, היו פלוגות העבודה מסונפים לצבא ההונגרי, ומתנהלות
"כביכול" לפי חוקים הצבאיים המקובלים.
ציינתי במרכאות "כביכול", כי רק באופן רשמי, התנהלו החיים ב-
מסגרות פלוגות העבודה לפי חוקים בצבאיים.
למעשה, היה הניהול לפי רצון צוות המפקח, ובעיקר, לפי רצון
מפקד הפלוגה.

ציינתי כבר במקום אחר, כי בחדשים האחרונים לפני סיום המלחמה,
ראה כבר כל אדם, - הפשוט ביותר - כי המלחמה אבודה.
ראיה זו גרמה לכך, כי מפקדי פלוגות במספר רציני, התחילו להתיחס
בצורה יותר אנושית, ליהודים, בפלוגות העבודה.
גם מפקד פלוגתנו בדרגת סגן אלוף, ניהל את הפלוגה בחורף זה, פ-
חות או יותר בסדר, מבחינת יחסי אנוש.
כדי להיות בכל זאת, בסדר כלפי השלטונות הנאציים, היה הוא נו-
קשה מאד, מבחינת משמעת ותפוקת העבודה.
העבודה התנהלה כלי הפסק 24 שעות ביממה, כשהמשמרות מתחלפות רק
אחרי 12 שעות עבודה.
הוא בעצמו אישית, היה נוכח בכל משמרת כמה שעות, כדי לפקח אישית
על התפוקה והמשמעת.
אולם מבחינת האוכל, איחסון, וביגוד, דאג לכך, שהאנשים יקבלו
בכל יום את מנת האוכל המגיע להם, בכמות ואיכות, לפי התקן הצבאי.
כמו כן דאג הוא, שהאיחסון יהיה אנושי, מוגן היטב מן הקור ו-
מחומם במקצת. במחסן הבגדים היה תמיד מלאי מעילים, נעליים, חו-
לצות, מכנסיים, והיה אפשרות ממשית, להחלפת הבגדים הקרועים ב-
בגדים אחרים די אנושיים.

ההחלטה העיקרית היתה, להעביר את פלוגות העבודה, מידי הצבא ההונגרי לידי החטיבה הצבאית של ארגון הנוער הנאצי ההונגרי, ולהתנהג עם היהודים בפלוגות העבודה אלו, לפי חוקי חרום מיוחדים, שנחקקו במיוחד, לתקופת הרת אסון זו.
הצמרת השלטת לא בטחה בצבא ההונגרי, כי יבצע את השמדת יהודים אלו בעת הצורך.
המטרה היתה ברורה ומפורשת, לא להשאיר החיים אף אחד מהיהודים אלו, עוד לפני שתגיע הנסיגה לגבול גרמניה.
כמו כן היה ברור לצמרת הנאצית ההונגרית, כי גם הם יצטרכו ל-עזוב את הונגריה, עקב כיבושה הקרוב של כל שטחי הונגריה על ידי הצבא האדום, שיערוך לכל היותר שבועיים - שלש - ולעבור לשטח גרמניה, ואז, למרות שהם כני ברית לגרמניה, תלקח מהם כל סמכות מינהלית, והם בעצמם יהיו מבחינת החוק פלטים מדיניים, והשליטה והפקוח על פלוגות העבודה היהודיות, תעבור לידי ידים גרמניות.
חששות כבדים מילאו אותם, אולי לא יספיקו הגרמנים, להשמיד את היהודים ההונגריים אלו, עקב מצבם הצבאי הקשה, בחודש האחרון לפני סיום המלחמה.
הם רצו להיות בטוחים, כי לא ישארו יהודים, אשר יוכלו להעיד נגדם אחרי המלחמה, ע"כ רצו לנצל, את השבועיים האחרונים, של שהותם על אדמת הונגריה, כשהם במלוא סמכותם, להשמיד מבין ה-יהודים את מי שניתן להשמיד.

3) <u>ליל האימים הראשון</u>

חילופי המשמרות נעשו בלילה.
כל לילה בשעה 10 הגיעה משמרת א, לתחנת הרכבת, ותפסה את מקומות העבודה של משמרת ב.
משמרת א התארגנה, ועזבה את תחנת הרכבת, והלכה לנוח עד למחרת בבוקר שעה 10, וחזרה לעבודה.

ב- 20 למרס 45, הייתי בעובדי משמרת היום, וחיכינו בשעה 10 ב-לילה, להחלפתנו בעובדי משמרת הלילה.
היא לא הגיעה.
הרגשנו באוירה שמסביבתנו, שדברים לא רגילים קורים מאחורי ה-קלעים, וידענו, שהכל קשור בהתקדמות העצומה של הצבא האדום, ו-נסיגתו המבוהלת של הצבא הגרמני ועוזריהם.
תקוה וחרדה שימשו אצלינו בערבוביה.
תקוה לשחרור קרוב, אחרי שנים רבות של שיעבוד אכזרי ומשפיל.
וחרדה, עקב היותנו בימים גורליים אלו, בידיים אכזריות המסוג-לים להגרוע ביותר. סביב שעה 11 בלילה הגיע רץ-צבאי למקום ה-עבודה, ומיד נגש למפקדה המקומית המאולתרת, שבה ישב סרן שהיה ממונה על מקום העבודה.
אלו שעבדו קרוב למקום זה, ראו מיד, כי הרץ היה מלובש במדים של הנוער הנאצי ההונגרי, ולא במדי צבא ההונגרי.

אחרי כמה דקות יצא הסרן, והודיע שהפלוגה חוזרת למקום המגורים, אולם לא נכנסים לאולם המגורים, כולם מתאספים במגרש המסדר שלפני מקום המגורים.
מצאנו את מגרש המסדר, כשבאמצעו עומדים חברינו לעבודה ממשמרת א, ומסביבם, משמרות מזוינות של אנשי ארגון נוער הנאצי ההונגרי, וביד כל אחד מהם כלב מאולף מעורר אימה ופחד.
צעקות פראיות נשמעו מכל הצדדים, ונדחפנו גם אנחנו לאמצע המגרש, כשהדחיפות מלוות מכות בקת הרובה.
נשמעה שריקה חדה ובמגרש השליך הס.
מפקד הפלוגה, הודיע בקול יבש וחד גוונים, כי בהתאם לפקודת המטכ"ל, הננו מועברים מרגע זה, מפיקוחו של הצבא ההונגרי, לידי ארגון ה-נוער הנאצי.
הצדיע לפני דמות גבוה לבוש מדים נאציים, והסתלק.
יהודים ארורים! התחיל מפקדנו החדש את נאום ההיכרות שלו אתנו.
מרגע זה מתחיל פרק חדש בחייכם.
נגמרה תקופת הפינוקים, הזלילה, חיי הבטלה, אי ציות לחוקים והפרת סדר ומשמעת, שחייתם בה במסגרת הצבא.
בהתאם לחוקת הארגון, שאתם נמצאים כבר במסגרתו, מגיע כדור בראש, על כל סטיה קלה מהנוהג והנוהל, על נסיון לא לציית לפקודה, על נסיון להשתמט מעבודה בתירוצים שונים.
כדי שתאמינו לדברי אלה, הנני נותן פקודה להביא לכאן לפניכם, את שני חבריכם, שנשארו במקום המגורים, בטענה, שהנם חולים, ואין בכ-חם לעמוד במסדר המגרשים.
הננו יודעים ברורות, שהם בריאים כסוסים בלגיים, וטענתם טענת שקר והשתמטות.

כו ברגע, ראינו שני זוגות נוער מארגון הנוער הנאצי, נכנסים במרוצה, למקום מגורינו, וסוחבים החוצה שנים מחברינו, חולים ממש - קודחים מקדחת זה שבועיים, ומעמידים אותם על יד קיר המגורים, פניהם אל הקיר כשידיהם מורמות למעלה. במרחק של כ-10 מטרים מהם, הועמדו 2 צעירים אחרים, של ארגון הנאצי ההונגרי, עם רובים טעונים כדורים, מכוונים נשקם לחברינו אלו, שעומדים על יד הקיר.

אש! שמענו פקודה, ומיד נשמעו, סדרת יריות, ובסופה ראינו בעינינו, את שני חברינו מוטלים מתים על יד הקיר.

דממת מות אמיתית השתררה לזמן קצר במגרש.
אכן, הצליח מפקד זה, להחדיר בנו את תחושת התקופה החדשה בחיינו ב-דוגמא ממשית. עמדנו אחוזה אימה ופחד, כשכולנו רועדים מפחד וקור מצד אחד, ונוטפים זעה והרגשת שלשול מצד שני.

נשמעה צפירה, ואחריה פקודה לעבור לדום.
קצין נאצי, יותר נמוך בקצונה מקודמו, עלה על תל קטן, ומסר פקודות והנחיות, לרגל עזיבתנו מקום זה, במסגרת הנסיגה הכללית של כוחות הגרמנים וההונגרים, והליכתנו למקום אחר, למעשה לגרמניה, אולם אז

טרם ידענו מטרת הליכתנו החדש.

ואלו היו ההנחיות העיקריות.

א) אין לקחת לדרך שום חפץ אישי, הכל נשאר במקום המגורים.
מי שינסה להכנס למגורים לאיזה מטרה שהיא, אחת דתו מות ביריה.

ב) ביומיים - השלשה הבאים, (שלב א בנסיגה) לא יחולק לא אוכל ו-לא מים.

ג) הצעדה תהיה בשורות צפופות, כשבכל שורה ארבע-ארבע איש, תופסים איש את ידי רעהו.
כל מי שינסה לצאת מן השורה, אחת דתו לקבל כדור.

ד) במשך הצעדה, נצטרך כמה פעמים לרדת מהכביש הראשי, עקב תפיסתו על ידי הצבא הגרמני וההונגרי.
בהתקבל הפקודה לרדת מהכביש, יש לרדת לצד הימין, במסגרת צפופה, להגיע למקום החניה המסומן על ידי הצוות, לשבת הצפיפות על ה-ארץ כשהראש והפנים מופנים כלפי מטה.

ה) במקרה של התקפה אוירית, על ידי הרוסים, או כוחות המערב, אם זאת היא באמצע ההליכה, יש להשאר על הכביש, ולשבת על הארץ ב-מסגרת צפופה, (למרות שכל אלה שימצאו אותו זמן על הכביש יעזבו אותו וירדו לצדדיו למצוא מחסה) לא להרים ראש או הזזת אבר כל שהוא.
אם ההתקפה תהיה, במקרה של חניה בצדי הכביש, אין לזוז מהמקום, יש להשאר שם עד לאחר ההתקפה.

עם תום סדרת ההוראות והנחיות, התפזרו חברי נוער הנאצי, ותפסו עמ-דות סביבנו, כשעל יד כל שורה שלנו, מימין ומשמאל, עומד מהם איש אחד, כשרובהו מכוון כלפינו.
מאחורנו עמדו גם כן ארבע איש מהם, עם רובה טעון כדורים, קציני הארגון נסעו לפנינו בשני טנדרים.
כמ"כ ישבו בטנדרים חיילים פשוטים, שהיו מיועדים, להחליף מדי פעם את חבריהם, שהיו צמודים עלינו לשמירה.
המרחק ממגרש המסדרים עד לכביש הראשי היה כ- 200 מטר.
ניתנה פקודה לזוז.
עם התחלת הצעידה, התחילו הנאצים שעמדו אחרי השורה האחרונה, לתת מכות איזמות בקת רוביהם, לאלה מחברינו שהלכו לפניהם, ואלו נדחפו קדימה, כשהם דוחפים קדימה את השורה שלפניהם, עד שכל הפלוגה היתה כעדר צאן, שמקבלת מכות מימין משמאל מלפנים ומאחור, ונדחפת קדימה כמטורפת, כשסביבנו מתרוצצים כלבים שנובחים פראית.
עשרות מכוגרים מחברינו, התחילו להתמוטט, ועמדו ליפול על הארץ, ו-להדרס תחת רגלינו, או להרג מכדור המרצחים הנאצים, חבריהם מן ה-שורה אחזו בהם בכח, וסחבו אותם אתם.

צעקות אימות נשמעו מכל צד, מלוות צחוק פרוע של הנאצים.

הצעידה של 200 מטר אלו - ממגרש המסדר, עד לכביש הראשי - ערך כשעה וחצי, והגענו לכביש בשעה 3 לפנות בוקר.
כאן נתקבלה פקודה לשבת על הארץ, שהיתה מלא רפש ובוץ, וכולנו רבצנו תחתנו שבורים רצוצים ועייפים.
המנוחה כאן לא היתה, מרצונם, לתת לנו מנוחה כל שהיא, אלא היתה הכרחית עקב אי האפשרות לעלות על הכביש.
על הכביש הראשי התבצעה אז, הנסיגה הראשית של כוחות הגרמניים.
קרוב ל- 100 טנקים גרמניים מהחדישים ביותר, עברו אז על כביש זה, כשמטרתם העברת גבול הגרמני, דהיינו, שובם לאדמתם, לשם התארגנותם מחדש, להתקפה האחרונה במלחמה זו.
אחרי הטנקים נסעו מאות - ממש מאות - משאיות עמוסות חיילים וציוד.
אחרי הצבא הגרמני, התחילה הנסיגה של צבא ההונגרי, על חיילותיו השונות, ועד 6 בבוקר לא היתה כל אפשרות לעלות על הכביש.

כשהפציע השחר והתחלנו לראות מעט, ראינו, איך שכל אנשי הפלוגה פצועים ומלוכלכים בדם פצעיהם.
היו בנו אנשים עם שברי יד ורגל ממש, שהשתיקו כאביהם הנוראים מ- פחד הקלגסים הנאצים, שהיו רוצחים אותם מיד במקום, לו היו מתלונ- נים על כאבים, או היו טוענים שאין באפשרותם להמשיך בצעדה.

התקפה אוירית שמפילה בנו חללים

4) המשך הצעדה לעבר הגבול הגרמני

סביב 7 בבוקרו של יום 21 למרס, נתקבלה הפקודה לקום.
קשה מאד היתה הקימה מהארץ, למרות ישיבתנו ברפש ובוץ.
המאורעות הפיזיים והנפשיים, שעברו עלינו בעשרים וארבע שעות האח- רונות, סחטו מאתנו כל כוחותינו, וזה בנוסף על הערפל שסביב קיומינו הפיזי בעתיד הקרוב. אולם קתות הרובים שבידי הקלגסים הנאציים, ה- תחילו לעבוד על ראשינו וגופינו, והמריצו אותם לעמוד מיד, ולהסתדר בארבע-ארבע, כדי להמשיך בצעדה נוסח הלילה שעבר.
למזלנו, הוכרחנו לנוח כמה פעמים במשך היום, עקב הצורך לרדת לצדי הכביש, כדי לתת דרך נסיגה, לחטיבות נוספות של הצבא הגרמני והונגרי. הרעב התחיל לתת אותותיו בנו.
זה קרוב לעשרים וארבע שעות, שלא בא כל אוכל לפינו, ואין גם שום סיכויים, לקבל אוכל בעתיד, מהנהלת המסגרת הרשמית שהיינו נמצאים בו אז.
אף אחד מאתנו, לא העיז אז, לחשוב על יציאה מהמסגרת לחיפוש אוכל, כי ידע כי בנפשו הוא. וכך נסחבנו באותו יום כמה קילומטרים יותר קרוב לגבול הגרמני.

באותו היום סביב השעה 4 אחרי צהרים, הרגשנו בתכונה מיוחדת בקרב היחידה הנאצית ששמרה עלינו.
עד מהרה נודע לנו כי התקפה אוירית ממשמשת ובאה.
הרוסים הפציצו את פני הקוים, במטרה, להשמיד את הצבא והציוד הנסוג.
עוד פעם הודיעו לנו, כי לנו אסור לעזוב את מקומנו, ועונש מות מגיע, מי שמפר פקודה זו.
עם התקרבות האוירונים המפציצים, הסתלקו כל חיילי יחידה זו מסביבנו, ונכנסו לחעלות שבצדי הכביש, אולם שני חיילים שלהם, עם מכונות יריה מכוונות נגדנו, נשארו יחד אתנו על הכביש.

בהפצצה זו נהרגו 4 אנשינו וקרוב ל- 10 פצועים קשים היו לנו.
הפצועים נלקחו משם, ועד היום לא ידוע לי גורלם, את 4 ההרוגים, קברנו במו ידנו כ- 50 מטר רחוק מהכביש בתוך יער קטן.
נחמא פורתא היתה לנו בכל זאת, כי ראינו כי גם מצוות שלנו נהרגו בהפצצה זו 8 איש, וביניהם, אותו קצין נאצי, שנתן לנו הוראות והנחיות לפני היציאה ממקום מגורינו.
אבידה זו בקרב קלגסנו, והצורך שלהם להתארגן מחדש, גרם לכך, כי בלילה שלאור 21 במרס, לא צעדנו בכיוון מערב, היינו מכונסים ביער שהיה לצד הכביש, ובאופן יחסי עברה עלינו הלילה בשקט.
לפנות בוקר, לתדהמתנו, חולק לכל 4 איש לחם של 800 גרם, שהיה ל- רוב אנשים בבחינת מחיה מתים ממש.
נודע לנו אז, כי במשך הלילה הוחלפה כל היחידה, ממפקד הראשי ועד לחייל הפשוט, ופנים חדשות ראינו מסתובבים סביבנו.
(אנחנו הסברנו לעצמינו את הדבר כדלקמן: היתה תופעה שכיחה באותם הימים, כי הרוסים כיתרו שטחים עצומים עם עשרות יחידות צבא מאורגנות של הצבא הגרמני וההונגרי.
לפעמים לקח חודש ימים עד שהרוסים הגיעו במגע רשמי עם יחידות אלו.
עד אז חיו אלו חיים עצמאיים כביכול, אולם ידעו שלמעשה הם מכותרים, וביום מן הימים ילקחו בשבי, ומנהיגיהם ידעו שעליהם לתת את הדין.
אנחנו הסברנו לעצמינו, שכל היחידות שבסביבה, כותרו הלילה על ידי הרוסים, גם אנחנו, גם היחידה הנאצית ששומרת עלינו.
על כן השתנה היחס אלינו.
מחשבה זו שיפרה מצב רוחנו, ונסכה בנו כח ועוז להמשיך בסבל.
למעשה לא קרה אז כדבר הזה אצלינו, אולם המצב בחזית השפיע עליהם מאד, והם שינו תכניותיהם מן הקצה אל הקצה בהתאם למידע שקבלו מ- מקורותיהם, שלא מסרו תמיד מידע מיהימן.
כנראה שהם חשבו אז שהם מכותרים ע"כ שינו קצת היחס אלינו.

5) <u>הגשר שעל הדראוא</u>

מצב מעורפל זה נמשך קרוב ליומיים, דהיינו בימים 23-22 במרס 45. עם בוקרו של 24 למרס נתקבלה פקודה לזוז.
להפתעתנו הרגשנו מיד, כי הוחזרה סביבנו אוירה הקשה.
הצוות היתה חדשה, אולם מלאה אופטימיות עליצות ועליזות, וההתעלויות בנו חדשו ביתר שאת ויתר עוז.
הצעדה - למעשה היתה זו זחילה - לכיון מערב דהיינו בכיוון לגרמניה נמשכה, כל אותו יום, כשהוא מלווה מכות איומות, מבלי לקבל אוכל או מים.
לפנות ערב של אותו היום הגענו לפרבר העיר ואשואר שבכניסתה נמצאת הנהר השלישי בגדלו בהונגריה, הדראוא.
כ-200 מטר לפני הנהר והגשר שעליה. הורדנו מן הכביש, לשטח שלידו, וניתנה פקודה לשבת על הארץ עם פנים למטה.
על הכביש נמשכה בכל עוזה הנסיגה, מאות טנקים וכלי רכב אחרים, פלוגות של חיילים גרמניים והונגרים לעשרות, עברו בחפזון על הגשר לצד השני של הדראוא.
בו בזמן, הורדו מן הכביש כל פלוגות העזר היהודיות, שהיו באותו סביבה, ורוכזו כולן בשטח שלידינו, כמרחק כ-100 מטר פלוגה מ - השניה.
ממלים בודדות שנשמעו מפי הקלגסים שלנו, נודע לנו כי מתכננים משהוא נורא נגדינו.
הופעתה של המשטרה הצבאית ההונגרית - היחידה לשדה-קרב - בשרה לנו כי אנחנו נשארנו אחרונים להנסיגה.
מיד הופיעה היחידה לפיצוץ גשרים, והתחילה בעבודה מאומצת, בהנחת מטען נפץ בכמות עצומה, תחת רגלי הגשרים.
היתה זאת, לכאורה, תופעה רגילה בשדה קרב, לפוצץ בנסיגה גשרים על נהרות, כדי לעכב במעט את התקדמות של האויב.
בנתיים, רוקן כל שטח המזרחי של הנהר מחיילים וציוד, ורק 5 פלוגות עזר יהודיות, שבהן כ- 1,000 איש, וכ- 150 אנשי הצוות הנאצי ששומרת על פלוגות אלו, נשארו בצד זה של הנהר.
משהוא הפיץ את השמועה: עומדים לפוצץ את הגשר ואותנו ביחד.
אימה ופחד השתררה עלינו, לחלל נזרקה מחשבה מרגיעה: זה לא יתכן, הלא גם הצוות, תעלה אתנו יחד על הגשר, הלא הם תמיד על ידינו, ומאחורינו שלא נברח.
הלא לא ישארו בצד זה של הנהר כשהרוסים עומדים להגיע כל שעה.
ובעוד שמחשבות אלו נאמרות בשקט, ועוברות מאחד למשנהו, עינינו רואות, כי שלשה סירות בינוניות, שטות ובאות, מצד השני (המערבי) של הנהר, ועוגנות במזח שבצד זה.
תופעה זו פתרה את בעיית העברת אנשי המשמר הנאצי, לצד השני של הנהר, אחרי פיצוץ הגשר אתנו ביחד.
בכי הסטרי פרצה כפלוגה.
נשמעה פקודה לקום ולהסתדר בשלשות, (הגשר היה צר) כשסביבנו הסתדרו בצפיפות אנשי המשמר הנאצי.
ניתנה פקודה לזוז לכיוון הגשר.

עם הגיענו לגשר, התפצל הכח הנאצי, כשליש מהם, לפני הפלוגה ו-שני שלישים מאחורי הפלוגה.
שני צדי הפלוגה נשארו חשופים, כנראה, לא ראו הנאצים צורך ל-שמור על צדי הפלוגה על הגשר, כי אין מקום משם לברוח.
כששורות הראשונות של הפלוגה עלו על הגשר, נשמעה מהומה, ואח"כ יריות בודדות.
כ-6 אנשים מן השורות הראשונות, קפצו מעל גדר הנמוך, לתוך ה-נהר והתחילו לשחות תחת המים להפתעתם של הקלגסים.

הצעדה נעצרה לשם התייעצות, ואז הופיע פתאום קצין נאצי גבוה ביותר, ואחרי שיחה קצרה עם הממונה (על הפעלת פיצוץ הגשר), ניתנה פקודה להעביר את כל הפלוגות היהודיות לצד השני של הנהר.
אח"כ נודע לנו, (למעשה ראינו זאת בעינינו), כי משלוח - שהוגדר חשוב מאד - (יש שאמרו שמשלוח זה היה רכושם (כסף וזהב ויהלומים) של ראשי הנאצים) איחר להגיע לגשר, וזאת היתה הסיבה לא לפוצץ אז את הגשר.

עברנו איפוא את הגשר בשלום, ואיחסנו אותנו בתוך העיר ואשואר באחד המחסנים הגדולים של העיריה.
שכבנו על הארץ לנוח, אחרי יום של חרדה בעל שיא, ומבלי שבא כל אוכל אל פינו. נרדמנו מרוב עייפות, וישנו עד אור הבוקר של יום 25 למרס, כשאנחנו נשמרים היטב על ידי הקלגסים הנאצים.

6) <u>הבריחה והשחרור</u>

עם שחר התקיים מסדר ספירת נוכחות.
התברר, שלמרות השמירה שסגרה כגיכול הרמטית עלינו, הצליחו כ-עשרה מבינינו לברוח.
איך עשו זאת איננו יודע עד היום.
כשהדבר נודע לקלגסינו התחילו להשתולל, והרביצו בנו מכות אכ-זריות.
הם חקרו אותנו, באיזה צורה ודרך הצליחו חברינו לברוח.
אולם לא קבלו כל מענה.
הם חשדו בחבריהם כי קבלו שוחד (זהב או יהלומים) ואיפשרו את הבריחה.
אותו היום (25/3) נשארנו מאוחסנים באותו מקום, ולסירוגין כל שעתיים - שלש התקיים מסדר לספירה, מלווה מכות אימות.

באמצע קבלת-המכות, באחד המקרים, נולד גם בי, סוף כל סוף, ה-רעיון לברוח, לנסות לעבור את החזית לצד הרוסים, או להתחבא עד שהרוסים יגיעו.

הייתי כשלש שנים וחצי, בפלוגות העבודה ההונגרית, והיו לי תקופות שונות, מטובות די עד רעות מאד, אולם אף פעם, לא עשיתי שום דבר מיוזמתי לשנות מצבי, לא שינוי מקום עבודה, ולא שינוי מקום.

זכורני, שלפני גיוסי לפלוגות העבודה,באוקטובר 41, נסעתי מעיר מגורי (אחר נישואי) שארוש-פאטאק, אל בית הורי בסערענטש כדי ל - היפרד.

מאמא הי"ד נפרדתי בבית, כשהפרידה מלוות בבכיות של אמא.
אבא הי"ד, הלך אז לבית המדרש להתפלל שחרית, והיות, והדרך לתחנת הרכבת, היתה בכיוון בית המדרש, הלכנו ביחד, כברת דרך, מבית ההו- רים עד לצומת מסויימת, שבה נפרדו דרכינו.
אבא הי"ד שם את שתי ידיו על ראשי (עמדתי מורכן לפניו) וברכיני ברכת כהנים, והשלים בפסוק: המלאך הגואל.
אני נשקתי ידו, והוא נשק לי כמה פעמים בפני כשעיניו זולגות דמעות, ואמר לי: מנשה בני! הייתי אני חיל - כצבאו של המלך פרנץ-יוסף,- ארבע שנים במלחמת עולם הראשונה. שם למדתי מנסיוני, כי אין לחיל לעשות שום דבר מיוזמתו הוא. עליו לבצע בנאמנות את דבר מפקדו. אחריות שהוטלה עלי לא זרקתי על אחרים, אולם מעצמי לא לקחתי שום אחריות.
אני מצוה עליך בגזירת כבוד אב, שגם אתה תתנהג כך, ואין לי כל ספק שלא תתחרט על התנהגות זו.
אל תחליף מקום עבודה, אל תחליף פלוגה, אל תחליף מקום מגורים, ב- יוזמתך אתה, רק לפי פקודת מפקדך.

פקודתו שמרה רוחי, על כן לא עלה בדעתי עד אותו יום לברוח. (בחדשים האחרונים של המלחמה, כשהחזית היתה בתוך הונגריה, ברחו מאות רבות של יהודים מפלוגותיהם, כדי לעבור את החזית לצד הרוסים. חלק ניכר הצליח במשימה, וחלק נתפס ונורה למות).
אולם באותו היום, בעת המסדר השלישי או הרביעי, החלטתי לברוח.
אמרתי אני בלבי אז, כי אבא הי"ד (אז עוד לא ידעתי את האמת המרה שאבא ואמא, ואשתי ובנותיי, אחיי ואחיותי (חלק מהם) אינם עוד ב- חיים) התכוון למצבים רגילים, לא למצב מיוחד כמנו - ואולי גם ב- היסטוריה היהודית - שבו אנחנו נמצאים, מצב, שבו כמעט אי אפשר להפסיד, כי הלא לפי כל הסימנים אנו מיועדים למות.
כנראה, היו הכבישים לכיוון גרמניה, עמוסים מאד עקב הנסיגה, על כן השאירו אותנו עוד יומיים באותו מקום (27/3 - 26/3).
במשך היום, הביאו פועלים, וסתמו בלבנים את החלונות (השאירו סדק קטן לראיה) את ארובות העשן, ומקומות אחרים, העשויים לעזור בבריחה. נשארה דלת אחד ויחידה לפתיחה וסגירה.
הכפילו את שעות השמירה של הצוות, כך שכל 3 מטרים עמדו כל הלילה 2 שומרים מהצוות. כך מנעו אותה הלילה כל אפשרות לבריחה.

למחרת (28/3) השכם בבוקר, נפתחה הדלת, ונצטווינו להסתדר בשלשות, והתחילה הצעדה בקטע האחרון של הונגריה, במטרה לעבור את גבול גרמניה, בכיוון מטהאוזן מחנה ההשמדה המפורסמת.

הצעדה ביום היתה תמיד יותר טובה מבלילה.
אור השמש גרם לקצת בושה, לא להכות סתם בלי כל סיבה.
כמו כן הוחלשה (כנראה) בקצת הרשעות והפראיות של הצוות, עקב התפרקותם בנושא זה בימים הראשונים, וגם עתיד גורלם הם, התחיל להעסיק אותם ככל שהתקרבו לגבול גרמניה.
היה יום זה 28/3 דוקא הנוחה ביותר מכל הימים שקדמו לו.
עקב כך, התחיל אצלי הרהור שני של אי בריחה, אולי בכל זאת לא כדאי להסתכן ישירות.
כפי שציינתי לעיל, שמענו רבות על המתת יהודים מפלוגות העבודה שנתפסו באמצע הבריחה.
גם חיילים הונגרים לאלפים תכננו לברוח מפלוגותיהם, עקב אי רצונם, לעזוב אדמת מולדתם, ולנדוד בנכר.
דבר זה היה ידוע לשלטונות הנאצים.
למנוע דבר זה, הסתובבו בשטח מאות אנשי משטרה הצבאית - היחידה לשדה-קרב, והיתה יותר מסיכוי סביר, להתפס, ולההרג ביריה מכדור של המשטרה הצבאית.

הצעדה היתה איטית ביותר. ככל שהתקרבנו לגבול הגרמני, היו הכבישים סתומים ועמוסים מעל ומעבר לכל פורפורציה.

מאות טנקים, משאיות, חיילים גרמניים והונגריים לאלפיהם, עמדו על הכבישים וצדי הכבישים, מחכים לאפשרות לעבור.

נודע לנו, כי בגבול הגרמני לא נתנו לעבור כלי ביקורת.
הגרמנים פחדו, כי יחד עם זרם העוברים, יעברו פרטיזנים רוסיים מלוכשים אזרחית, את גבול הגרמני, כדי להתארגן מאחורי החזית ולהכות מהעורף בצבא הגרמני.

נסיונם בפולניה ואוקראינה לימדם, כי אפשרות כזאת קיימת בהחלט.

בשעת הצהרים באחת ההמתנות, התחלתי לעשות חשבון, כמה ימים עברו, מאז עזבנו את מקום מגורנו האחרון? ומה התאריך של היום? והנה נתברר לי מעל ספק, כי היום הוא ערב פסח, והלילה הבאה עלינו לטובה הוא ליל התקדש החג, ליל השחרור ממצרים.
ידיעה זו גרמה לי התרגשות-גדולה ומיד מסרתי אותה לשני החברים שלי בשורה מימין ומשמאל.
הצעדה הפכה לזחילה, כל קילומטר לקח שעתיים - שלש, כך שעד 6 בערב לא הלכנו יותר מ- 2-3 קילומטר.

הצמרת שלנו החליטה (כנראה) שאין סיכויים גדולים להתקדם בלילה, וגם הבריחה בלילה יותר אפשרית.

ניתנה פקודה, לרדת מהכביש הראשי ימינה, וללכת בכביש עפר.
הלכנו עד שהגיענו לחוה חקלאית, שבה היו ממגורי תבואה גדולים.
איחסנו אותנו בעליית גג גבוה מאד, שאליה עלינו בסולם גבוה, ואחר כך נעלו את דלת העליה במנעול ובריח, וסילקו את הסולם.
נשארנו שם לבד, רק אנחנו היהודים מהפלוגה.
מבין הרעפים ראינו שכל הבנין שמור היטב על ידי הצוות.
שמועה עברה מפה אל פה, עומדים לפוצץ אותנו יחד עם הבנין.
הרימותי קולי ואמרתי: חברים יקרים.
למה לכם לענות את עצמכם בשמועות מן האויר.
מה מטרות לחישות אלו?
אנחנו נמצאים בידיו של הקב"ה, נתפלל אליו שישיע אותנו ויציל אותנו ממצבנו, המסוכן.
חברים יקרים! תדעו לכם כעת הוא ליל פסח, ליל יציאת מצרים, הבני מציע שנתפלל ביחד תפילת ערבית ונאמר אחריו הלל הגדול.
לפי הספרים שלנו, בליל זה פתוחים במיוחד שערי שמים, ורחמים מרובים נשפעים בלי גבול.
ידעתי, שאין סידור לאף אחד, התחלתי איפוא להתפלל מתוך סידורי בקול, מלה במלה, כשכל הצבור אומר אחרי כל מלה, כשבכיות קורעות לב ממלאות את עליית הגג.

שכבנו על הארץ, ולאט לאט נרדמנו כולנו.
בעזרת השם, עברה עלינו הלילה בלי כל מאורעות, ובשחר התעוררנו כולנו מאוששים מלאה תקוה, כי השגחת השם תמשיך ללוות אותנו.
בבוקרו של יום א פסח תש"ה, נפתחה דלת העליה, ונצטוונו לרדת ו - להסתדר שלשות.
חולק חצי לחם לכל 2 אנשים.
אני בעצמי לא אכלתי מן הלחם, היו לי קצת גבישי סוכר, ואת זה לקלקתי מדי פעם בפעם בדרך.
אולם הודעתי לכולם, שלפי דעתי, במצבנו אנו, מצוה לאכול כל מה שנותנים, גם חמץ גמור, כדי לא לאבד את הכח והחיות שעוד נשארו לנו.
התחילה איפוא הצעדה, כעת היו הכבישים לא כל כך עמוסים והצלחנו לכת כמה קילומטרים עד שעות הצהרים.
בין השעה 2-1 הורידו אותנו מהכביש, לשדה פתוח לצדי הדרך, כדי ל - שתות קצת מים מן הבאר שהיתה שם.
למרבית הפלא לא לווה אותנו לשם מן הצוות, הסתמכו כנראה על עשרות חיילים מהמשטרה צבאית שהסתובבו לעשרות בכל האזור.
אחרי השתיה, ראיתי על הארץ ערימות ערימות ניירי.
סקרנותי גרמה לכך שהרימותי כמה מהם, והנה הם כתובים הונגרית, אולם מעל כותרת סמל זר לא מוכר לי.
אחרי קריאה בהם הבנתי מיד שהם נזרקו מן האוירונים האנגליים והאמריקאיים שפעלו בשטח.

וזו תמצית הכרוזים:

יהודים: הנכם נמצאים בגבול ברמניה ממש.
אם תעברו את הגבול, תגיעו למחנה השמדה מאטהוזן.
הצבא האדום עומד ממש מאחריכם, ויגיע אליכם כעוד שעות ספורות.

תעשו הכל לא לעבור את גבול גרמניה!!

נדהמתי מתוכן הכרוזים, ועמדתי כשיכור, רגלי מרותקות, באין בהם כח לזוז.
קריאת כרוזים אלו היו אסורים, ובמקום זה ובמצב זה היה הקורא ב- הם צפוי לכדור.
עד שאני עומד וקורא, צץ פתאום לפני שוטר, מהיחידה לשדה-קרב, ו- מוציא מידי את הכרוזים.
התחלתי לרעוד בכל גופי וראיתי בעיני את המות ממש.
פתאום הוא אומר אלי בקול שקט: ידידי היקר כל מה שנאמר בכרוזים הוא אמת ויציב. תתחייב בנפשך אם תעבור את הגבול.
הוא זורק את הכרוזים מידו, וצועק בקול רם, כשרובהו מתנופף מעל ראשי, יהודי ארור, מיד תרוץ ותצטרף ליחידתך.
כעוד נשמתי בי, נרעש ונדהם מכל מה שהיה, רצתי לפלוגה שעמדה כבר על הכביש מסתדרת בשלש.
מיד אחר התחלת הצעדה סיפרתי לחבירי כל מה שהיה והחלטנו במשותף שבהזדמנות הראשונה עוזבים את הפלוגה ובורחים.

אכן ההזדמנות הגיעה, ובעזר השם והודות לד', ביצענו את הבריחה, והצלחנו לעבור את החזית.
נתקבלה פקודה, להסתדר בשלשות על הכביש, והתחילה הצעדה.
היינו כ-8 קילומטר מהגבול הגרמני.
ההתקדמות היתה מאד איטית מ-2 אחרי הצהרים עד 7 בערב הלכנו כ-4 ק"מ.
הכביש נכנס לתוך יער עבות, כשהוא מתפתל בלי הפסק, ימינה, שמאלה, וחוזרת ימינה. פתאום הגיעו מאחורנית 5 טנקים גרמניים, שאיחרו כנראה, ובלי כל התראה, הגיעו ממש על יד הפלוגה, כשהשרשרות של הטנק הראשון מתחיל לדחוף בכח קדימה את הצוות ששמרה עלינו מאחורה.
אלו התחילו לצעוק, קמה מהומה, ואז כאילו לפקודה, זנקתי אני שמא- לה, תוך היער, ושני חברי מהשורה, קפצו ימינה תוך היער.

רצתי כמטורף, ומתוך דפיקות לב חזקות ובלתי פוסקות, לתוך עומק היער.
נדמה היה לי שרצים אחרי, והגברתי את קצב הריצה, עד שנפלתי אין אונים על הארץ.
האזנתי, שקט מסביב.
קמתי והתבוננתי סביבי לאור הירח של ליל שני של פסח, וראיתי לא רחוק ממקומי, מגרש ריק כשעליו ערימות קש גדולות.
סחבתי את עצמי בכוחות אל אנושיים עד שהגעתי אל הערימה, ותחבתי את עצמי כל כולי, לתוך הערימה של הקש, כשכולי מכוסה.
נרגעתי ונרדמתי וישנתי שעות רבות.

הקיצותי, וראיתי ששעת לילה היא (ישנתי, כפי שנודע לי אח"כ, עשרים וארבע שעות רצופות, כשהחזית משתוללת סביבי, מבלי שארגיש בכך).
תחבתי ראשי החוצה וראיתי מרחוק קלחי תירס פזורים על הארץ.
זחלתי החוצה, גרפתי בידי את הקלחים, וחזרתי לתוך ערימת הקש.
קלחי תירס אלו שאכלתי אותם באותה ליל פסח, החזירו בי נשמתי שעמדה לעזוב אותי עקב רעבוני הגדול.
נרדמתי שוב לכמה שעות ולפנות בוקר התעוררתי.
לא ידעתי מצבי.
מחשבות חלפו בראשי הלוך וחזור.
אולי הגרמנים וההונגרים עודם כאן, ואצטרך לשכב כאן מי יודע כמה זמן, ואתפס ויוציאו אותי להורג.
ואולי הרוסים כבר כאן, ואני כבר משוחרר, ושוכב כאן סתם כבטלן ב-רעב ובחוסר כל, ואולי כבר כדאי לצאת ממחבואי?
כך התרוצצו בראשי המחשבות, מאופטימיזם לפסימיזם. וחוזר חלילה.
עד שלבסוף החלטתי: מחר בערב, אני יוצא מכאן יהיה מה שיהיה.
בהביטי לסביבה היותר רחוקה, ראיתי במרחק כקילומטר, כפר קטן.
החלטתי היתה, שמיד בשעות הראשונות של הערב הבא, אגיע בזחילה עד לבית הראשון של הכפר ואכדוק את המצב, ואשתדל גם, להשיג מזון, אם יתברר, שהגרמנים עוד נמצאים, ואהיה מוכרח לחזור למחבואי.
בליל שלאחריו, בהתחלת הלילה, לבשתי עוז, והתחלתי לזחול על הבר-כיים, עד שהגעתי לבית הראשון של הכפר שראיתי מרחוק.
התחלתי לסקור את השטח, והנה עיני רואות בחצר הבית משאיות מדגם בלתי מוכר לי, וכשאני מתבונן יותר, אני רואה על חרטום המשאית כו-כב בעל חמשה חודים, ששמעתי עליו שהוא סמל הצבא האדום.
לא רציתי להאמין למראה עיני, התגנבתי בשקט לתוך החצר, כדי לראות מקרוב ממש את המראה, הגעתי למשאית ומששתיה בידי, והנה אמת נכון הדבר, הוא משאית רוסי ממש.
פרצתי בבכי וברכתי: ברוך שהחייני וקימני והגיעני לזמן הזה.

אחרי שנרגעתי, קרבתי אל הבית ודפקתי על הדלת.
היא נפתחה, כשאשה זקינה עומדת ומסתכלת עלי.
ברוך הבא! היא אומרת, אתה בודאי מן הבורחים מהכובשים הגרמנים הארורים.
תכנס, אתה בודאי רעב וצמא, אמנם לחם ממש אין לנו, אולם יש דייסת תירס חם עם חלב, בא ותשביע נפשך הרעבה והעייפה.

גלגלתי עיני למעלה ואמרתי רבונו של עולם! מתי דיברו אתי בחמימות כזאת?
אכן נראה, כי החלום באמת התגשם, ואכן באמת, השתחררנו מעול הנאצים הארורים ימש"ו כמובן שנכנסתי לביתה, ואכן אכלתי דייסת תירס חם עם חלב, לא צלחת אחת כי אם 4-5 צלחות.
אחר כך התרחצתי במים חמים, ושכבתי לישון במטה מוצעת כבן אדם, ו-ישנתי עד חצות של אותו יום.

א ח ר י ת ד ב ר

למחרת, פגשתי ברחוב הכפר את שני חברי שברחו אתי ביחד.
ונודע לי מהם, כי באותה לילה אחרי 4 שעות שברחנו, כבר כבשו הרו-סים את כל השטח וגם את הכפר שבו נפגשנו.
הם יצאו מהיער כבר באותה לילה והשתחררו מעול הגרמנים.
עד כאן קבלתי מהם מידע חיובי.
אולם הם ספרו לי גם מידע שלילי.

א) גם הרוסים לא אוהבים יהודים.

ב) הם מסוגלים לקחת כשבי גם יהודים ולהובילם למחנה שבויים לשנים רבות לרוסיה.

ג) אין מינהל כללי רוסי כאן מאחורי החזית, אין חוקים קבועים, כל קצין עושה דין לעצמו ואין ערעור על מעשיו.

ד) יש אמנם בצבא האדום גם קצינים יהודיים, ואפילו בעלי דרגות גבוהות, אולם רובם מסתירים יהדותם, ומפחדים לעזור ליהודים ב-פומבי.

ה) הם סיפרו לנו, עוד דברים רבים, על הנוהג והנוהל בשלטון הסוב-ייטי, אשר לא ידענו עליהם, אשר נראו מוזרים ומופלאים בעינינו.
המסקנא היתה, לא להתראות יותר מדי בחוץ, לא להפגין נוכחות.

אולם,לי בפרט, כן עזר קצין רוסי יהודי, שלקח אותי על מכוניתו הצבאי, מעיר סומבאט-העי-(שטאנע-מאנגיל) ששוכנת בגבול גרמניה, דרך כל הונגריה שמעבר לדונא המערבי, שהיתה אז במסגרת שלטון צבאי רוסי, עד לעיר הבירה בודא-פעשט, ששם היה כבר שלטון אזרחי. על ידי כך נמנע ממני סבל רב, שהיו לחם חוקם, של אלה שלא הצליחו להגיע לשלטון אזרחי, מיד אחרי השתחררותם מעול הנאצים.

הגעתי לבודא-פעשט ביום שביעי של פסח, ושם נודע לי על האמת המרה של אבדן הורי ומשפחתי.
נתפסתי לדכאון ועצב.
שם פגשתי גם, את ידיד נעורי, את ר' גרשם הרפנס נ"י שעידד אותי, ואחרי כמה ימים של שהיה בבודא-פעשט, נסעתי ברכבת משא לעיר הורי הי"ד סערענטש.
שם פגשתי - כפי שסיפרתי כבר בסיפור אחר - את אחי ר' יוסף צבי נ"י.

נגמר סיפור יציאתי מעבדות לחרות

ושבח ותהילה לבורא עולם.

משפיל גאים עד ארץ

זכיתי לראות במו עיני הגשמת משפטים אלו.

נולדתי בהונגריה שלאחר מלחמת עולם הראשונה, כשהיא היתה כבר עצמאית לגמרי, אומנם קטנה ומקוצצת, אולם בלתי תלויה במדינה אחרת, ובוחרת לעצמה את מוסדותיה המינהליים.

לפני מלחמת עולם הראשונה (1914-18) היתה הונגריה שייכת למונורכיה האוסטרית כשקיסר אחד מולך על שתי המדינות.
היתה לה אמנם אוטונמיה וגם מוסדות מינהליים עצמאיים, אולם ברוב דברים, ובפרט בעניני חוץ והגנה שלטה וינה - הבירה האוסטרית - בהונגריה.

התקופה האחרונה - דהיינו החמישים השנים האחרונות שלפני המלחמה, דהיינו עד שנת 1914, - נקראת אצל היהודים תקופת המלך פרנץ-יוסף, שעליו שמעתי הרבה, והיה מתואר בתואר מלך-חסד ליהודים.

סיפורים חיובים לעשרות, עברו מפה אל פה, על יחסו הטוב והקורקטי ליהודים של פרנץ יוסף זה.

(הוא נזכר לטוב גם אצל היהדות החרדית, שהיתה צריכה אישורו האישי של המלך, להקמת ארגון עצמאי של היהדות החרדית בשנת תרכ"ט).

מלחמת עולם הראשונה היתה בין מלכות הבסבורג ובעלות בריתה, לבין אנגליה וצרפת ובעלי בריתם, ונגמרה בתבוסת מלכות הבסבורג ובעלת בריתה.

כשולחן הדיונים אחרי הנצחון, פורקה מדינת אוסטריה לחלקים.
כחלקים ממנה, במקומות שגרו מיעוטים - בני לאום לא אוסטריים - הוקמו מדינות עצמאיות כגון צכיה, יוגוסלביה. וחלקים ממנה צורפו למדינות קיימות.
היא בעצמה נשארה מדינה קטנטונת, ולבסוף הורידה היא בעצמה מעל עצמה את כסא ההבסבורגים, והממשלה הוקמה במסגרת רפובליקה.

גורל אוסטריה היה גם גורל הונגריה.
שטחי המדינה קוצצו באופן דרסטי, היא ניתקה מים האדריאטי, סך הכל נשארה מדינה קטנה בת שש מיליון תושבים.

עמדה לפני מנהיגיה בעיית צורת השלטון.
הם הבינו, שאם הם ינתקו את המדינה ההונגרית, לגמרי מקשר עם שלטון המלכותי, ויכריזו על עצמם כרפובליקה, אין להם שום סיכוי, לקבל בחזרה שטחים רבים, אשר השתייכו למדינה ההונגרית, במסגרת מלכות הבסבורג, מצד שני, לא רצו להיות קשורים למדינת אוסטריה.

החליטו איפוא להיות מדינה מלכותית בלי מלך.
הם חידשו תואר חדש לממלא מקום המלך הגאי (מלשון הגה למכונית, הגה לספינה).

בהתאם לחוקה החדשה, בחר הפרלמנט ההונגרי, את האדמירל הורטי מיקלוש (הוא היה אדמירל בצי המלחמתי של מלכות הבסבורג), יוצא משפחה מכובדת ועשירה, להגאי, לכל ימי חייו.
סמכויותיו היו מוגבלות ובעיקר ייצוגיות, ולמעשה שלט הפרלמנט, דהיינו מפלגת השלטון שהיתה לה רוב בפרלמנט.

אמרתי למעלה, שסמכויותיו של ההגאי-הורטי היו ייצוגיות.
נכון רק ייצוגיות, אולם ייצוגיות חזק מאד.

כבר בגן הילדים, התחילו להחדיר ללבות ילדים, את גודל אישיותו של ההגאי האדמירל הורטי, כשהגננת מספרת לילדים הקטנים, את נצחונותיו בשדה הקרב בימי המלחמה, ואת תרומתו ותרומת משפחתו, לביסוסה של המדינה ההונגרית, בכל השטחים: התרבותיים, החברותיים והכלכליים.

מגמא זו נמשכה - וביתר שאת - בבתי הספר היסודיים.
בכתות הגבוהות, ובפרט בלימודי הסטוריה, נלמדה הסטוריית בית הורטי על כל פרטיה ודקדוקיה, החל מאבי הסבא שלו ועד אישיותו הוא.
בפלוגות הגדנ"ע (לעבענטע) - שלאחר בית הספר היסודי, לאלה שלא המשיכו בלימודים תיכוניים - ובבתי ספר התיכוניים, שמו דגש על אישיותו הצבאית, על עברו המפואר (כביכול) בשטח זה.

פרק מיוחד היה, פעלו בדיכוי הפלוגות האדומות, בגמר מלחמת עולם הראשונה, והתייצבותו כראש פלוגות הלבנות.
הוא הוצג, כמי שהציל את הונגריה משלטון קומוניסטי.

דרך אגב: פלוגות לבנות אלו, זכורים לשמצה אצל היהודים.
דיכוי הקומוניזם היתה מטרה משנית.
המטרה העיקרית היתה, שדידה, ביזה, וגם הרג ביהודים.
קרוב לשנה סבלו היהודים - בפרט אלה שגרו בעברה השני של הנהר דונה- מפלוגות לבנות אלו, שבראשו עמד האדמירל הורטי.
סוף סוף התייצב המצב, והתחילו חיים תקינים מסודרים, ואז נבחר האדמירל הורטי כהגאי של הונגריה, כפרס על שהציל את המדינה משלטון קומוניסטי.

פלוגות הגדנ"ע - כמו כל פלוגות הצבא הסדיר - נשבעו אמונים, ל-מדינה ההונגרית, ולהגאי הורטי.

היו לו, שלש או ארבע תוארים אזרחיים, ושני תוארים צבאיים, ואת כולם היו צריכים לבטא, באיטיות, כרצינות, ובהטעמה מיוחדת, לפני שביטאו את שמו המשפחתי והפרטי, בעת ההשבעה.
תוארו ושמו המלא הוזכרו רק בעמידה.
ידוע בעולם, כי ההונגרים הם בעלי גאוה וכבוד.
הם השקיעו מחשבה רבה, איך להביא לידי ביטוי גאוה וכבוד של מנהי-גיהם ומושליהם, היו מומחים גדולים לדבר זה.

מבחינה ייצוגית, גאוה וכבוד, היה לו להגאי הורטי, כבוד מלכים ממש.
ולא כבוד מלכים של ימינו, אלא כבוד מלכים של התקופה שעברה, ש-העריצה את המלכים שלה, ונתנה להם כבוד בבחינת ותחסרהו מעט מאלקים.
בכל אופן, אני, כילד שנולדתי וגודלתי בתקופת הגדלות שלו, הייתי חדור הכרה בחשיבותו העצומה, ואפילו בחלומותי עליו הרגשתי את עצמי כאין ואפס נגדו, ופחדתי להסתכל בפניו, ואפילו לעמוד בקרבתו.
באופן אישי אף פעם לא פגשתיו.
הוא היה גבר גבר גבה קומה, יפה תואר, ופנים אציליים לו, גם ה-ליכתו היתה מרשימה, כלמי שנולד לשלטון. הוא היה אז קרוב לגיל 80.

סיפרתי כבר בסיפור אחר, כי בתקופת המלחמה, הוחלפה הממשלה בהונגריה פעמים רבות, ורוב פעמים בהתאם למצב בחזית.

העם ההונגרי - כמו רוב עמי אירופא - לא אהב יהודים.
אולם טרם עלות היטלר לשלטון היתה אי אהבה זו חביוה וסמויה, ורק המסתכל המעמיק ראה אותה.
עם עלות היטלר לשלטון בשנת 1933, התחילה בחוגי השלטון - הן המקומי והן הארצי, - תסיסה, נגד היהודים, ופזילה לעבר השלטון הגרמני ההיטלראי.
תסיסה זו הקיפה חוגים רחבים מאד, והביאה לבחירת צירים אנטיסמטיים מובהקים לפרלמנט. עקב בחירות הללו, הוקמו ממשלות עם צביון אנטי יהודי מובהק, ובשנות 1936-1938 חוקקו נגד היהודים חוקים שצמצמו צעדיהם הכלכליים והחברותיים.
הרכבת הממשלה, היתה למעשה, בידי המפלגה הכי גדולה היא מפלגת ה שלטון, אולם באופן פורמלי, שיחק ההגאי הורטי, את משחק ההזמנה להרכבת הממשלה, ורק בהזדמנויות נדירות היה בידיו להתערב באופן מעשי בכינון הממשלה.

מבחינה נפשית, היה הוא שבע רצון, מהצרת צעדיהם של היהודים בכל התחומים, והסכים בכל לבו לכל החוקים שנחקקו נגדם.

צעד אחרי צעד, נושלו היהודים מכל עמדה כלכלית, ורבבות מהם הגיעו עד לידי חוסר לחם ממש.

והנה פרצה בשנת 1939 מלחמת העולם השניה, ביום 1/9/39 תקף היטלר את פולין והצליח להביסה בתוך שבועות מעטים.

הצלחה זו חיזקה את אגף הימני בפרלמנט, וגם את השרים האנטי-יהודיים בתוך ממשלת הונגריה.

לא עבר זמן רב, ומשרד הפנים ההונגרי, הוציא צו גירוש לכ-50 אלף משפחות יהודיות, אשר הוריהם הגיעו מפולניה, בין שנת 1900 לשנת 1918, אנשים נשים וטף, שאזרחיותם ההונגרית לא הוסדרה כביכול, ו-אשר מסמכי האזרחות לא נמצאו אצלם.
גירוש זה, בוצע לפולניה הכבושה בידי הנאצים, בידיעה ברורה, כי הם עומדים להשמדה. ואכן הושגה המטרה ורוב רובם הושמדו. פעולה זו נקראת מבצע קמניץ-פודלוסק הידוע לשמצה.

(מחמישים אלף המשפחות, חזרו משם חיים, בנסי נסים, כמאתיים נפש, ביניהם האדמור ממונקאטש, הרב ברוך רבינוביץ הגר כעת בפתח תקוה).

עם כניסת גרמניה למלחמה נגד רוסיה ביום 22/6/41, גייסה הונגריה כ- 100,000 (מאה אלף) יהודים צעירים מגיל 21 - 35, רובם בעלי משפחות, מטופלים בילדים קטנים.
הם אירגנו במסגרת פלוגות עבודה, כעזר (כביכול) לצבא ההונגרי, ש-לחם לצד הגרמנים בחזית הרוסית.

צורת ניהול פלוגות אלו, כלכלתן ועיסוקן, היתה מתוכננת בקפדנות, במטרה, שרוב המגוייסים לא יחזרו.
ואכן בסך הכל חזרו עד 5,000 (חמשת אלפים) איש ממאה אלף, יתרם מתו מרעב, קור ומגיפות.

בזמן מאוחר יותר, גייסה ממשלה זו במסגרות פלוגות עבודה, גם שכבה יותר מבוגרת של אזרחים יהודים, מגיל 35 עד גיל 55, ושלחה אותם לעבודות מפרכות, בכבישים, בכריתת יערות וכדומה.

גיוסים אלו היו לסירוגין, 5-4 חדשים מגוייסים - 4-3-2 חדשים בבית. היו זמנים שרוב הגברים לא היו בבית, וכך נהרסה כלכלת אוכלוסיים היהודים לגמרי.

ממשלת הונגריה דאז בוצעה בכל לבה וב-100% וגם יותר, את תכניות גרמניה הנאצית נגד היהודים.

כאמור, הורכבו ממשלות הונגריה על ידי האדמירל הורטי רק למראות עין, אולם בקשר לתכניות נגד היהודים, נתן הוא ברכתו בכל לב.

כל זה היה עד ינואר 1943. חודש זה מפורסם בעולם הצבאי, כחודש פריצת חזית הגרמנית ובעלת בריתה, בחזית הרוסית, על יד ברך הנהר דן, ואז, היתה תבוסתה הראשונה הגדולה והמוחצת, של צבא היטלר על ידי צבא האדום הרוסי.

כשהתחילו לראות בהונגריה, את ניצניה הראשונים, של נצחון בעלות הברית ורוסיה, נגד כוחות הנאצים וגרוריהם, התחילו גם אחדים מ- חברי ממשלת הונגריה להרהר הרהור שני, ובסתר לבם התחילו לתכנן תכניות של התנתקות מגרמניה.

חברי ממשלה אלה חשבו אז (לא הכירו די את העולם המערבי ואת רוסיה) כי צעד ראשון להתקרבות למערב, הוא הטבת מצב היהודים, ונעשו אז כמה צעדי הקלה ליהודים.

גם האדמירל הורטי נתפס להרהורים, וגם הוא התחיל לשקול דרכו לעתיד.

כל חודש, שעבר, והביא אתו נצחונות למערב, הלך וחיזק את הרהורי ה- התנתקות מגרמניה, ולקראת סוף שנת 1943, גרם להרכבת ממשלה חדשה, מתונה יחסית.

להרכבת ממשלה חדשה זו עזר גם האדמירל הורט, כאליבי לאחרי המלחמה. ממשלה זו, גם שלחה משלחת קצינים גבוהים, בראשית הגנרל רעדער, ל- חזית הרוסי, לבדוק את מצב המגוייסים היהודים, והוראות בידו, ל- עשות הכל, כי אלה שנשארו בחיים (רק כמה אלפים נשארו), יקבלו יחס טוב באוכל ובגדים ועבודה, שעם שובם הביתה, ייראו כאנשים בריאים ולא הרוסים ושבורים.
צעדים אלו, שיפרו בזמנו את תדמית הממשלה ההונגרית בעיני המערב, אולם הטילו צל כבד של חששות אצל הגרמנים.
הם החליטו, להוריד את הממשלה הנוכחית, המתונה כביכול, ולהרכיב ממשלה נאצית באמצעות מפלגה הנאצית ההונגרית צלב - החץ.

ואכן ביום 19/3/44, הופלה ממשלה זאת, (באמצעות לחץ צבאי גרמני על הונגריה, למעשה, היה אז כיבוש חלקי של הונגריה על ידי גרמניה) והוקמה ממשלה פרו-נאצית ששיעבדה עצמה מרצונה לממשלה הנאצית ה - גרמנית, ובימיה רוקנה הונגריה מרוב יהודיה.

בתקופה זו דהיינו בחדשים 4/5 /6/7/8 של שנת 1944, היה האדמירל הורטי במעצר בית, לא רשמי, ונטול כל סמכויות, אולם בפומבי ורשמי הוא היה ההגאי של הונגריה.

תבוסת הנאצים הלכה וגברה, ובחודש אוגוסט 44, הצליחה ממשלת רומניה,- שהיתה גם היא בברית צבאית עם גרמניה - להנתק ממנה ולעבור לצד ה - רוסים.

לצעד זה היו שתי השלכות.

א) התחלת התארגנות מחתרתית בהונגריה, בשיתוף האדמירל הורטי, להכנע למערב.

ב) הכנות מצד אנשי הצלב - החץ ההונגרי, לתפוס לגמרי את השלטון, ל- הדיח את האדמירל הורטי, ואת כל השרים והקציניים של הצבא, שהיו חשודים אצלם בהכנעות למערב.

ואכן הצליחו אנשי צלב-החץ - בעזרת הצבא הגרמני, למנוע הכנעות למערב. ביום 15/10/44, יום שהיה מיועד לחתימת הסכם הכניעות בין הונגריה לבין המערב, הודח גם באופן רשמי ההגאי הורטי, (אחרי שבנו הצעיר שהיה המתווך בין הונגריה הנכנעת, לבין המערב, נורה ונהרג על ידי הגרמנים), והוקמו ממשלה נאצית ממש ובראשו יו"ר מפלגת הצלב-החץ סאלאשי.
האדמירל הורטי הוגלה לזלצבורג - שהיתה אז גרמניה, אולם לפני עלות היטלר לשלטון, היתה עיר זו חלק מאוסטריה כמו היום.

כפי שנודע לנו אחר כך, לא כוללו האמריקנים, את הורטי ברשימת פושעי מלחמה נאציים, היות והוא לא היה חבר רשמי בארגון צלב-החץ.
וגם זכרו לו את רצונו לעבור ולהכנע למערב.
הוא קיבל מקלט מדיני באוסטריה, היות והחליט לא לחזור להונגריה הקומוניסטית, עקב פעילותו, נגד הקומוניסטים, בשנות שלאחר מלחמת עולם הראשונה.

מלחמת עולם השניה - באירופא - נסתיימה

ביום 6/5/45 נחתם הסכם הכניעה בין גרמניה הנאצית לבין בעלות ה-ברית, וביום 9/5/45 נסתיימה המלחמה באופן רשמי.

עמי אירופא מלקקים פצעיהם.

יהדות אירופא איננה למעשה.

95% מיהדות פולניה, שהיתה לבה של האומה, הושמדה באכזריות.
יותר מ-70% מאוכלוסיה היהודים של אירופא: צרפת, בלגיה, הולנד, יוון, איטליה, הובלו למחנות ההשמדה באושויץ וחוסלו.

הונגריה היתה אחרון המדינות באירופא הכבושה, שהיטלר ביצע בה את גירוש רוב יהודיה לכבשני אושויץ.

ערי השדה של הונגריה, רוקנו לגמרי מיהודים, ורק בעיר הבירה בבודא-פעשט הצליחו בע"ה כ-100,000 (מאה אלף) יהודים להשאר בחיים.

עם גמר המלחמה, חזרו עשרות בודדות של יהודים, - בעיקר צעירים וצעירות, שהחזיקו בע"ה מעמד במחנות ההשמדה ובמחנות העבודה, לכל עיר ועיר מערי השדה, הם היוו כ-6-8 אחוז ממספר האוכלוסיה היהודית שלפני הגירוש.

אז נודע להם על ממדי האסון הנורא, שכל משפחתם הושמדה, ואין שום סיכוי להחזרת המצב המשפחתי והחברתי שלפני השואה.

ואז נישאה בחלל השאלה, ומה הלאה?

לא עברו חדשיים - שלשה, והתשובה באה, והיא היתה ברורה וחד משמעית:

אין באירופא המזרחית מקום ליהודים.
והסיבה כללית ודתית.

א) <u>כללית</u>.

מנהיגי היהדות נוכחו לדעת, כי בשטח שנאת היהודים לא נשתנתה שום דבר.

האוכלוסיה הגויית, שונאת יהודים אחרי המלחמה והשואה, בדיוק כמו לפני המלחמה והשואה, למרות שהשלטון היה - אחרי המלחמה - בהונגריה בידי המפלגה הקומוניסטית.

השנאה התגברה עוד יותר, עקב דרישת היהודים החוזרים מהמחנות, ל-החזיר להם חלק מרכושם, ציודם, בגדים, ורהיטים, שנשדדו על ידי האוכלוסיה הגויית המקומית עם גירושם לאושויץ.

הגוים נוכחו לדעת, כי טעו, בחשבם, כי היהודים נעלמו באופן סופי, ואין להם מה לחשוש מתביעה להחזרת הגזל.

התחילה הסתה מוסוית וגלויה, נגד שארית הפליטה החוזרת, והגיעה בכמה מקומות לידי פוגרום ממש, עשרות יהודים נרצחו בערי השדה השונות.

רעדה עברה בכל ערי השדה בין יהודים - שארית הפליטה, והביאה את החוזרים ומנהיגיהם למסקנא ברורה לעזוב את אדמת הונגריה הארורה.

ב) דתית.

ליהודים החרדים שחזרו מהמחנות, הובהר, שאין באפשרות להקים קהי-לות ומוסדות בנוסח שלפני השואה.

במדינה שלטה המפלגה הקומוניסטית, שחרתה על דגלה את המלחמה באלקים ודתו. מלחמה זו נגד הדת, היתה גם הסואה מושלמת למלחמה נגד היהודים, כי הדת היהודית נראית יותר ומובלטת יותר - מלהבדיל - יתר הדתות.

היתה איפוא התשובה ברורה: לברוח.

השאלה היתה אז איך בורחים?

ולאן בורחים?

ואז! גלגל די זכות גדולה לידי ארגונים היהודיים העולמיים, וב-עזרתם הכלכלית והארגונית, התחילה זרימה עצומה של יהודים ממדינות אירופא לאוסטריה ולגרמניה - הכבושה - בידי ארבע מעצמות הגדולות, ובעיקר להשטחים הכבושים בידי ארצות הברית ובריטניה.

באופן רשמי נתבקשו השלטונות הצבאיים האמריקאיים והבריטים, מה-ארגוניים היהודים העולמיים, להכין מחנות מגורים אנושיים, למאות אלפי פליטים יהודיים, שהשתחררו ממחנות ההשמדה הרבות שברחבי גר-מניה.
אולם עיקר מטרות מחנות אלו היו, בשביל מאות אלפי יהודים מכל רחבי אירופא, כדי להוציאם ממקום מגוריהם ולהביאם לחוף מבטחים.

את עבודת הארגון המעשי, דהיינו עידוד היציאה ממדינות אירופא, ה-ברחת הגבולות, ההסעה למקומות הריכוז, חלוקת האנשים למחנות שהוקמו, סיפוק ניירות לפליטים אלו בכדי להרשם כיוצאי מחנות השמדה, עשו שליחי הסוכנות היהודית, ובפרט חיילי הבריגדה היהודית, ששרתו אז במסגרת צבא בעלות הברית באיטליה בגרמניה ובאוסטריה.

במחנות אלו, התאספו ממדינות אירופא שלאחר השואה, כרבע מיליון יהודים, מהם, כ- 130,000 לארץ ישראל, והיתר הגרו לארצות - הברית.

אני השתחררתי מעול ההונגרים הנאצים, ביום 30/3/45 א' דחול המועד פסח תש"ה, עברתי את עיר הבירה בודא-פעשט בדרכי הביתה, והגעתי ה-ביתה לעירי סערענטש ב-6/5/45.

מצאתי כבר בבית את אחי הגדול ר' יוסף צבי נ"י.
(הוא היה ביחד עם אחי הקטן ר' משה כרוך נ"י באושויץ, והשתחררו עם שחרור אושויץ בסוף ינואר 45.
אחרי כמה ימים, שהתאוששו קצת, החליטו לחזור הביתה.
לא היתה אז תחבורה רגילה וכל הנסיעות היו בטרמפים צבאיים רוסיים.
הם עלו כל אחד בנפרד על רכב צבאי רוסי.
בעוד שהרכב שעלה עליו ר' יוסף צבי נ"י, נסע מרחקים עצומים בכיון הונגריה, והצליח להגיע בזמן קצר הביתה לסערענטש.
הרי הרכב שעלה עליו ר' משה ברוך נ"י נסע רק דרך קצרה, ואחרי שירד ממנו, נתפס הוא עם עוד יהודים ממשוחררי אושויץ, על ידי פטרול צבאי רוסי, ונשלח בסופו של דבר למחנה שבואים רוסי, ביחד עם אלפי גרמנים והונגריים, והיה שם בתנאים איומים כ- ששה חדשים).
זמן קצר אחרי הגיעי לסערענטש, הגיעו גם אחיותי הרווקות אז, אסתר וברכה הביתה בריאות ושלמות.

אחרי שהיה של חדשיים-שלשה בעיר מגורנו סערענטש, ראינו גם אנחנו, כי גם בסערענטש לא נשתנה שום דבר, בקשר ליחס האוכלוסיה הלא יהודית אל אוכלוסיה היהודית, לאותו קומץ קטן של שארית הפליטה.
במשך היום, היינו רוב פעמים ביחד, בתפילה, באוכל, בדיונים שונים, ואז היתה הרגשה די טובה, אולם עם רדת החשיכה, כשכל אחד הלך ללון לביתו, הורגשה בדידות עצומה, ותמיד שרר פחד מפני התקפה של שכנים הגויים.

כמו כן היה קשה מאד לארגן את הקהילה ומוסדותיה, ולספק שרותים דחיים, לציבור קטן של כ- 60-50 איש שחזרו לסערענטש, מ- 1,100 נפש שלפני השואה.

החלטנו איפוא לעזוב את סערענטש, וללכת לגור בשלב ראשון לעיר ה-בירה בודא-פעשט.

בבודא-פעשט נשארו אז כ- 100,000 (מאה אלף) יהודים, והם היו מ-אורגנים במסגרת קהילה, והיתה שם שרות דתי קהילתי למופת.

כמו כן היתה שם הרגשה של בטיחות ובטחון, עקב הצבור היהודים ה-גדול שהיה שם בעיר הבירה, מקום בו נמצאת הממשלה, הפרלמנט, וכל המוסדות השולטים על המדינה, היה בכל זאת משמר ומשמעת, והסיכויים לפוגרום נגד יהודים היו קטנים יותר.

בבודא-פעשט נפרדו דרכינו.
בעוד שאחי ר' יוסף צבי החליט, כי בבודא-פעשט אפשר, וכדאי, להמשיך לחיות, הרי אני החלטתי, באופן סופי ומוחלט, לעלות לארץ ישראל.

אחרי וכוחים רבים ומרובים, ביני ובין אחי (שלא ראה בעין יפה את הפירוד, בפרט אחרי השואה הנוראה, שנשארנו מעט מהרבה), עזבתי את בודא-פעשט בחודש אוגוסט 45, ואחרי הברחת הגבול ההונגרי-אוסטרי, הגעתי למחנה זלצבורג שבאוסטריה.

באחד מפרברי זלצבורג, היה קסרקטון עצום, שהיה יכול לאכלס עד כ-20,000 חיילים. קסרקטין זה, נמסר מידי השלטונות האוסטריים, ל-שלטונות הכבוש האמריקאיים, במטרה: איכלוס פליטים יהודיים שנשארו במחנות ההשמדה.

למחנה זה הגעתי אני, בתוך אלפי יהודים בורחים מכל רחבי אירופא.

(דרך אגב: נפגשתי אז לראשונה בחיי, עם יהודים חרדיים, מפולניה, ליטא, גרמניה, רוסיה ובפרט חסידי חבד, וקלטתי מידע, על חיי ה-יהודים האלו בארצותיהם, על חייהם הרוחני, רבניהם, אדמוריהם, גדוליהם. חייהם הארגוני והכלכלי).

כשהגעתי למחנה זה, מצאתי כבר חיים מאורגנים מכל הבחינות.
פעל כבר מטבח כשר, בית כנסת עם מנין כל יום, שיעורי תורה, והמקוה היתה באמצע הבניה.

(עד השלמת המקוה נסעו הנשים מכל המחנות, מאות קילומטרים ברכבת עד לעיר פירט שליד נירנברג, ששם נשארה מקוה כשרה למהדרין מלפני השואה, שלא ניזוקה כימיו של היטלר.
פירט היתה מפורסמת בגרמניה, במאות השנים האחרונות, בקהילה חרדית אמנם לא גדולה, אולם מאורגנת היטב).

במחנות אלו ניתן האוכל בלי תשלום, וגם חולקו בגדים בסיסיים, כ-חינם, וכל זה מכספי המוסד היהודי גונט.

עיקר תעסוקת האנשים היתה: תכניות לעתיד, וציפיה להגשמתן.

בחמישה חדרים, זה ליד זה, גרנו יוצאי הונגריה, מכרים מלשעבר, וחדשים שזה עתה הכרנו.

לא רחוק מקסרקטין שלנו, היה גן עירוני עצום ויפה עד להפליא, לשם יצאנו כמעט כל יום, לטייל, לשאוף אויר, ולשחק קצת, במתקנים שהיו במגרשים המיועדים לכך בתוך הגן.

באחד הימים, בשעות אחרי צהרים המאוחרות, ביום שאני לא יצאתי ל-טייל, חזר אחד מהחברים מיוצאי הונגריה, בריצה מבוהלת למחנה שלנו, ודופק על דלת חדרי, ונכנס מבלי שיחכה רשות כניסה.

מנשה מנשה - הוא אומר - בא בא מיד, לגן העירוני, ותראה דבר מעניין ומסקרן מאד.

יוסף! מה קרה? הנני שואל אותו, מה ראית! שהנך כל כך מתוח וזרוך?

מנשה - הוא עונה לי - ראיתי בעיני בגן העירוני לטייל את הורטי מיקלוש.

את מי ראית? אני שואל.

הוא: ראיתי, את הורטי מיקלוש, ההגאי של הונגריה, את זה, שרק ב-עמידה היה מותר להזכיר את שמו.

אל תדבר שטויות, אני מטיח לו, מה עושה כאן הורטי מיקלוש? מאיפוא אתה מכיר אותו, אני ממשיך לשאול, האם ראית אותו אפילו פעם אחת בחיים?

הוא עונה לי: באופן אישי אמנם לא ראיתי אותו, אולם ראיתי את תצ-לומו בעשרות מקומות צבוריים, בבית הספר, בתחנות הרכבת, בעיריה, בעתונים.
מאות פעם ראיתי תמונותיו, ואני נשבע שהוא הוא.

התחלתי להאמין לסיפור חברי, והחלטנו, לעקוב אחרי דמות זו, שנאמר עליו שהוא הוא ההגאי ההונגרי, הורטי מיקלוש.

למחרת, יצאתי אני וחברי לגן העירוני, וטיילנו לפי תומנו באותו אזור, שלפי דברי חברי, ראה את הורטי מיקלוש.
ואכן לא עבר זמן רב, ומרחוק הופיעה, דמות תמירה גבוהה ויפה, גבר מבוגר אמנם, אולם, הולך בקומה זקופה ופניו אצילים, ולידו, אשה בדומה לו, מבוגרת, אולם פניה יפים ועדינים, וגם גבר נוסף, צעיר יחסית, כנראה מזכירו האישי.

מיד הכרתיו, וגם אותה-אשתו הכרתיה מיד, הלא גם אני ראיתי תמונתו ותמונתה בעשרות מקומות צבוריים.

עברנו על ידם, ושמענו אותם מדברים הונגרית, ומזכירו האישי פנה אליו בתואר כבוד, כבוד האדמירל.

לכי הלם בי בחזקה.
הנה, עומד לפני האיש, אשר בכל שנות נעורי, ראיתי בו אדם עליון, מלך שליט כל יכול, אשר לזכרו ולשמו רעדו כל אברי.

מאידך: רתח דמי בקרבי.
הנה זה האיש, אשר עמד בראש המדינה, בזמן אשר כל יקירי נשלחו לכבשני אושויץ.

אחזתי ביד חברי, וסחבתי אותו, לחזור מהר ככל האפשר, למחנה לחדרי, לחזור לאיזון נפשי.

החלטנו, להשלים את העיקוב אחריו, ולמחרת, הלכנו אחריהם בגמר טיולם, והגענו לוילה יפה שבה הם גרים.
ואכן נודע לנו מפי השכנים, שבאמת יש לנו עסק עם ההגאי ההונגרי הורטי מיקלוש.

באותה לילה, התקיימה התייעצות של כל יוצאי הונגריה שגרו ב - 5 חדרים שלידנו. והשאלה היתה, איך להתיחס לאדמירל הורטי?
חלק מהנוכחים, היו קיצונים מאד, והציעו לרצחו, דהיינו, לארוב לו בטיולו, ולירות בו באקדח (היו אז אקדחים אצל החברה) בתקוה, ש - היורה יצליח להמלט.
וגם אם יתפס על ידי השלטונות, יטעון לנקמת דם,- דמם, של ההורים והמשפחה שנשלחו לאושויץ בתקופת שלטונו.

חלק אחר היו מתונים לגמרי.

טענתם היתה, שהורטי היה רק בובה ולא אדם עצמאי על כן אין לעשות לו שום דבר.

לא נתקבלה כל החלטה.
אולם כ- 10 מיוצאי הונגריה - וגם אני בתוכם - החלטנו: לאיים עליו ברציחה, לכזות אותו ולהשפילו, ולבסוף להבריח אותו מקרבתנו. הע - מדנו גם אנשים בנקודות אסטרטגיות, לשמור, שאנשים אחרים לא יפריעו לנו בעת הפעולה.
ביום שלאחריו, יצאנו לגן העירוני, כ- 10 איש מחולקים לשתי קבוצות, כדי שנוכל להקיף מפנים ומאחור, שלא יוכל לברוח.

אולם כימים הבאים, יצא הוא לטייל בחברת אשתו ומזכירו האישי, ולא יכולנו לבצע תכניתנו.

סוף סוף הגיע היום שהוא בא לבד, ואחרי טיול קצר, ישב לו על אחד הספסלים במקום מבודד מוקף עצים לרוב.

פתאום ראה עצמו מוקף מכל צדדיו מקבוצת צעירים, והתחיל לרעוד מ-פחד בכל גופו.
(ומוכרח אני לציין כי אני - אמנם השתתפתי במעמד זה, אולם לא הייתי מן האקטיביסטים. הדרך-ארץ לפניו, שהחדירו בי שנים רבות פעל אצלי גם אז. (ראה אבן עזרא פרשת בשלח פרק י"ד פסוק י"ג התייצבו וראו את ישועת ד').

ואז ניגש אליו אחד מן החברותא ואמר לו בהונגרית:

א) אם תצעק, תקבל מיד כדור בראש.

ב) זיהנו אותך, כאדמירל הורטי מיקלוש, ראש מדינת הונגריה לשעבר.

ג) הנך מוקף מקבוצת פרטיזנים יהודים הונגריים, שדן אותך שלא ב - פניך למוות, עקב השתתפותך בהשמדת יהדות הונגריה.

ד) אנו עומדים כעת לבצע את פסק הדין.
מה יש לך לומר דבר!!!

הוא התחיל לבכות כילד, כשכל גופו רועד מפחד, ולבסוף הצליח לומר:
אני הייתי נטול כל סמכויות, אני עשיתי טובות רבות ליהודים בזמנו.
תרחמו עלי, בני הצעיר מיקלוש, נהרג, עקב רצונו להנתק מגרמניה.

נענה אחד מהחברותא: אולי הוא לא הורטי? אפשר שהוא אפילו יהודי.
תורידו לו המכנסים אולי הוא נימול?

שנים מן החברותא התחילו להפשיט את המכנסיים שלו עד שנשאר חצי גו-פו התחתון ערום.
ואז לפי פקודה נגשו אליו אחד אחד (חוץ ממני) וירקו לו בפנים.

אמרו לו: אמנם לא מגיע לך רחמים, לפי מעשיך בעבר, אולם החלטנו לא לבצע את פסק הדין, אבל עליך להסתלק מכאן אם חייך יקרים לך.

הקבוצה הסתלקה מסביביו, כשהוא בורח משם - חצי ערום, כל עוד נפשו בו, לכיוון מקום מגוריו, כשכל הרחוב עומד ומסתכל, על זקן משוגע, שמתרוצץ ברחובות העיר חצי ערום.

אכן משפיל גאים עדי ארץ.

לימים נודע לנו, כי אכן למחרת היום, ארזה משפחת הורטי את מזודותיה, ועזבה את זלצבורג.

אחרי שנים ראיתי בעתון הארץ כי הוא מת בשויץ.

בס"ד

מנשה בן-חיים
קניג

הרבי ז"ל מסאטמאר

פרק א;- ההחלטה ללכת ללמוד לישיבת סאטמאר.

פרק ב;- ישיבת סאטמאר וקליטתי בה.

פרק ג;- הרבי ז"ל מסאטמאר כמנהל ישיבה.

פרק ד;- הרבי ז"ל מסאטמאר כרב הקהילה.

פרק ה;- הרבי ז"ל כמנהיג ישראל,
א. כמנהיג בעולם הרבני.
ב. כאדמור לאלפים.

פרק ו;- הרבי ז"ל בחוג משפחתו.

נ. ב. -

המאמר על הרבי ז"ל מסאטמאר, לא מתיימר לתת הערכה, על אישיותו הגדולה של הרבי.

הכותב, תלמיד הרבי ז"ל, רוצה לספר לילדיו ולמשפחתו, את התרשמותו האישית, לפי שכלו הדל ועיניו הכהות.

גם לפי מושגים של הכותב, יש ללמוד הרבה מאוד מהתנהגותו של קדוש ישראל זה.

פרק א'

ההחלטה ללכת ללמוד לישיבת סאטמאר

העולם היהודי שלאחר מלחמת עולם השניה, דהיינו לאחר השואה של שנת ת"ש-תש"ה, הכיר את הרבי מסאטמאר זצוק"ל, הרה"ג הצדיק והקדוש רבינו יואל טייטלבום, כלוחם האנטי ציוני הראשי.
ואכן האמת ניתנה להאמר שכך היה.
ולא עוד, אלא הוא ז"ל בעצמו הבליט צדו זה בכל הזדמנות, היות והוא ז"ל העריך, כי בדור שלאחר השואה, הציונות היה היא הסכנה הכי גדולה לעם ישראל.
על כן השקיע כל כוחו הרוחני, (וזה היה עצום) במלחמה זו, וצדדיו החיובים העצומים והגדולים האחרים, לא הובלטו די הצורך בפומביות ובפרסום. הוא הביע לא פעם את דעתו, שרק למטרה זו, השאירה אותו ההשגחה העליונה בחיים בשואה, ולתקופה ארוכה לאחר השואה, כדי ל-הילחם בציונות.
מדגישה זאת העובדא, שאת כל חידושיו , ספרו על התורה דברי יואל על כרכיו הרבים, כתבו ברובו הגדול תלמידיו וחסידיו, ואילו את ספרו ויואל-משה, שהוא המלחמה בציונות, כתב הוא ז"ל בעצמו.

אני זכיתי ללמוד בישבתו בסאטמאר בשנות תרצ"ו-ז-ח.
מרגיש חובה לספר לילדי ולמשפחתי, את גדלותו הרב גוונין ורב צדדי, ובעיקר, את מסירות נפשו הממשית, לקיום לחיזוק ולביצור מעמד התורה בעירו סאטמאר, ובכל מדינתו רומניה.
כמ"כ רוצה אני להבליט, את מנהיגתו בקהילתו הגדולה סאטמאר, קהילה בת כמה אלפי נפש, שהיתה מורכבת משכבות שונות, החל מפשוטי עם, עד לתלמידי חכמים מובהקים, מאשכנזים ועד לחסידים של רביים שונים.
את כושרו בניהול ישיבה, של כמה מאות בחורים צעירים תוססים, שיש צורך ביד חזקה ורכה ביחד לנהלם.

שאיפתי לנסוע ללמוד בישיבת סאטמאר, לא נבעה מקשר חסידי של משפחתינו לבית סיגעט בכלל, ולרבי מסאטמאר זי"ל בפרט.
ציינתי כבר במקום אחר בזכרונותי, כי מצד אמא ע"ה-הי"ד, היה לנו קשר משפחתי עם בית אדמור"י קאסון שהיתה משלשלת זידיטשוב בעל עטרת-צבי.
אבא ע"ה-הי"ד, היה תלמידו של בעל לבושי-מרדכי זי"ל, שהיה תלמיד תלמידו של בעל החתם-סופר זי"ל.
(ראה בהקדמה לספר לבושי-מרדכי חלק או"ח).
שמנה שנים רצופות, למד אבא ע"ה-הי"ד אצל הלבושי-מרדכי, החל משנת תרנ"ט, משנעשה בר מצוה (נולד בשנת תרמ"ו), אז נתקבל הלבושי-מרדכי כאבדק"ק מאד, ועד לשנת תרס"ז.

בשנת תרצ"ב, היה הרבי מסאטמאר זי"ל (אז הרבי מקראלו) לכמה שבתות בהונגריה, ובתוכם, לשבת אחת בעיירה סענטפעטער.

נסעתי אז עם כמה בחורים מעירי סערענטש (למדתי אז בבית), לעיירת סענטפעטער כדי לשבות במחיצתו של הרבי זי"ל.

אמנם הייתי אז צעיר מאד, ולא הבנתי היטב את דברי התורה, שאמר בעת שולחן השבת, אולם הרשימה אותי מאד, הופעתו האצילית, צורתו החיצונית, סגנון דיבורו, תפילתו שובבת לבבות, אישיות מושכת, קורנת חכמה ויראת אלקים.

בסוף הזמן של קיץ תרצ"ה, חזרתי ברכבת מישיבת ניר מאדא הביתה.
ברכבת פגשתי שני בחורים מעיירתי סערענטש, ה"ה ר' יחזקאל רוט (זי"ל) ולהבדיל בין חיים לחיים ר' זאב ווינשטוק נ"י (הגר כעת בויליאמסבורג) שחזרו באותה רכבת מישיבת סאטמאר, והרבו לספר בשבח הישיבה וסדריה, ובעיקר ספרו על גדלותו של הרבי מסאטמאר זי"ל.

הם נסעו מסערענטש ללמוד עוד כשהרבי ז"ל גר בקראלי ועברו ביחד עם הרבי לסאטמאר.

הם סיפרו, כי בסאטמאר התרחבה והתגדלה הישיבה, ומספר הבחורים ש-לומדים שם מגיע לכ-300. אולם תקרת הקליטה הוא עד 400 בחורים. אז התחיל להתגבש אצלי הרעיון לנסוע ללמוד בישיבת סאטמאר.

בבית, ובפרט אמא ע"ה-הי"ד לא התלהבה מרעיון זה, מכמה סיבות:

א). סאטמאר היה אז רומניה, והנסיעה לשם היתה כרוכה בגניבת גבול, וההשהייה שם היה אסור מטעם שלטונות רומניה.
בהונגריה, לא נתנו דרכון עצמאי מי שלא גמר שרותו הצבאית, ו-זו נגמרה בשנת 21 לשני חייו של כל צעיר.

צעיר מגיל זה, היה יכול לנסוע רק ביחד עם הוריו, כרשום ב-דרכונם הם.

ב). לא היה מובן להם שאיפתי ללמוד בסאטמאר דווקא, אמרו: "וכי חסרים ישיבות חסידיות בהונגריה שבראשן אישים דגולים" שאלה אמא ע"ה.

ג). ידעו בבית, כי הלימוד בסאטמאר ינתק אותי מן הבית לתקופות יותר ארוכות.

בישיבות הונגריה, היה מקובל לחלק את השנה לשני חלקים: תקופת קיץ, ותקופת חורף. בין תקופה לתקופה חזרו הבחורים הביתה, חופש חודש לחג הפסח, וחופש חודש לימים הנוראים וחג הסוכות.

והיות ומסאטמאר ולסאטמאר, היו צריכים לעבור גבול בין מדיני, הו-נגריה ורומניה, והיות ולהבחורים - כפי שהסברתי לעיל - לא היתה

ניירת מתאימה, והיו צריכים לגנוב גבול, היו רגילים לחזור הביתה פעם בשנתיים או יותר.
דבר זה הכביד מאד על לב ההורים.

אולם אצלי, הלך והתחזק השאיפה והרצון, ללמוד בישיבת הרבי מסאטמאר ז"ל, ובאמת, בסוף אותו חודש אלול של שנת תרצ"ה, נסעתי לעיירת ה-גבול צענגער, ואחרי שהיה של כמה ימים, גנבתי את הגבול, על ידי חציית הנהר סמוש בלילה, כשהמים מגיעים עד צווארי, ולמחרת בבוקר מצאתי את עצמי, עם חבילותי הדלות בפרוזדור בית המדרש של הרבי מסאטמאר ז"ל לפני התחלת הסליחות של יום ג' דסליחות, ומיד נדחקתי לתוך הצבור שמילא את בית המדרש הגדול של הרבי ז"ל, והגעתי כמעט עד לפני העמוד שלפניו עמד הרבי ז"ל, ומתחיל באמירת אשרי יושבי ביתך שלפני הסליחות.

באותו יום, התחלתי לארגן את חיי העתיד בישיבה, דהיינו, חיפוש אכסניה לא יקרה (אז, ושם, לא היו פנימיות) ומקומות לרכישת אוכל. הרבה כסף לא קבלתי מהורי (מצב הפרנסה בבית היה אז חמור) אולם ל-שבועיים - שלש, הספיק ללחם וחלב, ותשלום חודש דמי אכסיניא.

לשבתות וחגים, שלח אותי גבאי הישיבה, לאכול אצל אחד הבעלי הבתים, העשיר והמכובד ר' קלמן ווייס ע"ה - הי"ד.

בהרגשה אמיתית של ימי-דין, עברו עלי הימים הנוראים, התפילות ו-הדרשות של הרבי ז"ל, בראש השנה ויום-כיפור, באותו שנת תרצ"ו, ש-שמעתי אותן בפעם ראשון בחיי, עשו עלי רושם בל יימחק.
התפילות שברו ממש לבבות, והדרשות לפני התקיעות - שארכו כשעתיים-היו מעשה אומן להפליא, עד שבשעת הדרשה עמדו כל באי בית המדרש מרותקים כמסומרים למקומם, לא נעו ולא זעו, ולא השמיעו כל הגה, כדי לא להפסיד אף מלה מדרשתו של הרבי ז"ל.
למעשה היו שעתיים אלו רצופה בכיות קורעות לב, שעות של זיכוך

וטיהור לב אמת. התפילות בראש השנה נגמרו לפנות ערב ממש, מיד אחרי מוסף התפללו גם מנחה.
ביום ראשון של ראש השנה היה בקושי זמן לערוך סעודת חג, ואכן היו הרבה חסידים שלקחו אתם בבוקר, כשהלכו להתפלל לבית מדרשו של הרבי ז"ל, שתי חלות קטנות, ובקבוק יין קטן, ואחרי תפילת מנחה, עשו קידוש בבית המדרש, ונטלו ידים וארחו שם בבית המדרש סעודת חג.

עשרת ימי התשובה, ערב יום כפור, יום כפור בעצמו, כולם היו שרשרת אחת של התעלות מיוחדת.
במיוחד הרשימה אותי עבודת יום הכפורים בבית המקדש, שנאמרת בתפילת מוסף של יום הכפורים, שנאמרה על ידי הרבי, שהיה שליח צבור של מוסף.

ימי חג הסוכות היו ימים רצופים של שמחה, ההלל שנאמרו כל ימי החג על ידי הרבי ז"ל, והנענועים בארבע מינים, שליוו את ההלל השכיחו ממני את כל דאגותי לעתידי.
ביום הושענא רבא, הרגשתי שנית את יום הכפורים, ושמיני עצרת ויום שמחת תורה, העבירו אותי ממש (בעינים רוחניות) לחצר בית המקדש, ששם רקדו גדולי התנאים - חברי הסנהדרין ושמחו בהקב"ה ובתורתו ב-שמחת בית השואבה.
חודש תשרי זה, חרש בי חריש רוחני עמוק, שרישומו נשאר בי כל חיי.

פרק בי

ישיבת סאטמאר וקליטתי בה

בר"ח חשון התחילו הלימודים בישיבה.
הלימודים התקיימו, באכסניות שבהן גרו הבחורים.

אכסניות אלו היו מפוזרות ברחובות היהודים.
(את התפילות של ימות החול, ערב ובוקר, התפללו הבחורים בבתי כנסת ובתי מדרשות, הקרובים לאכסניותיהם.
בשבת התפללו כל הבחורים בבית מדרשו של הרבי ז"ל עם מנין שלו.
אותה שנה, למדו בישיבה, כשיעור עיון מסכת עירובין, שהיא כידוע אחת המסכתות הקשות שבש"ס, אורח חיים הלכות שבת, ויורה דעה, בשר בחלב.

בחורף הראשון (שנת תרצ"ו) היו הקשרים שלי עם הרבי ז"ל, גם ב - מסגרת הישיבה חלשים מאד.
הבחורים בגיל 17-16 נוהלו למעשה על ידי חתן הרבי (בעלה של רויזעלע ע"ה) הרב חנניה יו"ט ליפא מאיר-טייטלבום ז"ל, המוכר בשמו שלאחר השואה, בשם הרבי מסטוב, בונה קרית ישמח-משה.
הוא שימש כראב"ד בסאטמאר, אולם הוא היה גם רבה של קהילת סענטמיהאל שבהונגריה. למעשה היה גר בסאטמאר והיה בתמידות שם (פעם או פעמיים בשנה נסע לקהילתו סענטמיהאל ועסק בענינים המרכזיים של הקהילה), ועזר להרבי ז"ל בניהול הקהילה והישיבה.
הוא נתן פעמים-שלש בשבוע שיעור לקבוצת בחורים בגיל צעיר, שהיו בבחינת שיעור-גייער, דהיינו בחורים שידעו ללמוד גפ"ת בעצמם בלי, עזרת בחור גדול שנקרא אז חזר-בחור.
הבחורים בגיל 17-16 גם נבחנו אצלו כל הבחינות שבישיבה.
פעמיים בשבוע היו בחינות בישיבה: ליל ה, בחינות בגמרא, פ"ת, עם המפרשים המקומיים, שנים וחצי דפים כל שבוע.
ביום א', בחינות בשולחן ערוך או"ח ויו"ד, בערך דף מכל אחד בכל

שבוע. וחומש עם פירוש רש"י.

מקום הבחינות ונתינת השיעורים, הן על ידי הרבי ז"ל, והן על ידי הרב מסענטמיהאל ז"ל, היו בבית המדרש הגדול של הרבי ז"ל שהיה ב- חצר ביתו, ברחוב רגעלע קרול מספר 7.

3-4 מפקחים היו מסיירים בהשכמת הבוקר, ובמשך היום, ובשעות הלילה, בין האכסניות, לבדוק נוכחות הלומדים, והאם קיימת קריאת ספרים או עתונים בלתי רצויים.

בין יו"כ לחג הסוכות של אותה שנה, נודע לי, שיש לי בהישיבה בן דוד שני מעיירת סענטמיהאל ושמו טוביה כהן, נכד אחות אבא הי"ד, הוא היה יותר מבוגר ממני קצת, אולם בלימודים היה יותר חלש ממני. אחרי כמה שיחות ולימודים ביחד, הציע הוא לי ללמוד בחורף הבא ב - צוותא, והוא ישלם: את דמי האכסניא שלי, את ארוחות הצהרים שלי ב- בית התרשיל של הישיבה, ואת החימום באכסניא. (הוא היה בן עשרים). לצורך זה בחן אותי הרב מסענטמיהאל ז"ל (כמסיח לפי תומו) בחול המועד סוכות בסוכתו, ונתן הסכמתו וברכתו לצוותא זו.

(הוא עשה זה, כמחוה המיוחדת לבן דודי, שהיה בן קהילתו סענטמיהאל). הלימודים בחורף זה היו נפלאים, קמנו בכל בוקר בשעה 2 בלילה, ו- למדנו רצופות עד שעה 7 בבוקר. הראש היה צלול וערוך לקליטת תורה ודעת.

המקוה, התפילה וארוחת הבוקר שאכלנו באכסניא, היו עד שעה 9 בבוקר. חזרה ללימודים עד שעה 1.30 בצהרים.

את ארוחת הצהרים אכלנו בבית התבשיל של הישיבה.

3 פעמים בשבוע היה בשר בארוחה, כמ"כ היה בסעודה לחם מספיק.

למעשה ארוחה זו היתה הארוחה העיקרית והיסודית החמה והמזינה, מ- חוץ לשבתות וחגים, שסעדתי אצל שולחנו של בעל הבית. ארוחות הערב והבוקר, אכל כל אחד באכסניא שלו מכספו הוא.

בשעות שלאחר צהרים, והשעות המוקדמות של הלילה, לא היו לימודים אינטנזיביים, היה צריך לסדר כל מיני דברים אישיים, קניות, דואר, תיקוני: נעליים בגדים וכביסה.

שיעורי הרב מסענטמיהאל ז"ל היו בשעות הללו, וגם ישנו כשעה, למלאת מכסות השינה שחיסרנו בלילה.

כל חודש נכנסנו שנינו להבחן על ידי הרב מסענטמיהאל ז"ל, (נוסף על הבחינות השבועיות הפומביות) על פי רוב היתה בחינה זו בראש חודש ממש, או קרוב לראש חודש.

פעמיים באותו חורף, נכנס הרבי מסאטמאר ז"ל, לדירת חותנו הרב מ-סענטמיהאל ז"ל לשוחח עם בתו ע"ה.
היה זה בדיוק כשהרב בחן אותנו, אחרי שהרב מסענטמיהאל הסביר להרבי ז"ל מטרת הבחינה המיוחדת הזאת, וכנראה שהוא אמר לו שהוא שבע רצון מצוות זו, שאל אותי הרבי פרטים על מקום מגורי, הורי, ופרנסתם, ושאל אותי גם, למה בחרתי דוקא בישיבת סאטמאר, שהיא רחוקה מהבית ויש צורך גם לגנוב גבול?
קמתי מהכסא שעליו ישבתי, ואחרי היסוסים רבים, אמרתי לו, כי טעמו של השבת בסענטפעטר נשאר בפי, והוא שדחפני מביתי והבאני עד הלום.
נתן לי הרבי ז"ל צביטה בפני וחייך לי ואמר: יש במדרשי חז"ל ביטוי, שנקרא שלשלת של-זהב, (בקשר לירידת יעקב למצרים על ידי אהבתו ל-יוסף) גם אתה נסחבת כנראה בשלשלת של זהב להנה.
מאותם פגישות ואילך, הכיר אותי הרבי ז"ל אישית, וזה בא לידי ביטוי בעת חלוקת שיריים, בעת עריכת השולחנות בשבתות, כשעמדנו צפופים, עשרות בחורים על הספסלים, ופושטים יד לקבל שיריים.
קרא הרבי ז"ל בשמי ואמר: מנשה נא קח.

בסוף הזמן של חורף זה, (תרצ"ו) נקרא חברי ללימודים וש"ב הרי טו-
ביה הכהן קאהן, לחזור הביתה באופן סופי, ונשארתי בלי חבר, ובלי
תומך כלכלי.
אולם באותו זמן, עמדתי כבר איתן ומושרש חזק בישיבה, היו לי מכרים
רבים, חברים וידידים, עקב התמדתנו בלימודים וידיעתי והצלחתי ב -
בחינות השבועיות, לא הייתי מודאג כלל מעתידי.
גם גבאי הישיבה הכירו כבר אותי, ובפרט נשאתי חן בעיני הגבאי ה-
ראשי ר' ליפה שורץ. הוא היום השו"ב הראשי של העדה החרדית ירושלים,
והיה איש אימונו של הרבי ז"ל בארץ ישראל בשלשים שנים האחרונות.

באותו חול המועד פסח, נקראתי באופן דחוף לביתו של הרב מסענטמיהאל
ז"ל, והוא הציע לי סידור מכובד ומשתלם מאד, והוא: ללמוד עם שני
בחורים - אחים בני סאטמאר, ה"ה יוסף ויהודה הי"ד היימפעלד בן ה-
נגיד החסיד ר' יהושע היימפעלד הי"ד, בעל חנות למניפקטורה וסוחר
כמטבע חוץ.
התנאים הכלכליים הצמודים לסידור זה, היו:
דירה ואוכל אצל משפחת היימפעלד, וכל חודש סכום מסויים (לא נקבע
סכום מדוייק) לדמי כיס.
בשמחה רבה קבלתי הצעתו, ואכן, מיד אחרי פסח, עברתי לגור לדירת
משפחת היימפעלד לה היתה דירה גדולה בעלת חדרים רבים.
קבלתי חדר קטן מרוהט למגורים.
האחים יוסף ויהודה גרו בחדר שלהם.
חדר גדול שימש כחדר לימודים. חדר זה היו כל קירותיו ארונות מלאים
ספרים, באמצע החדר היה שולחן גדול ו-4 כסאות.
(הנני רואה לנכון לציין כאן לדוגמא את אהבת הספרים של האחים יוסף
ויהודה היימפעלד הי"ד.
ידוע שהחיד"א ז"ל חיבר קרוב ל-70 ספר.
בארון הספרים של האחים היימפעלד היו קרוב ל-60 ספרי חיד"א.
הם שילמו כל מחיר עבור ספר מהחיד"א שטרם היה ברשותם.
בחיפוש אחרי ספרי חיד"א, הגיעו באמצעות שליחים ודואר, עד איטליה

וארץ ישראל).

למדנו בהתמדה בחדשים אייר סיון ותמוז, ובני היימפעלד התקדמו יפה בלימודיהם, לשביעת רצון הוריהם והרב מסענטמיהאל ז"ל גם יחד.
מחוץ לשיעורים הקבועים של הישיבה, התחלנו אז ללמוד באופן יסודי יורה דעה הלכות שחיטה, טור בית יוסף (במקומות מסויימים למדנו גם את הב"ח) שו"ע ט"ז וש"ך ופרי מגדים.
מאחרי תשעה עד ר"ח אלול, היו הלימודים בישיבה יותר חלשים עקב יציאת הרבי ז"ל למקום מרפא ואויר צח.

באותה שנה למחרת תשעה באב, אמרה לי הגברת היימפעלד הי"ד, אשה חשובה וצנועה מאד, אם האחים יוסף ויהודה; מנשה! מחר אחרי צהרים אני רוצה שתתלוה אלי העירה לסיור. הסיור יקח בערך 4-3 שעות.
לא הבנתי מטרת סיור המוזר עם הגב' היימפעלד, והתפלאתי מאד על זה, אולם לא שאלתי אותה שום דבר.

למחרת אחרי הצהרים יצאנו העירה וכך היה מסלול הסיור ותכנו.

1. חנות לבגדים תחתונים: רכישת 12 תחתונים, 12 גופיות, מכל מין, סט חרפיות, וסט קיציות. עשרות זוגי גרביים חורפיות וקיציות, ממחטות לעשרות, 12 מגבות, 12 חולצות לבנות, קיציות לבד ו - חורפיות לבד.
2. חנות לנעליים: 2 זוגי נעליים חצאיות לשבת, 2 זוגי נעליים שלימות לימות חול.
3. חנות לכובעים: כובע סאמעט יקר לשבת, כובע רגיל יקר לימות החול.
4. חייט. הזמנת א) שתי חליפות חורפיות חדשות.
   ב) שתי חליפות קיציות חדשות.
   ג) בעקיטשיל לשבת.
   ד) בעקיטשיל שולחן לאוכל.
   ה) מעיל חורפי ארוך.
   ו) מעיל קיצי ארוך.

סיור זה הסתיים אחרי כמה שעות, כשבסופו היה מלתחתי, מלתחת בן מלכים ממש.

(משפחת היימפעלד עלתה כל כולה בלהבות אושויץ הי"ד).

בהימים הנוראים של שנת תרצ"ז, הייתי כבר כבן-בית, בכל הנעשה בבית מדרשו של הרבי ז"ל, וסדרי התפילות והשולחנות.

בחורף תרצ"ז ובקיץ שלאחריו, התחלתי ללכת פעם בשבוע לשיעורו של הרבי ז"ל. בשיעור זה, היה למעשה קשה להשתתף לבחור קטן, הן מפאת תכנו והן מפאת זמנו, ועל פי רוב השתתפו בו כ- 40-50 בחורים לבד. שיעורו של הרבי ז"ל, היה בנוי בעיקר על ההבדלים בין פירש"י ותוספות לקטע מסויים של הגמרא, ועל ההשלכות ההלכותיות שיש להבדלים אלו.

הרבי ז"ל נכנס לבית מדרשו, יושב לו על כסאו, פותח את הגמרא, ו - אצבעו מתחיל לחפש את הרש"י הראשון שהתוספות חולקים עליו.

מצטט בדיוק את לשון רש"י.

מסביר מה יסוד פירושו של רש"י, מתחיל לצטט גמרות רבות מכל הש"ס, שמסייעים לפירושו של רש"י, מביא את הראשונים שסוברים כרש"י, ו - גומר בדינים שבשולחן ערוך, שבנויים על יסוד פירושו של רש"י לגמרא זו.

ואח"כ עובר להתוספות שחולקים על רש"י, והתהליך שרשמתי לעיל לגבי רש"י נעשית גם לגבי תוספות.

רוב פעמים, לקח בירור כזה כשעה וחצי ובזה נגמר השיעור.

כמובן, ששיעור כזה לא היה בשביל בחור קטן.

אולם גם מבחינת זמן השיעור, לא היה יכול בחור קטן להשתתף בו.

לא היה זמן קבוע לשיעור זה.

אמנם זה התקיים בכל יום, אולם לא בזמן קבוע.
תמיד היה זה בשעות הלילה המאוחרות, אחרי שהרבי זי"ל גמר לקבל ב-ביתו הפרטי קהל חסידיו.
לפעמים התחיל השיעור כ-11 בלילה, אולם לפעמים רק ב-1 בלילה.

רק כ-10% מבחורי הישיבה 40, מבין 400 הגדולים, השתתפו בשיעור זה, וגם הם לא בכל יום.
בחורים אלו ישבו ולמדו בבית המדרש עד שהרבי זי"ל נכנס ונתן שיעורו.
כפי שציינתי לעיל מחורף תרצ"ז והלאה, הלכתי פעם בשבוע לשיעורו של הרבי זי"ל.

גם בקשר לבחינות השבועיות עשיתי שינוי!
בגמרא הלכתי להבחן אצל הרבי זי"ל, ובשולחן ערוך נשארתי להבחן אצל הרב מסענטמיהאל זי"ל.
עקב השתתפותי בבחינות והשיעורים אצל הרבי זי"ל בשנה השניה ללימודי בישיבת סאטמאר, נתחזקו הקשרים האישיים שלי אל הרבי זי"ל, והוא ה-כיר אותי אישית, ולרוב פעמים קרא לי בשמי, הן בבחינות, הן ב-שיעורים והן בחלוקת שיריים בשולחנו הקדוש בשבתות וחגים.

בפרק הבא, במקום שאספר אי"ה על הרבי זי"ל, כמנהל וכראש נשיא ה-ישיבה, אספר אי"ה על המאורע שקרה לי אצל הרבי זי"ל, עקב עיוני ב-ספר-הברית בישיבת סאטמאר.

קרוב לשנה וחצי, שהיתי ולימדתי בבית משפחת היימפעלד הי"ד, וביחד עם החורף הראשון שלמדתי עם בן דודי, הרי למדתי אז כבר קרוב ל-שנתיים בישיבת סאטמאר אצל הרבי זי"ל.
תקופה זו הפכה אותי, מבחור קטן, הונגרי בלבושו ובנימוסיו, מצומצם במידע על חיים יהודיים וחסידיים תוססים ועירוניים בעולם הגדול, לבחור חסידי מובהק, הן בתוכן והן בלבוש, ובידיעות רחובות ומעמיקות על מה שנעשה בעולם היהודי הגדול.

אולם בכל זאת נשאר בי יסוד ההונגרי.
ומענין לציין כאן, כי הרבי ז"ל אהב והעריך מאד את הבחורים יוצאי הונגריה, למרות שהלכו, בבואם לסאטמאר, בלבוש קצר ופאות קצרות, הוא ז"ל ראה בהם רצינות ועקביות והגינות.

אחרי פסח תרצ"ז החלטתי לנסוע הביתה, מאחרי תשעה באב, עד ימי ה - סליחות.
הן עברו כמעט שנתיים שלא הייתי בבית, ולא ראיתי הורי, אחיי ואחיותי, התגעגעתי מאד.
ואכן הודעתי במכתב להורי על תכניתי לבוא בע"ה הביתה אחרי תשעה באב, אולם תאריך מדוייק לא קבעתי, היות ולא ידעתי מתי אצליח לעבור את הגבול.

שבוע לפני נסיעתי הביתה, אמר לי ר' יהושע היימפעלד הי"ד, האבא של האחים יהוסף ויהודה, שלמדתי איתם, שלמחרת הוא מבקש שאתלוה אליו. למחרת הלך אתי לבנק הקרוב לביתו, והוציא מכספת פנקס-פקדונות על שמי, שבו הכנים כל חודש, סכום רציני, עבור שכר לימוד שלמדתי עם בניו קרוב לשנה וחצי. סך הכל היה זה סכום גדול.
הודיתי לו מקרב לב על זה, ואמרתי לו (וזה היה אמת) כי לא חשבתי אף פעם שמגיע משכורת, אחרי שקיבלתי איחסון, אוכל ובגדים ודמי כיס.
החלטתי בו במקום לא לנגוע בכסף זה ולהשאירו בבנק, כי תכננתי לחזור לישיבה, ולהיות בחור עצמאי, כדי שאוכל להקדיש זמני, עיסוקי, ו- לימוד, לי לעצמי להשתלמות ולהתעלות.
מדמי כיס שקבלתי הצלחתי לחסוך די כסף (מחוץ למה שהיה בבנק) ואכן בכסף הצלחתי לסדר לי ניירת כשרה (כביכול) לעבור את גבול רומניה-הונגריה, ביבשה וביום, לא כדרך ביאתי לסאטמאר.
סידרתי לי גם ניירת כדי לחזור לימי הסליחות.

שובי הביתה, כיומיים אחרי תשעה באב, היתה הפתעה לאמא הי"ד.
נכנסתי הביתה, בחור גבוה, פאות ארוכות מסולסלות, זקן התחלתי, ל-
כוש הדר בחליפה ארוכה, וכובע קטיפה נמוך נוסח סאטמאר על הראש.
אמא הי"ד, שישבה ליד מכונת התפירה ותפרה, הרגישה שמישהוא נכנס
לחדר, פנתה ראשה קצת והסתכלה על הנכנס.
לא הכירה אותי, ושאלה, את מי אתה מחפש וצריך?
לא יכולתי להבליג, ופרצתי בבכי, ואמרתי, אמא!
מיד קפצה כנשוך נחש, והתנפלה עלי בחיבוקים ונשיקות.
אחרי שנרגעה קצת, אמרה, מנשה תעמוד קצת מרחוק, אני רוצה להסתכל
עליך מכף רגל ועד ראש.
אחרי שהסתכלה כי ארוכות היא אמרה, רבש"ע, שלחתי לפני שנתיים ילד
קטן וצעיר לעולם נכרי וזר, והנה חזר אלי בחור גדול ורציני.
כמובן שגם אבא הי"ד וכל המשפחה, שמחו מאד, על שובי הביתה והופעתי
המכובדת.
שהייתי בבית עד ימי הסליחות, וחזרתי לסאטמאר לימים הנוראים, ו -
להמשך לימודי בישיבה לקראת שנת תרצ"ח.
שנה שלישית זו היתה שונה בהרבה משנתיים הקודמות.
קודם כל בתוכן ומהות.
שכרתי לעצמי אכסניא, ובחרתי לי חבר מהבחורים הכי טובים בישיבה
ושמו צבי (הערשיל) בומהאפט מדעש.
למדנו בהתמדה רבה, וגם ניצלנו להעמקת החסידות את השבתות הנפלאות
בבית הרבי ז"ל, מלפני הדלקת נרות של שבת עד לאחרי ההבדלה, בחצות
ליל מוצאי שבת.
היינו מהבחורים המעטים, שקלטנו בדייקנות את דברי התורה שנאמרו
על ידי הרבי ז"ל, על יד שולחנות בשבתות והזדמנויות אחרות.
אנחנו שחזרנו אותם, כתבנו אותם, והפצנו אותם בין כל הבחורים.
(לצורך זה, שוריין לנו מקום מתאים ובטוח, על יד הרבי בעת אמירת
דברי התורה על ידי הרבי ז"ל).

כרב הקהילה, דרש הרבי ז"ל כשתי דרשות בבית הכנסת הגדול והרשמי של הקהילה, בצורה ובמהות של רב הונגרי. כל דרשה ארכה כשלש שעות.

הדרשה כללה, פלפול בסוגיה המתאימה לזמן הדרשה.
בשבת הגדול היתה הסוגיה ממסכת פסחים על פי רוב, ובשבת תשובה ממסכת ראש השנה, יומא או סוכה.
כשליש מן הזמן ארך הפלפול, שליש, דברי אגדה, וחלק האחרון כלל דברי מוסר והתעוררות.

(גם בראש השנה וביום כפור דרש הרבי ז"ל בבית הכנסת הגדול, אולם דרשות אלו היו כל כולן דברי מוסר).

לקראת הדרשה, התארגנו כ- 4-5 בחורים כקבוצה, לקלוט את הדרשה של הרבי ז"ל.

כל אחד מהקבוצה התרכז בחלק מן הדרשה, לפי חלוקה מראש, ואחר ששמע חלק הדרשה שהוטל עליו, עזב את בית הכנסת ויצא לחצר לחזור מיד על חלק ששמע, כדי שהחלקים האחרים של הדרשה, לא ישכיחו ממנו את החלק שהוא התרכז בו.

בגמר הדרשה, התאספנו יחד, וכל אחד חזר על חלקו.
במוצאי שבת, ישב כל אחד והעלה את מה ששמע בכתב, וכך שוחזרה כל הדרשה בכתב והופץ בין בחורי הישיבה הגדולים.

בחול המועד פסח וסוכות, הזמין הרבי ז"ל את קבוצת הבחורים אליו, ושאל אותם, אם יש להם מה להעיר על דרשתו.
הוא דירבן ועודד את הבחורים לא להתבייש, ולהגיד לו, אם רעיון או חידוש מסויים בדרשתו, יש לו לפי דעתם פירכא מאיזה ראשון או מאחרון בעל סמכות.
קרה, שבסוף השיחה הסכים הרבי ז"ל עם אחד הבחורים, שרעיון מסוים באמת לא די חזק.
(ראה א. פוקס בספרו האדמור - מסאטמאר דף 75).

אולם גם בשלילה היתה שנה זאת אחרת מקודמותיה.
שנת תרצ"ח היתה כבר שנה עמוסה צרות באירופא.

רעיונותיו של היטלר, ימש"ו התחילו לתת פירות מעשיים, גם במדינות השכנות של גרמניה, כוללת רומניה.
בחורף תרצ"ח, הצליחה מפלגת גדוד-הברזל הרומנית - הידוע לשמצה כ-עריכת פוגרומים ושחיטת יהודים בצורה אכזרית ביותר - להגיע לשלטון לכמה חדשים.
אימה ופחד השתררה על היהודים ברומניה, כוללת עיר סאטמאר.
ואם כי השם-יתברך עזר, ומפלגה זו הורדה מכס השלטון, אולם האוירה נשארה רוויה שנאה גלויה, נגד היהודים, ומאז ואילך נעשו החיים היהודים הלוך וקשה.
מתקופה זו ואילך, נפסקה הקשר הכספי בין הנהלת הישיבה ומזכירות המשטרה, והמשטרה התחילה להטריד באופן רציני את כלל היהודים, ו - בפרט את בחורי הישיבה, בידעה שיש עשרות בחורים מחוץ לארץ, שהם שוהים ברומניה בלתי לגליים כלי ניירת אמת.

החליטה אז הנהלת הישיבה, בהסכמת הרבי ז"ל, להורות לכל הבחורים מחוץ לארץ, לעזוב את סאטמאר ולהתפזר בעיירות שונות של רומניה, או לנסוע הביתה למדינתם עד יעבור זעם.

(בתקופה השקיטה היה קשר כספי וארגוני (סודי) בין הנהלת הישיבה וצמרת המשטרה, ובכל פעם שהמשטרה עמדה לערוך ביקורת ניירת בישיבה, או ברחובות היהודים שבהם גרו הבחורים, נתקבלה ידיעה מוקדמת מה-משטרה, והבחורים כלי ניירת נצטוו להתחבא ולא להסתובב ברחובות).
התפזרו איפוא הבחורים בעיירות: דעש, קלוז, גרוסווארדיין ועוד, ולפעמים העיזו לבוא לשבוע-שבועיים לסאטמאר לצבור כח רוחני מחדש, וחזרו למקומות מחבואיהם.
בפסח תרצ"ח הצלחתי עוד להיות בשולחן הסדר של הרבי ז"ל, ואולם לאחר חג השבועות נסעו כמעט כל הבחורים מחוץ לארץ - גם אני בתוכם הביתה, עקב האוירה הקשה שהלכה והשתלטה על כל החיים היהודיים ב-אירופא כולה, ובתוכם גם בסאטמאר.

באנו להפרד כ-10 בחורים מהרבי ז"ל, אולם לא יכולנו להיכנס לחדרו אישית, הוא הורה שנעבור לפני חלונו שפנה לרחוב, הוא עמד על יד החלון פנימה, והסתכל עלינו בעברנו אחד אחד, ובעיניו רמז לנו ואיחל לנו עתיד טוב.

תם ונשלם כאן הסיפור על לימודי בישיבת סאטמאר אצל הרבי מסאטמאר ז"ל בשנות תרצ"ו-תרצ"ז-תרצ"ח.

הנני מעניין עוד לציין בפרק זה, כי בשנה האחרונה זו בסאטמאר היה לי שיעור משותף ביורה-דעה עם בחור בשם אברהם יצחק קאהן נ"י, היום האדמו"ר בעל תולדות-אהרן בירושלים שליט"א, שהיה תלמיד מן המנין בישיבת הרבי מסאטמאר ז"ל, מן המובחרים שבהם. כבר אז ניכרו בו סימנים של אדם גדול, טהרה ופרישות, הוא התמיד בלימודים כ-18 שעות ביום. הוא נעשה אח"כ חתנו של בעל שומר-אמונים הצדיק ר' אהרן ראטה ז"ל.

בפרק זה ארשום אי"ה גם רשימה קצרה של צדיקים וגדולים, שזכיתי ל-הכיר במשך לימודי בסאטמאר, ואנסה בקוים קצרים לשרטט אופיים הרוחני, כפי שקלט אז שכלי הדל.

א. <u>הרבי מביקסאד הי"ד זצוק"ל</u>

בסאטמאר גר הרבי מביקסאד הי"ד זצוק"ל רבי אליעזר פיש.
אמרו עליו, שיודע ש"ס בבלי וירושלמי בעל פה.
היה מתמיד עצום, חסיד ופרוש במלוא מובן המלה.
משחר נעוריו, ועד יומו האחרון, היה שרוי בצום ותענית.
ראיתי בעיני אצלו, מה שהגמרא אומרת במסכת גיטין בסוגיית חורבן הבית, על רבי צדוק, שגרונו לא היה יכול להעביר שום דבר מוצק.
כל מזונו היה, חלמון ביצה טריה בבוקר, ואותו דבר בערב עם קצת חלב. אפילו לחם טרי גרד ופצע גרונו עד זוב דום.
כאכילתו בחול, כך אכילתו בשבת.
לא כן היה באכילת כזית מצה בליל פסחים.

מאות יהודים התכנסו לבית מדרשו בלילות פסחים, ניתלו על חלונות, לראות מסירות נפש באכילת מצה, שהיא אכילה דאורייתא.
כזית המצה, שהכניס לפיו, גרד פיו וגרונו עד שכל פיו נתמלא דם, והתחיל ליזול החוצה.
המצה לא ירדה לו בבית הבליעה. לקח כף, והתחיל לדחוף אותה, אולם ללא הצלחה. הזיעה הציפה את כל גופו ונטפה ממנו כפלגי מים.
אחרי הפסקה של כמה דקות נסה מחדש לבלוע כזית מצה.
חזר על פעולה זו כ- 4-5 פעמים, עד שסוף סוף הצליח במאמצים על אנושיים, לבלוע את כזית המצה.
נפל אין אונים על מטתו אשר הסיב עליה, והוכרח לנוח זמן ממושך עד אשר חזרה אליו רוחו. עמד על ידו בשעת אכילת מצה הרופא ה- חרדי ד"ר פרישמן, כדי לפקח עליו אישית.
כל אלה שנוכחו במעמד קדוש נשגב זה - ואני בתוכם - יזכרו כל ימי חייהם, בליל פסחים בעת אכילת כזית המצה, את הצדיק והקדוש מביקסאד הי"ד ז"ל.

ב. <u>הרב הצדיק ר' חיים הלברשטאם זצוק"ל</u>

אחד מן הדיינים בסאטמאר, היה הרב הצדיק והגאון רבי חיים הל - ברשטאם זצוק"ל, בן הרב הצדיק רבי שלום אליעזר הי"ד זצוק"ל הלברשטאם מראצפערד, בן הדברי-חיים מסאנץ זצוק"ל.
למעשה היה הוא נכד ראשון ממש.
הוא היה גאון אדיר ועובד אלקים גדול.
התנהג באדמוריות, והיה לו בית מדרש שבו התפללו חסידי בית סאנץ.
למרות שנולדתי בראצפערד, לא ידעתי בילדותי שלרבי שלום אליעזר הי"ד זצוק"ל, יש לו בן בסאטמאר.
עם בואי לסאטמאר, ונודע לי על הדבר, התחלתי ללכת לשולחנו ב- לילות שבת.
(הוא ערך שולחנו מוקדם, והספקתי ללכת אחר גמר שולחנו, לשולחן הרבי ז"ל והגעתי עוד לפני התחלת השולחן).

באחת מלילות השבת, בעת חלוקת שיריים, שאל אותי, מאיזה מקום אני?
אמרתי לו אני מהונגריה, מסערנטש, אולם אני נכד מראצפערד.
לשאלתו למי אני נכד מראצפערד עניתי לו, שהגב' רבקה לאה קופפרשטיין,
היא הסבתא שלי. (הסבא ר' פנחס ע"ה נפטר בגיל צעיר, ואח"כ ניהלה
הסבתא את המשק, וכל הסביבה הכירה אותה).
הוא שמח מאד, ואמר לי שהוא מכיר טוב את הסבתא, ומאז כיבדני תמיד.

לפני שובי הביתה בקיץ תרצ"ז, נכנסתי אליו להיפרד, ולקבל גם ב-
רכתו להצלחה בהעברת הגבול רומניה-הונגריה בלי מכשול, אמרתי לו
שבדרך לסערנטש, אני נכנס גם לראצפערד לראות את הסבתא.
הוא אמר לי, טוב טוב מאד, לא רק שתקבל ברכתי, אלא גם אעשה אותך
שליח מצוה להוליך מכתב דחוף לאבא שליט"א.

שמחתי מאד על שליחות מצוה זו.
למחרת עברתי כ"ה את הגבול בלי בעיות, ולפנות ערב הגעתי לראצפערד,
ואחרי שהיה קצרה אצל הסבתא הלכתי מיד לחדרו של הרבי הי"ד.
על יד חדרו עמדו כ-10 איש להתקבל על ידו.
לא רציתי להדחף על כן הלכתי דרך המטבח לחדרה של הרבנית הי"ד.
היא שאלה אותי, מה רצונך בחור?
הצגתי עצמי לפניה, שאני נכד של הגב' רבקה לאה קופפרשטיין, אולם,
מיד הוספתי, שהיום אני שליח מצוה, אני בא ישר מסאטמאר, ואיתי
איגרת דחופה מכנה רבי חיים שליט"א.
מיד לקחה אותי ביד, והביאה אותי-דרך דלת צדדית - אל חדר הקבלה
של הרבי הי"ד, ואמרה לו, כאן נכד רבקה לאה, שהביא לך מכתב דחוף
מסאטמאר, מר' חיים שליט"א.
מיד נתן לי הרבי שלום עליכם, ולקח את המכתב מידי וקרא אותו כמה
פעמים, נתן אותה להרבנית, ואחר כך אמר לי לשבת, ומזג לי כוסית
ליקר ונתן לי חתיכת עוגה, צוה עלי לברך בקול רם את הברכות ן-
שניהם ענו אחרי אמן.
הוא שאל אותי אח"כ, כמה שאלות פרטיות, איך החיים אצל בנו ר'

חיים?
כמה מתפללין יש לו בשבתות בבית מדרשו?
כמה אנשים באים אליו לשולחנו בשבתות וחגים?
האם יודעים בסאטמאר גאונתו וצדקתו?
ואחרי שעניתי לו על כל שאלותיו לפי קט שכלי, אחז בשתי ידים הקדושים שלו ביד ימינו, ואיחל לי הצלחה בלימודים.
שלח ד"ש מיוחד להסבתא רבקה לאה ע"ה.
ר' חיים זצוק"ל נפטר בחיי אביו, ורבי שלום אליעזר הי"ד הספידו בסאטמאר, וטיפל שם בקבלת בנו של ר' חיים לממלא מקומו בדיינות בקהילת סאטמאר.

ג. <u>רבי אהרן ראטה זצוק"ל בעל שומר-אמונים</u>

בנופו החרדי של העיר סאטמאר, היתה בית מדרשו של הרב הצדיק רבי אהרן ראטה זצוק"ל חטיבה מיוחדת במינה.
כפי שידוע לא היה ר' אהרלע - כפי שקראו אותו בסאטמאר - מגזע אדמור"ים או רבנים רשמיים, הוא הגיע למה שהגיע בכוחות עצמאיים ובס"ד.
הוא אמנם החשיב עצמו לחסיד בלוזשאב וגם נסע להרבי מבעלז הרב ישכר דוב זצוק"ל, אולם הוא סלל לעצמו דרך מיוחדת במינה, אשר רוב תושביה החרדיים של העיר סאטמאר לא רצו לקבלו, ואף דחו אותה בשתי ידים.

בבית מדרשו ברחוב באטורי התפללו כ-40 בעלי-בתים והיתה לו ישיבה כ-30 בחורים.
בשנה הראשונה ללימודי בסאטמאר, דהיינו בחורף תרצ"ו היתה הא - כסניה שלי ברחוב טולטעש שגבלה מאחוריה עם רחוב באטורי.
היה אפשרות לעבור מחצר האכסניה שלי ישירות לחצרו של ר' אהרלע, ושם היה גם בית מדרשו.
הייתי נוכח פעמים רבות בתפילה ובעריכת שולחנות בשבתות.
תלמידיו עשו מאמצים להשפיע עלי להצטרף לחבורתם, גם נתקבלתי

לכמה שיחות אישיות אצלו ז"ל.
אולם חזקה עלי פקודת אבא הי"ד ע"ה, בעת הפרידה שלא לעבור מישיבה לישיבה, והסכמתו ניתנה אך ורק לישיבת הרבי מסאטמאר ז"ל.

מה היתה תוכן חסידות ר' אהרלע - ז"ל?
באותו זמן הוציא הוא ז"ל לאור את ספרו שומר-אמונים, שבו מרוכזים רוב רעיונותיו.
לספרו זה קבל גם הסכמת הרבי מסאטמאר ז"ל, אולם כפי הנאמר לי אז, לא היה בתקופתי יחסים מתוקנים בין הרבי מסאטמאר ז"ל לבין ר' אהרלע - ז"ל.
לפי השמועה דרש ר' אהרלע ז"ל מתלמידיו-חסדיו דברים חריגים יוצאי דופן.
כגון: לא ללון בבית בליל טבילה וכדומה.
גם הטיל עליהם - לפי השמועה - סיגופים שונים שרק בדורו של ר' אלימלך ז"ל נהגו בהם.
שמועות אלה לא נבדקו, אולם מספיק היה בהן כדי להרחיק אנשים רבים מלהצטרף לחוג חסידיו - תלמידיו של ר' אהרלע ז"ל.

הרבה מתלמידיו של ר' אהרלע - ז"ל היו בחורים מחוץ לסאטמאר שבאו לסאטמאר ללמוד אצל הרבי ז"ל, אולם בסופו של דבר הגיעו לישיבתו של ר' אהרלע-ז"ל.
היה לו כח משיכה חזק. הוא ז"ל טיפל בכל בחור באופן אינדיוידואלי, התענין אישית במצבו הנפשי, נתן עצות בשעת משבר רוחני לכל אחד לחוד.
בו בזמן היתה הישיבה של הרבי ז"ל כללי, ואף המגעים של בחור ישיבה עם הרבי ז"ל היו כלליים לא אינדיווידואליים.
בחורים אלה, לא חשבו בהתחלה להנתק מן הישיבה של הרבי ז"ל, הם רצו להנות משני עולמות.
אולם במשך הזמן הרגישו הם שבישיבת הרבי ז"ל לא מסתכלים עליהם בעין יפה, עקב ביקוריהם אצל ר' אהרלע-ז"ל, החליטו לצאת לגמרי מ-ישיבת הרבי מסאטמאר ז"ל, ועברו לחלוטין לישיבת ר' אהרלע-ז"ל.

בחורים בודדים בעלי רמה רוחנית גבוה, הצליחו לשמור על יחסיהם ב-
שני מקומות גם יחד.
אחד מהם, הוא האדמור בעל תולדות-אהרן בירושלים רבי אברהם יצחק
קאהן שליט"א, שהיה מטובי הבחורים בישיבתו של הרבי מסאטמאר זי"ל,
וכו בזמן היה אחד מן חבורת ר' אהרלע-זי"ל בעל שומר אמונים, ובסופו
של דבר נעשה גם חתנו וממלא מקומו העיקרי כאדמור וממשיך דרכו.
היום כבר אין שום ספק כי ר' אהרלע-זי"ל היה מן הצדיקים הגדולים
בדורו, וספריו ושיטתו נתקבלו בעולם החסידי כלי שום עוררין.

הקשרים שלי עם הרבי מסאטמאר זי"ל אחרי השואה

הרבי מסאטמאר זי"ל ביקר בארץ ישראל מארצות הברית ארבע פעמים, ל-
תקופות של שלשה שבועות בערך.
כמובן שכל השבתות שהיה כאן ושבת שבתו בירושלים או בבני ברק הייתי
אצלו. הוא גם ביקר במסמיה, בשנת תשט"ו בביקורו השני בארץ ישראל,
הוא בא לבחון את ילדי התלמוד תורה שהיה ברשת סאטמאר.
אני ביקרתי אצלו בארצות הברית במונרו בקיץ תשל"ה, כשהייתי שם לרגל
חתונת בן אחותי ר' יצחק פנחס פרייגד מאנטורפין. הוא היה אז כבר
מאד תשוש, קרוב לגיל תשעים וכבד שמיעה.
כתבתי פתקה על ידי משמשו הראשי ר' יוסף אשכנזי (אותו הכרתי עוד
מסאטמאר).
בתקופה זו חיתנתי כבר בעזר השם שני בנים ושלש בנות ומספר כלל
המשפחה היה קרוב לשלשים, בלי"ע.
לא רציתי להטריח את הרבי זי"ל, בקריאת רשימה ארוכה של שמות (בנים
בנות נכדים ונכדות), על כן החלטתי לרשום בפתקה רק שמי ושם אשתי,
בת ובן, (רבקה לאה ומנחם יהושע) שעוד היו בבית.
כשהגשתי לו את הפתקה עם פ"נ, אמר לו משמשו האישי, רבי! ר' מנשה
הוא תלמידו של הרבי שליט"א עוד מסאטמאר.
הוא הרים את עיניו הק' והסתכל עלי ארוכות.

התחיל לקרוא את הפתקה. עם גמר הקריאה הוא שאל אותי? רק בת ובן יש לך?

עניתי לו, ב"ה יש לי עוד 5 ילדים נשואים וכ-20 נכדים, אולם לא רציתי להטריח על הרבי שליט"א, שיצטרך לקרוא רשימה ארוכה של שמות.

אחז בשתי ידיו הק' את ידי והסתכל עלי וחייך לי, ואמר:

מנשה, נשארת הונגרי, אתה עוד מרחם עלי, לא כמו הדור החדש האמריקאי, שלא נותנים לי מנוחה יום ולילה, בבעיותיהם, למרות שרואים חולשתי.

איחל לי הצלחה בכל העניינים. נשקתי ידו ובהליכה אחורנית עזבתי את חדרו.

פרק שלישי

הרבי מסאטמאר כמנהל ישיבה

בפרק הקודם, שבו סיפרתי על קליטתי בישיבת הרבי מסאטמאר ז"ל, מסרתי למעשה בקוים כלליים, על הישיבה מבחינת התוכן ומבחינה ארגונית.

בפרק זה אני רוצה לספר על מעורבותו האישית של הרבי ז"ל כנעשה בישיבה.

היו בישיבה גבאים לכל נושא, גם מפקחים היו, לפקוח על הנעשה ב - אכסניות, אולם לפעמים ראה הרבי ז"ל צורך, בהתערבותו האישית, כדי למנוע תסיסה בין הבחורים, ולפעמים, אף בחור אחד ענין אותו, ובא איתו במגע עקיף וגם במגע ישיר, כדי להדריכו ולהחזירו למסלול ה - מקובל.

בפרק זה אספר על שני מקרים כאלה.

א. היה זה בחורף הראשון שלי בישיבה, חורף תרצ"ו.

הייתי תלמיד חדש בישיבה, לא היו ידועים לי עוד מה שנעשה מא- חורי הקלעים. (כידוע בכל ישיבה יש ענינים שונים, אשר עומדים במרכז חיי הבחורים, ואשר לגביהם יש אחורי הקלעים) למדתי ב - התמדה, ולא ענין אותי שום דבר אחר, וכמובן שלא הרגשתי בשום

מתיחות וכדומה.
אולם בישיבה היתה מתיחות גדולה.
כפי שנודע לי אחר כך, התמקדה המתיחות, סביב אחד הגבאים, הוא הבחור משה שפיץ, שהיה נכדו של בעל יריעות-שלמה ז"ל.
(היום משמש הרב משה שפיץ שליט"א כרבה של קהילת ביסטריץ בברוקלין, מן הרבנים החרדיים החשובים בארצות הברית.
הוא מחותנו של הרה"צ ר' משה טייטלבום שליט"א רבה של סיגעט ו - היום רבה של קהילת ייטב-לב באמריקה.
הוא גם התחתן עם הרה"צ רבי אליעזר הגר שליט"א הרבי מסערעט מ-חיפה).
ר' משה שפיץ למד כבר שנתיים בסאטמאר, כשאני הגעתי.
הוא היה בחור מבית אשכנזי, מלובש קצר ופאותיו קצרים, נקי ו - מסודר, בעל נימוסים ומלא חן, תפילתו ולימודו לדוגמא, מתמיד עצום, וידען גדול, גם יחסן, מבית רבנים וגדולה תורה.
הרבי ז"ל מינה אותו לגבאי בישיבה.
ציינתי כבר למעלה, כי הרבי ז"ל אהב מאד בחורים מטיפוס זה.
מינוי זה, לא נראה לחלק מן הבחורים מטיפוס חסידי.

ישיבת הרבי מסאטמאר ז"ל למרות שהיתה ישיבה חסידית מובהקת, כללה בתוכה, שכבה די גדולה, של בחורים יוצאי בתים לא חסידיים.
ומענין הדבר, שדוקא בחורים אלו, היו רובם ככולם ברמה למעלה מבינונית.
והסיבה היא פשוטה.
כל אבא חסידי, חסיד סאטמאר, שלח בנו לישיבת הרבי ז"ל, גם אם בנו היה רק בחור בינוני.
אולם בחורים מבתים לא חסידיים, הגיעו לסאטמאר ביוזמת עצמם ו-לפעמים בלי הסכמת הוריהם, ורק בחורים בעלי רמה גבוה, נדחפו מיוזמתם נגד רצון הוריהם וסביבתם, לישיבתו של הרבי מסאטמאר ז"ל.

אולם הרבה דרכים לבחורי ישיבה, איך למרר חייו של איש אשר אינם חפצים ביקרו, ולדוגמא:

היתה בישיבה כעי ן חזקה, על מקום העמידה בשעת התפילה, ובשעת עריכת השולחנות של הרבי ז"ל.

כל בחור, חיפש לו מקום, כדי לעמוד בקרבת הרבי ז"ל בתפילה, כדי שישמע היטב את תפילתו של הרבי ז"ל, ובפרט בעת עמדו להתפלל לפני התיבה כשליח ציבור.

אותו הדבר בעריכת השולחנות, כדי שיוכל לשמוע תורה ולקבל שיריים.

אם הצליח בחור להחזיק במקומו זמן סביר, ברציפות, הרי הוכרה לו חזקה על המקום, ומכאן ואילך לא ניסה אף אחד לתפוס את מקומו זה, גם אם הוא איחר קצת לתפילה או לעריכת השולחן.

קבוצת בחורים, שהרגישה עצמה מקופחת, ממינוי זה של הרבי ז"ל ל- מנות את ר' משה שפיץ כגבאי, היתה מורכבת מבחורים חסידיים, מבוגרים קרובים לגיל 20 שנה, שלמדו כבר 5-4 שנים בישיבה, ו - היוו למעשה מבחינה ארגונית צמרת הישיבה.

הם החליטו להציק לר' משה שפיץ, ללמדו לקח, ולתת לו להרגיש, שבעיניהם הוא נשאר אותו בחור בינוני מהודר בלבושו, ולמתיהר שלא בצדק.

בשלב ראשון, הוחלט, לתפוס מקומו בתפילה ובעריכת השולחנות.

לא הם בעצמם תפסו מקומו, זה לא היה לפי כבודם, תמיד נמצא בחור, שביצע את התפיסה, לפי הוראות הקבוצה.

בתחילה לא ירד ר' משה שפיץ לעומקם של הדברים, הוא חשב שבמקרה תפסו מקומו. אולם לאט לאט נתחוור לו המצב, שזו פעולה מתוכננת נגדו.

הוא החליט לא להגיב, וכשראה שמקומו החדש שחיפש ומצא ותפס לו, נתפס גם כן על ידי אחרים, החליט, לעמוד מרחוק בעת התפילה, ו- לעמוד מן הצד בעריכת השולחן.

בשלב שני, החליטה הקבוצה להפיץ שמועות שונות על אישיותו של ר' משה שפיץ, שמועות שהיו משוללות כל יסוד.
גם הפצת השמועות נעשתה בדרך מתוחכמת, כך שקשה מאד היה לעמוד על מקור ההפצה.
כבר בשלב ראשון של ההצקה, הרגיש כנראה הרבי ז"ל, שמתנהלת מערכה נגד ר' משה שפיץ.
הוא חיפש אותו כמה פעמים לתת לו שיריים, ולא מצא אותו במקומו הקבוע.
גם השמועות הגיעו כנראה לאזנו של הרבי ז"ל, ואחרי שבדקן, הגיע למסקנא שהן עלילות רשע, התחיל לחקור על מקור ההפצה.
עד מהרה נודע לו להרבי ז"ל, שמות הבחורים מרכיבי הקבוצה.
כנראה החליט הרבי ז"ל לחכות להזדמנות נאותה כדי להתמודד עם הבעיה.
ואכן ההזדמנות באה.
נהוג היה בסאטמאר, (וכן בקהילות רבות אחרות) להפקיד אצל הרבי ז"ל כרב הקהילה פקדונות שונות כגון: השלשות, בסכסוכים כספיים שעמדו להפסק בדין תורה, נדוניות של כלות שעמדו להינשא.
תנאי התנה הרבי ז"ל עם כל מפקיד, שמותר לו להשתמש בכספים הללו, באופן זמני לצרכי צדקה.
מאידך, התחייב הרבי ז"ל להחזיר כספים אלו לידי המפקיד, חודש ימים אחרי דרישת המפקיד.
ואכן, לא הרבה זמן עמדו כספים אלו אצל הרבי ז"ל ללא שימוש.
ידוע היה הרבי ז"ל כאחד מבעלי הצדקה הגדולים באותו חלק של אירופא.
במיוחד הרגיש הרבי ז"ל חובה לעזור בנישואי ילדיהם של האדמורים הקטנים (קרי בנן של קדושים), ולא דוקא של בנש"ק לבית סיגעט, אלא כל אדמו"ר שצריך היה עזרה כספית לחיתון ילדים, מצא בהרבי ז"ל תומך ועוזר רציני מאד.

הגיע זמן פרעון הפקדון, ועל פי רוב היתה קופתו של הרבי ריקה.
מה עשה הוא ז"ל?

הוא כתב לחסידיו ואנשי שלומו, בהונגריה או בצכיה או ביוגוסלביה, שהוא מוכן לבוא למדינתם לשבות 3-2 שבתות אצלם, ואז אסף את הסכום הדרוש לו להחזרת הפקדונות.

באותו חורף תרצ"ו נסע הרבי ז"ל, לעיר הומונה שבצ'כיה, לשבת אחת למטרה זו.

קבוצת הבחורים המתמרדים, ניצלה שבת זו, לבצע פעולה נגד ר' משה שפיץ.
היא הדפיסה כ-40-30 כרוזים המדברים בגנותו של ר' משה שפיץ.
בליל חמישי אחרי חצות, הורידו אנשי הקבוצה או שליחיה, את כל הלוחות והטבלאות שהיו תלויות על קירות בית המדרש, כגון: טבלת מודים דרבנן, ויהי בנסוע, כגוונא, ועוד עד כ-20 במספר, והדביקו תחתיהן בדבק חזק ויציב את הכרוזים, תלו בחזרה את הלוחות והטבלאות על מקומן.
בליל שבת אחרי חצות הורידו את כל הטבלאות, והחביאו אותן, ו - לעיני המתפללים בבוקר, נתגלו עשרות הכרוזים, המדברים בגנות ר' משה שפיץ.
כרוזים אלו נשארו שם עד מוצאי שבת, כי אסור היה לקרוע אותם מעל הקיר בשבת.
הישיבה היתה כמרקחה כל השבת.
בחורים אחרים המכוגרים והרציניים, ראו בזה פגיעה גם ברבי ז"ל.
כמובן, שבמוצאי שבת הורדו כל הכרוזים.

הרבי ז"ל חזר ממסעו ביום שלישי בערב, כמובן שנודע לו מיד, כל פרטי הפעולה ושמות מבצעי הפעולה.

ביום רביעי בצהרים, יושב אני עם כל הבחורים בחדר אוכל ואוכל את ארוחתי במקומי הקבוע.
קבוצת הבחורים המתמרדים, ישבה כמו תמיד, במקומה בראש השולחן.
כל יום רגיל, היה אולם חלל חדר אוכל, בשעת הארוחה, מלא קולות, משיחות ודיבורים של האוכלים.
אם הנהלת המטבח רצתה להודיע הודעה, היתה צריכה לעשות מאמצים גדולים להשקיט את הבחורים, ולא תמיד הצליחה בכך, (טרם השתמשו אז ברמקולים).

פתאום הושלך הס באולם, כל העיניים הופנו לדלת הראשית של חדר האוכל.
גם אני הפניתי מבטי לכיוון הדלת.
לא עבר זמן רב, ובדלת מופיע הרבי זי"ל מימינו ר' ליפא שורץ, ומשמאלו ר' משה שפיץ.
כל הנוכחים קמו על רגליהם לכבוד הרבי זי"ל ומלוויו.

הרבי זי"ל פוסע ישר לעבר הקבוצה ונעצר לפני השולחן.
הוא מזמין את חברי הקבוצה לעבור לפניו אחד אחד, ונותן סטירת לחי מצלצלת לכל אחד מהם, תופס בבגדו, סחבו לעבר הדלת, וזורקו החוצה, ומכריז: הרי אתה זרוק מן הישיבה.
תדהמה אחזה בכל הנוכחים.
הרבי נרגע ואומר בקול רם: אני לא מחליף את ר' משה שפיץ עם פאותיו הקצרים, תמורת כל הקבוצה שזרקתי מכאן.
הוא ממשיך ואומר: בחורים! חוזרים ללימודים.
הנני מזהיר כאן את כל אלה שלא רוצים להכנע למשמעת וסדר ה- ישיבה, לארוז חפציהם ולנסוע הביתה.
אחרית דבר: היות והבחורים אלו היו כבר מבוגרים, ועמדו כל אחד לפני אירוסין, השקיעו ההורים וידידיהם מאמצים רבים לפייס את הרבי זי"ל, למחול לבחורים ולקבל בחזרה לישיבה.

סוכם: באחת הבחינות של הישיבה כשהרבי ז"ל יושב ובוחן, כשר' ליפא שורץ ור' משה שפיץ יושבים במקומם המיוחד כגבאים, כשבדרך כלל נמצאים באולם רוב הבחורים הגדולים של ה - ישיבה, יופיעו 5 הבחורים המתמרדים בבית המדרש, בלי נע - ליים רק גרביים על רגליהם, ויבקשו סליחה מהרבי ז"ל ומר' משה שפיץ, ויבטיחו לעתיד התנהגות הוגנת.
ואכן כך נעשו הדברים.
ואכן חזרה לישיבה משמעת הברזל.

ב. <u>ביקורת על קריאה בספרים</u>

<u>בדידי הוה עובדא</u>. היה זה בחורף השני דהיינו חורף תרצ"ז, בעת מגורי אצל משפחת היימפעלד.
בישיבות הונגריה, היה אחד הספרים הפופולריים והמקובלים ביותר, ספר-הברית.
ספר זה יצא לאור ראשונה, בשנת תקנ"ז, מאת הרב החכם והשלם פנחס אליהו ז"ל מק"ק וילנא.
הספר מחולק לשני חלקים.
חלק ראשון, תוכנו, הישגי המ דע המעודכן לתקופתו.
חלק השני, כולו יראת אלקים והדרכה רוחנית, ברמה גבוה מאד.
המחבר היה מאמין מעמיק ועצום, הורס בשיטטיות את חכמת הפילוזו-פיה ומראה על שפלותה ואפסותה. (ראה ספר הברית, חלק ראשון, פרקים י"ט, כ, כ"א) החתם-סופר בישיבתו הורה לתלמידיו לעיין וללמוד בספר זה.
ספר-הברית, היה כצמיד לי יום ולילה, העיון והלימוד בו היה לחם חוקי בבוקר ובערב.
כמובן שגם לסאטמאר לקחתיו אתי.
עד היום, איננני יודע, למה לא גילו מפקחי הישיבה, את הספר אצלי רק בשנה השניה בישיבה, בעת שגרתי כבר אצל משפחת היפעלד.

הספר היה מונח תמיד על כסא ליד מטתי, ועל ידי העיון בו נרדמתי. רוב פעמים החזרתיו בבוקר לתוך ארון הספרים אשר לי - כמובן - ב - מקום גלוי.

כנראה, שפעם אחת שכחתיו להחזירו לארון למקומו, ונשאר על הכסא ליד מיטתי, והיה זה דוקא בעת ביקור אחד המפקחים אצלינו.

המפקח נכנס, ניגש אל הכסא, לוקח את הספר בידו, מעלעל בו ואומר לי: מנשה! אין אני אומר, שאסור לעיין בספר זה, אולם דע לך ש- בישיבות החסידיות לא מקובל ספר זה.

האם חסרים לך ספרים חסידיים שרצוי לעיין בהם לפני השינה?

הניח את הספר על מקומו ויצא.

לא ראיתי בדבריו אזהרה, אלא עצה טובה, לא קיבלתי עצתו, והמשכתי להחזיק את הספר על ידי מיטתי ולעיין בו.

בביקור חוזר של המפקח אצלינו (אמנם לא מצא את הספר על יד מיטתי) שאל אותי, האם אני ממשיך ללמוד בספר-הברית?

לא רצית לשקר לו, וענית יו, כן אני מעיין בו.

אמר לי, הלא הזהרתיך שלא ללמוד בו!

עניתי לו, לא ראיתי בדבריך אזהרה, אלא עצה, ומה אעשה, שהחתם- סופר ייעץ לי אחרת!

הוא לא ענה לי שום דבר, ויצא.

אז לא ידעתי, אולם אח"כ נודע לי (לפי מה שאספר להלן) כי הוא מסר על השיחה להרבי ז"ל.

הבחינות בישיבת סאטמאר מבחינה טכנית, היו כדלקמן:

הרבי ז"ל ישב באולם הקטן של בית המדרש, בראש שולחן שארכו כ-10 מטרים, כשהגמרא, או השולחן ערוך, פתוח לפניו.

משני צדי השולחן, היו ספסלים עם מסעדים גבוהים.

באחד הספסלים ישב גבאי-הישיבה, שתפקידו היה לסמן כתעודה של כל אחד את נוכחו בבחינה.

(כל הבחורים בלי יוצאים מן הכלל, היו צריכים לעמוד בבחינה, ולקבל חותמת נוכחות בתעודה.
בלי חותמת כזאת, לא קיבל אף בחור, כרטיסי אוכל לחדר אוכל, שבוע שלם).
עוד לפני הכנסו של הרבי ז"ל לאולם, הסתדרו הבחורים בתור ליד ה-ספסלים.
כדרך כלל, התחיל הרבי את הבחינה בבחור הראשון שעמד בצד ימין על יד הספסל, אח"כ פנה לצד שמאל לבחור שעמד שם ראשון, וכך נמשכה הבחינה גם הלאה.
עם גמר הבחינה נסתלק הנבחן והתור זז קדימה, כשלבסוף הטור, מצטרף בחור מן הצד, שלא הצליח לקבל תור ליד הספסל בהתחלת הבחינה.
למעשה, ידע הרבי ז"ל את מצבו הלימודי והרוחני של רוב הבחורים, (ובפרט הגדולים והבינונים שבהם) ממידע שקיבל מהפקחים.
לכל מפקח, היה מספר מסויים של אכסניות ובחורים שעמדו תחת פיקוחו, והוא נתן עליהם כל חודש-חודשיים, דין וחשבון להרבי ז"ל.
(במקרים מיוחדים וחורגים היה המפקח נגש מיד להרבי ז"ל למסור לו דו"ח ולהתייעץ איתו).
שמועות היו אומרות, שיש להרבי ז"ל כרטסת מסודרת, ובה רשום כל בחור, תמצית התנהגותו בלימודים, וכן בכל המובנים.
מידע זה השפיע על צורת ומהות הבחינה.
בחור, שהרבי ז"ל ידע עליו שהוא בסדר מכל הבחינות, בחן אותו הרבי ז"ל, רק לצאת ידי חובה.
הרבי ז"ל ביקש מבחור הנבחן, שיגיד לו קושיא של תוספות, ומיד, צוה על הבא אחריו להגיד את תירוצו של התוספות, כל הענין, לקח דקה או דקותיים.
אולם אם המידע של הרבי ז"ל על הבחור שעמד לפניו להיבחן, לא היה כל כך חיובי, אז בחן אותו הרבי ז"ל באופן יסודי ביותר, ואם ה-בחור נכשל, הרי הטיף לו הרבי ז"ל מוסר באותו מעמד, במעמד עשרות בחורים, דבר לא נעים מאד, אולם מזרז ומדרבן לעתיד.

באותו חורף, הייתי כבר, בין הבחורים שנבחנים רק כדי לצאת ידי חובה, וכפי שסיפרתי הכיר אותי הרבי ז"ל כבר אישית.

והנה קרה משהוא.
בליל חמישי אחד, בעמדי להבחן, התחיל הרבי ז"ל לבחון אותי באופן יסודי.
מתחיל בגמרא, עובר לתוספות, שואל למהרש"א מהר"ם, מתענין מה אומר הר"ן בסוגיא זו.
לבסוף הוא אומר לי: אני מניח שידוע לך דברי החתם-סופר בחידושיו לסוגיא זו.
במקרה או שלא במקרה, למדתי היטב אז גם את החתם-סופר, ואמרתי ל - הרבי ז"ל את חידושי החתם-סופר, והוספתי שלפי דברי החתם-סופר מ - יושבת קושיית המהרש"א, שמשאירה את הקושיא בצריך עיון.
נשאר הרבי ז"ל כמהורהר, ומתחיל לבחון את הבא אחרי.

עוד שלשה פעמים, בחן אותי הרבי ז"ל בנוסח זה עד שהתחלתי להבין שדברים בגו, אולם הסיבה אמיתית נשארה אצלי כחידה.
החידה נפתרה לי אחר כך.
הייתי נוהג אני-וגם כמה בחורים אחרים - שבכל חדשיים היינו נכנסים להרבי ז"ל עם פתקא ופדיון נפש.
לא היו לנו בקשות מיוחדות, רצינו להופיע גם כחסידים לא רק כתל-מידים.

כחרנו לעצמינו את הלילות השקטים החורפיים, כשרק מעט חסידים באו עם פתקא להרבי ז"ל.
בדרך כלל צירפנו לפתקא פדיון נפש, מטבע מתכת של 100 לעי.
וכך היה דרכו של הרבי ז"ל בקבלת פתקאות עם פדיון-נפש מבחורים של ישיבתו.
מבחור שהוריו עשירים לקח את הפדיון
לבחור בינוני החזיר הרבי ז"ל את הפדיון.

לבחור עני החזיר את המטבע והוסיף לו מטבע בערך מקביל משלו.
אני הייתי מסווג אצל הרבי כבחור בינוני (עקב היותי סמוך על שו -
לחנם של משפחת היימפעלד) ותמיד החזיר לי את המטבע של 100 לעי.

באחד הלילות שלאחר הבחינות הנ"ל, הגיע תורנו - זמננו להיכנס עם
פתקא להרבי ז"ל.
התארגנו ארבע בחורים ועמדנו על יד דלתו של הרבי ז"ל כדי להיכנס
לחדרו.
נכנסנו כולם ביחד, כשאני עומד ראשון.
השגיח בנו הרבי ז"ל כשעמדנו כבר בתור ליד שולחנו, ומרמז לי שאני
אשאר אחרון.
עמדתי מן הצד, עד שכל חבריי סיימו את מגעיהם עם הרבי ז"ל.
בדרך כלל שאל הרבי ז"ל בהזדמנות כזו על מצב ההורים, בריאותם,
פרנסתם ועור.
נשארתי לבד בחדר, כשאני עומד מול הרבי ז"ל ומרגיש שמשהוא מיוחד
עומד לקרות.
הרבי ז"ל ישב מהורהר זמן ניכר, אח"כ הוא אומר לי:

אומנם אתה הסתמכת על החתם-סופר בלימודך בספר-הברית, וגם בבחינות,
ידעת, את דעת החתם-סופר, אולם ישיבתנו היא ישיבה חסידית, מיוסדת
עוד מימי זקיני הישמח-משה ז"ל, ולא ידוע לי שהוא ז"ל החשיב את
ספר-הברית, ע"כ הנהגתי בישיבה שלי לא לעיין בו.
הנני תקוה, שמהיום והלאה תתאים את עצמך למנהגי הישיבה.

בקשתי רשות ממנו להגיד לו כמה מילים.
תגיד מה שיש לך להגיד, אמר לי הרבי ז"ל.
אמרתי: פקודתו של הרבי שליט"א אצלי קדוש, וכמובן, שמהיום והלאה
לא אלמד ולא העיין בספר הברית. מחר, אי"ה, אלך ואמכור או-
תו לחנות מוכר ספרים.
אולם דבריו של הרבי שליט"א שהישמח-משה לא החשיב את הספר-

הברית, לא מובנים לי.

הלא הישמח-משה מצטט אותו, ועל יסוד דבריו הוא מפרש פסוק בנ"ך.

כאן נזדקף פתאום הרבי ז"ל בכסאו, ושאל אותי, באיזה מקום בישמח - משה, מצוטט ספר-הברית? לא זכור לי דבר כזה, סיים בדבריו.

נרתעתי מתגובתו הפתאומית של הרבי ז"ל, והתחרטתי כבר על העזתי ו- הייתי בורח ברצון רב מהחדר.

הרבי ז"ל ראה את חרדתי, ואמר לי בפנים שוחקות:

אל תפחד, תגיד לי את המקום בישמח-משה שהוא מצטט את ספר-הברית?

נרגעתי, ואמרתי לו ישמח משה, חלק ג' על משלי י"ב על הפסוק: ועל כל פשעים תכסה האהבה.

(בסוף סיפור זה אצטט את הישמח-משה ואת ספר-הברית).

הרבי ז"ל עמד מכסאו, וניגש אל ארון הספרים, והוציא את הישמח-משה במקום שציינתי ועיין בו זמן ניכר.

ניגש אלי ואמר: אמנם נצחת, אני לא זכרתי את דברי ישמח-משה אלה, אולם, יחסינו אל עיון בספר הברית, מתחיל עוד מימי בעל ייטב-לב, גם בישיבתו לא השתמשו בספר זה.

ישב לו הרבי ז"ל על מקומו, ולקח פתקא שלי וקרא בו, לקח את המטבע שנתתי לו כפדיון נפש, והוסיף מטבע של 100 לעי משלו, ונתן לי ידו וברכיני.

מאז חזרה אלי יחסו הקודם, ואולי היה יחסו עוד יותר חמים מקודם.

וז"ל הישמח-משה, חלק ג, (על נ"ך ודברי אגדה) משלי פרק י' פסוק י"ב: ועל כל פשעים תכסה אהבה.

או יאמר על פי דברי ספר-הברית, (חלק שני מאמר ד' אהבה ויראה, פרק כ') (ואצטט את לשון ספר-הברית ממש: כאשר יתנו עדיהם סופרי קורות הדורות, מעשה שהיה בעיר סיראקוס בשני אנשים אהובים, שם ה-אחד דאמאן, ושם השני פיטייאס, מתלמידי פלאטון שהיה ביניהם אהבה עזה, ונתחייב דאמאן ראשו למלכות, ונתפס בבית הסוהר אשר בעיר ה - מלוכה ויצא דינו להורג.

ביקש מן המלך שהיה בעת ההיא על מדינת סיציליאן ושמו דיאניזיוס, שיניח אותו קודם מותו, שילך לעירו וישיב לביתו לחשוב חשבונותיו ולכתוב באמת וישר, למי שהוא חייב, ומי שחייב לו, ושיצוה לבניו ולביתו זו אשתו איך יתנהגו.

והשיבו לו ממקום המשפט בפקודת המלך, אם יתן ערבון על זה ילך ו-יבוא.

אך הערבון יהיה נפש אדם, שאם לא יחזור, יהרגו אותו נפשו תחת נפשו. ובא חברו פיטייאס אהובו, וישב תחתיו בבית הסוהר לערבון, וזה יצא ובא לעירו ועשה חשבונותיו ויצו לביתו, ותיכף אחרי כן שם לדרכו פעמיו, וישם פניו לעיר מלוכה, ובא לבית הסוהר ולא מצא את חבירו, ושאל עליו. אמרו לו שיש כמו רבע שעה שהוציאוהו לדון ולהרוג.

וירץ תיכף עד מהרה והגיע לשם, וצעק בקול גדול! המתינו שאני בא. וכאשר ראה אותו נפל על צואר פיטייאס, ויחבק לו וינשק לו ושמח. ופיטייאס בכה על ביאת אהובו ואמר מי יתן מותי תחתיך. ותהום כל העיר עליהם ועל אהבתם הנפלאה. והקול נשמע בית המלך לאמר, בא בעל הדבר בעצמו, ויפול על צואר אהובו, ויחבק לו וינשק לו והוציאוהו לחוץ והוא נשאר לקבל דינו.

ויאמר המלך פטרוהו, וילך גם הוא לחיים ולשלום, כי איך אוכל ל-הרוג אותו, ונפשו קשורה כל כך בנפש חבירו, אפשר שימות גם הוא, ולמה אשכל גם שניהם יום אחד והוא לא חטא חטא משפט מות. ע"כ דברי ספר הברית) וממשיך הישמח-משה: וכבר ראיתי אני בחלומי, תירוץ על קושיית המלאכים להקב"ה (ברכות כ) הלא אתה נושא פנים לישראל?

כדרך הזה, שאין זה נשיאת פנים לישראל, רק הוא בדין.
כי אהבתי אתכם אמר ד', ונקראים בנים למקום, וא"כ ענשם מגיע לו, ועמו אנכי בצרה, וכביכול הוא לא חטא.
ועל פי זה יתבאר הפסוק הנ"ל כפשוטו, דאהבת הבורא לישראל מכסה על כל הפשעים, וגם אהבת אדם השלם להבורא, כי ד' צלך ואהבה מעורר אהבה, וא"כ אף אם יפשע באיזה דבר מכסה האהבה. ע"כ דברי הישמח - משה.

פרק רביעי

הרבי ז"ל כרב הקהילה

בשלשה מקומות, שימש הרבי ז"ל כאב"ד ורב הקהילה, בתקופה שלפני השואה.

א) בשנים תרע"ב-תרפ"ה היה אבדק"ק אורשווה.
(בשנות מלחמת עולם הראשונה, תרע"ד-תרע"ח, גר הרבי ז"ל באופן זמני בסאטמאר).

ב) בשנים תרפ"ה-תרצ"ד, היה אבדק"ק קראלי.

ג) משנים תרצ"ד ואילך עד תש"ד, (התחלת השואה בהונגריה) היה הוא ז"ל אבדק"ק סאטמאר.

סאטמאר היתה עיר מלאה חכמים וסופרים, עם אוכלוסיה יהודית קרוב לחמש עשרה אלף נפש, רובה, מאורגנת בקהילה האורטודוקסית, שבה היה הרבי ז"ל רב הקהילה.
בקהילה היו דיינים רבים לפסיקת אסור והיתר, טמא וטהור.
כמ"כ היו דיינים מומחים לדיני ממונות, כסכסוכים כספיים שבין אדם לחבירו.

רק במקרים חריגים מיוחדים - שהיו להם אופי צבורי - השתתף גם הרבי ז"ל בבירורים אלו.

תפקידו העיקרי של רב בקהילה כזו, לשמור על רוח היהדות, נגד רוח פרצים של חילוניות, ומכשולים צבוריים אחרים.

ואכן גם לעיר סאטמאר ניסו רוחות פרצים לפרוץ.
ונגד רוחות אלו ניהל הרבי ז"ל את מלחמתו ומערכתו, ואכן חפץ ד' בידו הצליח.

בעתון יומי "שערים" מיום כ"ה בסיון תשכ"ה (25/6/65), פירסמתי תחת שם-ספרותי מ. מלכי-צדק, מאמר בשם "לקראת בואו של האדמור מסאטמאר שליט"א.
היה זה ביקורו האחרון של הרבי ז"ל בארץ ישראל.
(חמש פעמים ביקר הרבי ז"ל בארץ-ישראל כאורח).

א. שנת תרצ"ב.
ב. שנת תשי"ב.
ג. שנת תשט"ו.
ד. שנת תשי"ט.

ביקורים אלו הם נוספים, על שהותו בארץ כדייר ממש, מסוף שנת תש"ה עד סוף שנת תש"ו).

במאמר זה סיפרתי על שני מקרים שהייתי עד ראיה להם, בעת לימודי בישיבת הרבי ז"ל בסאטמאר, אשר מראים על רבנותו והנהלתו של הרבי ז"ל את קהילתו קהילת סאטמאר.

אצטט כאן את המאמר בשלימות.

<u>לקראת בואו של האדמור מסאטמאר שליט"א</u>

ירושלים החרדית, עומדת תחת רושם ביקורו, של גאון וצדיק הדור ה- אדמור מסאטמאר שליט"א, רבה של העדה החרדית בירושלים, העומד להגיע לארץ ישראל בדרך הים - נמל חיפה, ביום שלישי כ"ט סיון לביקור של חודש בקרוב.
לא רק ירושלים החרדית, מקדמת את בואו בברכה, אלא אלפי יהודים חרדיים יוצאי הונגריה, רומניה, צכיה ויוגוסלביה, שהיו קשורים אליו באופן אישי לפני השואה, או שהוריהם היו קשורים להאדמורים מבית סיגעט, זה קרוב למאה ועשרים שנה, רואים את ביקורו זה הרביעי בארץ הקודש בעין יפה, ומכינים את עצמם להשתתף בחויה הגדולה של הופעת האדמור שליט"א בערי הארץ, שמיעת תפילותיו הערבות, נאומיו המלהיבים, עצותיו העמוקים, ולראות חיוכו הלבבי, לכל הפונה אליו ומבקש עצתו וברכתו.

הופעת האדמור שליט"א מסאטמאר, עוררה התרגשות גם בחוגים החילוניים בארץ.
זה חדשיים-שלשה, מאז נודע על החלטת האדמור שליט"א לבקר שוב ב- ארצינו הקדושה, החלטו העתונים החילוניים לטפל בנושא זה, ולהציע הצעות שונות, עד כדי נתינת עצות לשלטונות "להפריע" להאדמור ש - ליט"א, מלבוא בקרב חסידיו, ולהפיץ דעתו והשקפתו בין תושבי הארץ.

ואכן יש לו לצבור החילוני ולמנהיגיו ממה להתרגש.
לא נגזים אם נאמר כי בדור הזה, והכוונה לדור שאחרי השואה, האד- מור מסאטמאר שליט"א הנו היחיד, אשר לוחם בגלוי, נגד החילוניות המאורגנת, ששמה לה למטרה לבטל את תקפם של חוקי התורה, ולהחליפם בחוקים אחרים, זרים לעם ישראל ולתורתו.

נסיון אישי של לחימה בלתי פוסקת של עשרות בשנים, ונסיונות ש - נצטברו ממאה ועשרים שנות מאבק נגד מפירי כרית, של אבותיו הקדושים שעברו אליו בירושה, הכשירוהו לעמוד בראש לוחמי מלחמת ד', ועל כן רואים בו - ובצדק - ראשי הישוב החילוני, את מתנגדם מספר 1, ו- מודאגים מאד מהשפעתו על הצבור החרדי.

בדרך מלחמתו, לא נרתע האדמור שליט"א משום דבר, חושף בלי רחם את מגרעותיו של הצבור החילוני ומנהיגיו, יורד הוא לעמקם של הדברים, ומראה באצבעו על הליקויים החמורים והמסוכנים, שצבור זה ומנהיגיו, נגועים בהם.

אין להתפלא על כן, אם לא נעים לצבור זה, הופעתו של האדמור מסאט- מאר שליט"א בערי הארץ ובמושבותיה, האיש, אשר חושף את פני מנהיגי הצבור החילוני באורם האמיתי בלי כחל ושרק.

כדי לבודד את האדמור שליט"א מהמון חסידיו ומעריצין, מנסים ה - מנהיגים החילוניים, לתארו כ"שונא ארץ ישראל", ובדרך זו מנסים ל- נתקו מעל אלפי יהודים חרדיים, הקשורים באלפי נימי אהבה לארץ - ישראל.
ואכן תעמולה מכוערת זו הצליחה במדת מה, וחלק קטן של הצבור החרדי החליש את קשריו עם האדמור שליט"א מסיבה זו.
אין מן הצורך להיות עמקן וחקרו, להפריך את אי נכונתה של טענה זו.

אמת, נכון הדבר, כי האדמור מסאטמאר שליט"א, הנו מתנגד רציני ו - לוחם עקבי נגד השלטון החילוני בארץ ישראל. הוא טוען, ששלטון זה וממלכתיות זו, כצביונם זה, הינם בלתי חוקיים לפי התורה.

אולם גם רעיון זה לא חדש ברחוב היהודי.
האם לא לחמו האדמורים וגאוני הדור בדורות הקודמים, נגד השלטון החילוני בקהילות ומוסדות?

האם לא עמלו קשות, למען הבטחת מנהיגות חרדית בכל קהילות הקודש?
האם דוקא בארץ הקודש יש להסתגל לרעיון של שלטון חילוני?
האם אסור לפצות פה, ואין לבקר את השלטונות?
האם, מי שמבקר ומצביע על הליקויים הרוחניים החמורים שבממלכתיות חילונית זו, הינו שונא ארץ ישראל?
ועוד שאלה נכונה ואמיתית:
האם האדמור מסאטמאר שליט"א, חידש שיטה זו, והאם לא הולך הוא כ- עקבות האדמורים והגדולים שבדור הקודם?

כל אותם אלפי יהודים חרדיים, שאינם מזדהים בנקודה זו, עם דעתו של האדמור שליט"א, ונוטים להעלים עין מחסרונותיו של שלטון החילוני בארץ, אינם יכולים להסתמך בדעתם זו, על התנהגותם של האדמורים ו- גדולי התורה מדור הקודם.
הם מסתמכים בעיקר על העובדא המעציבה ששמה "שואה", ועל הנסיון ה- מר והנורא ששואה זו לימדה אותם, כי סכנת השמדה גופנית אורבת, בכל עת, ובכל זמן, ובכל מקום לשה פזורה ישראל בין העמים.

אחרי כל מה שעבר עלינו בתקופה האחרונה בין העמים, אנו מרגישים עצמינו יותר טוב, יותר נוח, ויותר בטוח, בין אחינו בני ישראל, בארץ ישראל, גם אם אחים אלו אינם מתנהגים כמו שהיו צריכים ל- התנהג לפי התורה.
שמחים אנו לראות שחלק מארץ ישראל זה שאנו יושבים בו, מתנהל על ידי אחינו בני ישראל, משגשג ופורח, וכל גילוי בחינת עצמאות יהו- דית, עריבה מאד לעינינו ולאזנינו.
הרגשת שמחה זו משתלטת עלינו, ומונעת אותנו לבדוק, אם הרגשה זו תואמת גם את ההשקפה היהודית המקורית.

אולם, מי שיכול להשתלט על רגשות אלו, ומעביר מעיני רוחו את זכרונות הימים המרים של עשרים וחמש שנים האחרונות, והולך בעקביות בדרכם של הראשונים, ומנהל מלחמה נגד השתלטות החילונים והחילוניות של עם ישראל, האם אין לו כבר על מי להסתמך?

וכאן במקום לציין, כי לא רק ניהול מדינה בארץ ישראל על ידי מנהיגים חילוניים, מתנגד לדעתו של האדמור מסאטמאר שליט"א.

בספרו הגדול ויואל-משה מסביר האדמור שליט"א, שגם אם יצויין כי כל עם ישראל שומר תורה ומצוות, וכל המנהיגים יעמדו על רמה גבוה, מבחינת שמירה על חוקי התורה, גם אז אין לו לעם ישראל להקים ממשלה ומדינה לפני ביאת המשיח.

ואלה דבריו בחלק א' מספרו, במאמר שלשה שבועות, סימן ע"ז:

ואף אם יהיו כל חברי הממשלה כולם אהובים, כולם ברורים, אף כתנאים ואמוראים, מכל מקום, אם לוקחים הממשלה והחרות לעצמם טרם שהגיע הזמן, הוי דחיקת הקץ שהיא כפירה בתורה הקדושה ובאמונה.

פסק דינו זה מקורו בדברי חז"ל בסוף מסכת כתובות, דעתו של רבי יוסי בן חנינה, האומר, ששלש שבועות השביע הקב"ה.

שנים את ישראל. א) שלא יעלו לארץ ישראל בחומה.

ב) שלא ימרדו באומות העולם.

ואחת את אומות העולם: שלא ישתעבדו בישראל יותר מדאי.

ואחרי שהוא מביא את דעת כל הראשונים והאחרונים בנדון, הוא מצביע גם על דוגמא היסטורית, והיא מלחמת בר-כוכבא - בן כוזיבא, שאחרי הצלחות ראשוניות בייסוד מלוכה וממשלה, נכשלה המרידה, והמיטה אסון ושואה על העם.

וכה דבריו שם: גם מלכות בן כוזיבא היתה מלכות תורה בשלימות, גם בני דורו היו כולם צדיקים גמורים, ונענשו כל כך מרה בשביל שהיה בזה דחיקת הקץ.

כפועל יוצא מפסק דינו זה, הוא אוסר להשתתף בבחירות לכנסת, כי הכנסת, היא המוסד המסמל את הממלכתיות ואת השלטון.
מנימוק זה לא אסר להשתתף בבחירות לרשויות המקומיות, היות ותפקידיהן מצטמצמים לשרותים מונוציפליים ולא לשרותים ממלכתיים.

דעת רוב חכמי ארץ ישראל היא אחרת!
אולם, האם כשביל כך אין לצבור החרדי, לכבדו, ולהעריכו, ולשמוח, על ביקורו בארץ הקודש?

ומענין לדעת כי האדמור מסאטמאר שליט"א, מעריך מאד את קיומו של יהדות חרדית בארץ ישראל מבחינת ההלכה.
ואלו הם דבריו בספרו הנ"ל חלק א' באמצע סימן כ"ג: וזה ודאי שצריך שיהיו בארץ ישראל עובדי ד' בטהרה במקום הקודש, ולדעת הרמב"ם ז"ל הוא הכרח בשביל קידוש החודש והמועדים, ולכל הדעות קיום התורה והמצוות שמה חשוב ויקר יותר עד אין שיעור. וצריך להתאמץ בכל אופן ואופן להחזיק את תושבי ארץ ישראל בגשמיות ורוחניות בכל מה דאפשר, גם אנוכי בעני טרחתי בזה הרבה ע"כ.

ואמנם כידוע, תומך האדמור שליט"א מסאטמאר, במאות משפחות בעלי תורה ונצרכים בארץ ישראל, ובמיוחד, מחזיק הוא בעשרות תלמודי תורה וישיבות, שתקציביהם מגיעים לרבבות לירות.

האדמור שליט"א מסאטמאר, גם משקיע הרבה כסף בבנייני ציבור, ורכישתם למען חיזוק כחה של היהדות החרדית בארץ ישראל.
כבר היום מגיע סכום הכולל של השקעות אלו קרוב לעשרה מיליון לירות, וכפי השמועה, עומדים כעת להתחיל בבניית שיכון בירושלים, עבור משפחות מרובות ילדים, וזוגות צעירים העומדים להתחתן.

חרדי ארץ ישראל יוצאי מרכז אירופא, מכירים את האדמור שליט"א מ-סאטמאר, מהתקופה שלפני השואה, כששימש בכתר הרבנות כאב"ד בעיר ואם בישראל סאטמאר במדינת טרנסלבניה, (רומניה-הונגריה) שאוכלוסיתה הגיעה לרבבות שומרי תורה ומצות, בעמדו שם על משמר הטהרה והרביץ תורה לאלפים.

בישיבת סאטמאר המפורסמת, שתחת הנהלתו, למדו תורה קרוב לחמש מאות בחורי חמד מכל רחבי אירופא.
למרות, שכבר אז ניהל האדמור שליט"א אדמוריות, וחסידים לאלפים ה-סתופפו בצלו, ואין לך כל שבת ושבת, שלא באו עשרות רבות אורחים מכחוץ לשמוע עצתו והדרכתו, הרי לא היה דבר זה ניכר כלל וכלל ב-ישיבתו הגדולה.
בישיבה שמו את הדגש על לימוד תורה בהתמדה, נוסח מתנגדים, ורק ב-שבתות וימים טובים, הצטרפו גם בחורי הישיבה לקהל החסידים, ושאבו מלא כף נחת מהאוירה הרויה חסידות ויראת שמים.

האדמור שליט"א מסאטמאר, לא הטיל עבודה זו על ר"מ או משגיח, אלא הוא בעצמו ישב שעות רבות בלילות שישי וראשון, מחצית הלילה ועד אור הבוקר, ובחן את מאות תלמידיו בגפ"ת, שולחן ערוך, וגם חומש ורש"י.
כל תלמיד ותלמיד היה מוכר לו הן לטובה והן להיפך, והוא התעניין באופן אישי בהתקדמותו בלימוד תורה והתנהגותו.

מישיבה זו יצאו מדי שנה בשנה, עשרות רבנים, דיינים, וכלי קודש אחרים, אולם כל בחור יוצא ישיבה זו, היה מוחזק שהוא תלמיד חכם מופלג, נוסף על יראת חטאו שקודמת לחכמתו.

זקני בית סיגעט מספרים, כי אביו של האדמור שליט"א מסאטמאר, בעל קדושת יום-טוב זצלה"ה, נתן לבניו ה"ה העצי-חיים זלה"ה, ולהבדיל בין חיים לחיים האדמור שליט"א מסאטמאר, כשהיו עוד צעירים, הוראה,

להשאר, בליל שבת ויום-טוב על יד שולחנו הערוך לקהל חסידיו, רק עד לאחר הקידוש, אח"כ הכריחם ללכת לישון ולקום בבוקר מוקדם ללמוד שיעורים כסדרם, באמרו להם "רביים תהיו ממילא, אני רוצה שתדעו ל-למוד".

שאיפה זו נשארה גם שאיפת בנו האדמור מסאטמאר שליט"א, וברוח זו ניהל את ישיבתו הגדולה המפורדמת.

לא נגזים אם נאמר, כי במשך שנות קיום הישיבה, יצאו ממנה קרוב ל-שתי רבבות תלמידים, תלמידי חכמים ואנשי מעשה, והם הם לגיונות של בית רבי.

גם מתנגדיו החריפים ביותר מבחינה השקפתית, מציינים לשבח את צד-קת פזרונו בעבר ובהוה.

רשימה של מאות נצרכים, היתה גניזה בארונו של האדמור שליט"א, ומדי שבוע בשבוע קבלו הם את צרכיהם בדרך כבוד מקופתו, למרות שקופה זו סבלה מגרעון תמידי.

ידוע היה בכל הארץ, כי האדמור שליט"א הינו בעל חוב של עשרות אל-פי דולרים, על ידי הקצבת סכומים ניכרים לנצרכים מכובדים לצרכי נישואי כלות יתומות, ולבעלי עסקים שעמדו לפני התמוטטות, והיה צו-רך לשקמם על ידי הלואות לטוח ארוך. כאב"ד בעיר גדולה ומסחרית הופקדו אצלו כנאמן, עשרות אלפי דולרים לתקופות מסויימות.

עם ההפקדה, ביקש האדמור שליט"א רשות להשתמש בכספים הללו עד ש-יצטרך להחזירם.

לחזרה זו ביקש הודעה מוקדמת משבועיים - עד חודש.

ואכן השתמש בכספים אלו למטרות הנמנות לעיל, ולרוב היתה הקופה ריקה בעת קבלת ההודעה להחזירה.

במצב כזה הסכים האדמור שליט"א לבקשת חסידיו במדינות שכנות, לצאת אליהם לשבת אחת או שתים, כדי שיוכל להחזיר את חובו לבעל הפקדון.

גם היום משמשת ביתו כתובת לכל מר נפש נשבר ונדכה, וגם היום הוא כורע תחת משא חובות של עשרות אלפי דולרים.

יומם ולילה עמד על משמר התורה בעירו ובארצו.
עמדתו התקיפה בכל מה שנוגע לדת ודין היתה מן המפורסמות.
כותב הטורים הללו, היה עד ראיה לפעילות מסוג זה.

מקוה טהרה גדולה ומרכזית היתה בסאטמאר, אגף אחד ממנה שימש את הנשים.
שכנות זו של מקוה לנשים, על יד מקוה לגברים לא מצאה חן בעיני ה-אדמור שליט"א.
נשים התלוננו כי שכנות זו מפריעה להן מבחינה נפשית.
האדמור שליט"א, הזמין ישיבת מועצת הקהילה, וביקש לבנות מקוה מיוחדת לנשים בריחוק מקום מהמקוה לגברים.

כנראה, היתה קופת הקהילה ריקה, ובקשתו של האדמור שליט"א הושבה ריקם.
כצעד שני הזמין אליו האדמור שליט"א את חברי מועצת הקהילה אחד אחד, וביקש לשכנעם בנחיצות הענין.
כשהוברר לו באופן סופי, שבדרך הרגילה לא תפתר בעיה כאובה זו, ה-זמין אליו באחד הימים, קבוצת פועלים עם כלי הריסה, כשבראשם הת - ייצב האדמור שליט"א בעצמו, ובמשך כמה שעות הורסה המקוה לנשים.
כמובן שחברי מועצת הקהילה התמרמרו על פעולה זו, וחלק מהם אף איימו בהגשת משפט, אולם עם שוך הסערה, נבנתה מקוה חדשה לנשים בריחוק מקום מהמקוה לגברים.

והנה פעולה שניה חריפה יותר מקודמה.
שנים רבות, הציע האדמור שליט"א למועצת הקהילה, בניית בנין מרכזי אחד שבו יהיו מרוכזים, כל החנויות למכירת בשר עוף.
דבר זה ייעל את ההשגחה ויבטיח כשרות אמיתית.
מועצת הקהילה לא קבלה הצעתו מנימוקים שונים.
בתקופה מסויימת, נתגלה שכמה חנויות מוכרי בשר עוף, הכשילו את הציבור בבשר עוף לא כשר.

גילוי זה הוציא את האדמור שליט"א מכליו.
הוא הזמין אליו שנים ממנהיגי הקהילה, אחד מחסידיו ואחד ממתנגדיו, והלך איתם למשרדי הקהילה.

במשרדים אלו היתה גזברות הקהילה, ובמשרד היה רק הקופאי.
האדמור שליט"א צוה עליו בפני שני מנהיגי הקהילה לתת לו מפתחות הקופה, והוציא ממנה, את הסכום הדרוש להתחלת הבנין, למכירת בשר עוף, כשתכניות מאושרות והחוזה עם הקבלן מונחים בכיסו.

יחד עם המפתח, - שהחזיר לקופאי - נתן הצהרה בכתב שבו נאמר:

"אני הח"מ מאשר בזה שהוצאתי בכח מקופת הקהילה, נגד רצון הקופאי, סכום של ..... על מנת לבנות בנין מרכזי למכירת בשר עוף כשר.
אני מבקש בזה לנכות לי כל חודש את מחצית משכורתי עד שהסכום הנ"ל יוחזר כולו.
<u>חתימה</u>.

פעולה זו עוררה סערה ללא תקדים, והגיעו הדברים לידי כך, שהאדמור שליט"א עמד בפני סכנת הגשת משפט פלילי נגדו, כל עתוני רומניה סיפרו ברחבה על הפעולה.
אולם אחרי שוך הרוגז, נבנה הבנין המרכזי למכירת בשר עוף בסאטמאר ומחצית המשכורת לא נוכתה.

כזה הוא האדמור שליט"א, ואלו הן מקצת פעולותיו הגדולות, לכן בואו שמחה לכל שומרי התורה והמצוה בארץ, תהיינו דעותיהם והשקפותיהם מה שלא תהיינה.

ער כאן לשון מאמרי בשערים מיום כ"ה בסיון תשכ"ה.
למעשה ציטטתי את המאמר בפרק זה - הרבי כרב הקהילה - עבור שתי הפעולות הגדולות, בשטח חיזק הדת, שעשה הרבי ז"ל כרב הקהילה ב-תקופה הקצרה שלמדתי בסאטמאר, שנכתבו בסוף מאמרי הנ"ל בשערים.
אולם החלטתי לצטט את כל המאמר בשלימותו, היות והמאמר חביב עלי מאד, היות והתפרסם בחיים חיותו של הרבי ז"ל, ובהיות הרבי ז"ל כאן בארץ ישראל, מוקף מאלפי חסידים מוקירים ומעריצים, שקראו את המאמר, ואף הביעו לי תודתם בכתב ובעל פה, על שציירתי בקוים ב-הורים וברורים, את דמות דיוקנו הרוחני של הרבי ז"ל.

המאבק על צביון המשפחה היהודית

א. פאות נכריות

ב. חדרי שינה

בחורף שנת תרח"ץ, עמד הרבי ז"ל, בעירו סאטמאר, בראש מערכה, נגד פירצות שהחלו להתפרץ לעירו, בשטח צביון המשפחה החרדית.

א. פאות נכריות

להרבי ז"ל נודע מפי מקורביו, שנשים רבות - גם מאנשי שלומו וחסידיו, - התחילו ללבוש פאות נוכריות, (שייטל) העשויות מ-שערות ממש.
ידיעה זו הדהימה אותו.
ידוע כי ענין "שער באשה ערוה" היה אחד מעקרונות המקודשים של אדמורי בית סיגעט.
ולא רק שער ממש, אלא דומה לשער, ודומה לדומה, היה אסור לאלה שהיו מקושרים לבית סיגעט.
בדלת עזרת הנשים - בבתי מדרש של חסידי סיגעט, עמדה אשה, ש-תפקידה היתה, לא לתת להיכנס לנשים, שראשם לא היתה מכוסה,

בהתאם להוראות האדמורים לבית סיגעט.

בדברי-יואל, פרשת בראשית, נדפסה דרשה שדרש הרבי ז"ל בשנת תרצ"ג (בעוד היותו אבדקק קראלי, ושבת שבתו בסאטמאר) שכל תוכנה מאבק נגד פאות נכריות.

וכה דבריו שם: וזוכר אני, שזה כחמש-עשרה שנים בעירנו, נמנעו מ - להשתדך עם מי שבניו ביתו לובשת שייטיל, מיראתם שגם בתה תעשה כ- כמעשה-אמא.

עכשיו בעוה"ר כבר התירו לעצמם גם פרושים, ונתרבתה המספחת הזאת גם בבתי חרדים.

ודכירנא, שאמר אבא מארי בעל קדושת - יום-טוב זלה"ה בדרשתו, כש- הרעיש נגד לבישת השייטלען, אמר פעם אחד, כי מתיירא אני שלא אצ- טרך עוד להזהיר על ביי-האר, ובעוה"ר גם למדריגה זו הגענו עכשיו, ומתיירא אני שלא אצטרך להוכיח עוד גם על אייגענע-האר ד' ישמרנו. עכ"ל.

וכאותה דרשה עצמה, נאמר כי בחול המועד הקודם, התקיימה אסיפה, ובה הוחלט על גדרים וסייגים בקשר לשער באשה ערוה.

את המערכה של חורף תרח"ץ, הקדימה ג"כ אסיפה כללית, שהתקיימה ב- חול המועד סוכות, שבה נתקנו תקנות, והן מובאות, בדברי-יואל, מ- כתבים חלק ראשון, דף י"ד.

וכה נאמר שם:

תקנות אלו נדפסו, בקונטרס שער התקנות, שיצא לאור בסאטמאר שנת תרח"ץ, ושם כתוב שנעתקו מכתי"ק של רבינו.

בסעיפים: א) ב) ג) מדובר על גדרים וסייגים בקשר לשער באשה ערוה.

ד) מדובר על איסור הליכות לקול-נוע ותיאטרות.

ו) איסור לקרוא בספרי חשק.

ז) לא לסדר המטות באמצע החדר, רק על יד קירות ה- בית.

אולם הרבי ז"ל לא הסתפק באותה אסיפה כללית.
הוא החליט לצאת לשדה המערכה ממש.
באותו חורף, הסתער הרבי ז"ל, על כל ציבור החרדי, מתפללי בתי מדרש חסידיים בעירו סאטמאר.
היו בסאטמאר קרוב לעשרים בתי מדרש חסידיים של אדמורים שונים.
(בתי תפילה היו בסאטמאר קרוב לששים)
לכל שבת, הזמין הרבי ז"ל את עצמו, לבית מדרש חסידי אחר, כשבמרכז התפילה היתה, דרשה לפני קריאת התורה, כשתכנה הסבר על חומר וגודל האיסור של השייטיל.
צורת הדרשה היתה: שלשה שלבים.
שלב א': בירור הלכותי, כשהרבי ז"ל מתחיל מהגמרא, עובר לראשונים ומגיע לאחרונים, ומצביע על גודל האיסור מצד ההלכה.
שלב ב': התחננות ובקשה, בבכי קורעת לב מתחנן הרבי ז"ל לכל גבר ואשה, שירחמו על עצמם ומשפחותיהם על עתיד ילדיהם, לבל תלבש האשה שייטיל.
שלב ג': אתראה ואזהרה חמורה.
בקול נגיד ומצוה, דורש הרבי ז"ל, מכל אלה אשר רוצים ל-הנצל מהקללה המפורש בזוהר הקדוש, בענין גילוי שער אשה לא ללבוש שייטיל.
ולפעמים, גם הוסיף, שאם יקרה ח"ו משהוא לא טוב, בבית ב-משפחה כזו, (אשר האשה לובשת שייטיל) אל יבואו אליו בבקשה בפתקא להושע.
הייתי נוכח באותו חורף תרח"ץ, בכל הדרשות הללו, וראיתי את הרבי ז"ל, אחרי הדרשות, סחוט ועייף, מבחינה גופנית ונפשית.

ב. <u>המטות באמצע החדר</u>

באותה תקופה, התחילו זוגות צעירים וגם זוגות בגיל בינוני, ל-העמיד את המטות באמצע החדר (במקום שעמדו מקום על יד קירות ה-חדר).

הרבי ז"ל ראה בזה פירצה ברוח היהדות.

בשיחה פנימית הסביר הרבי נימוקין:

א) דבר זה הוא חיקוי לצעדיהם של גויים ויהודים חופשיים.

ב) הכלטה מיוחדת של יחס הזוג בפומבי.

באותן הדרשות של חורף תרח"ץ, שילב הרבי ז"ל בדרשתו, את דרישתו להחזיר את המטות למקומן שעל יד הקיר.

הרבי ז"ל ציטט עשרות גמרות, מדרשים, זוהר, ודברי המקובלים, ש-מראים שבבית יהודי חרדי, מקומן של המטות הוא על יד הקירות.

יודעי דבר ספרו, שהרבי ז"ל הלך לבקר בעצמו - אישית (כביכול, הלך לביקור נימוסין, או הלך לאחל אישית מזל-טוב, לרגל מאורע משפחתי) לבתים רבים של חסידיו וידידיו, כדי להוכיח אישית איך חדר השינה מסודר.

בחורף זה היתה מהפכה ברומניה, והצוררים הגדולים היו בשלטון ב-אותו חורף קרוב לחדשיים, וערכו פוגרומים בעיירות רבות ברומניה, גזרו גזירות חומריות ורוחניות.

בדרשות אלו בחורף תרח"ץ, הדגיש הרבי ז"ל, שהרגשתו היא, שצרות אלו הן כעונשים, עבור הפרצות שהחלו לפרוץ בבית היהודי, ובעיקר עבור שני הדברים שהוא נלחם בהם בחורף זה.

ואכן הצליח הרבי ז"ל, לרסן במדה ניכרת, את הנטיה להכנסת מו-דרניות, לבתי מאות חרדים לדבר ד' בעירו סאטמאר.

סעודת ז' אדר - הרבי ז"ל כמארח

בהתאם לתקנות של החברה קדישא של העיר סאטמאר, שימש תמיד הרב הראשי של הקהילה כראש החברה קדישא.
עם הבחרו של הרבי ז"ל כרב הראשי של קהילת סאטמאר, נעשה הוא ב-אופן אוטומטי, ראש החברה קדישא.
בהתאם לתקנות של החברה-קדישא של סאטמאר, עשה ראש החברה סעודה בביתו הפרטי, בליל שלאחר ז' אדר.
כ-15 חברים מנתה אז מועצת חברה-קדישא, וכולם הוזמנו לביתו של הרבי ז"ל לסעודה זו.
פעמיים הייתי, בין 3-2 בחורים, שהוזמנו לשמש את ציבור המוזמנים, באותה סעודה של ז' אדר.
השולחן נערך באחד החדרים הגדולים הפנימיים, בדירתו של הרבי ז"ל.
הוא נערך ברוב פאר והדר.
המפות והמגבות והמפיות כולם היו מבד דאמסק.
הקערות והצלחות מחרסינא יקרה.
כפות, מזלגות סכינים, מלחיות, כולם מכסף.
נרות רבות דלוקים, כולם בפמוטי כסף.
כל הנברשות התלויות נדלקו בחדר זה.
הסעודה בעצמה היתה סעודת מלכים ממש.
החל, מדגים, מרק, בשר בהמה ועוף, יינות הכי מובחרים ועד עשרות מיני פירות.
כל זה לא היו בעיניני הבחורים דברים חריגים.
מה שענין אותנו - דהיינו את 3-2 בחורים ששימשנו את המוזמנים - היתה התנהגותו של הרבי ז"ל באותה סעודה.
במעמד זה שכח - כאילו - הרבי ז"ל, שהוא אדמור לאלפי חסידים, ו-התנהג, כמארח בעל בתי ברמה הגבוהה ביותר.
הרבי ז"ל היה מלובש בהזדמנות זו, בבגדי חול, אולם מבהיקים ב-נקיונם וביופיים.
בהתחלת הסעודה, לפני נטילת ידים, נכנסה הרבנית לחדר, והרבי ז"ל

כנוכחתה, קידם בברכה את המוזמנים, כשמו וכשם הרבנית בעלת הבית.
עם עזיבת הרבנית את החדר, התחיל הרבי זי"ל להאיץ במוזמנים ליטול ידים.
כשהעירו לו, שהוא יטול ידים לראשונה, סירב בתוקף, ואמר: היום אתם אורחים שלי, ולפי המקובל, נוטל המארח ידיו לאחרונה.
הוא עמד על יד המוזמנים, ומגיש, לזה מגבת, לזה את הנטלא.
אח"כ, הוא מלוה כל אחד, ומצביע על מקום ישיבתו על יד השולחן.
ורק כשכולם יושבים על מקומם הוא נוטל ידיו לאחרונה.
גם באמצע הסעודה לא נח ולא שקט הרבי זי"ל, הוא קם באמצע פעמים רבות לבדוק: האם המלחיות נמצאות במקומן, ויכולים למלוח את הבשר אם רוצים?
האם לכולם ישנם הכלים הקטנים וסכו"ם הדרושים לאוכל?
הוא בעצמו, אוכל בהזדמנות זו עם מזלג וסכין את הבשר, שלא לבייש את המוזמנים.
הוא חוטף מלה עם זה, ושיחה קלה עם אדם אחר.
כל חברי מועצת החברה-קדישא היו שומרי תורה ומצוות, אולם בהם אנשים פשוטים ביותר, לא תלמידי חכמים, חלק מהם מגולחים. חברותם במועצת החברה קדישא, היתה בזכות הותק שלהם כחברי הקהילה, בצירוף עשירותם.

התפלאנו לראות, אך שהרבי זי"ל משמש בזריזות, ובכבוד רב, אנשים אלו. אנחנו היינו רגילים לראות את הרבי זי"ל בראש שולחנו כשבתות, כ - שסביבו מאות חסידים, שמוכנים לשרתו ולשמשו בכל עת ובכל רגע.

ברמז קל ממנו, (ולמעשה בלי כל רמז) קפצו 3-2 איש ביחד להביא לו את הנטלא, המגבת, קערה שבו הוא נוטל ידיו.
מזיזים לו את הכסא קדימה ואחורה, מגישים לו את האוכל, מנה מנה לבדה, באימה ויראה מצד, ושמחה גדולה מאידך.

עשרות אנשים, עומדים מוכן מתוחים, לשמוע בקשתו ורצונו, ולרוץ כ-
חץ מקשת לבצע רצונו.
וכאן הוא עושה את אותם הדברים לאנשים פשוטים ביותר.

הרבי ז"ל היה בעל אינטלגנציה גבוה ביותר, ידע והבין, כי הוא מ-
שמש כעת בתור רב הקהילה, ובקהילה ישנם כל מיני אנשים, ואם אנשים,
אלו נבחרו, או נתמנו לתפקידם, הרי חייב הוא, למלא תפקידו כרב ה-
קהילה, ולתת להם את הכבוד המגיע להם.

התנהגות זו הביאה לו גם תועלת מרובה ביותר בניהול הקהילה.
רוב אנשים שהרבי ז"ל בא איתם במגע בהזדמנות זו, שינוי יחסם אליו,
והיו נוטים לקבל דברים רבים, שהרבי ז"ל ביקש מהם, בענייני חיזוק
הדת והקהילה.

הפיקוח על התלמוד תורה

בסאטמאר היה תלמוד תורה ובו כ-400 תלמידים.
צוות מלמדים מנתה כ-20 איש.
בראש הנהלת התלמוד תורה, עמד, הנגיד הידוע ר' חיים פריינד ע"ה,
ובניו ר' יוסף ור' אנשיל פריינד ע"ה.
כמזכיר שימש ר' מנחם הורוביץ ע"ה.
על צביון התלמוד תורה פיקח הרבי ז"ל באופן אישי.
במיוחד שם דגש על המלמדים, שיהיו יראי אלקים אמיתיים.
כל מלמד שנתקבל ללמד בתלמוד תורה בסאטמאר, היו כל חייו, מימי
ילדותו, פרושים לפני הרבי ז"ל על ידי מידע שאסף עליו, ורק אחרי
שנתברר לו, שאין עליו שום רבב מבחינה רעיונית, והוא בעל מדות ו-
מתאים מבחינת מידע, לכתת התלמידים שעתיד ללמד, התקבל לתפקידו כ-
מלמד.
מאמר חז"ל: אם אין גדיים, אין תיישים, עמד תמיד לפני עיניו ו -
השקיע מאמצים כבירים, שממוסד יקר זה שבעירו, יצאו תלמידים

ידענים ויראי אלקים.

גם מבחינה כלכלית, היה הוא אחראי, לקיום התלמוד תורה.
אמנם עמדה בראש ההנהלה משפחת פריינד הידועה בעשירותה, אולם
פעמים רבות קרה, שלא היה בראש-חודש משכורות לשלם להמלמדים.
הנהלת המוסד לקחה כבר גמחי"ם והלואות, לתשלום שכר המלמדים, בחר-
שים עברו, ולא היתה בכחה או ברצונה, להכנס לחוב נוסף על אחריותם
האישית.

נכנס אז הרבי ז"ל לפעילות, וניצל מעמדו האישי, לגייס את הכספים
הדרושים. לא עבר ראש-חודש אף פעם שהמלמדים לא יקבלו משכורתם.
פעמים רבות היתה זו, (גיוס כספים לתשלום משכורות המלמדים) הסיבה
העיקרית לאיחורו לתפילה בראשי חדשים.
(ראה בספר נגיד-ומצוה, כי הארי ז"ל החסיר פעם תפילת מנחה, עקב
חיפושיו לגייס כסף לשלם שכר-שכר, כדי לא לעבור על לאו דאורייתא).

וכדאי כאן לציין מה שראיתי באחד מספרי אדמורי סלונים ז"ל.
אחד מאדמורי סלונים, צוה לתת נכדו, לאחד המלמדים שהיה מסווג, כ-
בינוני, מבחינה פדגוגית ומידע.
כששאלו אותו לסיבת בחירת אותו המלמד דוקא?
סיפר: באחד הימים הלכתי בבוקר למקוה, ועברתי ליד החדר שמלמד זה
מלמד בו לתלמידיו.
היה זה יום ראש חודש, והמלמד לימד עם התלמידים, את פירוש של מזמור
ק"ד כתהילים: ברכי-נפשי, שאומרים בראש חודש בתפילה.
הגיע עד פסוק כ"ד שבאותו מזמור שנאמר בו: מה רבו מעשיך ד', כולם
בחכמה עשית, מלאה הארץ קנינך.
שמעתיו, שואל את תלמידיו:
מדוע הפסיק דוד המלך ע"ה באמצע שירתו, - שבה הוא מפרט אחד אחד,
את פלאי הבורא ב"ה בעולם הזה - בפסוק זה? מה רבו מעשיך ד', שתוכנו
שבח והודיה לבורא העולם.

הלא בפסוקים שלאחריו, הוא ממשיך לפרט אחד אחד, פלאי ד' בעולמו (בפסוק כ"ה ממשיך ואומר: זה הים גדול ורחב ידים וכן הלאה עד סוף המזמור) ומדוע לא חכה עד גמר שירתו, ואז יגיד על כולם ביחד, מה רבו מעשיך ד'.

כך שאל מלמד זה.

והיות ואף אחד מן התלמידים לא ענה על קושיא זו, שמעתיו,עונה הוא כדלקמן:

מיד עם פירוט הפלא הראשון של בורא העולם, בשירתו: עטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה, נדלק בלב דוד המלך אש אהבת ד'. וככל שהוסיף פרטים נוספים, על פעולות ד' הנפלאים בעולמו, הלכה אש זו ומילאה את לבב דוד יותר ויותר.

עם הגיעו לפסוק כ"ד, נתמלאה לבבו הקדוש והטהור של דוד המלך ע"ה, באהבת ד' עד אפס מקום, ולא היה לו סבלנות לחכות עד גמר שירתו, ו-התפרץ מתוכה הודיה ושבח לד' ואמר: מה רבו מעשיך ד', כולם בחכמה עשית מלאה הארץ קנינך.

כשדוד המלך ע"ה נירגע קצת, המשיך ופירט פלאים נוספים מ-זה הים גדול ורחב ידים,עד גמר המזמור.

וסיים האדמור מסלונים: מלמד כזה, שכך הוא מבין תהילים, אני צריך לנכדי.

מלמדים כאלה חיפש, וגם מצא, הרבי ז"ל לחדר שלו בסאטמאר.

פרק חמישי

הרבי זי"ל כמנהיג ישראל

הרבי זי"ל

א) כמנהיג בעולם הרבני

ב) הרבי זי"ל כאדמור לאלפים

א. מנהיג בעולם הרבני

במדינות מרכז אירופא: רומניה, הונגריה, צכיה, ויוגוסלביה, היה הרבי זי"ל מהרבנים הקובעים בכל בעיה צבורית.

ברומניה גופא היה הוא הקובע היחיד כמעט.
בארגון הרבנים האורטודוקסים של טרנסלבניה, לא נעשה שום דבר נגד רצונו של הרבי זי"ל.

הרבי זי"ל התערב באופן פעיל, בבחירת רב, בסביבתו הקרובה וגם הרחוקה.
הוא ראה בבחירת רב בעל יראת שמים ואופי של מנהיג, ערובה, ל-שגשוגה ופריחתה של הקהילה מבחינה התורה ודת ישראל.
הוא היה אומר: אין צורך שיהיה הרב גאון שיכול לפסוק, שאלה, שבאה לפניו, מיד, מבלי עיון בספר. מספיק לי שהרב הנבחר תלמיד חכם ויראי חטא, ויכול לפסוק שאלה אחרי עיון בספרי ההלכה.
העיקר אצלי, שיהיה ירא אלקים ובעל אופי של מנהיג, שיחוש וירגיש מיד בקהילתו כל שאיפה ותזוזה, נגד רוח היהדות, ויחניק אותן באיבן.

הרבי זי"ל ראה במשרת רב בקהילה את עתידה של הקהילה.
קבלת מלמדים יראי אלקים ומתאימים לתפקידם, תלויה ברב.

מינוי שוחטים, מספקי בשר כשר, מומחים ויראי אלקים, תלוי ברב.
הקמת ישיבה בישוב, שהיא נותנת צביון תורתי לישוב, ומדרבנת את בעלי הבתים לשלוח בניהם לישיבה, תלויה ברב.
אפילו בחירת ראש קהילה מתאים, שהרבה דברים צבוריים נחתכין על פיו תלויה ברב.
כמובן שכל אלה תלויים ברב, אם הרב הוא מנהיג אמיתי, שונא בצע, ולוחם מלחמת ד' מבלי חת.
על כן ראה הרבי ז"ל בבחירת רב-מנהיג את עתידה של הקהילה, שעמדה לפני בחירת רב, והטיל השפעתו, לבחירת רב שלפי דעתו מתאים לתפקידו.
(ומענין לציין הכרעתו של הרבי ז"ל במקרה שהיה צורך לבחור, את הרע במיעוטו, שעמדו לפניו שני מועמדים, לראשות הקהילה, משכיל, ובעל תאוה, הורה לחסדיו ואנשי שלומו, לא להצביע עבור המשכיל.
באומרו: המשכיל מקולקל מיסודו, הוא רוצה להכניס "אור" כביכול לקהילתו.
ואילו על השני מתגברת רק התאוה, ובסור ממנו התאוה מוכן הוא לקבל מרות הרבנים).
כהמשך לקו זה, היה הרבי ז"ל פעיל מאד, בארגון הארצי של קהילות האורטודוקסים, ששם נחתכו ענינים צבוריים בנושאים שעמדו במרכז החיים הדתיים.

יחסו לאגודת ישראל

כידוע היה הרבי ז"ל מתנגד חריף לאגודת ישראל גם קודם השואה.
הוא טען שבהונגריה ובמדינות שבהן קהילות נפרדות, אין צורך בארגון אחר בעל אופי ארצי. הוא הכיר בכך, שמיסדי אגודת ישראל היה צדיקים וגדולים, אולם-טען הוא - שבמשך הזמן השתלטו על אגודת ישראל יסודות פשרניים ונשכחה המטרה העיקרית.
ואצטט כאן מדבריו, בענין אגודת ישראל, בספרו ויואל משה, מאמר שלש שבועות.

"ואני זוכר את כל האגודה ומעשיה, והשתלשלות העניינים מתחלת התייסדותה באסיפה הראשונה עד עתה, ודברתי עם רוב גדולי ישראל שבמשך הדורות האלה בדבר האגודה, ואספר בקיצור.

הנה רוב גדולי ישראל היו מתנגדים לאגודה מתחלה ועד סוף, אלא שהרבה גדולים צווחו עלי' בקולי קולות, והרבה גדולים לא נכנסו כ"כ בעובי הקורה, שלא הי' דרכם כן, אבל קול דממה דקה ישמע מהם ליודעם ומכירם שלא להתחבר כלל להאגודה.

אמנם היו גם גדולים וצדיקים שהיתה כוונתם לשמים שהחזיקו את האגודה בחושבם שהמה הלוחמים עם הציונות והמזרחיות, יען שנפשם הי' מרה להם ממעשה הציונים והמזרחים, ופחדו וערדו מהקלקלה המרובה היוצאה מהם, לכן הי' להם כמים קרים על נפש עייפה, את כל מי שראו אז נלחמים עם הציונים והמזרחים, ורוב צערם על הציונות והמזרחים, השיא את דעתם להתחבר עם האגודה שהיו אז לוחמים עמהם.

אבל בעתים הללו, אמרתי, כי מבינים מהם הפי' בדברי המשנה כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים, ושאינה לש"ש אין סופה להתקיים, ונתקשו בלשון המשנה מה הוא השבח על מחלוקת שסופה להתקיים, לא יותר טוב אם נעשה שלום ואין המחלוקת מתקיימת.

ואמרתי, שאפשר רמזו לנו כי הנה מחלוקה לש"ש היא אם המחלוקה היא עבור כבוד השי"ת ותורתו הקדושה ללחום עם מהרסי הדת, ומי שדעתו באמת לש"ש עבור דתו ותוה"ק זה לא יוכל לעשות שלום עם הרשעים לעולם, כי אין שלום אמר ה' לרשעים, ונמצא שהמחלוקה מתקיימת לעולם.

אבל אותן שאין דעתם לש"ש, אלא בשביל איזה פני' אחרת תולין בחיזוק הדת, והיא שנאה שתלוי' בדבר, הסוף הוא שהרשעים משחדין אותם, ו-בטלה דבר, ואין המחלוקת מתקיימת, שאין מוחין עוד עבור כבוד השי"ת ותורתו הקדושה.

וככה הוא בענין האגודה, שהיו לוחמים עם הציונים, אבל בעת שרצו הציונים לקבלם וליתן להם חלק בממשלתם, כי מעת שקבלו הממשלה רצו לספח את כל הדתיים בתוכם כדי שיהי' להם חיזוק מזה כמובן, נכנסו לתוכם בשמחה ובששון והמה למדינה הציונית לחיזוק רב, ואיגלאי מילתא שהמחלוקה שהי' להם עמהם אין סופה להתקיים.

וכן על המזרחי, שמעולם צווחו עליהם שהמה מהרסי הדת, אבל כשרוצים לקבל אותם בחבורתם, ששים ושמחים לקריאתם ונותנים להם שם חזית הדתי להגיד שהם לוחמים עבור הדת, תחת אשר מעולם היו קוראים אותם מהרסי הדת. כהנה וכהנה מעשים מרובים שאין להאריך בהם כעת ובדור שלפנינו לא נתגלו כ"כ דרכי האגודה כמו שהיא עתה. ולבאר בפרטיות הטעמים והנימוקים של הפלוגתות והדעות, שהיו אז בין חכמי הדור אודות האגודה, אין נפקח מינה עכשיו לדבר מזה, כי מאי דהוה הוה, ועכשיו אישתני הרבה לגריעותא. וכל הגדולים שבדור שלפנינו שהיתה כוונתם לשמים להחזיק את האגודה לא עלה על דעתם אז מעשה תעתועים כאלה.

והער הנאמן ע"ז הוא הרב הגה"צ המפורסם האדמו"ר מגור זלה"ה שהי' ראש המחזיקים את האגודה בימיו, ונדפס ממנו מכתב גלוי באוסף מכתבים מכתב ל', שהתרעם מאוד על מי שמתחבר למפלגה שיש בה חפשים או מקבל מתנה מהם שזה מזיק, והזהיר על ככה.

א"כ ע"כ שלא עלה על דעתו ז"ל שהאגודה שהוא בתוכם יעשו ככה את אלה, ושוב אח"כ התחברו האגודה להציונים בממשלתם, ולהמזרחי בדתם, ונעשו קשר אחד להיות חזית דתית, וכולם מקבלים לא רק איזה מתנה בלבד, אלא כל עיקר קיומם וחיותם של האגודה ופעולותיה, והחינוך שלהם, הוא מכח מתנת ידם של אלה הבאים לעקור כל התורה כולה ח"ו, והמה נמכרים להם עבור קיומם כמובן.

ובקובץ מכתבים מהגאון החזון איש זלה"ה, בחלק שני, נדפס לבסוף איזה מכתבים מהגאון הרח"ע מווילנא זלה"ה, ושם במכתב ג', שכתב התנגדות גדולה לאותן שעלה בדעתם, לייסד אגודת רבנים עולמית, באומרם אשר בכח מאוחד יוכלו לעמוד בפרץ, והאריך לדחות זה מכמה

טעמים, וכתב באמצע המכתב וז"ל: והעיקר כאשר למדתי מפי הנסיון במדינתנו המרובה באוכלוסי ישראל, ורבנים גדולים ויראים, שכל הפעולות באגודת הרבנים נעשות על ידי איזה מזכיר ופקיד, ואינם מתחשבים כלל עם ראשי המועצות, וכמה פעמים עושים גם בניגוד לדעתם והשפעתם, ועושים רק מה שלבם חפץ, ואין רצוני להאריך בפרטי הדב - רים, ואיך נוכל לתת אמון ליצור מוסד עולמי, אם בהמשך הזמן יתנהל בוודאי על ידי מזכירים ופקידים, ואיך נוכל למסור בידם ענינים כללים של התורה והאומה. וזה לדעתי צעד מסוכן וסכנה גדולה ואין לנו לקבל אחריות והתוצאות ממוסד כזה, עכ"ל, הנה העיד הגאון ז"ל שאף באגודת הרבנים שבמדינתו לבדה, לא איגוד עולמי כלל, והי' אז בימיו, בהאגודת רבנים שבמדינתו, גאונים וצדיקים גדולים, ואעפי"כ המעשים הנעשים גם מאותה האגודה, אינן בהתחשבות עם הרבנים הגדולים יראי ה', וכמה פעמים הוא בניגוד לדעתם והשפעתם, אף שהמה בחיים עודנה ואפשר לשואלם על ככה, ומכש"כ בגדולים וצדיקים שהמה כבר בעולם העליון, ומי יעלה לנו השמימה, לשאול את פיהם, המה הלכו למנוחות, ואותנו עזבו לאנחות. והאיגוד העולמי זה תולין בהם בוקי סרוקי, אוי לנו שכך עלתה בימינו. עכ"ל ביואל משה.

כתוצאה מעמדתו הבלתי פשרנית כלפי אגודת ישראל, לא פעלו סניפים של אגודת ישראל, ברוב הקהילות אשר השפעתו של הרבי ז"ל היתה גדולה ומכרעת בהן, ברומניה, הונגריה, ובמדה גדולה גם בצכיה.
סיפרו לי ר' בנימין מינץ ע"ה ור' יצחק גרוס נ"י ממנהיגי פועלי אגודת ישראל, שביקרו אצל הרבי ז"ל בניו-יורק באמצע שנת החמישים, ומסרו לו, כי בפועלי אגודת ישראל יש כעשרת אלפים חברים, שהם חסידי סאטמאר.
אמר להם הרבי ז"ל כשבת צחוק על פניו, ר' בנימין! יכול להיות שהצלחת לקלקל אותם, והם כבר אינם חסידים שלי, אולם אם הנך חושב שהם החסידים שלך, אינך אלא טועה, הם עוד יחזרו למקור יניקתם ה- רוחני.
וכאן יש לציין, כי ידוע לי ממקור נאמן, שהרבי ז"ל העריך מאד את

עזרת פועלי אגודת ישראל, בקליטת אלפים רבים של יהודים חרדים, יוצאי הונגריה.

בשנות תשי"א-תשט"ז היו חדרים של סאטמאר, ברוב ישובי פאי באזור נחל שורק, והרבי ז"ל ביקר אישית בחדרים הללו, ובחן את הילדים.

לא רק בהתיישבות של פא"י היו חדרים של סאטמאר, בכל עיר ועיר שהיה בה ריכוז גדול של יוצאי הונגריה, שהיו מרוכזים ומאורגנים בסניפי פא"י כגון: ירושלים, חיפה, בני ברק, באר שבע היו חדרים של סאטמאר.

למעשה, קבלו היום החוגים החרדיים בארץ ישראל, את דעתו של הרבי ז"ל מסאטמאר (לא מסתפקים בחנוך העצמאי) והקימו חדרים ממש, והם חסידי גור, וזניץ, אנשי חזון איש, וחוגי החתם סופר.

ב. <u>הרבי ז"ל כאדמור לאלפים</u>

אדמוריותו של הרבי ז"ל לאחר השואה, מפורסמת היא בכל העולם כולו, פשוטו כמשמעו, ואין צורך להרבות עליה דברים.

אולם גם לפני השואה, היה הרבי ז"ל מבין גדולי האדמורים, במרכז אירופא.
אין לך ליל קיץ או חורף, שלא יחכו בתור להיכנס אליו לקבל ב-רכתו כ-40-50 איש. וכל אלה מחוץ לתושבי העיר סאטמאר.
אין לך כל שבת ושבת, שלא באו כ-40-50 חסידים מחוץ לעיר לשמוע תפילותיו ולהשתתף בסעודות שבת בשולחנו, לשמוע דברי תורה בתורה ומוסר.
בימי החגים, ובפרט בימים הנוראים, היו בממוצע כאלף איש מחוץ לתושבי העיר סאטמאר.
במדה שנסע לשבתות מחוץ לעירו, ובפרט מחוץ למדינתו רומניה,

כגון לצכיה, הונגריה יוגוסלביה, היו שבתות אלו, ימי חג ליהודים שבאותו עיר, וגם לעשרות עיירות בסביבת אותה העיר, שבה שבת הרבי זי"ל שבתו.

בימים ובלילות שלאחר שבת כזו, ראית מאות אנשים עומדים בתור, ועל פי רוב עד שעות המוקדמות של הבוקר, כדי להכנס עם פתקא ולקבל ברכתו של הרבי זי"ל.

רוב פעמים נוצל ביקור כזה לתקן ליקויים רוחניים, אם היו כאלה, באותה עיר שבה שבת הרבי זי"ל את שבתו.

השולחנות בליל שבת נגמרו אחרי חצות בשעה אחד או אחד וחצי.

עריכת השולחן בשעות הצהרים היתה קצרה.

והסעודה שלישית ארכה ג"כ עד אחרי חצות.

תוכנם של דברי התורה שנאמרו במסגרת הסעודה, היו:

בליל שבת: דברי חסידות.

בצהרי יום שבת: דברי אגדה.

בסעודה שלישית: דברי מוסר.

במיוחד יש לציין, את דברי התורה בסעודה שלישית בפרשת שובבים, שהיו מעין יום הכפורים, התעוררות גדולה ובכיות עצומות.

אני רוצה לציין כאן שני דברים:

א. <u>מהות ברכת הרבי זי"ל בעת קבלת הפתקא.</u>

הרבי זי"ל, היה נזהר, לא להוציא מפיו בעת ברכתו לחסיד, מלה שיש לה שני משמעויות.

לא הבטיח מעולם שום דבר לנזקק, כגון הבטחת רפואה לחולה, או הבטחת זרע של קיימה לנשים עקרות, וכדומה. ולא רק הבטחה מ-משית לא הבטיח, אלא היה נזהר לא להוציא מפיו, דבר, שדומה להבטחה, או דומה לדומה להבטחה.

רוב פעמים, היה נותן ידו לחסידיו אחרי גמר קריאת הפתקא, ואומר: השם יתברך יעזור לך.
ואין צריך לומר, שהרבי זי"ל לא דרש משום אדם, אפילו העשיר ביותר, סכום מסויים בעת קבלת הפתקא, ושמיעת בקשת הנזקק.
לא הסתכל מעולם על הכסף שניתן לו כפדיון נפש.
היו לילות, שחלק ניכר ממגישי הפתקאות היו עניים, לא נשאר באותה לילה, אפילו פרוטה אחת להרבי זי"ל מכל הסכום, שקיבל באותה לילה כפדיון נפש.

ב. כמנהג אבותיו הקדושים, קבל הרבי זי"ל גם לא יהודים. כמה פעמים ראיתי משפחה גויית איש ואשה צעירים שבאו להרבי זי"ל, על פי רוב באו עקב עקרותה של האשה, ובקשו מהרבי זי"ל שיתפלל עליהם שיהיו להם ילדים.
הרבי זי"ל קיבל אותם, שוחח אתם.
אם היו הונגרים אז דבר אתם ישירות, ואם היו רומנים דיבר אתם באמצעות מתורגמן.
את הכסף שרצו לתת לו, צוה לתת לצדקה לצרכי עמם, והבטיח להם שיתפלל בעדם.

אנסה לשרטט בקצרה דמותם של ימים מיוחדים שבהם בלט במיוחד אדמוריותו של הרבי זי"ל.

<u>ליל הסדר</u>

כמנהג כל האדמורים, ניהל הרבי זי"ל את שולחנו בשבתות וחגים בבית המדרש, מבלי שהרבנית תשתתף ישירות בסעודה. היא שמעה קידוש בעמידה בעזרת נשים. לא כן היה בליל פסח בליל הסדר.
גם אז היה השולחן בבית המדרש, אולם, על יד ראש שולחנו של הרבי זי"ל העמידו שולחן קטן, שעל ידה ישבו הרבנית, ובת הרבי רוזעלע ז"ל.

לליל הסדר היו מוזמנים לשולחן הרבי זי"ל כ-50-60 איש כדלקמן:

א. אורחים מארץ ישראל.

ב. בחורים חתנים.

ג. אלמנים לי"ע.

ד. בחורים שהצטיינו במיוחד.

הכניסה היתה לפי רשימה, והדלתות נסגרו עד לאחר אכילת האפיקומן.
הרבי זי"ל היה נזהר מאד, לאכול את האפיקומן לפני חצות, שם זה היה 11.23, ובשביל זה היה ממהר במחצית הראשונה של הסדר.
את כזית המצה אכל, כשהוא שוכב ממש על המיטה על צדו השמאלית כש-השטריימל על ראשו, פניו כוערים באש קודש של אכילת מצה דאורייתא.
עם גמר אכילת אפיקומן, נפתחו הדלתות וכית המדרש נתמלא עד אפס מקום.
במחצית שניה של הסדר, אמר הרבי זי"ל דברי תורה כמעט על כל קטע של ההגדה, והסדר נמשך עד 4 לפנות בוקר. תוכן כל השיחות בליל קדוש זה היה על הגאולה הקרובה ועל ביאת המשיח.
אחר גמר הסדר, אמר הרבי זי"ל שיר-השירים בניגון מיוחד, רוי כיסופין כשמדי פעם הוא פורץ בבכי של שמחה.
מפסיק קריאתו פעם בפעם, ומצטט רש"י על פסוקים מסויימים שבשיר השירים שתוכנם שבחם של עם ישראל, ואהבתם לד' ולתורתו.
הרבי זי"ל נרדם ונשאר ללון על מטתו-מטת הסדר שבבית מדרשו עד אור הבוקר.

מצות

בחג הפסח, אכל הרבי זי"ל מצות רק בסעודת מצוה: פעמיים בשני לילי הסדר.
פעמיים בסעודת יום-טוב, ואם חל שבת באמצע החג היה אוכל מצות בשלשה סעודות שבת.
את המצות אפו בערב פסח אחר חצות.
הרבי זי"ל, יצא כל שנה עם חבורת בעלי בתים וקבוצת בחורים, לקצור חטים למצות פסח.
הוא בעצמו קצר עם מגל יד גדול, ארוך יד וחד, כחצי שעה, כשהוא מלובש בבגדי שבת ושטריימל על ראשו.
הוא היה קצרן מומחה. אף פעם לא פגע ברגליו, בו בזמן שרוב המשתתפים בקצירה פגעו ברגליהם, היות שלא החזיקו את המגל כמו שצריך.
גם בבדירת וניקוי וטחינת החטים השתתף הרבי זי"ל אישית.

עבודה זאת ארכה כחודש. בעת הבדירה והניקוי, עמדה נורת חשמל גדולה וחזקה מעל השולחן.
היה אסור לדבר בעת הבדירה, והיו בחורים שעטפו את פיהם בצעיף, כדי להבטיח שלא יצא רוק מפיהם, באמצע עבודת הבדירה והניקוי.
כל יום עבדו כשעתיים בעבודה זאת, ובכל פעם הופיע הרבי זי"ל, ישב לו בין הבחורים, באמצע הספסל, ובירר חיטים כחצי שעה.
גם בטחינת החיטים השתתף הרבי זי"ל אישית.
לרחיים שטחנו בו את החיטים לקמח, היו שני גלגלים עם ידית ברזל לכל אחד. ובידיות אלו גלגלו את הגלגלים והם הניעו את הרחיים.
שני אנשים היו צריכים לגלגל בבת אחת את הרחיים, אחד בידית זו, ואחד בידית זו.
הגלגול לא היה קל, למעשה, התעייפו הטוחנים, אחרי 15 דקות, ואז באו שני אנשים אחרים תחתיהם לגלגל.
גם הרבי זי"ל, גלגל וטחן, כשהוא אוחז ידית אחת, ובחור מן הישיבה אחז בידית השניה.

זכורני, פעם אחת נכנס הרבי זי"ל במצב רוח טוב, וראה איך שהבחורים מתעייפים מהר, הוא שאל מי מתנדב להיות שותפו לגלגול, ולעבוד בבת אחת אתו כל הזמן שהוא יגלגל.

בתחילה התביישו הבחורים ואף אחד לא התנדב.

סוף כל סוף נמצא מתנדב אחד הבחורים, להיות שותפו של הרבי זי"ל לגלגול.

באותו יום, התחלפו 10 בחורים בעבודת הטחינה, בעוד שהרבי זי"ל גל-גל כל הזמן בלי עייפות.

כשהרבי זי"ל יצא מן המקום, והבענו את פליאתנו על כחו של הרבי זי"ל, הסביר לנו אחד מן הבעלי בתים שהיה נוכח, על פי דברי הרמב"ם זי"ל בהלכות דעות פרק ד' הלכה י"ח: שמצייר את רפיונו וחולשתו של מי שאינו נוטר ברית, וממילא להיפך מי שנוטר הברית, נשאר לו כח המקורי ובכחו לשבור ברזל בידיו.

כמו שמסופר על בעל החתם-סופר זי"ל שהיה גבור עצום, למרות אכילתו ושינתו המועטת, ופעם אחד, שבר בידו לעיני אנשים רבים, מטבע גדול של מחצית לשני חלקים שוים, דבר שמראה על כח עצום שגנוז בו, ותלמידיו הגדולים, הסבירו כחו בדברי הרמב"ם דלעיל.

סעודת ערב יום הכפורים

גם בערב יום הכפורים ערך הרבי זי"ל שולחן בבית מדרשו.

בשולחן זה לא היתה השתתפות גדולה, עקב הטרדות המרובות של כל איש ביום זה.

אולם עד כ-100 איש השתתפו בכל זאת.

הסעודה היתה קצרה, והיתה מורגשת בה היטב קירבת יום המחרת.

במשך כל הסעודה (שכללה דגים, מרק, בשר, וליפתן) נזלו בלי הרף דמעות מעיני הרבי זי"ל, וכבית המדרש הושלך הס. בסעודה זו אמר הרבי זי"ל דברי תורה על הפיוט הנאמר באותו יום בסליחות: יירצה צום עבדך אשר דמו לך מזה וגומר, מחר יהיה האות הזה.

רוב פעמים, הזכיר בסעודה זו, את דברי האדמור הראשון לבית בעלז הרב שר שלום זצוק"ל: על המשנה בשבת: עשרתם, ערבתם, הדליקו את

הנר.

עשרתם: כבר עברו עשרת ימי תשובה.

ערבתם: הנה הגיע ערב יום כפור.

הדליקו את הנר: עוד מעט מדליקים נרות יום הקדוש. גם, הזכיר בכל סעודת ערב יום כפורים, את הצדיק מברדיטשב בעל קדושת-לוי זצוק"ל, המליץ הגדול על עם ישראל בתקוה שכולם ייחתמו לחיים טובים, וסיים במלים: מחר יהיה האות הזה.

<u>הושענה רבא</u>

יום זה היה למעשה יום שני של יום הכפורים.

ההושענות נגמרו ממש לפנות ערב.

אולם לא בזה התבטא המיוחד שביום זה.

אחרי גמר ההלל, התחיל הרבי ז"ל להגיד ההושעות בהתעוררות עצומה ובכיות בלתי פוסקות, והתחיל כשבע ההקפות סביב הבימה.

בכל פזמון ופזמון, משבעה הפזמונים, שנאמרים ביום זה בחר הרבי ז"ל, בשנים או שלשה קטעים, ואמר עליהם דברי תורה.

תוכנם של דברי תורה אלה היו מוקדשים לתיקון חטאים שלפי דעת הרבי ז"ל מעכבים את הגאולה.

ביום זה, הזכיר כמה וכמה פעמים את זקינו בעל ישמח-משה, שתוכן חייו היה הציפיה לביאת המשיח.

נודות רבות היו יכולים להמלאות, מדמעות שנשפכו ביום זה בבית מדרשו.

שמעתי מזקני חסידים רבים, שאמרו שיום זה הם נשכרים יותר מיום הכפורים.

עם גמר ההושענות והתחלת תפילת מוסף, התחלפה האוירה היום-כפורית והרגשת שמחת שמיני עצרת השתררה בבית המדרש.

שמיני עצרת ושמחת תורה

על צביונם הרוחני של ימי שמחה אלה, נכתבו עשרות מאמרים בספרים ועתונים, ואין צריך להרבות עליהם מלים.

בית המדרש היתה מלאה אנשים עד אפס מקום.

לאחר גמר אמירת אתה הראת לדעת, שנאמר על ידי הרבי ז"ל, הוצאו כל ספרי התורה והונחו בשכיבה על הבמה.

הרבי ז"ל, וספר תורה קטן בידו, התחיל לבדו לסובב את הבמה, ברקידה, כשהוא מפלס לעצמו דרך בין האנשים הממלאים את בית המדרש.

לאט לאט התחיל הסיבוב להיות מהיר יותר, עד שהגיע בסופו לריצה ממשית.

בשני צדי מסלול הריצה, נעשתה שלשלת חיה מן האנשים שאחזו אחד בידיו של השני, והשני בשלישי, וכן הלאה.

מסלול הריצה נפתח ונסגר, כל כמה דקות, נפתח ונסגר כל כמה דקות.

נפתח לרגע כשהרבי ז"ל מגיע, ונסגר מיד אחרי עברו.

לכל הקפה היה נגון מיוחד, וכל הקפה ארכה יותר מחצי שעה, והקפה השישית ארכה יותר משעה, ובמסגרתה עשה הרבי ז"ל נענועים עם ספר התורה שבידו, שמחה אמיתית והתעלות רוחנית עילאית, שררה בשעות רבות אלו בבית המדרש.

להקפות אלו באו אנשי עיר סאטמאר, גם אלה אשר לא היו מחסידי הרבי ז"ל, כל החלונות היו מלאות אנשים וטף, וגם עיתונאים רבים באו במיוחד, כדי לתת תיאור ממצה על ההקפות, בעיתוניהם.

היו, שעשו חשבון, שסיבובים אלו של הרבי ז"ל בכל אחד משלשה ההקפות (ליל שמיני עצרת, ליל שמחת תורה ויום שמחת תורה) היו בערך שלשים קילו-מטר כל אחד, וכולם הביעו התפעלותם והשתוממותם, על כוחות ה-פיזיים והרוחניים, של הרבי ז"ל שמבצע סיבובים אלה.

ידוע כי חדשים רבים אחרי ההקפות סבל הרבי ז"ל כאבים חזקים ב-רגליו, ובשנת תרצ"ז עשו לו מתקן מתכתי דק בנעליו כדי לחזקם.

חנוכה

בלילות חנוכה בין מנחה למעריב, הדליקו נרות חנוכה בבית המדרש ב-נוכחתו של הרבי ז"ל.

ההדלקה היתה בחלון הפונה לצד הרחוב.

כידוע היה נהוג ברוב בתי מדרש החסידיים לנסות להפריע - בהתחלת ההדלקה - למדליק, על ידי זריקת מגבות וכדומה.

(עד היום לא הצלחתי למצוא מקור למנהג מוזר זה).

גם בבית המדרש של הרבי ז"ל נהוג כך.

כנראה שגם אביו בעל קדושת יום טוב נהוג כך, על כן לא רצה הרבי ז"ל לבטלו בפומבי.

אולם הרבי ז"ל הצליח לצמצמו עד למינימום, על ידי מנהגו, לעמוד ממש על יד המדליק כל עת ההדלקה, ומי היה מעיז לזרוק מגבת כשזה יכול ליפול ח"ו על הרבי ז"ל.

אחרי התפילה הלך הרבי ז"ל הביתה, והדליק את נרות החנוכה הפרטי שלו, וכמובן שהדליק על יד הדלת. ההדלקה היתה בבגדי חול.

בהדלקה זו היו נוכחים כל בני הישיבה, ועשרות רבות של בעלי בתים. מקהלה שרה מעוז צור, ואחריה, ירד הרבי ז"ל לבית מדרשו, ואמר דברי תורה מעניני דיומא, ורוב פעמים בנה רעיונו על אחד מקטעי מעוז צור. משחקי קלפים היה אסורים באיסור חמור בישיבת סאטמאר.

סעודת פורים

סעודת פורים נמשכה בדרך כלל 6-7 שעות, משעה 4-5 אחרי צהרים של פורים, עד לתוך שעות הלילה המאוחרות של שושן פורים, בין מנחה ל-מעריב.

הרבי ז"ל קיים את ההלכה (שו"ע סימן תרצ"ה) חייב אינש לבסומא ב-פוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, פשוטה כמשמעה.

מהתחלת הסעודה ועד סופו שתה יין לסירוגין, עד שבסוף הסעודה היה ממש בבחינת "דלא ידע".

במסגרת הסעודה הופיעו: רב הפורימי של הישיבה, כדחנים, חרזנים, ובחורים ששרים יפה, ובחורים שנגנו בכינור.

בין כל תפריט ותפריט, אמר הרבי ז"ל דברי תורה מענייני דיומא.

כפי שציינתי כבר, לא אמרו בסאטמאר בסעודה פומבית דברי תורה על פי סוד.

אולם בסעודה זו, כשהיין התחיל להשפיע על הרבי ז"ל, התחיל להגיד דברי תורה על פי סוד ממש, כדברי חז"ל נכנס יין יצא סוד.

סעודה זו היתה גם, חורגת, מבחינת הבטחות הרבי ז"ל לנזקקים, ובפרט לאלה שסבלו מהעדר ילדים.

הרבי ז"ל היה בסעודה זו פתוח ביותר, וידועים מקרים רבים שבסעודת פורים, ובפרט לקראת סוף הסעודה, קבלו מהרבי ז"ל הבטחות מפורשות, להושע בזרע של קיימא, ואכן נושעו הם. לפני ברכת המזון עמד הרבי ז"ל משולחנו, כשהוא נסמך על שני חסידים חזקים (מזה אחד ומזה אחד) והתחיל לרקוד, כשכל הקהל מצטרף לריקודו. ריקוד זה, אחרי שתיית יין רב, החריף את מצבו לקראת שכרות, ואז השכיבוהו על המטה שעליה ישב בעת הסעודה, וישן שם קרוב לשעה, התעורר, יצא לשרותים, וחזר לברך ברכת המזון, והתפלל ערבית.

ביום פורים בשחרית הקדים להתפלל, ומיד אחרי התפילה פתח דלתו חדרו, לקבל משלוח מנות, ועמד כל היום לפני קופתו הפתוחה, וחילק צדקה עד זמן תפילת מנחה וסעודת פורים.

דמות דיוקנו של חסיד אמיתי

בפרק זה, הרבי ז"ל כאדמור, מרגיש אני חובה לספר על חסיד אחד מ-אלפי חסידיו של הרבי ז"ל, כדי לציין דמות דיוקן של חסיד אמיתי.

שם האיש: ר' משה יעקב ווייס הי"ד, תושב העיר סאטמאר, לו משפחה גדולה בלע"ה, הוא מתפרנס מחנות לדברי נייר.

חנותו פתוחה רק יומיים בשבוע: יום ג' ויום ד'.

יתר הימים הוא גר למעשה בחצרו של הרבי ז"ל.

הוא מתפלל כל יום (חוץ מימים ג-ד) עם מניינו של הרבי ז"ל.

הוא נמצא שעות רבות בחדר ההמתנה של הרבי ז"ל, בעיקר

בלילות, כשהרבי מקבל חסידים, ומקשיב לכל מה שמספרים החסידים כשיוצאים מחדרו של הרבי ז"ל.

כמובן שבשבתות וחגים הוא משתתף בכל התפילות וכל השולחנות מתחילתן עד סופן.

דירתו, דהיינו דירת משפחתו, היתה ברחוב באטורי, בחזית בית המדרש חסידי אורשוה, בדירה שהרבי ז"ל גר בה בהיותו גר בסאטמאר, לפני שנתקבל לאבדק"ק אורשוה.

זו היתה דירה גדולה, של 4-5 חדרים גדולים וקטנים, עם מטבח ו-שרותים.

אחרי שהרבי ז"ל נתקבל לאבדק"ק אורשוה ונכנס לתפקיד, נמכרה הדירה, והקונה היה ר' לייבעלע פאשקעס הי"ד תלמיד - חבר להרבי ז"ל (שסיפרתי עליו במקום אחר).

הוא לא תכנן מיד להיכנס לגור בדירה זו, היות והיא היתה רחוקה ממקום עבודתו, הוא תכנן להיכנס לדירה עם הפסקת עבודתו עם הגיעו לפנסיה (הוא היה מנהל חשבונות ראשי בבית חרושת לסריגה אצל האחים אנשיל וסנדר פריינד).

הוא חיפש לו שוכר לדירה, יהודי חרדי, לכמה שנים.

כשנודע לר' משה יעקב ווייס, שמציעים את דירת הרבי ז"ל להשכרה, מיד קפץ על ההצעה ושכר את הדירה.

הדירה התאימה למשפחתו הגדולה, אולם אצלו היה העיקר שהוא גר ב-דירת הרבי ז"ל, בדירה שבה עבד הרבי ז"ל שנים רבות את בוראו, בתורה ותפילה.

עברו שנים רבות, ור' לייבעלע הי"ד יצא לפנסיה, ותכנן לעבור ל-דירתו ברחוב באטורי.

הוא תכנן להכנס בסוף הקיץ, והודיע על תאריך כניסתו, שנה למפרע לר' משה יעקב הי"ד, כדי שיהיה לו זמן מספיק לחפש דירה מתאימה.

על הודעתו הראשונה לר' משה יעקב הי"ד לא קבל כל תגובה, ונדמה היה לו כי הודעתו נתקבלה לתשומת לב.

עברו כשלשה חדשים, ובפגשו את ר' משה יעקב ברחוב, שאל אותו לתומו, האם מצאת כבר דירה?

גם בפעם הזאת לא קיבל כל תשובה.

דבר זה הפליא אותו, והתחיל להרהר, אולי אין בדעת ר' משה יעקב הי"ד לעזוב את הדירה, דירת הרבי ז"ל.

כעבור שבועיים, הלך אליו במיוחד הביתה, ואמר לו בקול תקיף, שהוא דורש פינוי הדירה מיד אחרי שבועות, כדי שיוכל לשפצה, לתקנה, ל - פני כניסתו לדירה עוד לפני ראש השנה.

וכאן יצא המרצע מן השק.

ר' יעקב משה הי"ד הודיע לו, כי אין בדעתו לצאת מן הדירה, היות ונתגלגל לו זכות הגדולה הזאת לגור בדירת הרבי ז"ל.

הוא מרגיש בדירה טעם גן עדן.

הוא מוכן לשלם שכר דירה פי שלש וארבע, גם מוכן לקנות את הדירה במחיר גבוה ביותר.

נדהם ר' לייבעלע הי"ד מדבריו, והתחיל להתוכח אתו.

לאחר וכוח ממושך, ראה ר' לייבעלע הי"ד, שאין כל תועלת בוכוח ו- עזב ברוגזא את המקום.

באחר הערבים, כשר' משה יעקב הי"ד, הסתובב בחצר הרבי ז"ל,סיפר ר' לייבעלע הי"ד להרבי ז"ל את כל הענין, ומיד הזמינו הרבי ז"ל ל - חדרו.

כשכולו אימה ויראה, עומד לו ר' משה יעקב הי"ד לפני הרבי ז"ל ונשאל על ידו, האם נכון סיפורו של ר' לייבעלע הי"ד.

כן! הוא עונה.

וכאן אומר לו הרבי ז"ל במלים קצרות: עליך לפנות את הדירה מיד.

היה זה באחד הלילות של חודש טבת, שלג גבוה על הארץ, וקור גדול שורר בה, ולאחר שעת חצות. מיד רץ לו ר' משה יעקב הי"ד הביתה, ומבלי אומר ודברים למשפחתו - שהיתה ישנה אז - מתחיל הוא להוציא לחצר המשולג, את רהיטי הבית, כסאות שולחנו, ספות ומזרונים, ו - מתחיל לפרק ארונות בגדים כדי להוציאם לחצר.

מתעוררת אשתו ונדהמת ממעשיו, ושואלת אותו, משה יעקב! מה אתה עושה? למען השם.

הוא עונה לה קצרות: הרבי שליט"א אמר לי: לפנות את הדירה מיד מיד.

היא מתחילה לבכות, ואומרת לו, הלא לא היתה כוונת הרבי שליט"א ב-מלה מיד לעכשיו, מיד ממש, באמצע הלילה, בשלג וקור כזה, שהילדים יוקפאו מקור, והרהיטים יהרסו משלג ורטיבות.

כוונתו היתה, לא להשהות יותר את הענין, ולהתחיל בחיפוש דירה ולעבור בלי חכמות.

הוא עונה לה: היות והרבי שליט"א לא פירש דבריו, אני צריך להחמיר ולפרשו מיד פירוש מיד ממש.

מיד התלבשה אשתו, ומהרה והלכה להרבי ז"ל ופרצה לחדרו בבכי, ו-סיפרה לו את כל מה שקורה עכשיו בדירתה.

ישב לו הרבי ז"ל, וכתב לו פתק, ובו הוא כותב שאשתו הבינה דבריו יותר טוב ממנו, ועליו להפסיק הוצאת הרהיטים, ולמחר לחפש דירה ולעזוב את הדירה לפני פסח.

בשמחה חוזרת אשתו הביתה, ונותנת לו את הפתקא של הרבי ז"ל.

מסתכל ר' משה יעקב הי"ד בפתק, וקורא אותו כמה וכמה פעמים.

אשתו מדרבנת אותו להתחיל להחזיר לבית את הרהיטים שהוצאו.

אומר לה בעלה: לא לא, בפתק של הרבי שליט"א כתוב, רק להפסיק הוצאת הרהיטים, ולא כתוב שיש להחזיר את הרהיטים שכבר הוצאו.

לא הועילה בכיותיה ותחנוניה של אשתו, הרהיטים שהוצאו, נשארו ב-חצר עד ליום מחרת.

למחרת נמצאה מיד דירה, ומשפחת ר' משה יעקב ווייס הי"ד, מסרה את הדירה לבעל הדירה, ה"ה ר' לייבעלע פאשקעס הי"ד.

לסיום פרק זה

קשה לי מאד להגדיר איפוא נגמרה רבנותו של הרבי ז"ל, ואיפוא התחיל אדמוריותו. היתה מזיגה נפלאה של שתי היסודות באישיותה הגדולה.

למעשה התנהג הרבי ז"ל ככל הרבנים גדולי ישראל באירופא המרכזית בדורות האחרונים: מהרי' אסאד ז"ל, הכתב סופר ז"ל, מהר"ם שיק ז"ל.

היו אדמוריי"ם, שבלטו בזה שאמרו דברי תורה מיוסדים על הזוהר הקדוש וברבי האריזי"ל.

בסאטמאר לא נהגו כך.

מקובל ברחוב היהודי, כי חסידים מקילים בתחנון, וכל סיבה תהיה הקטנה ביותר, מספיקה להם לא לומר תחנון.

בסאטמאר לא נהגו כך.

אספר כאן אירוע שהשתתפתי בו.

כידוע היה הרבי זי"ל מתפלל באיחור הן בבוקר והן בערב, הן בחול, והן בשבת. רוב פעמים התחיל את תפילתו בשחרית בין שעה 10-11 לפני צהרים.

קרו גם מקרים שנכנס להתפלל שחרית אחרי חצות.

יודעי דבר מסרו כי הסיבה לכך, היא, הקשיים שנתקל בהם הרבי זי"ל בנקיון גופו לפני התפילה, והוא כאיסטנס, לא היה יכול בשום אופן ללבוש טלית ותפילין, כשיש לו הרגשה אפילו דקה מן הדקה שגופו לא נקי לגמרי.

מאידך, היה צורך להבטיח שהרבי זי"ל יתפלל עם מנין, לא ביחידות.

אורגן איפוא מנין מבחורי הישיבה, דהיינו, שהנהלת הישיבה עשתה תור חדשי, וכל בחור ישיבה התפלל פעם בחודש עם הרבי זי"ל. יצא שבכל יום היו 12-15 בחורים מתפללים עם הרבי זי"ל.

בבית המדרש על הקיר, היתה תלויה טבלה מיוחדת למטרה זו, שממנה היה כל בחור יודע תורו להתפלל עם הרבי זי"ל.

האמת ניתנה להכתב, שלרוב פעמים היה להרבי זי"ל מנין מבעלי בתים - נוסף על הבחורים - מחסידים רבים שבאו מרחבי המדינה, כדי להיכנס להרבי זי"ל עם פתקא. הם באו במיוחד מוקדם, עוד בשעות הבוקר, כדי שיוכלו להתפלל ביחד עם הרבי זי"ל במנינו.

במנין זה של הרבי זי"ל, היה רוב פעמים, החזן, בחור ישיבה.

ב-ז' אדר תרצ"ו היה תורי להתפלל עם מנינו של הרבי זי"ל, וגם עלה בגורלי להיות החזן במנין זה.

כשגמרתי את החזרת תפילת שמנה-עשרה כש"צ, התחלתי להגיד קדיש,

דהיינו לא לומר תחנון, בחשבי הלא יום ז' אדר היום, יארצייט של משה רבינו, רבן של כל ישראל. נוסף לכך, היה ז' אדר גם יארצייט של הצדיק מקאליב, אשר נתקבל כרבן של כל יוצאי הונגריה ובודאי אין להגיד תחנון.

פתאום אני שומע את קולו של הרבי ז"ל כשהוא אומר לי, מה היום? האם יום-טוב היום?

הלא כרוב קהילות ישראל צמים היום ועורכים הספדים!

ומיד התחיל להגיד תחנון.

אני נשארתי נדהם. לא תיארתי לעצמי שכז' אדר יגידו תחנון בסאטמאר במנינו של הרבי ז"ל.

פרק שישי

הרבי ז"ל בחוג משפחתו

בזמן בואתי ללמוד בישיבת סאטמאר, היה המצב המשפחתי של הרבי ז"ל כדלקמן:

משלש בנות שהיו לו להרבי ז"ל, חיה אז רק רוזעלע ז"ל, אשתו של הרב מסענטמיהאל ז"ל. גם לה לא היו ילדים. (היא נפטרה בשנת תשי"ד ב-אמריקה, ונטמנה בטבריה).

הרבנית חוה ז"ל, זוגתו הראשונה של הרבי ז"ל, - שהיתה בת הרב אברהם חיים הורוביץ, האדמור מפלאנטש ז"ל, נכד בעל זרע-קודש מ-רופשיץ - שכבר זה שנים רבות חולה קשה.

יודעי דבר אמרו, שפטירת בתה רחלה ע"ה בשנת תרצ"א, שנה אחרי חתונתה, עם בן דודה, האדמור יקותיאל יהודה טייטלבום מסיגעט הי"ד זצוק"ל, החריפה מחלתה. היא שכבה חולה בחדר השינה, שהיה חדר שכן, לחדר שבו קיבל הרבי ז"ל קהל חסידיו. אנחותיה מתוך יסוריה, נשמעו היטב בחדר הרבי ז"ל.

החסידים התפללו, איך בכוחו הנפשי של הרבי ז"ל, לשמוע עשרים וארבע שעות אנחות יסורים כאלו, ויחד עם זה לקבל חסידים, ועסקני ציבור, ולענות להם בשלות נפש וצלילות דעת.

הדלקת נרות של שבת על ידי הרבי ז"ל

בחורף תרצ"ו, עם החרפת מחלתה של הרבנית חוה ז"ל, ראיתי פעם ראשונה את הרבי ז"ל מדליק נרות של שבת.

נוסף על הדלקת נרות של שבת בביתו הפרטי (שזאת לא ראיתי) הדליקה בית הרבי ז"ל עשרות רבות של נרות - חלקם בשמן זית, ורובם נרות שעוה, בבית המדרש, על השולחן שעליו ערך את סעודות השבת יחד עם חסידיו.

רק פעם אחת ויחידה באותו החורף, ראיתי הרבנית חוה ז"ל, יורדת

ממדרגת ביתה, ועוברת לאט לאט בחצר, ומגיעה לבית המדרש להדליק שם נרות שבת.
פניה היו חוורים ועייפים, ובתנועה איטית, סבבה על יד הנרות עד שהצליחה להדליקם.
אחרי פטירת הרבנית חוה ז"ל ביום ה' שבט אותה שנה, הדליק הרבי ז"ל בקביעות את הנרות גם בבית המדרש.

הרבי ז"ל מלובש בבגדי שבת, יורד ממדרגת ביתו, כחצי שעה לפני הזמן, עובר במהירות את החצר, נכנס לבית המדרש, ונעצר לכמה דקות לפני השולחן, שעליו עמדו הנרות ערוכים.
קרוב ל-50 נרות, הדליק הרבי ז"ל, באותו מעמד בכל ערב שבת וחג.

הדלקה זו לא היתה לפי עמידת הנרות שורה בשורה.
הרבי ז"ל הדליק כמה נרות בשורה הקידמית, דילג והדליק בשורה האחרונה, עובר דרומה ואח"כ צפונה.
לראשונה הדליק את נרות שמן זית, ואח"כ את נרות השעוה.

במעמד זה היה בית המדרש ריק מאדם, רק כמה בחורים, ביניהם גם אני, באנו במיוחד להיות נוכחים במעמד מרגש - נהדר זה.

יחד עם העלאת אור בנר הראשון, נדלקו פניו של הרבי ז"ל באור עליון-אור השבת, וראינו בחוש שעם כל נר נוסף, הלכו פני הרבי ז"ל הלוך ואור.
בגמר ההדלקה, ראינו לפנינו יוצא מבית המדרש, איש אחר לגמרי, כי-שכולו עטוף באור יקרות אור השבת.

ה' שבט תרצ"ו - פטירת הרבנית חוה ז"ל

מחלת הרבנית חוה ז"ל הלכה והחריפה, עד שבימים הראשונים של חודש שבט תרצ"ו הגיעה עד שערי מות.

ביום ד' שבט, נתקבלה במזכירות הישיבה ידיעה, מאת-המקשר עם המשטרה- שבליל ה' שבט, תהיה ביקורת משטרתית ברחובות העיר, והומלץ שבחורי הישיבה, ובפרט אלה שמחוץ לארץ, ואין להם ניירת מוסדרת לא יסתובבו ברחובות העיר, וישארו במקום מגוריהם.

אני הייתי באותו ערב לתפילת ערבית בבית המדרש של הרבי ז"ל.

אחרי התפילה נודע לי על הביקורת המשטרתית ועל האיסור לחזור דרך הרחובות לאכסניא שלי.

החלטתי איפא - אני ועוד כ-6 בחורים, להישאר ללון בבית המדרש, ללמוד כמה שעות, אח"כ לנמנם על הספסלים עד אור הבוקר, בית המדרש היה מחומם כל הלילה.

סביב חצות, נכנס בבהלה גבאי של הרבי ז"ל - ר' פייביש אשכנזי הי"ד ז"ל לבית המדרש, וביקש מאתנו להיכנס מיד לחדר השינה של הרבי ז"ל. כשנכנסנו, נודע לנו כי נקראנו להיות עשרה, ביציאת נשמתה של הרבנית חוה ז"ל.

היית י מזועזע לגמרי, הייתי בחור צעיר ועד אז לא~~ראיתי~~ פטירת אדם מקרוב. ראינו את פרפורה האחרון של הרבנית חוה ז"ל.

עם כניסתנו לחדר והתהוות המנין, עמד הרבי ז"ל על יד ראש מיטת הרבנית ז"ל, והתחיל להגיד, תפילת נשמת כל חי תברך את שמך ד' אלקינו, בלחן של שבת וליל פסח, מתחילת ועד סופה.

בחדר השתררה דומיה, וכולנו עמדנו מרותקים ומרוכזים לשמוע תפילת הרבי ז"ל, כשדמעות יורדות מעיניו כנחל שוטף, כל מלה ומלה, נאמרה בהטעמה ובהדגשה, עד שגמר כולה.

עם גמר תפילת נשמת כל חי, הודיע הרופא כי הרבנית נפטרה.

קרע הרבי ז"ל קריעה, ובירך ברכת דיין אמת בשם ומלכות, כשכולו נאמרת בבכי, כשכל הנוכחים בחדר עונים אמן.

רמז לנו ר' פייביש הי"ד כי נצא את החדר, והרבי ז"ל נשאר עוד כחצי שעה ביחידות, ואנחנו נשארנו מחכים בחדר ההמתנה.

מיד הופיעה, קבוצת נשים מהחברה-קדישא, וידידות רבות של הרבנית, שנאספו בפרוזדור, והורידו את גופת הרבנית כמקובל על הקרקע.
לפני שחזרנו לבית המדרש, בא הרבי ז"ל לחדר ההמתנה, וביקש מאתנו שאנחנו, שהיינו נוכחים ביציאת נשמה, נחצוב את הקבר להרבנית ז"ל אחרי שנטבול קודם במקוה טהרה.
מיד נקבעה שעת יציאתנו לבית הקברות.
נתנים סיכם הרבי ז"ל עם אנשי חברה קדישא את מיקום הקבר, ליד אהלו של האדמור מנסוד זצוק"ל הרב אברהם יהושע פריינד.
מפאת הקור הגדול, והקפאת האדמה, עבדנו שעות רבות עד שהצלחנו לחצוב את הקבר, וההלויה התקיימה בשעות הצהרים.
(יותר מאוחר נבנה אהל על קברה של הרבנית ז"ל כשהגג משותף עם האדמור מנסוד זצוק"ל).
בהלויה השתתפו אלפים רבים מתושבי סאטמאר והסביבה.
הרבי ז"ל הספיד אותה ארוכות, ומנה מעלותיה וסגולותיה וסבלה הרב, והזכיר גם סבל עצמו, בצטטו את הפסוק בתהילים: כל משברך וגלך עלי עברו (תהילים מ"ב).

בימי השבעה, בקרו אצל הרבי ז"ל ביקור תנחומין, אלפי תושבים מהעיר ומכל רחבי רומניה, ביניהם עשרות רבות של רבנים מכל רחבי המדינה.
ביקור אחד נשאר רשום אצלי חזק, הוא ביקורו של חותנו לשעבר של הרבי ז"ל, האדמור מסיגעט, הרב יקותיאל יהודה טייטלבום הי"ד זצ"ל בן אחיו בעל עצי-חיים, שעצם הופעתו עוררה התרגשות גדולה אצל הרבי ז"ל.
האדמור מסיגעט ז"ל הי"ד הגיע, נכנס לחדר שבו ישב הרבי ז"ל שבעה, נעצר על יד הדלת, ופורץ בבכי מר.
באותו רגע פורץ הרבי ז"ל גם כן בבכי קורע לבבות.
הפגישה הזכירה לשניהם את הרבנית רחל-ע ז"ל בת הרבי ז"ל, ואשתו של האדמור מסיגעט ז"ל-הי"ד, שנפטרה צעירה בחודש השמיני להריונה, שפטירתה החריפה את מחלת הרבנית חנה ז"ל וגרמה לפטירתה.

בליל שלאחר השבעה, יצא הרבי ז"ל לבית הקברות על קברה של הרבנית ז"ל, ואחר שובו משם הזמין כמה ממקורביו לביתו ונתן תיקון, גם אנחנו הבחורים שהיינו ביציאת נשמה וחצבנו הקבר הוזמנו לתיקון זה.

תקופת אלמנותו של הרבי ז"ל ונישואיו בשנית

מ-ה' שבט תרצ"ו עד אלול תרצ"ז היה הרבי ז"ל אלמן ל"ע.
תקופה זו היתה חטיבה מיוחדת בחייו של הרבי ז"ל.
מבחינה מהותית לא נשתנה שום דבר בחייו היום-יומיים, אולם הוא הנהיג בתקופה זו משמר קפדני של בדידות.
בתקופה זו, היתה במשך כל היום אסורה לשום אשה להיכנס לדירתו (שכללה 6-7 חדרים).
הדלת שבין המטבח (שבו עבדו כמה נשים) נסגרה על מנעול ובריח.
פעם בשבוע נעשה בחדרים נקיון יסודי, ולפני התחלת העבודה עבר הרבי ז"ל לדירת חותנו וכתו, והיה שם עד שהעובדות עזבו את דירתו.
את הכניסה וגיהוץ בגדיו עשתה בתו רוזעלע ז"ל, לקחה אותם והחזירה אותם, בעת שהרבי ז"ל היה בתפילה או בבחינת תלמידי הישיבה.
גם לה היתה אסורה הכניסה לחדרו של הרבי ז"ל כלי בעלה, בעת שהרבי ז"ל היה לבד בחדרו.
את הארוחות שלו, הביא לו בחור מיוחד ששימש אותו בתקופה זו.
בתקופה זו לא קיבל נשים עם פתקאות.
(אדמורי בית סיגעט נהגו לקבל עם פתקאות גם נשים).

עם עבור שנת האבל של הרבנית חוה ז"ל, התחילו מקורביו של הרבי ז"ל לדבר (בשלב ראשון, בינם לבין עצמם) על הצורך שהרבי ז"ל יתחתן שנית.
לפי מה ששמעתי אז, הסכים הרבי ז"ל באופן עקרוני על הצורך להתחתן, אולם אמר שטרם גיבש לו רעיון על מהות הרבנית העתידה.

היו אז בין מקורביו של הרבי ז"ל אנשים, שתקוה עזה קננה בלבם,

שמזוגתו השניה של הרבי ז"ל, יעזור ד' להקים דור ישרים יבורך, זרע צדיקים וקדושים שימשיכו את שלשלת הזהב של בית סאטמאר.

אלה רצו שהרבי ז"ל יחפש לו - רבנית מתאימה מכל הבחינות, אולם שהיא תהיה גרושה או אלמנה, שיש לה כבר ילדים, להבטיח שהיא בת כנים, ושיש סיכויים לזרע של קיימא.
למעשה כך נהג אביו של הרבי ז"ל בעל קדושת יום-טוב זצ"ל, ואמו של הרבי ז"ל,חנה-לע ז"ל, היתה אלמנה עם שני ילדים, כשנישאה לקדושת יום-טוב זצ"ל.
אולם הרבי ז"ל חשב אחרת.
המדרכן הראשי לחיתונו של הרבי ז"ל שנית, היה החסיד הצדיק ר' לייבעלע פאשקעס הי"ד שהיה כעין תלמיד חבר להרבי ז"ל. (ראה דברי-יואל מכתבים, חלק ראשון מכתב מספר קכ"ז).
הוא לבש עוז, ויחד עם בת הרבי ז"ל רוזעלע ז"ל, התחילו לדבר בגלוי עם הרבי ז"ל אודות נחיצות ודחיפות נישואיו.
לפי השמועה גלה להם הרבי ז"ל אז, כי אמנם מחזיק הוא עצמו כחלא לגבי חמרא כלפי אביו הקדוש בעל קדושת יום-טוב.
אולם כנושא עדין רגיש וקדוש כזה לקחת אשה, הרי הוא מהות רוחני אחרת,ולא רוצה לקחת לא אלמנה ולא גרושה, רק רווקה,ומסכים שתהיה מבוגרת.
אחרי פסח תרצ"ז, נתן הרבי ז"ל הסכמתו, להתחיל בחיפוש רבנית מתאימה לו, וכך יצאה בתו רוזעלע ז"ל לפולניה, ושם הציעו לה את הרבנית הנוכחית, מרת אלטא פייגה תליט"א, שהנה נכדה של עשרות צדיקים וגאוני עולם, בתו של האדמור מצנסטחוב הרב אביגדור זצ"ל.

לפי השמועה, ניתנה הסכמתו של הרבי ז"ל, להתחיל בחיפושים והכנות לנישואיו, עקב לחץ עצום עליו מצד המקורביו ובני קהילתו.
אולם היתה גם גירסא אחרת, לפיה נוכח הרבי ז"ל לדעת כי נקיון גופו ובגדיו, סובלים קשות עקב הבדידות, שהנהיג עם פטירת הרבנית חוה ז"ל.

סיפרו כי באחד הימים מצא הרבי ז"ל פשפש על בגדו, וזה הוציא אותו מהכלים.

הרבי ז"ל היה אלסטניס עצום, והחליף יום יום את כל בגדיו, החל מבגדיו התחתונים, הגרביים, ועד לבגדיו העליונים.

אחרי בדיקת הצעת השידוך באופן יסודי, קבלה רוזעלע ז"ל הסכמת אביה הרבי ז"ל לגמר השידוך, וכך סוכם להקים החופה בהתחלת חודש אלול תרצ"ז.

לחתונת הרבי ז"ל יצאה עמו בתו רוזעלע ז"ל, והחסיד הצדיק ר' לייבעלע פאשקעס הי"ד.

בשובו מן החתונה, סיפר ר' לייבעלע הי"ד בין השאר, על הנס הגדול שהיה להרבי ז"ל ביום חתונתו.

בין מקום מגוריו של הרבי ז"ל בפולין לפני החתונה, לבין מקום החתונה, היה צריך לעבור, כביש בין עירוני, באורך של 70-80 ק"מ.

בשבוע חתונת הרבי ז"ל פרץ באותו מחוז בפולניה מרד-איכרים, שכלל עשרות אלפים איכרים.

באותו יום, ובאותו דרך, שהרבי ז"ל נסע עם רכב לחופתו, התאספו כ-עשרים אלף מורדים, והתנגשו עם המשטרה הפולנית, ומשני הצדדים נהרגו עשרות.

הרכב, שבו נסע ומלוויו לחופתו, נקלע לתוך המרד, וכפסע היה בינם לבין מות בטוח. פתאום הופיע אחד מראשי המורדים, ונתן הוראה חמורה, לא לנגוע בנוסעי הרכב, וגם, נתן להם ליווי עם נשק, להוציאם משם, ולהנחותם את הדרך העירה למחוז חפצם.

התקופה הראשונה לאחר נישואי הרבי זי"ל

לפי השמועה, היססה משפחת הרבנית אלטא פייגה תליט"א הרבה, לפני שהסכימה לנשואיה עם הרבי זי"ל, עקב הפער בגילים.
כמ"כ חששה המשפחה, כי עקב פעולתו הרב גוונית והכללית של הרבי זי"ל, לא יהיו ביניהם הרבה ענינים משותפים.

למנוע רושם זה עשה הרבי זי"ל פעולות רבות, ואכן הצליח גם בזה.
בשנה הראשונה שלאחרי החתונה, נכנס הרבי זי"ל בכל יום בשעה 4 אחהצ"ה לחדר הרבנית תחיי, לשתות תה ולשוחח כחצי שעה.

כמה פעמים יצאו שניהם אחרי שתיית התה, למרפסת הגדולה של הדירה, עמדו על יד מעקת המרפסת, סמוכים על המעקה, מסתכלים לצד החצר ומשוחחים עוד כרבע שעה לפני כל הנוכחים בחצר.

לאט לאט התרגלה הרבנית למצבה החדש, והשתלבה בביתה החדש והתחילה לנהל אותה.
אזרחי הקהילה, ובפרט הנשים היו מאד סקרנים לדעת את תכונתה של הרבנית החדשה. האם היא תהיה רק רבנית או גם בעלת בית.
בפרט סיקרן את הצבור לדעת, האם תצליח היא להכניס את הרבי זי"ל למסלול חיים תקין.
בשנים האחרונות, לפני פטירת הרבנית חוה זי"ל היתה היא חולה קשה, ועקב כך לא יכלה להתערב בחיי הרבי זי"ל.
דבר זה גרם לכך, כי הרבי זי"ל לא ישן כמעט אף פעם שינה ממשית.
רוב לילותיו היה ער, מקבל קהל, נותן שיעור בישיבה, לומד בחדרו לעצמו, ולפנות בוקר נרדם על כורסתו שעה-שעתיים. כמובן הזניח לגמרי את האוכל.
עברו ימים על ימים שלא בא אוכל אל פיו.
נוהג זה החמיר בתקופת אלמנתו. בנושא זה פיחדה גם בתו רוזעלע זי"ל להתערב.

נוהג זה של הרבי ז"ל גרם לדאגה חמורה למקורביו, וכולם תלו תקות ברבנית החדשה שתוכל לתקן את המצב.

ואכן אחרי כמה חדשים, התחילו מקורבי הרבי ז"ל להרגיש, שרוח חדשה נושבת בבית. ואם בהתחלה ידעו זה רק המקורבים, הרי במשך הזמן יצאו הדברים לחוץ.

אני בעצמי הייתי עד ראיה לדבר.

היה זה יום, שהיה תורי להתפלל עם מנינו של הרבי ז"ל, באחד הימים של חודש טבת תרח"ץ, שהם ימים קצרים מאד, רק בשעה 1.30 אחרי הצהרים נכנס הרבי ז"ל להתפלל שחרית.

הוא לקח את הטלית על כתפו, ומתחיל לטייל, ואומר לשם יחוד, שלפני לבישת הטלית.

בבית המדרש היו אז כ-12 בחורים, שהתפללו במנין הרבי ז"ל.

כמ"כ חיכו כ-8-6 בעלי בתים, מחוץ לעיר, בבית המדרש לגמר תפילת הרבי ז"ל, כדי שיוכלו להתקבל על ידו לאחר התפילה.

פתאום נשמע רחש-לחש, מצד הדלת הראשית של בית המדרש, והנה נפתחת הדלת, ונכנסת הרבנית תחי, כשנושאת בידיה מגש, ועליו כוס חלב.

בצעדים מהירים היא עוברת בבית המדרש, עד שמגיעה היא על יד הרבי ז"ל ממש, והרבי ז"ל השגיח בה, רק כשהיתה קרוב אליו.

ראינו על פניו של הרבי ז"ל שהוא נרתם מעצם הופעתה.

והנה נשמעה קולה של הרבנית תחי' שהיא אומרת לו: רבי! גם היום התחמקת לשתית כוס תה או חלב, האם בריאותך רבי הפקר!

שב מיד, ותשתה את כוס החלב.

כל הנוכחים בבית המדרש עצרו נשימתם, בשמוע את הדברים ואת הטון של הדברים, שאמרה הרבנית, בתור נגיד ומצוה.

הרבי ז"ל הבין מיד כי כעת ידו על התחתונה, ואין מקום להתעקש, והדבר הכי רצוי לו במעמד זה להיכנע.

מיד הוריד טליתו מעל כתפו, וישב לו על יד אחד השולחנות, ואומר בקול רם ברכת שהכל, ושותה את כוס החלב, ואומר לה להרבנית תחי, בקול רם: יישר כח.

הרבנית תחי יוצאת מבית המדרש, כשבת צחוק מרחפת על פניה, ואומרת להנוכחים בשקט: תהיו בטוחים, כי מהיום והלאה לא יעזוב הרבי את חדרו מבלי שישתה.

עובדא זו התפרסמה בכל רחבי העיר, וכולם ידעו שהרבי ז"ל הצליח לקבל עזר כנגדו.

באחד הימים - כחדשיים לאחר החתונה - ראינו כי כרכרה נהדרת עם סמל העיריה, בעל ארבע סוסים נעצרת על יד בית הרבי ז"ל.

נודע לנו, כי ראש העיר בא לבית הרבי ז"ל, לערוך נישואין אזרחיים.

(אזרחי העיר היו צריכים ללכת לבית העיריה לשם עריכת נישואין אזרחיים, שהיה חובה לעשות.

לכבוד הרבי ז"ל הטריח עצמו ראש העיר, לבוא לבית הרבי ז"ל).

הרבי ז"ל הזמין קבוצה ממקורביו לטקס זה, מהם היו משמשים כעדים.

עם גמר הטקס כיבד הרבי ז"ל את ראש העיר ומלויו ביין ועוגות, כמ"כ נתן לו מעטפה עם סכום הגון.

אנחנו כמה בחורים עמדנו בחוץ.

כשיצאו המשתתפים ראינו שהם צוחקים, ונודע לנו מהם, כי ראש העיר בתוקף תפקידו הרשמי, שאל כמה שאלות את הרבי ז"ל ואת הרבנית תחי.

תוכן השאלות והתשובות, שאצל אנשים פשוטים הן רגילים, הרי לגבי הרבי ז"ל והרבנית היו חריגים, לדוגמא: האם הם אוהבים זה את זו?

הרבי ז"ל ענה בקול רם: כן-ודאי, וגם הרבנית תחי ענתה אותו דבר.

ולבסוף אני רוצה להזכיר את בקשתו של הרבי ז"ל בכל ראש השנה, שיזכה לזרע של קיימא דור ישרים יבורך.

בכל דרשה של ראש השנה שילב הרבי ז"ל את הפסוק:

וד' פקד את שרה כאשר אמר, ויעש ד' לשרה כאשר דיבר.

ובמדרש רבה: הדא דכתיב מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה הללויה.

ובגמרא ראש השנה דף י: בראש השנה נפקדה שרה, רחל וחנה.

כשעה וחצי דרש הרבי ז"ל על גודל קדושת היום והצורך בתשובה.

לקראת סוף הדרשה, התחיל הרבי זי"ל להתחנן לצבור המתפללים, שיעזרו לו בתפילתם שיזכו לדור המשך, ובפרט היום יום ראש השנה, שאמהות הקדושות נפקדו בו.

בקשה זו היתה מלוה בבכי קורעת לב, כשכל הציבור מצטרף לבכיו של הרבי זי"ל.

מעזרת נשים, נשמעת קולה של בתו היחידה של הרבי זי"ל רוזעלע זי"ל, שעליה היתה עיקר בקשת אביה הרבי זי"ל, שהיא בוכה עד קרוב להתעלפות.

עבר זמן רב עד שהציבור והרבי נרגע, והרבי זי"ל סיים כל שנה את דרשתו בדברי סבו הייטב-לב זי"ל על הפסוק בפרשת ראה: מראשית השנה ועד אחרית שנה.

בהתחלה כתוב, השנה ב-ה, ואחר כך שנה בלי-ה, כי בהתחלת השנה אנו ממלאי תקוה, כי תהיה זאת שנה ידועה ומפורסמת שבה יבוא משיח צדקינו, וזה השנה ב-ה הידועה, אולם, עד אחרית, כשמגיעים לסוף השנה, רואים שזאת היתה שנה פשוטה. וסיים בתקוה, ששנה הבאה תהיה בודאי שנת ביאת המשיח, ותיקון עולם במלכות שדי אמן.

ב"ה

ראש השנה תש"א - אצל האדמור מקאסון זצוק"ל הי"ד
בעל אור-מלא

בחול המועד פסח שנת ת"ש, התארסתי, עם זוגתי הראשונה מרת מרים יענטא גאלד הי"ד משארוש-פאטאק.
(היא עלתה על המוקד עם שתי בנותי: חנה ופיגה הי"ד ביום ג סיון תש"ד).
החתונה נקבעה לאמצע חודש כסליו תש"א.
רציתי לשהות בימים הנוראים שלפני חתונתי אצל אחד מצדיקי הדור, בין חסידים ואנשי מעשה, כדי להכין לבי לתפילה מעומק הלב, לבקש סליחה על הלשעבר, ולהתפלל ולצעוק על העתיד.

והשנים הללו, ימי צער וסבל לעם ישראל.

צעירים לרבבותיהם מגוייסים לעבודות פרך, ונשלחים לחזית רוסיה,-גרמניה, ואין לדעת מתי יחזרו, ואם בכלל יחזרו.
עשרות רבות, של סוגי פרנסות ועיסוקים, נאסרים על היהודים, והמחסור באוכל ובלבוש מתחיל לחדור לרבבות משפחות ובתים.
בלילות נסגרים היהודים בבתיהם, מפחד פגיעה מגויים צעירים ואף מבוגרים.

הרבה הסתי אני וגם הורי הי"ד, אם ללכת לקראת נישואין בימים קשים אלו.
אולם, לאחר התייעצות של אבא ע"ה, עם כמה אישים בעלי דעת ויראי אלקים, ובתוכם האדמור רבי יוסף מאיר רובין זצוק"ל הי"ד מקערעסטור (שהנסיעה אליו, מעירנו סערענטש, היתה אפשרית מבלי חשש של פגיעה

גופנית מגויים) הוחלט להתארס ולהתחתן.

בתחילה תכננתי, לנסוע למורי ורבי האדמור ז"ל מסאטמאר. (בסוף הקיץ של שנת ת"ש-1940, צורפה סאטמאר וחלק גדול ממחוזות טרנסלובניה להונגריה בלחץ גרמניה, ולהלכה היתה אפשרות לנסוע בלי דרכון ואשרה).

זה שנתיים, שלא ראיתי את הרבי ולא שמעתי תפילותיו ודברי תורתו. התגעגעתי גם לפגוש עשרות חברי ולשמוע על חייהם בתקופת העדרי.

אולם התברר, כי למעשה לא הספיקה ממשלת הונגריה להתארגן, בתוך השטחים שקיבלה בחזרה, ונאסרה כל תנועת כניסה ויציאה, לשטחים אלו עד חודש חשון תש"א.

בחג השבועות של אותה שנה, הייתי בקערעסטור אצל האדמור ר' יוסף מאיר רובין זצוק"ל הי"ד, ועל ר"ה, החלטתי, לנסוע לקאסון, לש"ב האדמור רבי ישראל צבי זצוק"ל הי"ד בעל אור-מלא.

הישוב קאסון, היה שנים רבות חלק ממדינת צכיה, אולם בשנת תרצ"ח-1938 צורפה בחזרה להונגריה, והנסיעה לשם היתה נסיעה פנים-מדינית, בלי צורך בניירת מיוחדת.

נודע לי, כי שני חברים מעירינו סערענטש, עומדים לנסוע ג"כ לראש השנה לקאסון, נדברנו איפוא לנסוע ביחד.

השנים הם: א) ה"ב יעקב ויזנר הי"ד, בנו של הצדיק ר' יהודה ויזנר הי"ד, שהזכרתיו במאמרי דיין-אמת.

כ) ה"ב אברהם וויינשטוק הי"ד בן ר' הלל הי"ד בן בנו של הנגיד החסיד הנדבן המפורסם ר' משה וויינשטוק ז"ל.

שניהם למדו שנים רבות בישיבת האדמור מקאסון, והיו מתלמדיו החביבים של בעל אור-מלא ז"ל.

ראש השנה של שנת תש"א היה בימים ה-ו, החלטנו לא לחכות עד ערב החג, לנסוע עוד ביום שני, כדי להיות נוכחים כמה ימים בסליחות שנאמרו על ידי הרבי ז"ל.

ציינתי כבר למעלה, כי האוירה בימים אלו היתה רויה שנאה עזה נגד היהודים, בכל צעד ושעל הושפלו והוטרדו בלי כל סיבה.

הגענו ביחד לתחנת הרכבת, ועוד לא הספקנו לגשת לאשנב הכרטיסים, נטפלו אלינו שני שוטרים (זאנדארים).
שאלו למטרת נסיעתנו, בקשו תעודות זהות, חיפשו במזוודות, בכוונה, שנאחר את הרכבת שנוסעת לכיוון הרצוי לנו.
ואכן איחרנו את הרכבת, ובאותו יום לא היתה רכבת שניה לכיוון שאנו צריכים אליו.
למחרת - ביום שלשי - נקטנו בכמה צעדי זהירות לא להתפס.
הגענו לתחנת הרכבת בנפרד, הצלחנו לקנות כרטיסים, חכינו לרכבת בנפרד במקום מוסתר מאין רואים, וכשהגיעה הרכבת, יצאנו ממקומינו ונדחקנו בין העולים לרכבת.
עינו של שוטר הונגרי נתקל בנו, וציוה עלינו ללכת למשטרת-הרכבת לבדיקות ניירת, ובכן לא נסענו גם ביום שלישי.
עמדנו אובדי עצות. מחר ערב ראש השנה. מה לעשות?
לנסות מחר עוד הפעם אולי בכל זאת נצליח, או לא לנסות, כי חזקה על השוטרים שיראו אותנו, שיעכבו אותנו עוד הפעם.
חזרנו העירה לבית ההורים.

בעירנו היו אנשים רבים שהרבו לנסוע, והכירו את כל תחנות הרכבת בסביבה, ואת הנעשה בהן מבחינת הנוהל והפיקוח בהן.
הם יעצו לנו כי ניסע בעגלה כ-20 ק"מ לתחנה לא כל כך גדולה, לפי מיטב הכרתם, אין בתחנה זו כל משטרה ופיקוח ונוכל לעלות על הרכבת בלי בעיות.
ואכן כך עשינו, וסוף סוף הצלחנו לעלות לרכבת הנוסעת בכיוון לקאסון, בערב ראש השנה בשעה 11 לפני הצהרים.
לפי, לוח תכנית מהלך הרכבות, היתה רכבת זו צריכה להגיע לקאסון בשעה שתים אחרי הצהרים, אולם קרתה תקרית ששיבשה את התכנית.
באחת התחנות הביניים, כמעט שהתנגשו שתי רכבות (לא שלנו), ועברו שעתיים, עד שהמסילות פונו והותקנו להמשך הנסיעה.
היינו צריכים איפוא להגיע לתחנת הרכבת של קאסון, בשעה ארבע כשעה וחצי לפני כניסת החג.
אולם לא די בזה, הנהלת הרכבת החליטה (כדי להרוויח את הזמן שהופסד עקב התקרית), שרכבת זו לא תעצור בתחנות הקטנות (ואכן תחנת קאסון היתה תחנה קטנה), ותעצור רק בתחנות גדולות, או לפני קאסון בישוב באטוי, או בעיר בערעגסאס, לאחר קאסון.
נדהמנו לשמוע הודעה זו, ובהתייעצות דחופה החלטנו כי נרד בבאטוי לפני קאסון. מתחנת הרכבת זו היתה 14 ק"מ הליכה ברגל עד לקאסון.

החלטה זו, היתה בנויה על תקוה, שבבאטוי נוכל לשכור כרכרה גויית שיסיע אותנו לקאסון, ונוכל עוד להגיע לבית הרבי כמה דקות לפני החג.
כרכרות כאלה היו על פי רוב, בכל תחנות הרכבות להסיע אנשים.
ירדנו איפוא בתחנת הרכבת באטוי, אולם לא ראינו אף כרכרה.
שני חברי, הכירו קצת את הישוב הזה, מנסיעות קודמות, החליטו, שהם נכנסים לישוב לחפש כרכרה, והם ביחד עם הכרכרה יחזרו לתחנת הרכבת לקחתני.
סוכם בינינו, כי אם לא ימצאו כרכרה, נשאר לחג בבאטוי, וניסע לקאסון במוצאי שבת שלאחר ר"ה, וכפיצוי, נשאר בקאסון עד יום

הכפורים (היתה שם קהילה יהודית חרדית קטנה) הם יחפשו אכסניה מתאימה בשבילנו לחג, יניחו שם את מזודותיהם, אחד מהם יחזור לקחת אותי אל מקומנו בחג.
נשארתי לבד בתחנה ומחכה לתוצאות כניסתם לישוב.
עוברת רבע שעה, ואין כל סימנים לתוצאות ביקורי חברי בישוב.
צמרמרת עברה בי.
אני מכיט על מצבי, הנה אני עומד כשעה וחצי, לפני כניסת ראש השנה בתחנת רכבת ריקה של עיירה זרה!

מרחוק נראו 2 שוטרים מתקרבים לתחנת הרכבת.
התחלתי לרעוד מפחד, מחשש שיכלאו אותי ליומיים של ראש השנה בכלא המקומי, ואף יהודי לא ידע מזה.
(לפי החוק ההונגרי, היה רשות לשוטר לכלוא ליומיים, בלי צו שופט אפילו גוי הונגרי, ובודאי יהודי, בפרט בימים אלו).
לא אתפלל עם מנין, לא אשמע קול שופר, ולא יהיה לי אוכל כשר.
ומי יודע מתי בכלל אשתחרר?
בנתיים קרבה אלי בת (יהודיה) קטנה ושואלת אותי, האתה מנשה?
עניתי: כן.
היא אומרת לי, חברים שלך שכרו כרכרה, אולם מפחד השוטרים לא באו לכאן, הם שלחו אותי להודיעך, כי נסעו בדרך אחרת לכיוון הכביש לקאסון.
קום מהר אחריהם הם מחכים לך מחוץ לעיר.
היא מראה לי באצבעה, יציאה מהתחנה, בדלת צדדית לעקוף את השוטרים.
ואכן הצלחתי לעקוף את השוטרים, ולצאת את התחנה, לפני שהשוטרים הגיעו לתחנה.
לא ידעתי את הכביש שמוליך לקאסון.
התחלתי לשאול עוברים ושבים גויים (יהודים לא פגשתי), חלק מהם לא ענה לי בכלל, וחלק הראו לכיוון לא נכון.
הסתובבתי ברחובות העיירה, עד שלבסוף הצלחתי להגיע מחוץ לעיירה, לכביש המוליך לקאסון.

את הכרכרה עם החברים שלי לא מצאתי.
פרצתי בבכי, מה יהיה אתי? הייתי גם רעב וצמא מאד, כל היום כמעט שלא טעמתי מאומה.
מיד התאוששתי, והחלטתי, אני מוכרח להגיע לקאסון, והתחלתי לרוץ.
הסתכלתי באבני המרחקים שליד הכביש, 100 מטר רצתי, ו-100 מטר מהרתי, וכך כשכולי זעה התקדמתי כמטורף לכיוון קאסון.
הגעתי לבתים הראשונים של עיירת קאסון כ-30 דקות אחרי זמן הדלקת הנרות.
נכנסתי לבית הראשון שראיתי שדולקות בה נרות החג, והשארתי שם את המזודה שלי, ורצתי בכל כוחי, לכיוון בית המדרש של הרבי ז"ל הי"ד.
(בעלת הבית שנכנסתי לביתה, הראתה לי את הדרך לבית המדרש).

מרחוק ראיתי את בית המדרש, והבחנתי שכמה אברכים עומדים בשער, ומסתכלים לכיוון הדרך הבאה מבאטוי, ומיד שראו אותי מרחוק, נכנסו בריצה לבית המדרש.
נכנס אני לבית המדרש שהיה מלא מפה אל פה, (אותה שנה היו כ-150 חסידים מהסביבה לראש השנה בקאסון) ראיתי את הרבי ז"ל עומד לפני התיבה, פניו בוערים כלפידים, ואומר לפני מנחה את מזמור ק"ז שבתהילים: הודו לד' כי טוב כי לעולם חסדו (ראה מטה אפרים סימן תקפ"א סעיף נ"ז).
ברגע שנכנסתי, הסתכל אלי כשעיניו הבזיקו משמחה, ואומר בקול רם את הפסוקים:
ד. תעו במדבר בישימון דרך, עיר מושב לא מצאו.
ה. רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף.
ו. ויצעקו אל ד בצער להם ממצוקותיהם יצילם.
ז. וידריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב.
ח. יודו לד' חסדו ונפלאותיו לבני אדם.
כשהוא מדגיש כל מלה ומלה.

מיד אחר מנחה (בהפסקה), נתקבלתי על ידי הרבי ז"ל במאור פנים. שאל אותי פרטים אודות הדרך, האם אני רעב או צמא, ובסוף אמר לי: מנשה! לא יכולתי להתחיל להתפלל, הצטערתי צער רב אודותיך, גם התרעמתי על חברך, שהשאירו אותך לנפשך, אולם ב"ה שהגעת בשלום, ואתה כאן אתנו.

הוא ציטט לי את מאמר חז"ל בראש השנה דף ט"ז: א"ר יצחק כל שנה שרשה בתחילתה מתעשרת בסופה, שנאמר מראשית השנה, מרשית כתיב, ועד אחרית, סופה שיש לה אחרית.

הייתי אורחו האישי של הרבי ז"ל בראש השנה זה, ישבתי על יד שולחנו קרוב אליו על יד בנו אלתר הי"ד.

קיבלתי שיריים ביד רחבה, ואפילו בדברי תורה-שאמר הרבי ז"ל לרגל היום - נדמה היה לי שמרמז עלי.

בעלייתו לתורה בשחרית החג, עשה לי מי שברך מיוחד, ונתכבדתי בהגבה.

כשהלכנו לתשליך (ביום א' דר"ה במקום יום ו עש"ק) לקח אותי בזרועותיו, ואמר להנוכחים, הוא נכדו של רבקה לאה ש"ב הצדיקת.

מפי חברי נודע לי אח"כ, כי חיכו לי מחוץ לעיר באטוי כ-20 דקות, אולם גם הם ראו שוטרים מרחוק (היתה זו קבוצה אחרת), והחליטו להסתלק.

הם הגיעו לקאסון עם כרכרה, ומיד נכנסו להרבי ז"ל וסיפרו לו את המאורע, הרבי ז"ל הצטער מאד, וגם הטיף להם מוסר.

למחרת השבת (צום גדליה היה אז בשבת), נפרדתי מהרבי ז"ל הי"ד, הגשתי פתקא ובו רשמתי בקשתיי, לרגל אירוסי ונישואי הקרובים. הוא איחל לי, שאכנס לחפה בשעה טובה ומוצלחת, וביקש אותי שתחת החופה (שאז, לפי ספרים החסידיים פתוחים שערי שמים בכל רחבם, לפני החתן והכלה) אבקש אך ורק לביאת המשיח, ולא לשום דבר פרטי.

הוא שאל אותי אם קבלתי שעון כמתנה, וכשעניתי לו, כן, בקשני להראות לו את השעון, ואמר לי, אתה יודע למה נותנים לחתן מתנה שעון? להראות לו: א) שהזמן עובר מהר מאד

ב) שכל רגע יקר מאד.

הזכיר גם את מאמר החכם בחובת הלבבות: העבר אין, והעתיד עדיין, (לא בא) והוה כהרף עין, אם כן הדאגה (לגשמיות) מנין?

בתקופה שלאחר השואה נפגשתי עם כמה חסידי קאסון, ודברנו אודות בעל אור-מלא זצוק"ל הי"ד, ובתוך השיחה סיפרתי להם, אודות התעניינותו של הרבי ז"ל בשעון שלי, לפי מה שסיפרתי לעיל.

הם גילו לי את סוד התנהגותו.

האור-מלא ז"ל חי את חייו הקדושים צמוד לשעון.

לא קרה אף פעם ששעונו לא יהיה אצלו.

או ששעונו היה בידיו ממש, או בכיס מעילו הקטן.

כל כמה דקות הסתכל בשעון, הן באמצע הלימוד באמצע התפילה, וגם בשולחנו בשבתות וחגים ובעת קבלת חסידים.

זקני חסידי קאסון הסבירו דבר זה כדלקמן:

מבואר בכתבי האריז"ל, כי כל הנבראים יונקים חיותם מהתורה - שהיא כולה שמותיו של הקב"ה .

היום חי משם הויה, והלילה חיה מהשם אדני.

לשם הויה יש י"ב צירופים, והם נותנים חיות לשתים עשרה שעות של היום, ולשם אדני ג"כ י"ב צירופים, והם נותנים חיות לשתים עשרה שעות של הלילה.

כל שעה, הן ביום והן בלילה, מחולקת תתר"פ חלקים, וכל חלק וחלק, יונק חיותו מצירופי מילוי דמילוי של השמות הויה ואדני ביום, ואדני בלילה.

(ראה בספר הפרדס להרמ"ק שער כ"א, שער פרטי השמות, פרקים א-ב)

הרבי מקאסון ז"ל, כנכד בעל עטרת צבי מזידיטשוב ז"ל, מגדולי המיחדים והמכוונים, הכיר את שמות החלקים, וכיוון בהם, וייחד בהם, בעתם וזמנם.

השעון עזר לו להתאים את השם והיחוד המתאים, לזמן והחלק המתאים,

עי"כ לא זז השעון ממנו והיה צמוד לו יום ולילה.
וניקותו של האדמור מקאסון ז"ל בשעון גרם לו, סבל עצום ויסורים גדולים, בעת היותו בגיטו בערעגסאס, שלשם נקבצו כל היהודים מהסביבה, גם קהילת קאסון ובעל אור-מלא ז"ל בתוכם.
כידוע, ניתנה הוראה חמורה מאת המשטרה - בעת הכניסה לגיטו - למסור כל דברי כסף וזהב, כולל תכשיטים אישיים, לידי המשטרה. היהודים הוזהרו שיהיו בדיקות למטרה זו, ומי שיתפס בהחזקת דברי כסף וזהב, אחת דתו להמות.

האדמור מקאסון ז"ל לא היה יכול להיפרד משעונו (שהיה מזהב) וסיכן עצמו ולא מסרו למשטרה.
הוא נתפס, ורק בהשתדלות עצומה ושוחד של מיליונים נמלט מכדור, אולם הוטל עליו עונש מלקות, והכה אותו ארבעים מלקות באכזריות שאין דוגמתה, והגיע שבור ורצוץ לכבשני אושוויץ.

האלקים ינקום דמו.

נ.ב. האדמור מקאסון ז"ל הי"ד, לבש בשבתות וחגים, מעיל משי כחול, שהיו לו שלשים ושתים לולאות וקרסים, נגד ל"ב נתיבות חכמה. ראה בספר הפרדס להרמ"ק שער י"ב הוא שער הנתיבות.

ב"ה

סיוג הטאבאק של הסבתא רבקה לאה ע"ה
על-ידי הצדיק רבי שלום אליעזר הלברשטם זצוק"ל הי"ד

צדיק גוזר והקב"ה מקיים (מסכת שבת נ"ט)
מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים (ישעיה מ"ד - כ"ו)

הסבתא רבקה לאה ע"ה (מספר - 412 בספר המשפחה) שנשארה אלמנה עם 4 ילדים בצעירותה, התפרנסה משדות במסגרת אחוזה שחכרה.
היא גרה בעיירה ראצפערד בהונגריה.

היא סיפרה לי סיפור אמיתי זה.

על אדמות האחוזה, היא גידלה סוגים שונים של תוצרת חקלאית, תפוחי-אדמה, חיטים, אבטיחים וגרעינים שונים.

בשנים מסויימות, היתה מגדלת בעיקר, עלי טאבאק, לתעשיית סגריות ומקטרות.

כדרך כלל, ניתנו רשיונות למכירת תוצרת טאבאק, רק לנכי מלחמה.

הנוהג היה כדלקמן; כל בעל אחוזה, שהיה רוצה לגדל טאבאק, היה צריך, לקבל רשיון גידול.

הרשיון כלל תנאים מסויימים; -

1. כמות הדונמים שמותר לזרוע ולגדל עליהם טאבאק.
2. סוגים מסויימים של הטאבאק שמותר לגדל.

3. לכל סוג, נקבע מחיר מיוחד.

4. כל חודש (מהתחלת הזריעה) ביקר מבקר משרד האוצר ההונגרי בשדות, כדי לעמוד על התפתחות הגידול.

(פקידי משרד האוצר ההונגרי, לבשו מדים מיוחדים).

5. קביעת יום קציר, נקבע על ידי פקידי משרד האוצר, ועד אז היה אסור באיסור חמור, לנגוע בתוצרת המחוברת לקרקע.

6. ביום הקציר, נוכחו פקידים רבים, בראשות קצין בכיר, להשגיח שכל התוצרת, תוכנס למחסנים מאוררים של המגדל (לייבוש של חודשיים-שלשה) ואחר כך נסגרו המחסנים הללו, ונחתמו בחותמת המדינה.

7. לאחר הייבוש, נקבע יום מסויים לסיווג הסחורה, לארוז, ולשקול אותה, כדי לקבוע מחיר ולשלם למגדל.

8. יום זה, היה למעשה, יום הדין של המגדל.

9. יום זה נקבע בכל אחוזה ואחוזה, לפי החלטת ההנהלה הראשית, של משרד האוצר, וכשבועיים לפני זה, קיבל בעל אחוזה הודעה רשמית על כך.

כמו בכל מקום בעולם, גם בהונגריה, נוהל המשק החקלאי מבחינה-כלכלית, על בסיס קבלת הלוואות מבנקים לזריעה, ולתשלום ההלוואות, בזמן הקציר.

כמובן, שעיקר הרווח היה מהטאבאק שנקבע כסוג א, ומכמות סוג א', היתה תלויה פרנסת המגדל לשנה שלימה, ולפעמים לשנתיים - שלש.

הסוג נקבע, על ידי צוות הפקידים, של משרד האוצר ההונגרי, ובראשם הקצין הבכיר שביניהם.

היה נהוג שליום זה, יום קביעת הסוג, היה המגדל מכין, סעודת-מלכים לצוות משרד האוצר.

הסבתא רבקה - לאה ע"ה, היתה נוהגת לשחוט עגל גדול, ולהכיא חבית של יין מן המשובחים ביותר, כדי להשביע את תאבונם של הצוות, לא כשכיל שיקבעו סוג יותר טוב, אלא שלא יקבעו סוג יותר גרוע.

קביעת הצוות על הסוג, היתה סופית, בלי כל ערעור.

והנה קרה, בתחילת שנת העשרים (1920) שהסבתא ע"ה יצאה לסיור, בשדות הטאבאק, והנה חשכו עיניה לראות, כי עתיד להיות יבול גרוע מאוד מאוד.

בחרדת לב ניגשה הסבתא ע"ה, אל ביתו של הרב הצדיק רבי שלום אליעזר הלברשטם זצוק"ל הי"ד, (אשר הובל בשנת תש"ד לאושביץ ונשרף שם על קידוש השם, כשהוא מעל גיל שמונים שנה) בנו של בעל דברי-חיים מסאנץ זצוק"ל, אשר גר גם כן בעיירה ראצפערד.

היא ניגשה אל חדרה של הרבנית זצוק"ל, (היא היתה בת אחות של הרבי הי"ד, ונפטרה בגיטו של ראצפערד, שהיה בחוה חקלאית שליד העיירה, כשבועיים לפני חיסול הגיטו, והובלת תושבי העיירה לאושביץ) וסיפרה לה על המצב העגום בשדות.

היא ניגשה עם הסבתא ע"ה, לחדרו של הרבי הי"ד, ומסרה לו את דבריה של הסבתא.

(דרך אגב;- משפחת הסבתא היתה זו שגרמה לכך, שהרב הצדיק רבי שלום אליעזר זצוק"ל - הי"ד בא לגור מפולניה להונגריה - ראצפערד.

כמו כן סיפקה משפחה הסבתא ע"ה, תוצרת חקלאית מכל הסוגים, לביתו של הרבי זצוק"ל - הי"ד).

הרבי הי"ד ידע קצת הונגרית, ובחיוך על פניו אמר בהונגרית - "כל המחוז יודע, שהטאבאק של הגב' קופפרשטיין (שם המשפחה של הסבתא ע"ה) הוא סוג א - א".

דברי הרבי הי"ד, הקיל על מצב רוחה של הסבתא ע"ה, אולם החרדה לעתיד, נשארה בלבה.

והנה הגיעה ההודעה הממשלתית, שביום מסויים יבוא הצוות לסיווג הטאבאק.
הסבתא הכינה ליום זה סעודת מלכים, וחיכתה בלב כבד, לביאת המשלחת ליום שנקבע.

הצוות היה רגיל להופיע בדרך כלל, עם הנץ-החמה, והיו עובדים עד לערב ממש, דהיינו 13 - 12 שעות עבודה, ובמשך היום היו עורכים 4 - 3 שולחנות אכילה ושתיה לצוות.

הסבתא קמה באותו יום, כבר בשעה 3,30 לפנות בוקר, ואמרה שני ספרים מספרי תהלים, וחיכתה במתח רב, לבוא הצוות.

הגיע נץ-החמה, והצוות לא הגיע.

עברה עוד שעה, וטרם הופיע הצוות.

הגיעה השעה 9 לפני הצהריים, ואין כל סימן לכיאת הצוות.
היתה הסבתא מדוכאה מאוד, כי משרד האוצר דחה בודאי, את יום הסיווג אצלה, ולא טרח אפילו להודיע לה.

במקרה כזה, עברו לכל הפחות שבועיים, עד ליום סיווג חדש, ועליה להכין מחדש את אירוח הצוות.

(בזמנה לא היו יכולים להכניס את הסעודה למקרר, ולהוציאה בעוד שבועיים).

נוסף לכך, עליה לחיות כעוד שבועיים, במתח רב.

אולם, אין מה לעשות.

היא פיזרה את כל הפועלים שלה, שהיו מוכנים לעבודה ביום זה בסיווג, למקומות העבודה שלהם הרגילים, והתחילה לחשוב, מה עושים עם האוכל הרב שנשאר בלי בעלים.

כנתיים, באו לקוחות אחרות לצורך קניית תוצרת חקלאית והיא התעסקה עימהם עד קרוב לשעה 4 אחרי הצהריים.

פתאום נשמע טרטור, ומכונית נוסעים ממשלתית נכנסת לחצר המשק, וממנה יוצא הקצין הבכיר ממשרד האוצר.

הסבתא נדהמה להופעה זו, ועמדה באין אונים, כמי ששואלת, מה הם רוצים? או מה הם יכולים לעשות בשעה זו.

הקצין הראשי מבקש רשות מהסבתא, להיכנס למשרד ולדבר איתה, ויחד עם זה הוא מבקש, לערוך שולחן לאנשיו, כי הם רעבים וצמאים עד מאוד.

במשרד המשק, מספר לה הקציין, כי הצוות יצא לפני אור - בוקר לדרכו לעבודה, אחרי נסיעה של כמה קילומטרים, אירעה תקרית והמכונית התקלקלה, באופן רציני ביותר.

בזמנה, לא היו מוסכים בכל כמה קילומטרים כמו היום, כמו כן, היה המידע הטכני בידי הנהג, מעט מאוד.
על כן עמד הצוות על אם הדרך בשמש הלוהטת, עד שהצליחו לתקן את הקלקול, וזה היה בשעה - 3,30 אחרי הצהריים.

והמשיך הקציין: אחרי התיקון התחלתי להרהר, מה עלי לעשות? האם לחזור לבסיס ולקבוע יום אחר לסיווג? או לבוא אליך ולעשות את הסיווג.

אחרי הרהורים רבים, החלטתי לבוא ולעשות את הסיווג, וכאן הוא פלט את המשפט הבא; - "כל המחוז הלא יודע, שהטאבאק של הגב' קופפרשטיין הוא סוג א - א".

(מלה במלה המשפט שאמר הצדיק רבי שלום אליעזר זצוק"ל הי"ד).

אחרי הסעודה, נתן צו לחתום על רוב התוצרת בחותמת שמצהירה; - "חבילת טאבאק זו, היא סוג א - א, משרד האוצר ההונגרי".

זכר צדיק וקדוש זה, רבי שלום אליעזר הלברשטם הי"ד לברכה.

הוא הגיע לאושביץ בהתחלת סיון תש"ד, אולם לא כמו יתר היהודים, שמיד, עם הגיעם לאושביץ, נלקחו לחדרי הגז ולכבשני אושביץ, אותו בודדו והחזיקו אותו כמה ימים (כנראה ניהלו משא ומתן על קבלת מחיר עצום בשבילו).

אחרי כמה ימים, הובילו אותו לחדרי הגז, ולפני כניסתו, ביקש מאחד הצעירים שעבדו שם, לספק לו טלית עם ציצית.
הוא עשה ברכה להתעטף בציצית, וכך מלובש בבגד מצוה, נכנס לקדש השם, וכך יצא נשמתו הטהורה.

"האלוקים ינקום דמו"

בס"ד

הפחד מן השקר - בעל חקל - יצחק ז"ל הי"ד

שמעתי סיפור זה מחמי זקיני, בזו"ר, הרב הגאון רבי אליעזר שורץ זצ"ל הי"ד, דומ"ץ בק"ק שארוש פאטאק בהונגריה.
(הוא היה חמיו של חמי בזו"ר, הרב החסיד, ר' חיים דוד גאלד הי"ד)
בשנה הראשונה לאחר חתונתי, למד אתי שיעור-יומי ביורה דעה, ובשבתות רבות היינו מוזמנים להיות אצלו כל השבת, כולל סעודת מלוה מלכה.
הרב ר' אליעזר שורץ הי"ד היה מפורסם ברחבי הונגריה כמומחה בדיני מומנות, ופעמים רבות, העבירו השלטונות המשפטיים ההונגריים, סכסוכי כלכליים, שהיו בין שני יהודים שפנו לערכאות, להחלטתו והכרעתו, ואח"כ אשרו הם את פסק דינו וקיבל תוקף משפטי כללי.
היו גם מקרים שהשופטים המחוזיים ההונגריים, באו אליו להתייעץ במשפטים כלכליים מסובכים.
אמרו עליו גם, שהוא יודע את כל התוספות שבש"ס.

הוא היה יליד סיגעט, בנו של השו"כ ר' יצחק אהרץ שורץ ז"ל, שהיה שו"כ הראשי בסיגעט, בזמנם של בעל הייטב-לב וקדושת יום-טוב ז"ל, ונולד בשנת תרכ"ד.

כבר בהיותו בחור ואברך, היה מפורסם בחריפתו ושקדנותו, והיה מלמדם של שני צדיקי דור לעתיד, ה"ה:
א) הרבי מספינקא רבי יצחק אייזיק ווייס זצוק"ל הי"ד בעל חקל יצחק (נולד בשנת תרל"ד).
ב) מו"ר, הרבי מסאטמאר רבי יואל טייטלבוים זצוק"ל, בעל ויואל - משה, ודברי יואל. הוא נבחר לתפקיד זה על ידי הוריהם ה"ה רבי יוסף מאיר זצוק"ל בעל אמרי-יוסף, ובעל קדושת יום-טוב זצוק"ל.
הוא סיפר לי הרבה על התמדתו העצומה של בעל חקל-יצחק. לאחר פטירתו של האמרי-יוסף זצוק"ל נבחר החקל-יצחק זצוק"ל הי"ד לאדמור חסידי ספינקא.

שנה אחרי הכתרתו כאדמור, והתחיל לנהל חסידיו למעשה, קיבל ממנו זקיני רבי אליעזר שורץ ז"ל הי"ד מכתב, ובו הוא מזמינו לבוא לגור לספינקא, לשלש שנים, ומבטיח לו לתקופה זו פרנסה מקופתו.
על מטרת הזמנתו, כותב לו בעל חקל-יצחק ז"ל הי"ד:

היות ואחרי פטירת אאמו"ר זצוק"ל, הוטלה עלי המשימה לנהל עדה קדושה, וניהול זה גוזל ממני זמן רב, הנני מרגיש שמתחיל אני לשכוח הרבה מלימודי.
החלטתי איפוא לחזור מיד על כמה מסכתות ועניינים:
שבת, עירובין, פסחים, חולין, גיטין, קידושין, מקואות ועוד.

בעזר השם, רוצה אני להקדיש ללימודים אלו 4-3 שעות, בכל לילה בין השעות 10-2.
מרגיש אני צורך ללמוד בצוותא.
בחיפושי אחר חבר ללימודים, נזכרתי אני באותן השנים הטובות, שלמדנו ביחד בהתמדה באימה ויראה, ובתוצאות הטובות שהשגנו בשנים אלו, על כן ראיתי לנכון להזמינך כחבר ללימודים.
אני מקוה שתענה בחיוב. ע"כ תוכן מכתב בעל חקל-יצחק.

כמובן שזקיני ז"ל קבל את ההזמנה, ועבר לגור לספינקא והיה חבר ללימודים אלה שלש שנים.

שנים אלו נחקקו היטב בזכרון זקיני, ובטוב לבו, ובפרט בסעודות מלוה-מלכה, סיפר מלילות אלו (הוא כינה את לילות אלו לילות קדושים) סיפורים רבים, ומהן אני רוצה לספר סיפור אחד, שמראה על טוהר לבו וגודל רוחו, ועל דביקותו במדת האמת של בעל חקל-יצחק זצוק"ל-הי"ד.
אני מצטט את זקיני ז"ל.

היה זה באחת הלילות של חודש שבט התורפיים הקרים ביותר.
למדנו ביחד (החקל-יצחק ז"ל ואני) בחדרו המיוחד ללימודים, מסכת

שבת ועמדנו בפרק כלל גדול.
היה לו לבעל חקל-יצחק ז"ל שעות קבועות לקבלת קהל חסידיו.
בחורף היה זה בין השעות 10-7 בלילה לפני השיעורי לילה, ובקיץ בין 7-4 אחרי צהרים לפני תפילת מנחה.
בשעות הלימודים - ובפרט בלימודי לילה - לא נתנו לשום אדם להיכנס אליו, והדלת היתה סגורה על מנעול.
במקרים של פקוח נפש, כגון חולה מסוכן, החליט הגבאי-שנכח כל לילה בבית החקל יצחק ז"ל עד שעה 11 בערך - אם להכניס רק את הפתקא, או לתת לבעל הבקשה להכנס באופן אישי.

באותה לילה סביב השעה 12 (אחרי חצות), נשמעו דפיקות על דלת החדר ללימודים. בתחילה היו אלו דפיקות חלשות, וכשהן לא נענו מתוך החדר, התחזקו הדפיקות, ולבסוף נעשו חזקות ביותר.
לא ידעתי מה לעשות? מספר זקיני ז"ל.
לפתוח או לא לפתוח. ראיתי שגם החקל יצחק שוקל בדבר.
לבסוף אמר לי, צא וראה מי שם? ומה בקשתו?
לא הספקתי לפתוח את הדלת, ומיד פרצה לתוך החדר אשה בבכי קורעת לב.
רבי הושע נא! הפרופסורים אומרים שאבדה כל תקוה שבעלי יתרפא, וימיו ספורים.
רבי תרחם נא על 10 ילדים שלא ישארו יתומים!
החקל יצחק ז"ל וגם אני, הכרנו את המקרה את הבעל ואת האשה.
זה כשנתיים, שבעלה חלה במחלה פנימית, ומתגלגל מרופא לרופא, מפרופסור לפרופסור, מבית חולים לבית חולים, ומצבו הולך ומתדרדר.
האשה הופיעה כמעט כל שבוע ושבועיים, אצל החקל יצחק ז"ל בבקשת עזרת הרבי לרחמי שמים, וכעת עם הודעת הפרופסורים שיומו הולך וקרב, לא יכלה האשה להתאפק, ופרצה בבכי ויללות לחדר הלימודים של החקל-יצחק באמצע הלילה, כשבחוץ קור עז, שלג ורוחות עזות וחזקות.

התחיל החקל יצחק ז"ל להתפלל בלחש תפילה קצרה, ואמר: השם יתברך ישלח רפואה שלמה לפלוני בן פלוני החולה.

התפרצה האשה בבכי ואמרה: זה שנתיים שהרבי אומר לי מלים כאלה, והמצב הולך ומתדרדר, אין אני זזה מכאן, עד שהרבי יבטיח לי בפה מלא שבעלי יתרפא.

הזדעזע החקל-יצחק לשמוע דיבורים אלו, הרהר כמה דקות ואמר לה: אנחנו נלמוד כעת כמה תוספות בפרק זה שאנו עוסקים בו, (פרק כלל גדול במסכת שבת) שדיבור המתחיל שלהן הם ראשי תיבות שם בעלך, (היה שמו שמעון) וניתן שכר לימוד תורה זה כמתנה לזכות בעלך, ונתפלל שמצוה זו תכריע את הכף לזכותו לחיים.
(בסוף הסיפור אציין את התוספות כפי מה שציין לי זקיני ז"ל).
ואכן כן עשינו והתחלנו ללמוד תוספות.
ראיתי שהחקל-יצחק ז"ל מכניס כל נשמתו ולהט לבו בלימוד.
הוא הדגיש כל מילה. ובמקומות שהתוספות הזכירו תנא אמורא, או שם של בעל תוספות, ביטא שמותיהם בדחילא ורחימא.
בגמר הלימוד אמר לאשת החולה: זכותם של התנאים האמוראים ובעלי התוספות, שהזכרנו בלימודינו, תעמוד לזכות בעלך להכריע זכותו לחיים.
האשה לא נרגעה גם כעת, היא נעמדה על יד קיר בית המדרש, תמכה ראשה בקיר, ומיררה בבכי.
רמז לי החקל יצחק להוציאה מהחדר בעדינות.
קרבתי אליה, והתחלתי לדבר אליה ברוך ועדינות, ומסביר לה, שבודאי יעשה הרבי כל מה שבכוחו, כדי שבעלה יתרפא, ודברים כיוצא באלה.
כשקרבתי אליה, היא נרתעה קצת לאחור לצד הדלת, כאשה יהודיה כשרה, שלא רוצה לעמוד בקרבת גבר זר.
אני שוב קרבתי אליה והיא נסוגה, וכך לאט לאט הגיעה עד לדלת, פתחתי את הדלת, ובעדינות בקשתי אותה לצאת, ואכן יצאה היא מן החדר, ומיד סגרתי את הדלת על מנעול.

רק כשהיתה כבר בחוץ, השגיחה והבינה האשה שהוצאתי אותה החוצה כהתחכמות, ואז פרצה מחדש בבכי, והתחילה מחדש לדפוק על הדלת, עד שלבסוף לא יכלה לעמוד בחוץ בקור הנורא, ועזבה והלכה לביתה.

ראיתי על החקל-יצחק ז"ל שהוא מזועזע ומהורהר וכולו סוער.

הוא התהלך בחדר הלימודים הלוך וחזור כרבע שעה, ואני עומד לי על יד התנור ומתבונן בו.

לבסוף נעצר על ידי ואמר לי:

אליעזר! דע לך! שיש לי הרגשה חזקה, שבעלה של אשה זו יתרפא אי"ה, ויהיה עוד אצלינו שבתות הרבה.

אולם דע לך ששקר הוא סם המות בשמים.

היא רצתה שאבטיח לה שיתרפא.

לו הייתי נותן הבטחה זו, הייתי משקר.

אם הייתי משקר בקשר לבעלה (הייתי מבטיח לה בשקר שבעלה יתרפא).

הייתי הורג במו פי את בעלה בהבטחת שקר זו.

מה היא רצתה לעשות ממני רוצח ח"ו?

בא נמשיך ללמוד.

וכך המשכנו ללמוד באותה לילה עד שעה 2 כרגיל.

וזקיני ז"ל סיים סיפורו ואמר לי:

מנשה! דע לך! ידוע לי באמת, כי בעלה נתרפא, וראיתיו כמה פעמים בספינקא בשבתות וחגים.

אולם זה לא עשה עלי רושם.

דביקותו במדת האמת, ופחדו מלהגיד שקר, אפילו בשעת משבר נפשי עצום, עומדים לפני כעמוד אש, בכל פעם שאני עומד לנטות קצת מן האמת, כביכול, מפני דרכי שלום, ואומר לעצמי אליעזר! זכור אותה ליל קדוש בספינקא תגיד אמת, ורק את האמת.

ציון התוספות שלמדו עבור החולה חקל-יצחק ז"ל הי"ד וזקיני הרב ר' אליעזר שורץ ז"ל הי"ד כפי שראה לי זקיני.

האות	התוספות	הדף	העמוד
ש	שם משמעון	ע	ב
מ	מאן דאמר אשם ודאי	ע"א	ב
ע	עד שישגוג בלאו שבה	ס"ט	א
ו	ועל כולן אינו חייב אלא אחת	ע	א
ו	נודע לו	ע	ב

לידתו של ה-לבושי-מרדכי ז"ל

ביום שבעה עשר בחמוז שנת תש"א, נסעתי מעיר מגורי (שאחרי נישואיי) שארוש-פאטאק, לעיירה ה. מאד, להשתטח על קברו של בעל לבושי-מרדכי זצוק"ל שביום זה היה יארצייט שלו.

הייתי גם בהלויתו של הלבושי-מרדכי ז"ל, בשנת תרצ"א. למדתי אז בישיבת פוררו-ענטש, ונסענו קבוצת בחורים, ובתוכם אחי ר' יוסף צבי נ"י, בעגלה רתומה לסוסים מפוררו-ענטש לה. מאד, כל הלילה.
בחזרה, קרה לנו נס ממש. בקטע מהדרך, במקום מדרון תלול, התחילו הסוסים להשתולל, ניתקו עצמם מן העגלה וברחו להם, והעגלה התדרדרה לתהום עמוק בנס, יצאנו מן התאונה בפצעים קלים).

פגשתי שם את אבא ע"ה, שבא גם כן להשתטח על קבר רבו, ומשם הלכנו ביחד ברגל, לבית הורי בסערענטש, כדי לראות את אמא ע"ה.

בדרך, סיפר לי אבא ע"ה את תוכן הסיפור דלקמן.

סיפרתי כבר במקום אחר, שאבא ע"ה היה תלמידו המובהק של בעל לבושי-מרדכי ז"ל, שלמד אצלו כל שנות בחרותו 8 שנים.
מקום מגוריו של אבא ע"ה (הכפר בעקעטש הקרובה לעיר סערענטש) היה קרוב לעיירה ה. מאד (כ-5 קילו-מטר דרך השדות) שבה כיהן כאב"ד וכתופס ישיבה הלבושי-מרדכי ז"ל.

אבא ע"ה היה תלמיד חביב מאד אצל רבו, עקב התמדתו בלימודים, ובעיקר, עקב התנהגותו המופתית, ממעט בדיבור, וגם מיעוט זה מדבר הוא בשקט, בלי הרמת קול, ונוהג כבוד, כלפי כל בחור בישיבה הן קטן, ובודאי לגדול ממנו.

גם לאחר נישואיו, היה רגיל אבא ע"ה להיות נוכח בסעודות ראש חודש אצל רבו, מאז שבא לגור לסערענטש בשנת תרפ"ד, - בקיץ הלך ברגל דרך השדות, ובחורף נסע ברכבת. - וכמה פעמים הלכתי גם אני איתו, וזכיתי לראות את הלבושי-מרדכי כמה וכמה פעמים.

(וכאן המקום לציין את הרב הגאון רבי צבי יהודה פוקס זצ"ל אבדק"ק קערעסטעש בהונגריה, וחבר הרכבות בפתח תקוה, מתלמדיו המובחרים והמיוחדים של בעל לבושי-מרדכי ז"ל, שהיה מבוגר בשנתיים מאבא ע"ה, אולם היו ביניהם יחסי ידידות הדוקים, בלמדם תקופה מסוימת ביחד בישיבת מאד.

זכורני, הוא ז"ל פגש אותי לראשונה בשנת תשט"ו, בבית הכנסת הגדול בפתח תקוה, ונתן לי שלום.

הוא היה רגיל לתת שלום, לכל עולה חדש שבא להתיישב לפתח תקוה, ולשאול אותו על משפחתו ומקום מגוריו בחוץ לארץ.

אז חזרנו ממסמיה לגור בפתח תקוה, וחשב שאני עולה חדש.

הוא שאל לשמי ושם משפחתי, ובאיזה עיר גרו הורי בחו"ל.

כשעניתי לו, ששמי מנשה קניג, מיד נדלק ושאל, האם אבא שלך היה שמו חיים? והיה מכפר בעקעטש?

כשעניתי לו כן, התחיל לחבק ולנשק אותי, ואמר ב"ה, שזכיתי לראות בנים חרדיים בארץ ישראל, לידיד נפשי, ולתלמידו החביב של מורי ורבי בעל לבושי-מרדכי ז"ל, לחיים הי"ד.

הוא סיפר לי אז על התמדתו בתורה ובימוסין היפים של אבא ע"ה).

רגיל היה בעל לבושי-מרדכי ז"ל לצאת לביקורים קצרים, לכמה ישובים שהשתייכו לרבנותו, בסביבת ה. מאד.

לרוב היו ביקורים אלו, בין הזמנים, לפני פסח ולפני ראש השנה,

כשאין לימודים בישיבה.
מקומות אלו היו קטנים עם אוכלוסיית יהודים מעטה.
במשך החורף והקיץ, נצטברו בהם ענינים צבוריים שדרשו פתרון,
ונביקורים אלו של מרא דאתרא נפתרו לרוב.

(כמ"כ היה נוסע הוא ז"ל למקומות אלו - גם באמצע הזמן - לרגל
שמחה משפחתית, סידור קידושין, ברית מילה או פדיון הבן, אצל אחד
מבעלי הבתים בישובים אלו.
בסוף הסיפור אמסור על רעיון נפלא שאמר הלבושי-מרדכי ז"ל לאבא
ע"ה באחת הנסיעות לשמחה משפחתית לישובים אלו).

על פי רוב, ליוה אבא ע"ה את בעל לבושי-מרדכי ז"ל בביקורים אלו,
בשנות לימודו בישיבה, ובא במיוחד למטרה זו (בין הזמנים) מבית
הוריו לה. מאד.
רגל היה בעל ל"מ ז"ל לשלוח לאבא ע"ה, גלויה ולבקשו לבוא אליו.
(אצל אבא ע"ה היה כמה וכמה גלויות כאלה שהשאירם למזכרת).
וזה תוכן הגלויה.
לתלמידי האהוב חיים נ"י
אחדשהט"ס.
היות ואתה גר הכי קרוב אלי מכל תלמידי הישיבה, הנני מעיז להטריחך,
ולקרא לך, לבא להתלוות אלי לביקור בישובים אלו ואלו, ביום זה וזה.
ה"ק מרדכי לייב וינקלר.
אבא ע"ה חיבה בכלליות ענינים לנסיעה כזו, וסיפר לי, שתמיד התפלל
שרבו יזמין אותו ולא בחור אחר.
נסיעה כזו היתה חויה רוחנית עצומה.
עובדות ושיחות, שלא נראו ולא נשמעו, מרבו בביתו כמסגרת הישיבה,
נראו ונשמעו בהזדמנויות אלו.
בתקופת ארוסתו של אבא ע"ה עם אמא ע"ה, כחודש לפני חתונתו, נסע
ג"כ אבא ע"ה עם בעל ל"מ ז"ל לאחד הישובים, ואז ניצל בעל ל"מ ז"ל
את הנסיעה, ללמד את אבא ע"ה פרק בהלכות נישואין מבחינת מוסר.

הוא סיפר לו על לידת עצמו.
כפי שידוע לא היה בעל ל"מ ז"ל ממשפחת רבנים, הוריו גרו בכפר קטן מחוז נייטרה במדינת סלובוקי.
לפי דעה אחת היה אבא שלו בעל אחוזה, ולפי דעה שניה היה לאבא שלו מאפיה.
(מפורסם הוא, שבעל מנחת-אלעזר ז"ל ממונקאטש, קרא לבעל ל"מ ז"ל בר-תנורא, כלומר בן התנור, ע"ש מקצוע של האבא בעל מאפיה).

באותו כפר, גרו מעט יהודים, ולא היה בכחם להקים ולהחזיק מקוה, והנשים נסעו בעת הצורך לעיירה הקרובה.

כמה שנים אחרי נישואיהם לא היו לזוג ילדים, ואח"כ נולדו להם שני בנים, אחד מהם היה בעל לבושי-מרדכי ז"ל.

(ראה בהקדמתו לחלק א' ספרו לבושי-מרדכי, שהוא מספר על הוריו, ועל רצונם החזק שהוא יגדל לתלמיד חכם).
באחד השנים היה חורף קשה ומושלג, ולמשך שבועיים נסתמו כל הדרכים והכבישים, על ידי ערימות גדולות של שלג, וגם רכבת הברזל הפסיקה פעולתה, עקב כיסוי שלג על הפסים, בגובה של מטר ואורך של כמה קילומטרים.

באותו שבועיים הגיע זמן אמו ע"ה ללכת לטבילה.
עקב השלגים הגדולים, היה כלתי אפשרי לנסיעה העירה לטבילה.
עברו כמה ימים והמצב לא השתפר.

אמו של בעל ל"מ ז"ל ראתה, שיש חשש סביר, שטבילתה בחודש ההוא תדחה לגמרי, הציע היא לבעלה, שהיא מוכנה לטבול בבאר שהיה להם במחסן בחדרם.
פני המים בבאר היו כ-10 מטרים למטה מפני הקרקע, עומק המים היו כ-2 מטרים, גם רוחב הבאר היה כ-2 מטרים. היו צריכים לרדת, בסולם

גרזל שהיה מחובר לקיר הבאר.
הירידה היתה מאונכת, והיה צורך במאמצים פיזיים, וכוחות נפשיים עצומים לרדת בו, ואח"כ לטבול בו.

אחרי היסוסים רבים, הסכים בעלה להצעתה, והיא ירדה לטבול.
וסיים הלבושי-מרדכי ז"ל, ואמר לאבא ע"ה: מטבילת מצוה זו נולדתי אני.

כמה ימים אחרי סיפורו של אבא ע"ה, התחלתי להרהר בדבר כשרות טבילת נדה בבאר.
השאלה מורכבת משתי שאלות.

א) האם הבארות נחשבים מעיינות לפי ההלכה.
ב) גם אם הם נחשבים מעיינות, האם אין חששות הלכותיים בהם לטבילת נדה. כגון פיסול הבאר על ידי מים שאובים וכדומה.

חיפשתי בלבושי-מרדכי גופא לראות דעתו בנדון.
והנה לפי ראיה שטחית בדבריו יוצא, כי אסור לנדה לטבול בבאר.

וז"ל הל"מ יורה-דעה מהדורא-תנינא, סימן צ"ד.
על דבר. שברצון אנשי ק"ק לבנות מקוה סמוך לבאר. ראיתי מ"ש בבארות הנ"ל החשש שבשעה שחופרים אותו, וכן כאשר מנקים אותו, על ידי דלה דלה בלא כלים מנוקבים, בלי ספק נפלו לתוכו ג לוגין מים שאובים וכבר נפסלו.
והנה כן הביא בפ"ת יו"ד סימן ק"כ ס"ק ד', בשם משכנות יעקב שראה במהרי"ל להזהר מלטבול כלים חדשים בבארות מה"ט. ועיין בדרכי-תשובה סימן הנ"ל שהביא ג"כ פסק אחרונים לאסור.
ואם בטבילת כלים חששו לזה, שהוא רק מ"ע, כל שכן לענין טבילת נשים שיש חששא דאיסור כרת, חלילה לעשות מעשה לבנות מקוה אצל הבאר

כזה. עכ"ד.

אחרי ראיית דבריו של הלבושי-מרדכי הנ"ל היה קשה לי להבין את סיפורו של אבא ע"ה.

בהזדמנות הראשונה, שפגשתי את אבא ע"ה והבעתי לפניו ספיקותי, התיר לי אבא ע"ה את ספיקותי, על ידי לימוד בצוותא את כל המקומות בלבושי-מרדכי, שבהם מדובר על בעיית טבילה בבארות.

כמבוא להתרת ספיקותי קבע אבא ע"ה, ששם בסימן צ"ד מדובר על עשיית מקוה לכתחילה באמצעות באר, ולא על טבילה בבאר.

ובקשר לשאלה הראשונה האם באר נחשב למעיין?

הראה לי: א) לבושי-מרדכי שם סימן ק"א, ושם נאמר:

ומה שכותב מעלתו דמ"מ קשה לסמוך במעיינות שלנו, דהפוסקים אחרונים חוששים לדברי מהרי"ט, ח"ב, סימן ח"י, דיש לחוש דהם מי תמצית. והנה מעולם היה קשה בעיני, מהו החששא? דמהרי"ט לא חשש, רק אם הבארות בעמק הקרקע, שבאו מים מן הצדדים דרך משיכה, כמ"ש בתוספות במים הנמשכים מן הנהר והים, אבל מעיין שתמיד נובע מים, גם הוא הסכים שזה דין מעיין גמור, וכן פסק בעובדא דידיא.

ובספר גידולי טהרה בשו"ת סימן ב' הביא דברי מהרי"ט, ושם נתן סימן, דבאר הנובע מלמטה למעלה, וכן מה שנובע גלים גלים כדרך נביעה, וכן מה שנובע תמיד בלי אכזב, זהו ודאי מעיין ע"כ קטע מלבושי מרדכי סימן ק"א.

ב) לבושי מרדכי, על כל ד' חלקי שו"ע, סימן קכ"ז אות ג ושם נאמר: וראיתי מ"ש לענין מקוה מעיין, אשר יש לחשוש מ"ש בתשובת דברי-חיים, ומשכנות-יעקב, דמסתפקים במעיינות שלנו, שהם רק מי תמצית. וכל היסוד ה"ה מדברי מהרי"ט כידוע.

והנה הגאונים בתשובותיהם לא היה לפניהם ספר גידולי טהרה, אשר הביא ג"כ דברי מהרי"ט, ובא על המחקר על ידי חקירה היטב היטב, ומסקנתו כי מעיין הבא מתחתית שטח הקרקע כגון בארות שלנו אין שום ספק דהיה מעיין ע"כ קטע מלבושי-מרדכי סימן קכ"ז אות ג.

בקשר לשאלתי השניה, שגם אם הם נחשבים מעיינות, האם אין חששות הלכותיים בהם לטבילת נדה, כגון פיסול הבאר על ידי מים שאובים? הראה אבא ע"ה את הרמ"א סימן ר"א סעיף מ':

ומכל מקום נהגו להחמיר גם במעיין, כי יש חולקין אפילו במעיין, ואומרים דשאיבה פוסלת, ולכן לכתחילה יש להחמיר, לנקוב הכלי ששואבין בו אף במעיין. ואם לא עשו כן ושאבו בכלי שלם, ונפלו שם שלשה לוגין שאובן ונפסלה המקוה, ורוצין לנקותה ולהכשירה, אם אפשר לפקוק נקבי הנביעה בקלות טוב להחמיר ולעשות כן.

אבל אם יש טורח גדול בדבר, או בדיעבד שלא עשו כן, יש לסמוך אמקילין דסוברין דאין שאיבה פוסלת במעיין כי כן עיקר ע"כ הרמ"א. וכותב הש"ך בס"ק פ"ז: אבל אם יש בדבר שום דוחק עד שיבא הדבר לידי דיחוי שלא תוכל האשה לטבול עד שתתעכב ותדחה טבילתה אין ראוי כלל שתתעכב מלטבול. ע"כ דברי הש"ך.

הרי שאין לדחות טבילה בשביל חשש כזה.

(אולם לבנית מקוה, בודאי אין לבנות מקוה לכתחילה בחשש כזה).

ולכסוף הראה לי אבא ע"ה עוד תשובה בלבושי-מרדכי בנושא זה. בחלק דלעיל סימן קפ"ה ושם נאמר: בענין טבילת כלים בבארות, ה"ה בפ"ת מביא בשם משכנות יעקב, להזהיר עד"ז מפני שבעת שמנקין אותן, יש לומר שנפלו בג' לוגין שאובין, וכן הביא בדרכי-תשובה כמה מחמירין בזה.

ובשם אביו הגה"ק ז"ל דבמקום שאין מקוה יש לסמוך אדברי מהרי"ק שהביא הרמ"א בסימן ר"א לענין טבילת נשים, כש"כ בטבילת כלים, אם נרור שיש מ. סאה. ע"כ מדברי הלבושי-מרדכי.

וז"ל הדרכי תשובה שם: וכה ראיתי בכתבי אאמו"ר זלה"ה בספרו שו"ת שם שלמה כת"י שהאריך בדין זה, והעלה לדינא, דבעיר או כפר שיש שם מקוה כשרה או נהר, צריך לזהר לטבול (כלים) רק במקוה או בנהר דוקא ולא בבאר.

אכן בכפר שאין שם מקוה ולא נהר, יכולין לסמוך ולטבול בבאר שיש בה מ סאה, ואין לחוש שמא כששאבו אותה, נפלו לתוכה ג לוגין

שאובין, דהא מדינא גם בנדה כשיש טורח גדול ובדיעבד מקילין, ובכפר שאין שם מקוה ולא נהר הוי טורח גדול לילך עם כל כלי שצריכה טבילה להעיר לטבול, והוי כדיעבד, אבל אם אין בהבאר מ סאה אין לטבול בה

בהזדמנות זו סיפר לי אבא ע"ה כי פעם נסע עם הלבושי-מרדכי ז"ל ל-3 ישובים שהשתייכו לרבנותו, לרגל שלשה אירועים משפחתיים שהיו ביום אחד, אצל שלשה בעלי-בתים, בשלשה המקומות. ברית מילה, פדיון הבן, חתונה.

בהתחלת הנסיעה - בעגלה כמובן - היה הלבושי מרדכי ז"ל מהורהר.

באמצע הדרך, אמר לי מורי ורבי: חיים בני!

אנחנו נשתתף היום בשלשה סוגי שמחות: ברית מילה, פדיון הבן, חתונה.

והנה אני כרב הקהילות הללו, אצטרך להגיד דברי תורה - דברי אגדה ודרוש, בשלשה האירועים.

אתה תשמע, כי אמנם הפסוקים ומאמרי חז"ל שאשתמש בהם, יותאמו לאירועים השונים, אולם היסוד הרעיוני שעליו אבנה את דברי, יהיה אחד.

דהיינו, באותו רעיון, אשתמש בשלשה האירועים, ואתאים אותו לשלשה האירועים.

ואתה בודאי תתפלא ותחשוב, וכי מורי ורבי לא מסוגל ומוכשר להגיד רעיון אחר בכל אירוע.

חיים בני! תאמין לי שאין לי זמן להכין לעצמי דברי אגדה לאירועים כאלה.

אני תפוס ועסוק מעל לראשי בשלשה דברים שהם מעסיקים אותי ללא שיור של זמן.

א) הקהילה שאני משמש בה כרב.

ב) הישיבה שאני משמש בה כראש ישיבה.

ג) התשובות בהלכה, למאות שואלים, מהל רחבי המדינה ומחוצה לה.

ע"כ אל תתפלא שבכל שלשה האירועים אגיד אותו רעיון יסודי.

שמעתי אמנם בשם המהר"ם שיק, שאמר בשם החתם-סופר, לפרש את דברי הגמרא נדרים דף ל"ח מפסולתן של לוחות נתעשר משה.

דלכאורה יש להתפלא: רב בקהילה, שהוא גם תופס ישיבה, וגם משיב תשובה בהלכה לשואלים, מאיפו יש לו זמן להכין לעצמו דברי תורה-דברי אגדה לעת מצוא, דהיינו, דרשות לשבתות: הגדול, תשובה, ושמחות משפחתיות וכדומה?

אולם כשהרב יש לו לפסוק הלכה בקהילתו, או לענות על שאלה הלכתית לשואלים מן הנכר, או להכין לעצמו שיעור לתלמידי הישיבה, הוא מתחיל לבנות לו את ההלכה - או השיעור, וצובר לו כל מיני מאמרי חז"ל ודברי ראשונים ואחרונים.

אח"כ כשמתחיל להכין את ההלכה ממש או את השיעור, הרי הוא פוסל רעיונות רבים שעלו בדעתו בהתחלת עיונו, היות והם לא מתאימים להלכה הממשית או השיעור, ומשאיר רק את הדברים ההכרחים ביותר.

ברעיונות אלו שהוא פסלם בעת חציבת ההלכה או השיעור, הוא משתמש בהזדמנויות שונות, שיש לו צורך להגיד דברי תורה דרוש ואגדה.

וזו כוונת הגמרא: מפסולתן של לוחות נתעשר משה.

וסיים בעל לבושי-מרדכי ואמר לאבא ע"ה:

זה היה יכול להגיד החתם-סופר והמהר"ם שיק ז"ל, שעם התחלת העיון בהלכה, נצטברו אצלו מאות מאמרי חז"ל ודברי פוסקים, שמהם בירר את הדרוש לו לפסיקת ההלכה, ואת היתר השאיר לדברי אגדה ודרוש.

אני בעניי יכול בקושי לאסוף חומר לפסיקה, וממילא לא נשאר לי חומר לדברי אגדה ודרוש, ומוכרח אני להשתמש ברעיון אחד בכמה וכמה פעמים.

עכ"ד הלבושי-מרדכי ז"ל באותה הזדמנות לאבא ע"ה.

אציין כאן רשימה קצרה של גדולי דור בדורו של הלבושי-מרדכי ז"ל ששאלו ממנו שאלות הלכתיות. לפי מה שרשומים בכל מהדורי הל"מ.
הרשימה היא לפי סדר א"ב שמות המשפחה.

שם השואל	רב בקהילה	המקום בלבושי-מרדכי
הרהגה"צ ר' שאול בראך ז"ל	קאשוש	אבהע"ז סימן ה'
" ר' יהורה גרינוולד ז"ל	סאטמאר	יו"ד סימן קל"ח
" ר' יוסף צבי דושינסקי ז"ל	ירושלים	או"ח סימן נ"ג ועשרות מקומות
" ר' אליעזר דייטש ז"ל	בונהאד	אהע"ז סימן ט"ו
" ר' יואל טייטלבום ז"ל	סאטמאר	או"ח תנינא סימן צ"ד
" ר' עקיבא סופר ז"ל	פרסבורג	אהע"ז סימן ב'
" ר' שמעון סופר ז"ל	ערלוי	או"ח תנינא סימן ס'
" ר' יחזקאל פאנט ז"ל	דעש	או"ח סימן כ"ג
" ר' שלמה זלמן עהרנרייך ז"ל	שימלוי	יו"ד סימן ר"פ
" ר' שמואל רוזנברג ז"ל	אונסדרף	יו"ד סימן פ"ט
" ר' חיים אלעזר שפירא ז"ל	מונקאטש	יו"ד סימן קכ"ז

מאידך, מביא הדרכי-תשובה את לבושי-מרדכי. לדוגמא. בהלכות מקואות סימן ר"א סעיף מ.

לבסוף אצטט, מכתב שכתב הגאון האדיר רבי שמואל ענגיל זצוק"ל מראדעמישלע, לבעל לבושי-מרדכי, שבו הוא מזכיר עצמו לפניו.
המכתב נדפס בהקדמה לחלק האחרון של לבושי-מרדכי על כל ד' חלקי שולחן ערוך, שהודפס על ידי הרב דוד מושקוביץ שליט"א אבדק"ק כונהאד, מתלמידיו החביבים של הלבושי-מרדכי.
וז"ל המכתב:

שוכ"ט לכבוד האי גברא רבא, הרב הגאון הגדול המפורסם בכל קצוי ארץ בתוי"ב, כקש"ת מוה' מרדכי ליב וינקלר שליט"א אבדק"ק מאד ו והגליל יצ"ו.
אחד"ש כהדר"ג כמשפט.
ספרו היקר גם מכתבו הנחמד קבלתי לנכון, ושמחתי בשלומו.
ות"ל, הרבה תשובות מספרו היקר נשאלתי גם אנכי מהשואלים לכה"ג, כמו מסענטפעטער בעגונה, ומהרה"ג דפה בענין גט, ומהרב מוואבלי אודות היתר ק"ר. וגם מהג מבאנהאט, והג אוי-וארוש ז"ל מובא בספרו ח"ג.
והנה בעוה"ר, הייתי עצור במטתי ל"ע, כמה שבועות בחולי מסוכן ח"ל, ות"ל הוטב לי, אך עדיין צריך אני לרחמי שמים, נא להתפלל בעדי: שמואל בן אסתר לרפואה וגומר. ומחמת ח"כ אקצר ואומר שלום לכהדר"ג, השית יאריך ימיו ושנותיו בטוב ויזכה עוד להאיר עיני ישראל בתורתו עד ביאת גו"צ בב"א, דברי הדוש"ת באהבה, מוקירו ומכבדו כערכו הרם.

ה"ק שמואל ענגל האבדק"ק ראדמישלא

ולפני המכתב הזה מספר המו"ל הרב דוד מושקוביץ שליט"א:
פ"א הייתי בקאששו, והלכתי להכיר את הגאון הקדוש רשכבה"ג אבדק"ק ראדמישלא זצלל"ה, ואמרתי לו, הנני ממאד, ושמח מאד, ואמר הלואי יתן לי השי"ת זכיה, שיוכל להכיר פא"פ, את הגה"ק ציס"ע בעל המחבר השו"ת לבושי-מרדכי, כי הוא ראה דבר גדול אצלו, ובטח הוא צדיק גמור, שסובבו מן השמים, שלא יאונה לו כל און.
וסיפר, היות ששואל אחד שאל אותו שאלת היתר עגונה, וגם עוד גדול אחד, והנה הייתי מטייל ארוכות וקצרות, ועלה בידי להתיר, בתנאי

שיסכים אתי הגאון ממאד, כי צד א היה לי עוד לאיסור, נגד הרבה צדדי היתר, וכן עשה השואל, ושאל במאדע, והוא לא רצה להתיר. ואח"כ נודע הדבר שאיתרע הרבה צדדי היתר, וגבר צד האיסור עכ"ד הק של הגאון מרדמישלע ז"ל.

ולמען דעת ערך התפילה כשהיא מתוך סידור, ארשום כאן מה שבזמני היה ידוע לכל העולם התורני.

הגאון האדיר מראדעמשלע ז"ל, היה מתפלל כל תפילותיו, גם מנחה ומעריב, כולל תפילת שמנה עשרה מתוך סידור.

והסיבה לכך היתה, הוראתו הישירה של בעל דברי-חיים זצ"ל מסאנץ.

בילדותו היה ככר-הגאון מראדמישלע ז"ל - מפורסם כעילוי.

כדורו ובסביבתו של הדברי-חיים ז"ל היה נהוג, כשנתגלה ילד - פלא, ילד עילוי, הוא הובא לפני הדברי-חיים ז"ל להבחן.

גם הגאון מראדמישלע ז"ל הובא אליו, ובאמת מצא אותו כעילוי גדול. בגמר הבחינה, נתן לו כמה הנחיות בדרכי לימוד, ובסוף אמר לו: הנני מבקשך להתפלל תמיד מתוך סידור.

ולאביו הסביר: מוחו של הילד עובד כלי הרף.

עוברים כו עשרות רבות של גמרות ותוספות וחומר רב אחר.

הוא רואה סתירות ומחפש תירוצים.

אם יתפלל בעל פה, יכול לעבור עליו כל התפילה כשהוא מהרהר בדברי תורה, ולא מכוון שום דבר בתפילה.

על כן עצתי לו שיתפלל מתוך סידור. ההסתכלות בסדור, ירסן את מוחו ויכריחנו לכוון בתפילה.

ואכן, עד סוף ימיו התפלל הגאון מראדמישלע ז"ל - בהתאם להוראות הדברי-חיים מתוך סדור.

בס"ד

קידוש לבנה - נוסח ברלין

****

בשנת תרצ"ד בלמדי בישיבת ה. מאד אצל בעל קצה-המטה ז"ל, בא האדמור ממונקאטש הרב הצדיק ר' חיים אלעזר שפירא זצוק"ל, בעל מנחת אלעזר, לשבות כמה שבתות להונגריה.

(כידוע, היה הוא בנו של הרב הצדיק ר' צבי הירש שפירא זצוק"ל בעל דרכי-תשובה, שהיה בנו של הרב הצדיק ר' שלמה שפירא זצוק"ל בעל שם-משלמה, בן הרב הצדיק ר' אליעזר מלאנצוט זצוק"ל, בן הרב הצדיק ר' צבי אלימלך שפירא זצוק"ל בעל בני-יששכר).

נסענו כעשרה בחורים לעיר נירעדהאז (הנסיעה היתה בעגלה רתומה לסוסים, כמעט כל הלילה) שבה שבת את שבתו הראשון, כדי לשמוע תפילתו ותורתו, להנות משיחותיו החסידיים, ומסיפוריו מתלמידי הבעש"ט הראשונים ועד גדולי הצדיקים שבדורו.

מפורסם היה הרבי ממונקאטש ז"ל כמספר נפלא, וכמי שיודע אלפי סיפורים אמיתיים מגדולי הצדיקים.

יחד עם זה היה הוא ז"ל מבקר עצום של סיפורי צדיקים.

מאות סיפורים שהתהלכו בקרב חסידים, נפסלו על ידו, בטענה שהן לא בדוקות ולא נכונות.

ידוע אמרתו: שיש להאמין שבכחו של צדיק לעשות מופת כזה ואפילו יותר גדול מזה, אולם לא מוכרחים להאמין (אם לא בדוק מאה אחוז מהימנותו של המספר) שאמנם עשה צדיק זה מופת זו.

רגיל היה הרבי ז"ל ממונקאטש, לעסוק בשעות המאוחרות של מוצאי שבתות, בסיפורי צדיקים ולמעמד זה התאספו מאות אנשים לשמוע סיפוריו.

שמעתי ממנו ז"ל באותו מוצאי שבת סיפורים רבים, וסיפור אחד נחרת בזכרוני במיוחד, עקב היותי נרגש מאוד בשמעי את הסיפור.
אולם לא רק אני, גם הוא ז"ל היה נרגש מאד, פניו נדלקו בלהב אש, ועיניו הבריקו באור מיוחד.
סיפרו לי חסידי מונקאטש, שהרבה פעמים סיפר הוא ז"ל את הסיפור, ברשת נעילה שלו ביום כפורים, במטרה, להמליץ טוב על ישראל עם גמר החתימה.
וזה תוכן הסיפור.

בשנת תרע"א, חלה אביו של הרבי ממונקאטש ז"ל הלא הוא בעל דרכי - תשובה ז"ל.
אחרי שכל הרופאים במונקאטש והסביבה לא יכלו לעזור, הוזמן פרופסור מוינה. אחרי בדיקה יסודית, המליץ הפרופסור לעשות ניתוח.
אולם היות וניתוח זה היה מסובך וקשה, המליץ הפרופסור לנסוע לביצוע הנתוח לברלין, בירת גרמניה.
באותה תקופה נפתח בברלין מחלקה חדשה לניתוח מסוג זה, ושם נמצא הציוד הכי חדיש, וצוות הרופאים הכי מומחים, לניתוח כזה.
הנסיעה לברלין לא היתה קלה כלל ועיקר למשפחת בעל דרכי-תשובה.
ראשית, היתה זאת בחודש כסליו, חודש חורפי וקר, שמקשה על עצם הנסיעה, ובפרט לחולה מסוכן.
שנית, היה ברור כי לא הרבי החולה לבד יסע, גם בנו בעל מנחת-אלעזר יסע איתו. גם בחור משמש יש צורך לקחת.
יש גם לקחת בעל בית חסיד של הרבי שיודע גרמנית, לסידורים טכניים יום-יומיים, בברלין גופא.
כל זה עולה הון תועפות.

אולם בעיית הבעיות היתה: האיחסון, המנין לתפילה, והאוכל, דהיינו כשרות המזון.

אמנם ידעו במונקאטש כי גם בברלין ישנם יהודים חרדיים ממש, וגם גרים שם קצת יהודים חסידיים פולניים, אולם באופן כללי, היתה

ברלין ידועה, כעיר משכילות מודרנית.

היתה ידועה גם, כי בית החולים שינתחו בו את דרכי-תשובה, נמצאת, בשזור ריק מיהודים בכלל ומיהודים חרדים בפרט, ורחוקה מאד ממרכז הקהילה היהודית.
אולם לא היה מקום להסוסים ולשיקולים רבים, הפרופסור עמד בתוקף על דעתו, ונטען שאי ניתוח מסכן את חיי הרבי ממש.

נעשו קצת הכנות עוד ממונקאטש.
לסוחרים במונקאטש היו קשרים מסחריים שהגיעו גם לברלין.
בקשר טלפוני ממושך, סודרו הדברים הראשוניים הדחופים ביותר, כגון: קבלת הרבי לבית חולים בתאריך מסויים, הפרופסור שיעמוד בראש צוות המנתחים, וגם סודר, קבלת אגף נפרד של 3 חדרים בבית החולים, לאיחסון משפחת הרבי.
נשארה פתוחה בעיית האוכל והמנין לתפילה.
עם הגיעם לברלין, התקשרו עם משרדי הקהילה החרדית, ונודע להם כי גם בברלין ישנה קבוצה של יהודים יוצאי פולין, חסידים של אדמורי פולין שונים.
אמנם בברלין לא לבשו שטריימיל וקאפוטה, אולם, הבית התנהג בכל המובנים לפי שיטה חסידית, וגם בדבר אוכל ומזון, התנהגו בכל החומרות שנהגו אדמורי פולין.
אחרי מאמצים, נמצאה משפחה חסידית שקבלה על עצמה לספק אוכל כשרה למהדרין מן המהדרין למשפחת האדמור ממונקאטש, וכמובן בשכר מלא.
בקשר לתפילה סודרו הדברים כך.
בימות החול, נסעו עם חשמלית להתפלל למרכז הקהילה החרדית (בעל דרכי תשובה התפלל ביחידות בחדרו בבית החולים).
בשבתות באו כ-4-6 מתושבי ברלין החסידיים לבית החולים, כדי לעשות מנין ליד מיטת החולה בעל דרכי-תשובה.
(ספר תורה קטן שהיה של הבעש"ט היה בידי אדמורי בית מונקאטש, ובכל מקום שגלו גלה ספר תורה זה עמהם, וכמובן שגלה גם לברלין).

הניתוח עבר בהצלחה, ואחר שבועיים התחיל החולה בעל דרכי-תשובה להתאושש.

עברו עוד כ-10 ימים, ואחר בדיקה יסודית של הפרופסור המנתח, התברר, כי אין צורך כבר לשהות בבית חולים, מספיק שהוא יראה פעם אחד ביומיים את החולה.

לאחר התייעצות עם אנשי המקום, הוחלט, לשכור קומה שלמה בבית מלון קרוב לבית החולים, לשם יעבור החולה עם משפחתו, ולשם יבא הפרופסור לבקור כל יומיים לראות את החולה.

בית המלון זה היה אז מן החדישים ביותר ו-16 קומות היה קומתו.

קומתו של בעל דרכי תשובה היתה קומה עשירית.

הגיעו הימים הראשונים של חודש שבט, השמים קודרים וחשוכים, ושלג יורד יומם ולילה בלי הפסק.

ביום י שבט, הביע בעל דרכי-תשובה את תקותו, שלמרות השלגים הגדולים יעזור ד' שיוכלו לקדש הלבנה.

אולם בימים הבאים, לא די שהמצב מבחינה זו לא השתפר, אלא החמיר, וככל שהתקרב סוף זמן קידוש לבנה, נעשו השמים יותר קודרים וחשכים, והשלג מוסיף ויורד.

הגיע ליל האחרון שבו היה סוף זמן קידוש לבנה בשעה 1 בלילה.

באותה הלילה הגיע הקור ל-25 דרגות מתחת לאפס.

בעל מנחת-אלעזר ז"ל ראה, כי לאביו בעל דרכי-תשובה ז"ל תהיה עגמת נפש גדולה, אם לא יוכל לקדש הלבנה, החליט לעשות מאמצים אחרונים בענין זה.

אורגנה תורנות על מרפסת הקומה, בתקוה, שבכל זאת תיראה הלבנה לכמה דקות לפני סוף הזמן, ויוכלו לקדש אותה.

מחמת הקור העצום ששרר אז, עמד כל תורן על המרפסת לא יותר מ-10 דקות, והוחלף מיד על ידי אדם שני.

החולה, בעל דרכי-תשובה ז"ל, שכב על מיטתו, מיטת גלגלים, מלובש בבגדי חורף עליונים, מתוח ודרוך כולו, ומחכה להודעה שיש לבנה, ואז יגלגלו את מיטתו למרפסת ויוכל לקדש הלבנה.

והנה סביב השעה 12, מודיע התורן שהשמים מתחילים להתבהר.
כל הגברים, שביחד עם בעל דרכי-תשובה ובעל מנחת-אלעזר ז"ל היו עשרה, הועמדו במצב הכן, עומדים דרוכים על יד דלת המרפסת מבפנים, מחכים לאות יציאה.
התורן נכנס ומודיע בשמחה שעוד מעט תיראה הלבנה.
לפי הבנתו את המצב לא יהיה צורך להחפז, ההתבהרות תהיה יציבה ולא חולפת.
נפתחת הדלת, ומיטת החולה מתגלגלת למרפסת, ואיתה יוצא כל הצבור, והנה מתגלה לפניהם אמצעו של הרקיע, בהיר ויפה, עיגול גדול בהיר סביב הלבנה.
הוכח באמת, כי ההתבהרות היא יציבה, ויש זמן לשהות כמה דקות לפני הברכה להכנה נפשית.
ואז - סיפר בעל מנחת-אלעזר - נכנסו בי הרהורי גאוה, וחשבתי בלבי: רבש"ע! אנחנו קבוצה קטנה הנקראים חסידים, תלמידי תלמידי הבעש"ט ז"ל, העמדנו תורנות וחיכינו בקור עצום, כדי שנוכל לקדש הלבנה, בודאי בשבילנו שידדת מערכות, והבהרת השמים, וגילת לנו את הלבנה, כדי שנוכל לברך עליה ולקדשה. כך אמרתי בלבי.
ואז, פתאום, אנו שומעים מעלינו מהקומה ה-16, קול בגרמנית, שמכריזה בקול, רבותי! נתגלה הלבנה, הנכם מוזמנים מיד למרפסת לברך בצוותא ברכת הלבנה.
לא עוברת דקה, ולתדהמותנו הגדולה, שומעים אנו כי קבוצת בעלי בתים בהיגוי גרמני מובהק, מתחילה בברכת אשר במאמרו ברא שחקים.
(כפי שהתברר לנו אח"כ העמידו תושבי ברלין החרדית תורנות בבנין זה-שהיה אז הבנין הכי גבוה בברלין - כדי לקדש הלבנה).

דמעות שמחה זלגו מעיניו של בעל דרכי תשובה, פתח ואמר! רבש"ע:
מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ?
מי היה מעלה על דעתו, שבברלין הזאת, ובקור עצום כזה, יהיו יהודים שיעמדו בתורנות על גגו של בנין הכי גבוה, כדי שיוכלו לקדש הלבנה.

כשדמעות שמחה אלו בעיניו, ישב לו בעל דרכי תשובה על מטתו וקידש הלבנה.
כפי שציינתי לעיל שמעתי סיפור זה אישית מבעל מנחת-אלעזר ז"ל עצמו.

(נ.ב. הביקור בברלין בחודש אלול תרע"ג שמוזכר בהקדמה לדרכי-תשובה ו-ז, נדה ומקואות, היה ביקור חוזר - ביקור שני).

בס"ד

טבילת האדמור ר' אהרן זצוק"ל מבעלזא במקוה
****

העיירה בעלזא, מקום משכן כבוד אדמורי בעלזא, מיקומה בגאליציה, והשתייכה לפני מלחמת עולם הראשונה לקיסרות אוסטריה - הונגריה. אחרי מלחמת עולם הראשונה צורפא בעלזא למדינת פולניה שהוקמה אז.

לפני מלחמת עולם הראשונה, היו אמנם חסידים של אדמורי בעלזא בהונגריה, אולם מספרם היה קטן, עקב המרחק הגיאוגרפי בין גאליציה והונגריה והתחבורה היבשתית בעל רמה בינונית אז.

במלחמת עולם הראשונה ברחה משפחת האדמור מבעלזא רבי ישכר דוב רוקח זצוק"ל מבעלזא והתאכסנה בעיר ראצפערד שבהונגריה ושהה שם ארבע שנים של שנות תרע"ד-תרע"ח.

בתקופה זו התקשרו מאות ראשי משפחות בהונגריה לבית בעלזא.

משפחתינו, דהיינו: אבא אמא והילדים הראשונים במשפחה גרה בראצפערד (הוריה של אמא: הסבא פנחס, והסבתא רבקה לאה, גרו בראצפערד, ואמא נשארה אחרי חתונתה עם אבא לגור בראצפערד, והשתלבו במשק של הוריה), אולם אבא גוייס לצבא ההונגרי ושירת ארבע שנים תרע"ד-תרע"ח, על כן לא היה בראצפערד באותה תקופה שהרבי מבעלזא זצוק"ל גם שם.

סיפורים רבים על בית בעלזא, שמעתי מאחד מבעלי כתים החשובים בעירנו סערענטש, ה"ה הנגיד החסיד ר' אברהם צבי פערלשטיין ע"ה-הי"ד, שהיה חסיד בעלזא, והיה עשיר, דבר שאיפשר לו לנסוע פעם בשנתיים-שלש מסערענטש לבעלזא.
הנסיעה לבעלזא מסערענט עלתה הון רב, והיתה קשור בעמל גופני.

הנסיעה ברכבת ארכה כעשרים וארבע שעות. היו צריכים לעבור בצומתי דרכים מרכבת לרכבת, לחכות שעות רבות בתחנות הבניים, לעבור שני גבולות מדיניות: בין הונגריה לצ'כיה, בין צ'כיה לפולניה.

בכל נסיעה לבעלזא לקח איתו אחד הבנים הנישואים.
(היה לו בסערענטש 4 בנים נישואים ושתי בנות נשואות כשלכולם בנים ובנות מבוגרים).

בדרך כלל, נסע לבעלזא בשבוע שלפני הסליחות, כדי להיות שם כבר בשבת שלפני סליחות, ונשאר שם עד לאחר שבת שאחרי שמחת תורה.

עם שובם הביתה מלא חויות ורשמים רוחניים נפלאים, היתה אמתחתו של האבא (וגם הבנים) מלא וגדוש מסיפורים ודברי תורה, והיה במשך השנים הבאות מספר והולך מה שראה ושמע באותו חודש תשרי וימים הנוראים אצל האדמור מבעלזא זצוק"ל.

זוכר אני את המעמד הנרגש בבית המדרש של עירנו סערענטש באחד הערבים החורפיים, לאחר שוב משפחת פערלשטיין מבעלזא כשראש המשפחה ר' אברהם צבי הי"ד, חוזר בעמידה - כשכל מתפללי בית המדרש עומדים סביבו - על דברי האדמור מבעלזא שליט"א (הי"ד) הצדיק הקדוש רבי אהרן, שאמר בשם אבותיו הקדושים פירוש הפסוק בפרשת דברים, פרק ל', פסוק ו':ומל ה' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך, לאהבה את ד' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך, למען חייך.

וכה אמר ר' אברהם צבי הי"ד בשם האדמור מבעלזא הי"ד:
בדורנו, דור השתלטות האפיקורסות ושלטון תאוות בשרים בלי רסן, יש צורך בסעייתא דשמיא עצומה לגדל דור ישרים יראי אלקים.
ואכן, מוכן הקב"ה לעזור ולסייע ליהודי הרוצה לגדל בנים כאלה.
אולם רוצה הקב"ה להווכח עד היכן מגיע רצונו של יהודי זה.
ישנם יהודים רבים שרצונם הוא שבניהם יהיו יראי אלקים וגם משקיעים

מכוחם וכספם להגשים רצונם זה, אולם רק עד גבול מסויים.

אולם יש יהודי שחנוך בניו נוגע לו עד כדי חייו ממש.
משקיע הוא נפשו כוחו וכספו, מעל ומעבר, בחנוך וגידול בניו ליראי אלקים.
הוא רואה בהצלחת גידול בנים יראי אלקים הצלחת עולם-הזה ובכשלון חנוך בניו גיהנום עלי אדמות.
וכמאמר אחד החסידים: וכי יכול - כביכול - לתת לי הקב"ה תענוג כזה בעולם הבא, מאשר שיש לי בעולם הזה כשאני רואה בנים ובני בנים עובדי אלקים אמיתיים.
או, האם יכול - כביכול - הקב"ה לגרום לי צער יותר גדול בגיהנום, מאשר לראות בעולם הזה בנים או בני בנים מורדי ד'.
ליהודי כזה, שצערו ותענוגו בעולם הזה מתרכזים סביב חנוך או ח"ו אי חנוך בניו ובני ביתו - (ובאידיש: עס גייטין אין לעבין) ליהודי כזה עוזר ועוזר הקב"ה בודאי.

וזו כוונת הכתוב לפי אדמורי בעלזא:
ומל ד' את לבבך ואת לבב זרעך (ד' יעזור לך להתגבר על היצר הרע) לאהבה את ד' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך.
ומפרש הכתוב, מתי יעזור לך ד': למען חייך, אם הקב"ה יראה שדבר זה הוא מוקד חייך משאת נפשך ובזה אתה רואה תכלות חייך, אז יעזור לך ד' וימול לבבך ולבב זרעך.

כהשמיע דבר זה ירדו עיניו דמעות שמחה ואושר.

ארשום כאן אחד הסיפורים ששמעתי ממנו.

ידוע ומפורסם היה בין חסידי בעלזא כי האדמור רבי ישכר דוב זצוק"ל, החשיב מאד את בנו האדמור רבי אהרן זצוק"ל לצדיק קדוש ותמים יחיד בדורו.

הוא הכריז כמה פעמים בפני מקורביו שהוא מרגיש עצמו מאושר שהוא זוכה להיות תחת קורת גג אחת עם בנו זה.

מאידך, היה ידוע כי להאדמור רבי אהרן זצוק"ל היו דברי אביו קדושים כלמשה מפי הגבורה.

בשנים הראשונות שלאחר נישואיו, חלה הוא מחלה קשה, וגם לאחר התאוששותו אסרו עליו הרופאים ללכת למקוה.

אביו ז"ל שהכיר את קדושת וטהרת בנו, פחד שהוא לא יקיים את פקודת הרופאים, הזמינו במיוחד לחדרו יצוה עליו בגזירת כיבוד אב לא ללכת למקוה, עד שמצב בריאותו יאפשר זאת.

כמה חדשים אחרי הבראתו, והיה זה בחודשי החורף הקרים ביותר, ראה אחד מבני דודו של האדמור רבי אהרן זצוק"ל בשעה 3 לפנות בוקר את האדמור רבי אהרן שצוק"ל הולך לכיוון המקוה ואחרי כ-15 דקות חוזר הוא משם. בתחילה חשב שודאי הבריא הוא לגמרי וקיבל רשות מאביו ללכת למקוה.
בהזדמנות, שאל ממקור מוסמך במשפחה, האם הבריא האדמור רבי אהרן שליט"א לגמרי?
נאמר לו בתשובה, שהמצב הוא הפוך, ובזמן האחרון הוסיפו הרופאים כמה גדרים וסייגים של התנהגות בריאותית כדי לשמור מהתדרדרות בריאותית אצלו.

בהתאם למה ששמע, היה ברור אצל בן דוד זה, כי רבי האדמור אהרן שליט"א לא קיבל רשות מאביו ללכת למקוה.
כמ"כ היה ברור אצלו כי הוא לא יעשה נגד פקודת אביו שום דבר.
ע"כ סיקרן אותו מאד לדעת מה הטיול הזה לכיוון המקוה וחזרה כל יום בשעה 3 לפנות בוקר בקור עצום כזה.

החליט הוא איפוא לודא באופן מוחלט את הדבר.
הלך ב-2 לפני בוקר והתחבא בתוך המקוה גופא כדי לראות במו עיניו את הנעשה.
בשעה 3 נפתחת דלת המקוה ורואה את האדמור רבי אהרן שליט"א נכנס למקוה, ומתחיל להתפשט מכלי שידליק אור.
לא היה קץ לפליאתו, האם אפשרי הדבר שהאדמור רבי אהרן שליט"א לא מקיים פקודת אביו?
דבר זה לא יתכן, ובודאי המידע שקיבל ממקור המוסמך במשפחה לא היה מדוייק, ובודאי כן קיבל רשות מאביו ללכת למקוה.
ובעוד שהוא מהרהר ככה, רואה הוא שהאדמור רבי אהרן שליט"א יורד במדריגות המקוה מופשט לגמרי מכגדיו ונעצר במדרגה האחרונה ואומר:
הנני מוכן ומזומן לקיים מצות כיבוד אב לא לטבול במקוה.
חוזר לאחוריו, עולה לחדר הלבשה ומתלבש, וחוזר הביתה.

נדהם ונרעש לראות גודל צדקתו ותמימותו של האדמור רבי אהרן שליט"א חוזר בן דודו הביתה.

בן דוד זה חיפש הזדמנות לספר עובדא זו לאביו, האדמור רבי ישכר דוב זצוק"ל.
כשגמר סיפורו, שאל אותו האדמור רבי ישכר דוב זצוק"ל.
נו: מה אומר לך דבר זה.
לא חיכה לתשובתו, והמשיך ואומר:
זו תמימות שאין דוגמתו.
בני ר' אהרן שליט"א לא רצה להרויח שום דבר מקיים פקודתו.
לא רצה להרויח את החצי שעה של הליכה וחזרה, למקוה בקור גשם ורוח
לא רצה להרויח את הפשטת והלבשת בגדיו.
הוא נמנע לעשות אך ורק את הטבילה האסורה עליו.

זו היא הליכה למקוה אמיתית המטהרת ומקדשת את האיש ומעלהו לדרגת מלאך אלקים.

מדי זכרו את הנגיד החסיד רבי אברהם צבי פערלשטיין הי"ד מרגיש אני חובה לספר לדור הצעיר את התנהגותו של חסיד זה שהיה סוחר ובעל-בית מדור הקודם.

הוא היה סוחר בדים סיטונאי, סוחר בעל רמה גבוה מכל הבחינות.

כפי שציינתי למעלה פירנסה חנותו קרוב ל-10 משפחות בנים וחתנים ונכדים.

חלק ניכר מפרנסתו השנתית היה, הקניות שקנתה אצלו אחוזת הנסיך שהיתה קרוב לעירינו סערענטש.

באחוזה כ-400 עובדים גברים ונשים.

נהוג היה שפעמיים בשנה, לקראת הקיץ והחורף, חילקה הנהלת האחוזה בד לבגדים ושמלות לכל העובדים גברים ונשים בחינם, סחורה זו נקנתה בחנותו של ר' אברהם צבי פערלשטיין הי"ד.

כדי לתת לדבר זה אופי צבורי אלגנטי, היה נהוג שאת בחירת הבד עשתה הנסיכה הזקינה אמו של הנסיך בעצמה באופן אישי, להראות דאגתה האישית לעובדי האחוזה.

פעמיים בשנה נכנסה הנסיכה הזקינה, בכרכרה רתומה של ארבע סוסים, העירה סערענטש, לחנותו של משפחת פערלשטיין לבחור בד לעובדי האחוזה.

להצלחת הקניה נעשתה בחנות הכנה גדולה, שיפוצים וניקיון יסודי.

כל העובדים וכמובן הבנים והנכדים שעבדו בחנות, לבשו ביום זה בגדי חג.

עם שמיעת צלצלת פעמוני הכרכרה, יצא ר' אברהם צבי ואשתו הי"ד לרחבת החנות, כדי לקבל באופן אישי את פני הנסיכה, ולהכניסה בכבוד דרך דלת צדדית למשרד החנות, ושם הציגו לפניה מבחר מגוון של בד כדי שהיא תבחר מביניהם הנראת בעיניה.

למרות שביקורים היו מקור פרנסה למשפחת פערלשטיין, היו הם גם מקור לעגמת נפש בפרט ובעיקר לראש המשפחה ר' אברהם צבי הי"ד.

בביקורים אלו היו צריכים להושיט יד להנסיכה הזקינה, אחרת היתה היא נעלבת ומעבירה את הקניות לחנות אחרת.

הושטת יד זו הטרידה את החסיד הזקן כל ימי חייו.
מצד אחד לא רצה להפסיד חלק הגון מהכנסתו השנתית של המשפחה, על ידי סירובו לתת יד להנסיכה.
מצד שני כאב לו מאד שצריך לעבור על דברי חז"ל.
בפרט דאג שלא ילמדו ממנו בנים והנכדים, ויאמרו שכשביל פרנסה מותר לתת יד לאשה.
לפי מה ששמעתי מאנשי עירנו אנשים נאמנים, פתר ר' אברהם צבי הי"ד את הבעיה כדלקמן:
הוא אמנם הושיט ידו להנסיכה הזקינה בעת ביקורה בחנות, אולם אחרי עזבה הנסיכה את החנות, בעוד שכל הבנים והנכדים נוכחים, הכה ידו ואצבעותיו אל דלפק החנות עד זוב דם.

זה היה פרצופם הרוחני של החסידים הסוחרים מדור הקודם.

חבל על דאבדין ולא משתכחין.

ר' אברהם צבי פערלשטיין הי"ד עם כל משפחתו הגיעו לאושביץ.
סיפר לי אחי ר' יוסף צבי נ"י שהיה נוכח בהגיעה הרכבת לאושביץ עם ר' אברהם צבי הי"ד.
הוא הגיע חולה קשה ולא היה יכול להניע אבר.
תפסו אותו שני אנשים, אחד בראשו ואחד ברגליו כמו שתופסים שק תפוחי אדמה, וזרקו אותו לעגלת גלגלים והובל ישירות להכבשנים הי"ד.

ובהזדמנות זו אזכיר כאן לטובה את אחד הבעלי בתים החשובים והמוכבדים ביותר בעירנו סערענטש, ואספר על גודל דעתו - דעת דקדושה - בקשר לעשיית צדקה וחסד בעירנו ובסביבה.

שמו: ר' משה וויינשטאק.

בעל חנות קמעוני וסיטוני לדברי מזון.

שותף בכרמים רבים שבסביבה, ושותף לתחנת קמח המפורסמת בעיירת שארוש-פאטארק.

היה עשיר גדול.

<u>מבחינה רוחנית</u> היה הוא דמות נהדרת.

הוא היה תלמיד-חכם, מתלמדיו של בעל ייטב-לב מסיגעט זצוק"ל משתתף בשיעורים היום-יומיים בבית המדרש הספרדי, ששם היה מתפלל קבוע.

בעל צדקה בלתי רגיל, ועניו מושלם.

בניו ובנותיו ונכדיו יהודים חרדים נאמנים לד' ולתורתו.

גם כחיצונותם הובלטה יהדותם, במלבושם ובגידולם זקן ופאות כלי שום שינויים.

הגינותם במשא ומתן היתה מן המפורסמות. הוכרו כמשלמי מסים (ממשלתיים ועירוניים) מן הגדולים ביותר.

כשאני הכרתיו היה כבר למעלה מבן שבעים.

למשפחתנו היתה מאפיה וממנה התפרנסנו בקושי.

לתוצרתנו השבועית היינו צריכים: 6 שקי קמח רגיל, לאפיית לחם, ו-1 שק קמח לבן, ללחמניות ולחלות לשבת.

את הקמח קנינו אצל ר' משה וויינשטאק ז"ל.

היתה לנו עגלה עם סוס.

במכשיר זה נסענו לכ-10 כפרים סביבת עירנו סערענטש למכור לבעלי מכולת את התוצרת, דהיינו לחם, לחמניות וחלות. ובמכשיר זה נסענו לחנות משפחת וויינשטאק לקנות את הקמח השבועי.

המרחק מהמאפיה עד לחנות וויינשטאק היה כ-1200 מטר.

והיו צריכים לעבור את כל ארכו של רחובה הראשי של סערענטש.

רוב פעמים קנינו את הקמח בהקפה, גם מכרנו את התוצרת לחנויות המכולת בהקפה.

אחרי שהצלחנו לגבות את החוב מבעלי החנויות, שולמנו את החוב (למעשה רק חלק מהחוב) לחנות וויינשטאק.

הפרנסה היתה קשה ומפרכת. האפיה נעשתה בלילות, ובשחר בבוקר יצאנו למכור את התוצרת בכפרים שבסביבה, ורק בשעות המקדמות שלאחר הצהרים שבנו הביתה.

אולם בעיית הבעיות היתה, שלמרות שהעבודה היתה קשה, לא הביאה די פרנסה למשפחתינו שמנתה 12 נפש.

כפי שציינתי למעלה לא הצלחנו לכסות את כל החוב אצל חנות וויינשטאק, וחמיד נשאר חלק כחוב.

במשך כמה חדשים הצטבר חוב רציני.

לר' משה וויינשטאק ז"ל היו בעירנו שני בנים: ר' חיים הי"ד ור' הלל הי"ד והם עבדו בחנות וממנה התפרנסו.

כמ"כ היה לו שתי בנות: אחד נשואה, ואחת גרושה.

למעשה ניהלה הגרושה את החנות.

היא השקיעה את מיטב מירצה, כחה ומוחה בניהול החנות, והיא היתה רוח החיה בה.

ר' משה ז"ל נכנס אמנם מדי פעם בפעם לחנות, לראות איך העניינים הולכים, אולם רוב היום ישב בביתו ולמד.

לעת זקנתו התקין לו בחדרו בית כנסת קטן, ושם התפללו, בחורף בימי הקור הגדולים, ובקיץ בימים החמים ביותר, אנשי הסביבה.

במשך כל השנה עבדו אבא ואמא ע"ה הי"ד במאפיה בלילה ואת הובלת הסחורה עשה אבא כל יום.

בין הזמנים כשחזרנו מהישיבה, הקלנו את העול מעל אבא ואמא. אחי הבכור ר' פנחס הי"ד עבד במאפיה, ולהבדיל בין חיים לחיים, אחי ר' יוסף צבי נ"י ואני, עבדנו בהובלת וחלוקת התוצרת.

היה זה באחד מימי בין הזמנים, ביום רביעי בצהרים, שאמר אבא לאחי ר' יוסף צבי: תרתום את הסוס לעגלה ותקח איתך את מנשה, ותסעו לחנות של ר' משה וויינשטאק, להביא 3 שקי - קמח רגיל ושק קמח לבן כדי שנוכל לאפות לחם וחלות לשבת.

לשאלתו של אחי ר' יוסף צבי את אבא מה מצב החוב אצל חנות וויינשטאק? ענה אבא: המצב לא טוב, אולם אם לא נאפה לחם וחלות ולא נספק את הצריכה של הקונים הקבועים, יכולים אנו לסגור את המאפיה לחלוטין. בלב כבד ובהרגשה מעיקה רתם אחי ר' יוסף צבי את הסוס לעגלה ונסענו יחד לחנותו של ר' משה וויינשטאק.

אולם החנות היה גדול מאד, גם בממדים של היום.

בפינת האולם היה המשרד וכו ישבה המנהלת.

נכנסנו למשרד והודענו לה על כמות הקמח וסוגיו שאנו רוצים.

הוא לקחה את פנקס הלקוחות והסתכלה בו, ואמרה: יש לכם כאן חוב גדול. (היא לא אמרה שהיא לא נותנת לנו קמח).

מיד פנה אחי ר' יוסף צבי לאחוריו ויצא מן המשרד ואני אחריו.

יצאנו מן החנות ועלינו על העגלה והתחלנו לנסוע הביתה.

התרחקנו כ-100 מטר מן החנות ואז שמענו שצועקים אחרינו: יוסף הערש, יוסף הערש;

אחי פנה לאחוריו, והנה הוא רואה את ר' משה וויינשטאק ע"ה רץ אחריו בנעלי בית, בלי מעיל, וציציותיו מתבדרות ברוח, ומראה בידיו שנחזור לחנות.

חזרנו לחנות ומצאנו את ר' משה וויינשטאק ע"ה במשרד החנות כשכולו סוער ורועד מהתרגשות.

כתו מנהלת החנות חוורת כסיד.

שמענו כשהוא אומר לה: מה איתך, לא נתת קמח למאפיית ר' חיים קניג, השארת משפחה כת - 12 נפשות בלי לחם!

בדמעות על לחיה היא עונה: אבא היקר לא הוצאתי מפי את המלה לא נותן. ציינתי רק שיש חוב גדול, ותו לא.

הם בעצמם עזבו את החנות, ולא הספקתי להסביר להם שאין כוונתי לא

לתת את הקמח, רק לציין את החוב.
לא קיבל ר' משה ווייגשטאק ע"ה את התנצלותה ואמר לה:
אני איש זקן, ומי יודע אם לא בעוד כמה ימים, אעמוד לפני בית דין של מעלה, ומה אגיד ואומר אם ישאלו אותי, האיך השארת משפחה בת 12 נפשות בלי לחם.

אחרי שנרגע יצא את המשרד ואמר לבניו ר' חיים ור' הלל הי"ד תמלאו את עגלת ר' חיים קניג מלא קמח רגיל ולבן.

ברגשות מעורבים נסענו הביתה, כאב לנו מאד שהגענו לידי כך, והתרגשנו מאד על גדלות נפשו ודעתו, דעת חסד ורחמים, של ר' משה ווייגשטאק ע"ה.

זכר צדיק לברכה

בס"ד

ואני בבואי מפדן

על קבר רחל אימנו עם האדמו"ר רבי חיים מאיר זצוק"ל מויזניץ

שלהי סיון תשכ"ז, כחודש ימים אחרי מלחמת ששת-הימים, ואני בעיר הקודש ירושלים, במסגרת תפקידי כגזבר המועצה האזורית נחל-שורק.

באופן רשמי אין עוד כניסה לשטחים המשוחררים: חברון שכם, יריחו ובית-לחם.
אולם מפה לאוזן נמסר כי מי שהוא לא בטלן, יכול לעבור בירושלים את המחסום הצבאי ומגיע לבית לחם ומשתטח על קבר רחל אמנו.
נתעורר בי חשק גדול להגיע לשם.

בפעם אחרונה התפללתי על קברה של רחל אמנו ביום י"ז כסליו תש"ח - 30/11/47. למחרת היום אשר אשרו אומות-העולם הקמת מדינה לעם ישראל בחלק של ארץ-ישראל, בלייק-סקס אשר בארצות הברית.

אותו יום הייתי מכוטל מעבודה (גרנו בפתח תקוה ועיקר עבודתי היתה קטיפת תפוזים בפרדסי פתח תקוה), עקב חוסר עבודה, והחלטתי לנצל את היום לביקור בירושלים על יד הכותל-המערבי, ואח"כ לנסוע לבית-לחם להשתטח על קבר רחל אמנו ולחזור ללילה הביתה.
סך הכל היינו אז בארץ כשלשה חודשים, ובמשך תקופה זו הייתי רק בירושלים פעם אחת והתפללתי מנחה על יד הכותל המערבי.
באנו לארץ בעירום וחוסר כול, וכל יום עבודה היה לנו צורך חיוני והכרחי, על כן לא נסעתי פעם נוספת לירושלים או למקומות קדושים אחרים.

באותה תקופה לא היתה כל יום תחבורה יהודית מירושלים לבית-לחם. מחודש אלול עד לאחר יום-הכפורים נסעה אג"ד כמה פעמים ביום בקו-מיוחד לקבר רחל.

רוב הנוסעים היהודיים נסעו לקבר רחל בתחבורה ערבית, שתחנת היציאה שלה היתה בשכונות הערביות, אולם עברה בשכונות היהודיות שגבלו עם השכונות הערביות, ושם עלו הנוסעים היהודיים.

אני הגעתי מפתח תקוה לירושלים קרוב לצהרים, בקרתי אצל מכרים, וסביב לשעה שתיים הגעתי לכותל והתפללתי מנחה.

באוירה הורגשה אמנם מתוחות, אולם לא היה ידוע לי אז שהערבים כבר התחילו בתגובה ממשית, נגד החלטת אומות המאוחדות מאתמול, ובדרך פתח תקוה-לוד-רמלה נהרגו בשעות הצהרים כמה יהודים.

בשעה שתים וחצי עליתי על אוטובוס ערבי שנסע לבית לחם, כל העינים הופנו אלי, אולם לא נגעו בי וירדתי על יד קבר רחל.
באותה תקופה היה קבר רחל ממש מחוץ לעיר, לא כמו היום שהוא נמצא בתוך העיר, אם כי בתחילתה.

מצאתי את הקבר סגור, עמדתי על יד החלון מצד החצר והתחלתי באמירת תהילים.
שהיתי ליד הקבר כשעה וחצי, גמרתי את כל התהילים, ואז ראיתי כי בנתיים יורד הלילה, ומתחיל להיות חושך.

יצאתי לכביש לתחנת האוטובוסים שממול לקבר, כדי לעלות לאוטובוס הראשון שנוסע ירושלימה.
עברו כמה אוטובוסים ערביים, ואף אחד לא עצר לי.

ערבים שישבו ליד החלון, פתחו את החלון, והמטירו עלי גידופים וקללות, ואף איימו עלי באגרופיהם.
בנתיים נעשה לילה ממש, והנה רואה אני את עצמי עומד בודד רחוק משכונות יהודיות וקרוב מאד לישוב ערבי.
התחלתי לפחד, חזרתי מהכביש להקבר, והתחבאתי מאחורי בנין הקבר.

הייתי אובד עצות. מה לעשות?

לצאת לכביש ולהמתין לתחבורה!
קיימת סכנה ממשית, אותי יראו מרחוק, אלה שבאים עם רכב ממונע, שיש לו פנסים שמאירים למרחוק.
אני לא רואה שום דבר מחוץ לארבע אמות שלי.

להשאר פה כל הלילה! (על יד הקבר מבחוץ).
מה תחשוב משפחתי.
אולי ירגישו בי הערבים ויהרגו אותי.
כבר כעת קר לי מאד, מה יהיה אתי אם אשאר כאן כל הלילה.
מה אעשה לפנות בוקר, הלא אז ירגישו בי הערבים.

כשעתיים בערך, התלבטתי קשות, כשאני שוקל כל רעיון להנה ולהנה.
לבסוף החלטתי, יעבור עלי מה, אני יוצא לכביש, ומתחיל ללכת כרגל לירושלים, ואולי יזדמן לי בכל זאת תחבורה.

הלכתי כ-200 מטר לכיוון ירושלים, ואז הבחנתי שמאחורי באה שיירה ממוכנת, כ-10 משאיות עם פנסים דולקים.

לבי הלם בקרבי.
אולי אלה כוחות ערביים. מה יהיה אתי?

כבר לא היה לי ברירה, ירדתי לשולי הכביש והרמתי יד כמבקש טרמפ.
רק כשעברה המשאית הראשונה נוכחתי לדעת כי זאת שיירה צבאית אנגלית.
מצד אחד נרגעתי, הם בכל זאת לא ערבים.
אולם ידעתי גם כי הם לא יקחו אותי לירושלים.
האוירה היתה רוויה שנאה נגד היהודים גם מצד האנגלים עקב פעולות האצ"ל והלח"י.
קרה נס, המשאית האחרונה נעצרה וחיל אנגלי מראה לי ביד לעלות על המשאית, ואמר לי באנגלית (הכנתי כמה מילים אנגליות) מה איתך? אתה משוגע? איך הגעת להנה, בימים אלו ובשעה מאוחרת כזו?
אחרי נסיעה של 30 דקות הוריד אותי ברחוב יפו בירושלים. הלכתי לאחד המכירים ומשם צלצלתי הביתה והודעתי לאשתי כי אני חוזר רק למחרת.
רק אז נודע לי כי הטרור הערבי התחיל להשתולל ונצלתי בנס.
הודו לד' כי טוב כי לעולם חסדו.

כל זה סיפרתי דרך אגב על ביקורי בקבר רחל בשנת תש"ח.
(נחזור לשנת תשכ"ז)

כשגמרתי עבודתי הרשמית, נסעתי עד לשכונת תלפיות, ושם הצלחתי לעקוף את עמדת החיילים השומרים על אי הכניסה לשטחים החדשים ששוחררו, ובטרמפ צבאי הגעתי עד לקבר רחל.

(הסביבה השתנתה במשך 19 שנים האחרונות ללא הכר. בשנת תש"ח היתה הקבר בשדה פתוח במרחק כ-800 מהעיר בית לחם, וכעת היא נמצאת בתוך העיר בית לחם ממש).

בקבר מצאתי כשלשים איש אומרים תהילים בצבור, כולם היו ירושלמיים, שהיו רגילים לפני שנת תש"ח לבוא הרבה לקבר רחל אמנו, להשתטח.
גם הם לא עצרו כח ורוח לחכות עד שינתן הרשות לכל עם ישראל להגיע לקבר רחל, וגם הם מצאו דרך להגיע בלי רשות.

אני הצטרפתי לצבור אומרי תהילים.
היתה התרגשות גדולה, עקב הימים הגורליים הנוראים שעברו עלינו בחודשים האחרונים בכלל, ובשבועות האחרונים בפרט.

בכיות קורעות לב נשמעו באולם, היו אלו דמעות אושר, על שזכינו אחרי קרוב לעשרים שנה, לבוא עוד הפעם למקום קדוש-אהוב זה.

מבחוץ, נשמעו עצירות של כלי רכב רבים עברו רגעים מעטים והננו רואים בפתח אולם-הקבר את האדמו"ר מויזניץ רבי חיים מאיר הגר שצוק"ל שאומר באידיש עסיסית:
אמא רחל חזרנו אליך.
(מאמע רחל מיר זענען ווייטער דא ביי דיר).

עם כניסתו לאולם הקבר, באו ונדחפו אחריו, כשלשים חסידיים מבוגרים וכ-300 (שלש מאות) ילדי תלמודי תורה מחדרי ויזניץ.
האולם נתמלא עד אפס מקום וגם מבחוץ סביב לקבר עמדו אנשים רבים צפופים.

הצבור התחיל להגיד תהלים, וסיום כל קאפיטל והתחלת כל הקאפיטל נאמר על ידי הרבי ז"ל מויזניץ בעצמו.

אחרי גמר אמירת יום תהלים הושלך הס באולם.
כל העינים הנפנו אל הרבי ז"ל שעמד על יד הקבר עם פנים לצד הקהל ושתי ידיו מורמות כלפי מעלה כמי שמנצח על מקהלה.

הבנתי מיד, שהרבי ז"ל רוצה להתחיל באיזה אמירה מיוחדת בצבור, והוא יתן האות שיתחילו ביחד.
לא היה כל מושג מה יכול להיות אמירה מיוחדת זו על יד קבר רחל אמנו.

פתאום מוריד הרבי ז"ל את ידיו, ובאותו רגע מתחילים מאות ילדי תלמוד תורה, שבאו ביחד עם הרבי ז"ל, להגיד באידיש את הפסוק בפרשת ויחי שאמר יעקב אבינו לבנו יוסף: ואני בבואי מפדן מתו עלי רחל, בשילוב דברי רש"י בפסוק זה, בניגון המפורסם שנלמד פסוק זה באלפי תלמוד תורה בכל תפוצות ישראל.

ניגון שעורר תמיד געגועים סוערים חזקים על הילדים וההורים גם יחד. כל הצבור כולו התחיל לבכות, ואמר מלה במלה ביחד עם הילדים את הפסוק בשילוב דברי רש"י.

הסתכלתי בפניו של הרבי מוזניץ ז"ל וראיתי פניו בוערים באש קודש, כל כולו דבוק וספוג בגעגועים עילאיים ונהרי נחלי דמעות יורדות מעיניו.

עם גמר האמירה, פנה הרבי ז"ל לקבר, ואמר, מזל טוב אמא רחל, מהיום והלאה נהיה אי"ה אורחים קבועים אצלך.

יצא הרבי ז"ל את הקבר, ועמו חסידיו וילדי תלמודי התורה שבאו עמו.

גם אני עזבתי את הקבר וחזרתי ירושלימה עם חויה מרשימה נפלאה.

ומדי דברי בו, באדמור מוזניץ רבי חיים מאיר זצוק"ל, זכור אזכרו עוד.

שמעתי מפי הרב החסיד רבי יהודה הס ז"ל אשר לימד כעשרים שנה, שיעור באור-החיים הקדוש, בלילי שבתות, בבית הכנסת של פועלי אגודת ישראל בפתח תקוה, שהיה מגדולי חסידי אוטניה, שהיה נוכח בבית הקברות בגרוסווארדיין, כשהאדמור מוזניץ רבי חיים מאיר זצוק"ל, נפרד מאביו הקדוש ר' ישראל, האדמור הזקן מוזניץ זצוק"ל לפני עזבו את גרוסווארדיין אחרי השואה.

אחרי שאמרו כמה פרקי תהלים, ותפילות שאומרים על קבר הורים וצדיקים, שם הוא ז"ל את ידו על מצבת אביו, ואמר בזה הלשון: אבא, אני עוזב את עירנו גרוסווערדיין, ומקוה בע"ה להגיע לארץ ישראל. אבא! הנני מבטיחך שאעשה כל המאמצים לא להשאירך כאן, ולהביאך **אי"ה לארץ** ישראל.

ואכן, קיים האדמור רבי חיים מאיר זצוק"ל את הבטחתו, והביא את אביו לקבורה בארץ ישראל בעיר הקודש בני ברק.

עם גמר כתיבת סיפורי זה שמעתי מחתני האברך ר' נתן דונט נ"י שהיה בקבר רחל בימים שלאחרי מלחמת יום-הכפורים, ביחד עם מאות מתפללים ומבקשי רחמים במסגרת עצרת תפילה שהוכרז עליה.
כידוע היה המצב אז רציני ומסוכן מאד.
גם הרב הגאון רבי חיים שמולביץ זצ"ל ראש ישיבת מיר השתתף באותה עצרת.
נהרי נחלי דמעות נשפכו באותו מעמד במסגרת אמירת תהלים ובקשות אחרות במיוחדות למצבים מיוחדים.
עם גמר אמירת תהלים ובקשות השתררה דומיה בחדר הקבר, ואז נשמע קולו של הגאון ממיר זצ"ל, שמצטטת את הפסוקים הידועים מירמיה ל"א:
כה אמר ד, קול ברמה נשמע, נהי בכי תמרורים, רחל מבכה על בניה, מאנה להנחם על בניה כי איננו.
כה אמר ד, מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה וגומר.

וכאן מרים הגאון ממיר זצ"ל את קולו ואומר:

ואני! חיים בנך, אומר לך אמא רחל:
אל תמנעי קולך מבכי!
אל תפסקי לבכות רחל אמנו!

עת צרה היא ליעקב! תבכי ותעוררי רחל אמנו, עלינו ועל כל יושבי ארץ ישראל, רחמים גמורים מיידים אמן.

בס"ד

על ספסל אחד במקוה, עם הגאון האדיר
רבי שלמה זלמן עהרנרייך הי"ד זצוק"ל בעל לחם שלמה

בחורף תרצ"ו נסע הרבי ז"ל מסאטמאר, לשבת קודש פרשת שמות לעיר שימלוי (שנמצאת כ-300 ק"מ רחוק מהעיר סאטמאר) לשבות שבתו בין חסדיו ואנשי שלומו שבעיר זו וסביבותיה.

כפי שסיפרתי כבר בחוברת המיוחדת על הרבי ז"ל מסאטמאר, נצטברו בבית הרבי ז"ל חובות גדולים, עקב פעולות צדקה וחסד בעלת היקף חריג וכלתי רגיל, היתה מטרת הביקור גם לסלק חלק מהחובות מכספי הפדיונות.

לא תמיד הצליח הרבי ז"ל בנושא הכספי, בפרט, אם הגיעו לשבת כזו אורחים רבים ובהם אחוז גדול עניים ויהודים מכובדים נצרכים, שאז חילק הרבי ז"ל כמעט כל כספי הפדיונות לנצרכים גדולים וקטנים.

אולם חלק הרוחני של שבתות אלו היה עצום, וחוויית שבת כזו נשארו חקוקות זמן רב בלב משתתפיהן.

(אם אפשר ומותר להגיד, הייתי אומר, כי גם הרבי ז"ל עשה מאמץ רוחני מיוחד בשבתות ששבת מחוץ לעירו, הן בשטח אמירת דברי תורה בשולחנות, והן בתפילה ובקריאת התורה. הרבי ז"ל בעצמו ירד לפני התיבה בשחרית, והוא בעצמו קרא בתורה).

כעשרים בחורים, וגם אני בתוכם, החלטנו לנסוע לשבת לשימלוי לחזות בניהול העניינים מצד הרבי ז"ל מחוץ לעירו ובית מדרשו.

נסענו מסאטמאר לשימלוי ברכבת בליל ה, היו לנו כמה תקריות עם גויים שיכורים ורשעים, ולפנות בוקר הגענו לשימלוי.
אחרי תפילת שחרית, התפזרנו לאכסניות שהכינו לאורחים שיבואו לשבת.

בעת החלטתי על הנסיעה לשמלוי, הוחלט אצלי לבקר אצל הגאון האדיר רבי שלמה זלמן עהרנרייך הי"ד זצוק"ל אבדק"ק שימלוי והגליל, בעמ"ח ספר לחם-שלמה שו"ת וספרים רבים, שהיו אחיו של מורי ורבי הרה"ג רבי חיים צבי עהרנרייך זצ"ל אבדק"ק ה. מאד, בעל המחבר קצה-המטה, על המטה-אפרים, שהיה מפורסם כגאון אדיר וצדיק תמים. (הוא היה נכדו של בעל קול-אריה זצ"ל והוא הוציא לאור והדפיס את הקול-אריה).

מטרת ביקורי היתה להכיר את הגאון הנ"ל, ולהציג עצמי לפניו כתלמיד אחיו, ולספר לו, אם ירצה על בית אחיו ומשפחתו, ועל קהילת ה. מאד שהיא הכירה טוב.

תכננתי לבקר אצלו עוד ביום ששי, אולם סיבות שונות גרמו לכך שתכניתי זו לא יצאה לפועל, והשארתי את הביקור ליום א' לפני שובי לסאטמאר.

התפילה בליל שבת של הרבי ז"ל, היתה בבית המדרש החסידי, ורבה של שימלוי ז"ל, התפלל בבית הכנסת הגדול של הקהילה על כן לא ראיתי אותו בתפילת ליל שבת.

גם בשולחן ליל שבת לא ראיתי אותו.
השולחן נערך בבית המדרש החסידי.
בית המדרש לא היה גדול והיה מלא ודחוס עם חסידים.

עוד בדרך לשימלוי סיכמנו ביניינו, שלא נידחף במיוחד בשבת לקרבת הרבי ז"ל, לא בתפילה ולא בשולחנות, וניתן אפשרות לחסידי הרבי ז"ל משימלוי והסביבה, להיות בקרבתו, לראות פניו ולשמוע דברי תורתו ותפילתו מקרוב.

בהתאם לסיכום זה, לא באנו מוקדם למקום עריכת השולחן לתפוס מקום.

באנו לבית המדרש לשולחן כשזה היה כבר מלא עד אפס מקום, ועמדנו בפינה מרוחקת.

זמן רב אחרי הקידוש, כשהרבי ז"ל התכונן להגיד דברי תורה, בשעה מאוחרת בלילה, כשחלק המשתתפים הלך הביתה, התקרבנו לקרבת הרבי ז"ל, ואז התחלתי לחפש במבטי את רבה של שימלוי ז"ל.

היות ולא הכרתי אישית את הרב משימלוי ז"ל באופן אישי, בקשתי מאנשים שעמדו בסביבה שיראו לי את רבה של שימלוי בין היושבים על יד השולחן.

אז, נודע לי, שהוא היה אמנם בהתחלת השולחן, ונשאר שם עד לאחרי הקידוש, והתנצל לפני הרבי ז"ל, שהוא מוכרח לעזוב היות ויש לו לפנות בוקר בשעה 3 שיעור, ועליו לנוח קצת.

עריכת השולחן נמשכה עד קרוב לשעה 2 בלילה, ואז, לפי המלצת אחד הבחורים שהיה יליד שימלוי, החלטנו ללכת לפני השינה למקוה.
לפי דבריו, בשעה כזו המקוה חמה מאד, וכדאי ללכת קצת להתחמם.
בחור זה הראה לנו את הדרך למקוה, אולם הוא בעצמו הלך הביתה לישן.

אל בריכת המקוה בשימלוי היו צריכים לרדת בכ-30 מדריגות.
בסוף כל עשר מדריגות, היתה רחבה, ועליה עמדה ספסל קטן בעל שני מקומות ישיבה.
ספסלים אלו היו מיועדים לאנשים זקינים, שיוכלו לנוח בעליה וירידה.
כמו כן השתמשו בספסלים אלו, אנשים שרצו להגיע קרוב למים עם חולצה וטלית קטן, שם פשטו את הדברים והניחו אותם על הספסל ברחבה האחרונה לפני הטבילה ממש.

עם הגיעי לספסל האחרון, ראיתי שיושב שם אדם זקן בעל הדרת פנים מעוררת כבוד, והוא לובש בגדיו כבר אחרי הטבילה.

לא רציתי להטריחו, ולכן החלטתי לשים את הבגדים שלי בפינה על הרצפה.

הזקן פנה אלי ואמר לי: בחור-ל בא הנה, והוא הזיז עצמו הצדה ועשה לי מקום להתפשט.

כשעליתי מן המים והתחלתי להתלבש אמר לי הזקן, נדמה לי שאתה לא מבני המקום.

נכון! עניתי לו, כן הדבר, אני באתי עם קבוצת בחורים מסאטמאר לשבות שבת ביחד עם הרבי שליט"א.

מאיזה מקום אתה? הוא שאל אותי.

מהונגריה אני, מעיר סערענטש אולי שמע כבודו על עירנו? אמרתי לו.

יודע אני איפוא סערענטש, עונה לי הזקן, וממשיך לשאול אותי, האם בעיירה ה. מאד היית פעם?

עניתי לו, לא רק שהייתי בה. מאד, גם למדתי שם בישיבה, אצל רבה של ה. מאד הגאון רבי חיים צבי עהרנרייך שליט"א בעל קצה המטה, שנה שלימה בשנת תרצ"ד.

התפתח בינינו שיחה, ובאמצע הוא שואל אותי כאילו דרך אגב, האם בעל קצה-המטה יודע ללמוד?

אמרתי לו: הדעה הרווחת בה. מאד הוא שהרב בעל קצה-המטה הוא גאון עצום וצדיק תמים, כל כולו רוחניות לא מכיר בצורתא דזוזא.

אולם, על אחיו הרב דק"ק פה שימלוי, אומרים בה. מאד, שיודע כל התורה כולה בלי הגזמא.

ראיתי שהוא מחייך חיוך מאופק בשמעו דברי אלה.

גם אמרתי לו, שבין המטרות שהיו לי בבואי לשבת לכאן, היתה גם מטרה להכיר את אחיו של מורי ורבי, את רבה של שמלוי שמפורסם לגאון אדיר, ואני מתכונן אי"ה לבקרו ביום ראשון בבוקר.

השיחה נגמרה והזקן גמר להתלבש והלך לו.

(כמובן שלא עלה בדעתי אף לרגע שאני מדבר עם הרב משימלוי בעצמו)

למחרת לפני שובי לסאטמאר, הלכתי לבקר אצל הרב משימלוי.
דפקתי על הדלת, וזו נפתחו על ידי הרבנית.
כשהיא ראתה שעומד לפניה בחור צעיר, שאלה אותי, מה רצונך?

עניתי לה, אני לומד בסאטמאר, ושאני יליד הונגריה ולמדתי בישיבת ה. מאד אצל אחיו של הרב משימלוי, ורצוני למסור דרישת שלום חיה לכבוד הרב מאחיו.

לאחר היסוס - מה,הראתה לי על הדלת שנפתחת לחדר הלימודים וקבלת קהל של הרב.

עם פתיחת הדלת, נדהמתי לראות שאותו זקן ששוחחתי איתו במקוה לא היה אחר מרבה של שימלוי בכבודו בעצמו.

נרתעתי לאחור.

הוא הכיר אותי מיד, וקם בשמחה ממקומו ובא לקראתי, הושיט לי יד לשלום עליכם, להפתעת הרבנית.
הוא אמר להרבנית, בחור צעיר זה הוא תלמיד אחי היקר שליט"א, והוא סיפר לי לפי תומו שבת בבוקר במקוה על גדולת וצדקת אחי.
תביאי י"ש ולקח לכבדו.

אחרי הטעימה, ביקש ממני לספר לו על אחיו ובני ביתו, כשהוא מתענין בכל פרט ופרט.
התענין מה נעשה בקהילת ה. מאד, שאל על בעלי בתים רבים מעמדם ומצבם.
לבסוף הוא שאל אותי, מתי הייתי בבית הקברות על קברו של זקינו קול-אריה.

לפני גמר הפגישה, שאל אותי איזה מסכת למדו בישיבת אחיו באותה שנה שלמדתי שם, ובקשני להגיד לו חידושי תורה מאחיו.

עשיתי רצונו ואמרתי לו את אחד החידושים היפים ששמעתי מפי אחיו בעל קצה המטה ז"ל בסוגיית תקפו-כהן במסכת בבא מציעה. הוא נהנה מאד ורשם לו על פיסת נייר את תמצית הדברים.

הוא ליווה אותי עד לרחוב לפני ביתו, נשקתי ידו וכך עזבתי את שימלוי.

ביקור האדמור מגור (הבית-ישראל) זצוק"ל בביתנו במסמיה

בכ"א אדר תש"ט עלתה קבוצת עולים חרדים (רובם מהונגריה ומיעוטם מפולין) על הקרקע דרומית לקיבוץ חפץ חיים, על אדמת כפר הנטוש מסמיה, לייסד מושב עובדים במסגרת תנועת פועלי אגודת ישראל.

עוד בהתחלת שלב ההתארגנות הקבוצה, החליטה תנועת פועלי אגודת ישראל, ובראשה ר' בנימין מינץ ז"ל לתת לישוב חקלאי חרדי זה את השם בני-ראם, ראשי תיבות: רבי אברהם מרדכי, על שם האדמור מגור זצוק"ל, בעל אמרי אמת שנפטר בירושלים בעוד העיר במצור (חג השבועות שנת תש"ח) שהיה רבם של רבבות חסידי גור בפולניה לפני השואה, ובעזר השם הצליח להימלט מגאי ההרגה ברגע האחרון, והגיע ירושלימה והתיישב בה.

בחגיגה זו היה נוכח - נוסף על ר' בנימין מינץ ז"ל וראשי פועלי אגודת ישראל - גם הרב רבי יצחק מאיר לוין ז"ל יו"ר אגודת ישראל העולמית, שהיה חתנו של האדמור מגור זצוק"ל בעל אמרי-אמת.

לפי דברי ר' בנימין מינץ ז"ל הוזמן לחגיגה זו גם האדמור מגור בעל בית-ישראל זצוק"ל, וגם הבטיח לבוא להיות נוכח, בחגיגת הנחת אבן פינה לישוב חרדי חקלאי בארץ-ישראל שייקרא על שם אביו הצדיק ז"ל, שהיה ממעודדי ומזרזי עליית יהודים חרדים לארץ ישראל.

(ראה מכתבו המפורסם על האוניה בדרכו חזרה מארץ ישראל, מיום ז' אייר תרפ"א שכותב בין השאר: "הנני שבע רצון מאד, בראותי כי יכולים שם לבא אל המנוחה ולהתנהג שמה בדרכי היהדות, כאשר הורינו אבותינו ואבות אבותינו.
ומי אשר חננו השי"ת בהון, יוכל בלי שום ספק למצא שם פרנסתו במנוחה שלימה ולשמור היהדות כראוי באין מעצור.
אולם גם אלו שאינם יכולים ואינם חפצים להתישב שמה, יפרישו כל אחד מהונו סכום מסויים ולקנות לו שם חבל ונחלה, והוא נושא פירות גם בעולם הזה").

ואחרי שהוא מודיע שבעצמו קנה חלקת אדמה של 20 אלף דונם ביפו, ומבקש מאחרים שממנו יראו וכן יעשו, הוא ממשיך ואומר:

"בטח כבר ידעתם כי בוויען באסיפה של מועצת גדולי התורה החליטו, שהאגודה תעסוק בעבודה ממשית בכל המקצועות בישוב ארץ ישראל, מבלי להכיט על התנאים הפוליטיים המתחלפים ובאים. וכן הוא באמת דעתי, אשר ישוב ארץ ישראל שנצטוינו בתורתנו הקדושה, איננה דבר התלוי בזמן, רק בהיכולת והאפשרות. ולכן גם עתה צריכים להשתמש באפשרות של עכשיו ולעבוד בכל עוז, כי בריבוי העולים החרדים לארץ ישראל תתגדל השפעתם שמה, וזה יגרום שמירת קדושת הארץ עכ"ל).

מסיבות שונות, ובעיקר בריאותיות לא היה יכול האדמור מגור זצוק"ל להופיע.

הוא הבטיח לר' בנימין מינץ ז"ל ולראובן ארונוביץ ז"ל (ראש עירית בני-ברק שנים רבות) כי בהזדמנות הראשונה יבקר בבני-ראם.

רק בשנת תשי"ב הגיעה ההזדמנות.

לר' בנימין מינץ ולר' ראובן ארונוביץ ז"ל נודע כי הבית-ישראל זצוק"ל מתכנן לנסוע לבאר-שבע להבראה שכועית, נגשו מיד לארגן את ביקורו בבני-ראם. (מסמיה הערבית).
המקום נמצא על הכביש ירושלים - באר-שבע, ולא יהיה צורך בנסיעה מיוחדת למטרת הביקור.

עם קבלת הסכמתו של הבית-ישראל זצוק"ל לביקור, הועברה הידיעה למזכירות בני-ראם שבה הייתי חבר ואחרי דיון יסודי הוחלט לערוך את קבלת הפנים להרבי זצוק"ל בביתנו.

החלטה זו לא הספיקה.
ר' בנימין מינץ ור' ראובן ארונוביץ ז"ל באו במיוחד לביתינו במסמיה לבדוק את הדירה, וגם נתנו הנחיות כלליות בקשר לקבלת הפנים.

הם בעצמם תכננו לבוא ביחד עם האדמור מגור זצוק"ל מירושלים.
הם גם מסרו לחברי המזכירות ולי את מנהגיו של האדמור זצוק"ל בעת ביקורים כאלה, והסבירו כי האדמור מדבר קצרות, ואוהב לקבל תשובה קצרה וענינית על שאלותיו.
את הועד הפועל של פועלי אגודת ישראל ייצגו ר' יוסף פפר ז"ל מזכירו הכללי, ור' יצחק גרוס ראש המועצה האזורית נחל-שורק.
באחד בימי תמוז תשי"ב, קבלנו הודעה כי בשבוע הבא ביום א' יופיע האדמור זצוק"ל במסמיה.

הודעתי לאשתי תחי על הביקור החשוב הצפוי והתחלנו בהכנות לקבלת פנים.
ראשית דבר, סיידנו את הבית, תקנו את השמשות השבורות, השאלנו כסאות ושולחן הראוי למאורע גדול זה.
בקשר לכיבוד, הכנו פירות, משקאות חריפים, יין ויי"ש, ואשתי אפתה עוגות, בכדי שהאדמור זצ"ל יברך עליהן ונוכל לחלק שיריים לכל אנשי הכפר שישתתפו בקבלת הפנים.

ביום הנועד ובשעה הנועדת, התאספו אצלינו בחצר במסמיה, כל אנשי הכפר, אנשים נשים וטף כדי לקבל פניו של הבית-ישראל זצוק"ל.

העמדנו צופים על ככיש ירושלים-מסמיה שיודיענו על בואה של שיירת האדמור זצ"ל.

סביב השעה עשר נראה מרחוק שיירה של שלש מוניות שבאה מכיוון ירושלים מיד עבר כל הציבור מחצר שלנו לככיש ירושלים מסמיה.

שיירת המוניות נעצרה, ממונית השניה ירדו ר' בנימין מינץ ור' ראובן ארנוביץ ע"ה ופתחו הדלת מהמונית הראשונה, והודיעו להאדמור זצוק"ל שהגיעו למקום, והזמינו אותו לצאת את המונית.

עם יציאת האדמור זצוק"ל מהמונית פרצה שאגה אדירה מפי כל הציבור: יחי-אדוננו מורנו ורבינו-יחי (נוסח הונגריה), האדמור זצ"ל נראה מופתע ומחייך.

עם כניסתו לדירתנו, התיישב האדמור זצ"ל על יד שולחן הערוך. אנחנו חיכינו וציפינו שיברך על מזונות, וישתה קצת יי"ש, כדי שנוכל לחלק שיריים ולהגיד לחיים, אולם האדמור זצ"ל ישב כמהורהר ולא נגע בשום דבר.

דממה השתררה בחדר.

פתאום עומד האדמור זצ"ל ממקומו מעל יד השולחן, ובצערים זריזים ניגש אל המקרר (היה זה ארון קרח ולא פריגידר) בתנועה זריזה פותח הוא - להפתעת כל הציבור - את המקרר (שהיה מלא עד אפס מקום לרגל מאורע זה).
ואומר בקול-רם: יש כאן ב"ה הכל, מלא ברכת ד', סוגר את המקרר ועוזב את דירתנו.

חסידי גור הסבירו שאין מדרכי אדמורי גור לחלק שיריים כדרך. אולם אמרו כולם פה אחד, מנשה! זכית, האדמור שליט"א, בירך אותך בברכת פרנסה טובה ואין ספק שמכאן ולהבא יהיה המקרר, וכמובן הבית מלא ברכת ד'.

כחמש עשרה שנה אחר כך בשנת תשי"ז, הייתי עם אחי ר' יוסף צבי נ"י אצל הרבי זצ"ל בירושלים בענין מסויים של אחי נ"י.

מיד שנכנסנו לחדרו הסתכל עלי האדמור זצ"ל ואמר לי:
הייתי אצלך במסמיה לפני חמש עשרה שנה, נכון?

זכר צדיק וקדוש לברכה.

הרב אשר זאב ורנר זצ"ל
רבה של טבריה
****

מסביב לפרשת החפירות על יד קבר הרמב"ם ז"ל בטבריה
בשנת תשט"ו

בראש חודש אלול תשי"ז, יצאה משלחת מטעם פועלי אגודת ישראל, לטבריה, לרבה של התנועה, הרב הצדיק ר' א.ז. ורנר זצ"ל, לדון אתו בבעיות התנועה בכלל, ובבעיות ההתישבות בפרט.
המשלחת כללה, את הרב קלמן כהנא שליט"א ואת הח' יצחק גרוס והח' שמעון מאיר מהמחלקה להתישבות.
היות, והח' יצחק גרוס משמש גם כיושב ראש המועצה האזורית נחל-שורק, והיה לי-בתור מזכיר מועצה זו, הרבה ענינים לסדר אתו, הצטרפתי אל המשלחת, בכדי לנצל את שעות הנסיעה לטבריה לסדר ענייני המועצה.
והנה נתגלגלה לידי זכות גדולה, לשוחח עם הרב ורנר זצ"ל על אודות בעיית החפירות ברחבת הרמב"ם בטבריה.
הבעיה התעוררה, עקב רצון משרד הדתות, לשפר את מקום מנוחתו של הנשר הגדול רבינו משה בן מימון זצ"ל.
הענין נפרסם בעתונות בארץ וחוץ לארץ והיה לשיחת היום בכל פזורי ישראל.
הרבה חצים ובלסטראות נורו-ברב ורנר זצ"ל בתור היותו אב"ד טבריה מקום מנוחתו של הרמב"ם ז"ל, ובשיחה זו נגע רב ורנר זצ"ל בבעיה הכאובה, ופרש לפנינו כשמלה חדשה את דעתו דעת תורה.
עקב חולשתו של רב ורנר זצ"ל, היה הוא באותו שיחה בפוריה שעל יד טבריה במקום הבראה, והשיחה התנהלה באוירה שקטה ורוגעת.
ובתוך השיחה, מסר לנו הוא זצ"ל דברים מופלאים על אודות ייסודה של טבריה החדשה, ועל מנהגי הקבורה והעברת מתים בה.
רב ורנר זצ"ל הדגיש כמה פעמים בשיחה זו, שדברים אלו שהוא מוסר לנו קבל הוא מבית דין הקודם של טבריה. ובית הדין הקודם, קבלם מבית דין הקודם, עד בית דינו של אותו צדיק וקדוש ישראל, הרב רבי חיים

אבולעפיה זצ"ל. (1)

זכורני, כד הוינא טליא, קנאתי תמיד באותם התנאים והאמוראים, אשר למדו הלכות גדולות ודברים גדולים מרבותיהם הקדושים, עקב שיחה צדדית-כביכול-עקב הליכתם בשדה, או התעסקות אחרת, ובנו על יסוד למוד זה תלי תלים של הלכות.

בעת שיחת-למוד זו, הרגשתי ממש כמי שלומד ושומע תורה מפי תנא קדמון.

רב ורנר זצ"ל כתב באותו זמן, תשובה ארוכה לאחד מגדולי הדור, זצ"ל שהרעיש עולמות, אודות החפירות שנעשו על יד קבר הרמב"ם, ורבינו בתשובתו הארוכה, מחוה דעתו דעת תורה, שונה מאשר דעתו של אותו גאון.

תשובתו לא ניתן לפירסום עקב רצונו של רב ורנר זצ"ל, לא לעורר מחלוקת, ולא ללבות את אש המחלוקת, וביטל רצונו נגד רצון אותו גדול.

הופיע אמנם, תשובה קטנה ממנו בירחון "קול תורה" גליון חודש שבט-אדר תשט"ז, ובצדה תשובת הרב הגאון י.מ. טולידנו ז"ל שחולק עליו, ומנסה לדחות את פסק דינו של הרב ורנר זצ"ל.

בשיחה זו הוסיף רב ורנר זצ"ל בעל פה דברים רבים, והסברים שלא ניתן לכתוב בכתב.

מדברים אלה מתברר שפסק דינו של רבינו ז"ל עומד על בסיס איתן ומוצק. אין ברצוני וגם ביכולתי, להכנס לעובי המחלוקה בין הפוסקים בענין פינוי מתים, ואין ספק שדעתן של גדולי ישראל, גם אלה, שחלקו על רב ורנר זצ"ל בענין זה, מקורה בהלכה.

אולם, אציין את מקורות ההלכה המדברים בענין זה, לאלה שרוצים לעיין בה.

את רוב סימנם של שאלות ותשובות, הוצאתי מתשובת של הרב י.מ. טולידנו ז"ל בירחון קול תורה, מגליונות: ניסן אייר סיון תמוז אב אלול תשט"ז.

ראה אודותיו: בספר שם הגדולים ערך חיים אבולעפיה.
ובמכתביו של רבינו בעל "אור החיים" בספרו של ר' בנימין קלאר.

מקורות ההלכה: יורה דעה מסימן שס"ב עד סימן ש"ע ובעיקר סימן שס"ג.

א. חוות יאיר בסופו בתשובת הגר"ד אופנהיים.
ב. שדי חמד הלכות אבלות סימן קל"ו.
ג. יד בחיים סימן צ"ח.
ד. עולת א"ש סימן ט.
ה. חתם סופר יו"ד סימן ק"ג/חלק ו סימן ל"ו.
ו. נודע ביהודה סימן פ"ט/מהד"ת סימן קס"ד.
ז. שיבת ציון ס"ג.
ח. עין יצחק להגר"י אלחנן יו"ד סימן ל"ד.
ט. לבוש מרדכי סימן ל"ח.
י. ויען אברהם סימן כ"ה.
יא. סידורו של שבת/הקדמה לחלק ב תשובה ב.

נבוא לעצם העובדה:

משרד מ' העתיקות, שקיבל על עצמו את עבודות שפור מקום קבורתו של הרמב"ם ז"ל, לא שאל לא הרבנות בירושלים, ולא את הרבנות המקומית בטבריה, האם מותר לו לחפור, על יד גדר בית הקברות הישן, שעל יד מקום קבורתו של הרמב"ם ז"ל.
החפירה בוצעה, למטרת יציקת יסודות בטון לבנין בית כנסת מעל הקבר. עם העמקת החפירות בין 2--1 מטר מעל פני הקרקע, נתגלו קברים, ובהם עצמות של מתים.
הדבר לא עורר התפעלות מיוחדת, לא אצל החופרים, ולא אצל אנשי הסביבה בטבריה שראו את החפירות.
זה מחזה רגיל בטבריה שכמעט עם כל חפירה לבניית בתים נמצאים עצמות, וגם קברים שלמים.
בדרך כלל נהוג בטבריה, אם הבניה מבוצעת על ידי יהודים חרדיים, פונים הם לרבנות בשאלה, ולפי פסק דינם של הרבנות בטבריה עוד מימים קדומים, רשאים הבונים לפנות את העצמות, ולהביאם לקבורה בכבוד ולהמשיך בבניה.

אולם לצערנו הרב, הרבה תושבי טבריה לא פונים בשאלה אל הרבנות, ועל דעת עצמם שורפים הם את העצמות, וזורקים את האפר לאשפה.
אולם פועלי משרד מ. העתיקות הגדישו את הסאה.
הם לא לקטו את העצמות כדרך כבוד לתוך ארגזים או שקים.
דחפור ענקי שעזר ליישר את השטח, גרר אחריו את העצמות, והפועלים זרקו אותם על מכוניות משא, כדי לזרקם לתוך ים כנרת.
הטיפול הבזיוני של העובדים, עורר את רוגזם של אנשי טבריה, והגיעו הדברים לאזן הרבנות במקום, וגם לירושלים הגיע השמועה הלא טובה.
מיד - כשנודע הדברלרב ורנר זצ"ל יצא הוא עם בית דינו למקום, ונזף קשות במנהל העבודה, על הטיפול הבזיוני בעצמות שנמצאו, והורה לטפל בעצמות בדרך כבוד, לבקש את סליחתם של המתים, ולהביאם לקבורה.
על דרישת תושבי טבריה החרדיים, שיוציא איסור על המשך החפירות, ענה רב ורנר זצ"ל בשלילה.
אולם באותו זמן הדגיש, שגם אין בידו להוציא היתר להמשכת החפירות ועל החלטתו לא להתערב.
כשנוכח רב ורנר זצ"ל לדעת, שתושבי טבריה לא ירדו לסוף דעתו, ופסק דינו תמוה בעיניהם, העלה חוות דעתו-ופסק דינו, על הכתב, ובמשפטים אחדים נימק את צעדו זה.
מדרכם של גדולי תורה האמיתיים,לעקור תלי תלים של הלכות בכמה משפטים קצרים.
גם תשובה זו של רבינו, היא מועט המחזיק את המרובה.
הסערה הגדולה שקמה סביב ענין זה גרם שרבינו זצ"ל לא סידר את דבריו ואת נימוקיו בסדר הדרוש, וזה גרם לכך,שרוב רובם של תלמידי החכמים התפלאו לנוכח פסק דינו זה.
כאמור ערך רב ורנר זצ"ל אז תשובה ארוכה ומפורטת, לאחד מגדולי הדור זצ"ל אבל התשובה לא ניתן לפירסום.
אולם גם פסק דין זה הקצר לא נתפרסם כדבעי, וגם עם פירסומו, לא הובנו הדברים מפאת עומק המושג, וקיצור הדברים, מפני זה יש צורך להקדים כמה דברים יסודיים, שבלעדיהם אי אפשר להבין אפילו מעט מן המעט מפסק דינו זה של רב ורנר זצ"ל.

ט ב ר י ה

בכדי להבין פרשה זו על בוריה, עלי להקדים פרשה אחרת, הלא היא פרשת ייסודה של טבריה וקורותיה, במשך כל הזמן מעט הווסדה ועד ימינו אנו.

על חורבות עיר קדומה, לחוף ים כנרת, בנה הירודס אנטיפס כ-100 שנה לפני חורבן בית שני, עיר חדשה וקרא שמה טבריה. (כותבים גם טבריא עם א').

(ראה מדרש רבה בראשית כ"ג א).

בהוסד טבריה לא היה כבר זכר לעיר העתיקה שעמדה שם לפנים. בין האמוראים ישנה מחלוקת, בדבר זיהוי עיר הקדומה, עם אחת העיירות שנזכרו ביהשוע.

בגמרא מגילה דף ו סובר ר יוחנן כי טבריה נוסדה במקום חמת הקדומה, אולם בעיקר מזהים אותה בגמרא עם העיר רקת הקדומה. (ראה גמרא סנהדרין דף י"ב).

יוזפוס פלויוס בספרו "קדמוניות היהודים" י"ח 3.2. מוסר לנו כי עם התחלת בניית העיר, וחפירות היסודות לבתים, נתגלו קברים רבים- כנראה קבריהם של עיר הקדומה רקת או חמת, ועקב זה לא רצו יהודים רבים - ובעיקר כהנים - להתישב שמה.

דברי יוזפוס אלה, מתאשרים על ידי חז"ל בגמרא שבת דף ל"ג.

שם מסופר כי אחרי שיצא התנא האלהי רבי שמעון בן יוחאי מהמערה, אמרו לו כי יש מקום שיש בו ספק טומאה-מחמת קברים שנמצאים בו - ויש לכהנים צער לעקוף את המקום.

הוא על ידי נס סימן את המקומות שהיו שם קברים ואת יתר המקומות טיהר. (ראה בתוספת ד"ה כל היכא ובירושלמי מסכת שביעית פרק תשיעי מבואר שזה היה בטבריה.

אחרי טיהור טבריה על ידי ר' שמעון, ניתוספו בה הרבה משפחות יהודיות וגם משפחות של כהנים.

אחריו גרו בטבריה הרבה תנאים ואמוראים ומקום מושבו של הסנהדרין, לפני ביטולו, היה בטבריה.

(ראה בספר טבור הארץ מהרב ר משה קליערס אבד"קק טבריה (לפני רב ורנר) זצ"ל אודות גדולי ישראל שגרו בטבריה).

במשך קרוב לאלפיים שנה מאז הוסד טבריה נחרבה היא כמה פעמים.

במרד שפרץ נגד הרומאיים בשנת ד אלפים ק"י (350 למספרם) נחרבה העיר.

היא נבנתה מחדש, ובמשך כל ימי הסובראים והגאונים גרו יהודים רבים וביניהם גדולי תורה בטבריה.

במאה החמישית למספרם גדל בה מספר הנוצרים ואף הושיבו בה הגמון.

במאה הששית בנה בה יוסטנטינן כנסיות רבות.

בקיץ ד' שצ"ד (634 למספרם) כבשו הערבים את טבריה, הם עשו את העיר לעיר הראשי של גליל הירדן, בתקופתם שגשגה טבריה.

בשנות ד' תקע"ג - תקצ"ג (למספרם 813--833), אנו רואים, שקהלת טבריה מנהלת מאבק עם יהודי בבל, כדבר מינוי ריש גלותא.

הצלבנים כבשו את טבריה בשנת ד' תתנ"ט (1099 למספרם), בצרוהו, ועשוהו למרכז נוצרה חשוב, יסדו נסיכות בטבריה, וכנו בה כנסיה גדולה.

במאה השלש עשרה, היו אוכלוסיה טבריה מחציתם מוסלמים ומחציתם נוצרים.

ב ד' תתקמ"ט (1187) התפרצו גדודים מוסלמיים, ובראשם צלאח א-דין אל הארץ, ובקרבת טבריה, נחלו נצחון גדול על הצלבנים.

כמלחמה זאת נהרסה טבריה ונשארה בחורבנה במשך דורות אחדים.

ההיסטוריה של טבריה בארבע מאות שנים האחרונות מוכרת לנו היטב.

(בשנת ש"כ לאלף הששי (1560) בראשית שלטון התורכים בארץ, נמסרה טבריה וסביבותיה, על ידי הסולטן סולימן, לרשות דון יוסף נשיא, ויהודים מכל קצוי הארץ באו להתיישב בה.

כעשר שנים אחר זה, דהיינו בשנת ש"ל היה בטבריה האר"י הקדוש.

כחמישים שנה אחריו דהיינו בשנת ש"פ, התיישב בה השל"ה הקדוש ונקבר בה.

הישוב הזה עמד עד שנת ת"כ, דהיינו כמאה שנה, ונחרב במלחמה שפרצה בין הפלחים והבדויים.

בשנת ת"ק הוקם טבריה מחדש, ע"י השייך הידוע דאהר אל עמר, שהזמין את הרב הצדיק רבי חיים אבולעפיה, לבנות את טבריה, ומאז לא פסק בה הישוב עד היום.

השכונה מימוניה (שעל יד קבר הרמב"ם) נוסדה לפני כ-90 שנה.

בתי הקברות בטבריה

בטבריה ישנה 2 בתי קברות, בית הקברות הישן, ובית הקברות החדש.

בית הקברות הישן בו מונחים לפי המסורת:

א. רבי יוחנן בן זכאי שנפטר בשנת תתל"ג--או תת"מ.

ב. רבי אלעזר בן הורקנוס שנפטר בשנת תת"נ (בערך).

ג. רבי אמא ורבי אסא שנפטרו בשנות ד' נ"א ו"ס.

ד. הרמב"ם שנפטר בשנת ד' תתקמ"ה (1206).

ה. השל"ה שנפטר ש"צ (1630).

בית הקברות זה, מגודר בגדר של אבנים, וקברו של הרמב"ם ז"ל נמצא לא רחוק מהגדר.

לפי המסורת, מונחים על יד הרמב"ם ז"ל גם אביו ר מימון, וגם נכדו ר דוד, ושאר גדולי ישראל.

המסורת כדבר קברו של הרמב"ם ומשפחתו, יש לה על מה להסתמך.

כל הנוסעים מימי הביניים, אחרי הרמב"ם, מזכירים את קברו בטבריה.

ב"שער הגלגולים" לרבינו חיים ויטאל זצ"ל, כתוב שרבינו הקדוש האר"י ז"ל הסכים ברוח קדשו, שהרמב"ם ומשפחתו מונחים בטבריה ברחבה זו.

לפני כמה שנים, נמצא בבית ערבי שעל יד הקבר, מצבתו של ר דוד נכד הרמב"ם.

כמ"כ נמצאים עוד בטבריה הרבה קברים של תנאים ואמוראים, כמו של רבי עקיבא בצלע ההר של טבריה, ור חייא ובניו, ר ירמיהו ור כהנא, ורבי מאיר בעל הנס. קברו נמצא על ידי חמי טבריה ועליו בנין שנבנתה בשנה

<u>בית הקברות החדש</u>

בו מונחים: א. הרב רבי חיים אבולעפיה ז"ל שנפטר בשנת תק"ד.
הרב אבולעפיה ז"ל, הוא הראשון שנקבר בבית הקברות החדש, אחרי ייסודה של טבריה על ידיו.

ב. הרב רבי נחמן הורדנקי ז"ל אחד המיוחד שבין תלמודי רבי ישראל בעל שם טוב.
כמ"כ מונחים שמה: ר יעקב שמשון משפיטוקה ור' מנחם מנדיל מויטפסק ורבי ישראל משקאלוו בעל "פאת השולחן", תלמיד הגר"א, ז"ל, ועוד גדולי ישראל.
בבית הקברות זה הובא למנוחת עולמים גם רבי אשר זאת ורנר זצ"ל.

ולעצם פסק דינו של הרב ורנר זצ"ל:
תוך מהמכתב הקצר שמופיע בירחון "קול תורה" נמצאים אצלו עוד 2 מכתבים המדברים באותו ענין, מכתב אחד משלים את השני, ושניהם משלימים את המכתב שנמצא ב"קול תורה". ואלו הנקודות העקריות בדברי הרב ורנר זצ"ל.

א. בהוצאת פסק דין יש להסתמך בעיקר על נגלות התורה.
ולפי נגלות התורה יש יסוד חזק לפסק דינו זה.

ב. גם לפי סתרי תורה (וכידוע היה רבינו ז"ל אחד מגדולי הקבלה בזמננו) יש לפסק דינו על מה להסתמך.

א. לפי נגלות התורה מתבסס פסק דינו על נקודות הבאות:

א. לפי "שער הגלגולים", כל השטח שבין בית הקברות של ר' יוחנן בן זכאי, עד צלע ההר, שבו מונח ר' עקיבא, הוא בית קברות אחד, שבו מונחים עשרים וארבע אלף תלמידי ר עקיבא.

ב. הליכת גאוני ישראל להתפלל על קבריהם מראה שהם מסתמכים על הנאמר ב"שער הגלגולים".

ג. אם כך הדבר, הרי שטח זה הוא ודאי טומאה, ואיך עוברים שמה כהנים יום יום (כי עוברים בשטח זה כבישים ומדרכות לאורך ולרוחב)?
ולמה לא הוציאה בית דינה של טבריה, בדורות הקודמים, פסק דין, שאסור לכהנים להסתובב בכל אותם השטחים, שלפי "שער הגלגולים" מלאים קברים של ישראל ובתוכם תנאים ואמוראים?

ד. למה לא הוציאה בית דינה של טבריה, איסור על בניית השכונה מימוניה, שנבנתה כולה על השטח, שלפי שער הגלגולים, הוא מלא קברים.

מכל זה הסיק רב ורנר זצ"ל, כי רק לזכות, כלומר, לעניני בקשת רחמים וכדומה, מכירים אנחנו בקברים, שנודעים לנו על פי רוח הקודש של ספר שער הגלגולים.
אולם לענין לאסור על כהנים את ההליכה בסביבה זו, וכש"כ לאסור על הבניה בשטחים אלה, אין אנו סומכים על ספרים אלו, לחשוב את השטח הזה כודאי טומאה, כי אם לספק טומאה.
ספק טומאה ברה"ר מותר, גם לענין כהנים, וגם לענין הבניה, ז"א, שאין לחשוש למציאת קברים בשטח, ומותר להתחיל בבניה.
אולם אחרי שהתחילו את הבניה בהיתר, ונמצאו עצמות, התיר רב ורנר את פינוי עצמות, משלשה טעמים:

א. המקומות האלה הוחזקו על ידי רבים לכבישים ומדרכות, וגם נמכרו למגרשים לבניה.
אם נוציא עכשיו איסור להמשכת הבניה, או על הליכה לכהנים מחמת טומאה, או לישראלים מחמת בזיון המת, שפי שפוסקים הטו"ז והש"ך ביו"ד סימן שס"ד, לא יצייתו לנו, אחרי שמאות בשנים לא מחו בהם, ולפי זה יותר טוב לפנות את העצמות.
כפי שגם עשה רבי שמעון בן יוחאי, שלפי דעת הירושלמי שביעית פרק ט, והובא גם ברש"י שבת ל"ג, פינו את המתים, ממקומם לבית קברות אחר, אחרי שעל ידי רבי שמעון בן יוחאי נודע מקומם.
ולא כפי דעת הבבלי, שר שמעון רק ציין את המקומות בדיוק, כדי שהכהנים לא ילכו שמה.

וזה זכות לעצמות שלא יכשלו בהם רבים.

ב. למרות שגרו מאות בשנים נוצרים ומוסלמיים בטבריה, אין בה בית קברות של גויים ויש מקום לומר כי עצמות אלו הם של גויים ומותר לפנותם.

ג. רב ורנר זצ"ל מסתמך, על ירושלמי פרק ז דנזיר, כי אחרי 120 שנה של פטירתו של אדם, הוא נעשה רקב, ואז, אין אסור פינוי. כי עיקר איסור פינוי עצמות הוא, מפני דבלבול קשה למתים מפני שמתיראים מיום הדין (ראה יו"ד סימן שס"ג סעיף א בשך ובטו"ז), ואחרי שהגוף נרקב, זה סימן כי נגמר דינו, ואין לו מה לפחד. והיות שכל הקברים הנמצאים בשטח זה הם יותר ממאה ועשרים שנה הרי אין אסור פנוי חל עליהם.
ויש לציין, כי טעמו זה של רב ורנר ז"ל מוזכר בפירוש, בתשובת נודע ביהודה סימן פ"ט, ואין זה חידש שחידשו רבינו, כמו מתנגדיו שטוענו מתנגדיו בהלכה זו.

ב. ואם נבוא לפי פנימיית התורה: הרי אין מה לחשוש כלל, כי לפי הסוד, הצדיקים הגדולים, כמו ר יוחנן בן זכאי הרמב"ם והשל"ה, גופם ובשרם עליהם, כמו שנקברו, והקב"ה מסתיר אותם, ולא חוזרים לעפרם, רק שעה אחת קודם תחיית המתים, ורב ורנר ז"ל קובע: כל שלד הנמצא בלי בשר לא מקדושים המה.

ואחר הקדמות והסברים הללו נביא את דברי רב ורנר במכתב אחד שהוא תמצית דברים גם בשאר המכתבים:

הרב אשר זאב וורנר - טבריה

על פרשת החפירות
ברחבת הרמב"ם בטבריה

בנדון שאלתכם שראיתם מודפס בשמי, שאני לא ידעתי בכלל שנעשו חפירות שמ"ה - ונשאלתי רק כשהיו העצמות כבר בשק, אם כן למה לא הפסיקו מאז את החפירות?

יפה שאלתם - אולם המודעה בשמי לא נמסרה בדיוק כמו שאמרתי, כי אדרבא אמרתי נימוקים למה לא התערבתי ולא דרשתי להפסיק החפירות. ובכן, ידעתי מהחפירות, אולם לא נשאלתי על זה, ורק נשאלתי מה לעשות בעצמות.

אני רוצה לבאר הנמוקים למה לא התערבתי בזמן שידעתי שעושים חפירות לדרוש להפסיקן.

שאלה זו נתעוררה כבר פעם אצלנו, ביחד עם חברי הדיינים המנוח הגרי"ח זריחן ז"ל והגאון ר' יעקב ועקנין ז"ל, שהיינו דיינים בבית דין מיוחד של הרבנות המאוחדת ספרדים ואשכנזים.

אז לפני מלחמת השחרור התחיל חכם רבינו נ"י לחפור מאחורי הגדר, למטרת בנין בית הכנסת מעל קבר הרמב"ם, ובאו והודיעו לנו כי נמצאו קברים שמה.

יצאנו ומצאנו עצמות בתוך הקברים ובכל אורך התעלה של החפירה. ואז היתה השאלה יותר קשה כי העצמות לא היו אז נאספים, כמו בזמן שנשאלנו היום, אלא מונחים במקומם.

נשאלנו אם להוציאם או אם לכסות אותם במקומם, כמו שהיו מונחים וינוחו על משכבותם.

חזרנו למשרד הרבנות לברר הדין, התעוררה השאלה, הלא לפי ספר "שער הגילגולים", ישנם ארונות רבים ע"י קברו של ר' יוחנן בן זכאי. וכפי שמובא בעוד כמה ספרים, שמה בית הקברות ובשטח שעד ר"ע, קבורים לדבריהם ארבעה ועשרים אלף תלמידים, ואף הלכו רבנים גאוני ישראל, ובהם גאונים רבים, להתפלל ע"י הקברים הניכרים, וגם נעשה רה"ר, וכהנים עוברים שמה יום יום.

ואם נחליט שעפ"י הספרים הנ"ל שמה ודאי טומאה, למה שותקים ולא מציינים ומסיידים כל השטח הנ"ל.

אלא שכודאי זה רק ספק טומאה, או א) עפ"י ירושלמי פ"ט דנזיר, שאחרי מאה ועשרים שנה נעשה רקב, או ב) בגלל שיש מחלוקת, אם דבר הידוע עפ"י רוח הקודש, יוצר דינים - והקברים של ר' יוחנן בן זכאי, ור"ע ותלמידיו, ידוע רק עפ"י רוח הקודש.

וגם, הלא לא ידוע בטבריה ביה"ק של גוים - חוה שוב קבוע דהוה ספק, וגם קבוע קל, כי אינו ניכר, כמו שדה איתן, ובכן אין חשש ללכת שמה.

אולם כאשר חפרו, ונתגלו עצמות, ויש כבר ודאי טומאה, ולציין המקום אין בידינו, כי כבר הוחזקו שמה רבים, ולא יתחשבו אתנו, מצווה לטהר המקום שלא "כשלו רבים בודאי-טומאה.

וכן רבי שמעון טיהר טבריה.

וכן אפשר לומר, אחרי שכבר נתברר, שאמת מה שכתוב בספרים, שיש שמה בית הקברות, והמקום רשות הרבים לרבים, יש מצווה לחפור ולברר במקום שאפשר לברר שלא "יכשלו רבים.

מטעמים אלה החלטנו אז, להוציא העצמות ולקוברם במקום אחר, כי זו זכות לעצמות שלא ייכשלו בהם רבים.

וגם החלטנו אז לא להתערב בענין החפירות, כי להורות שמותר לחפור, קשה להוציא דין תמוה לרבים, ובכן מוטב לא להתערב ועי"ז יחפרו ויטוהר המקום ותבוא עליהם ברכה, שגרמו שלא ייכשלו רבים.

ומהטעמים הנ"ל לא התערבנו יותר.

אולם אח"כ הם בעצמם הפסיקו, בכדי לקבץ כסף לבנין.

וכעת שנתחדש הדבר, הלכתי שוב בדרך זו, לפסוק בענין העצמות שכבר נמצאו, ולא להתערב בענין החפירות.

אחרי שלפי הרגשתי יש שמה ודאי טומאה ולא ספק, ולמנוע כהנים ללכת ולסייד המקום אין בידי. (כן נאמר מאז סבורא, שבמקום קברת הרמב"ם החזיקו גויים לקבור מתיהם ולכן לא נקברו "פאת השולחן" ותלמידי בעש"ט שמה, רק עשו ביה"ק יהודי חדש).

וכן נהגו בטבריה בקרית-שמואל, ובכמה מקומות שמצאו קברים, הוציאו העצמות מפני שכבר היה שמה ודאי טומאה.

להפסיק לבנות שם השכונה, קול זה לא ישמע והחליטו שמוטב לטהר המקום.
וראוי עכשיו שהגאונים הרבנים הראשיים לישראל יעיינו בכל הדברים האלה ויוציאו פסק למעשה.

ידידכם דו"ש

אשר זאב ורנר

עכ"ל רב ורנר זצ"ל

אולם באותו שיחת-לימוד בפוריה, הוסיף רב ורנר זצ"ל הרבה נימוקים לפסק דינו, והדגיש, כי חלק חשוב מהם, קבל הוא, מבית דינו הקודם, ועד לבית דינו של רבי חיים אבולעפיה ז"ל מגיע קבלתו.
ארשום פה רק את הנקודות החשובות בדבריו.

א. אחרי ביאת ר חיים אבולעפיה ז"ל מתורכיה, לכהן כרבה של טבריה בשנת ת"ק, מיד עם התחלת בניית העיר בזמנו, נתגלו קברים, ובית דינה של טבריה של אותה שעה, ובראשה ר' חייט ז"ל שקלו וטרו, האם יש להפסיק את הבניה מחשש מציאת קברים נוספים (שנראה כודאי) או יש להמשיך את הבניה.
אחרי דיון ארוך ונוקב, הוחלט, להתיר בבניה, ואם ימצאו קברים, יש לפנות אותם.

ב. בהתחלה, רצו אנשי טבריה שהתיישבו בה בראש ר' חיים אבולעפיה ז"ל להמשיך ולהשתמש בבית הקברות הישן, שבו השתמשו במשך 1500 שנה רצופות.
שלשים שנה לפני חורבן עיר טבריה בשנת ש"צ נקבר בה השל"ה הקדוש.
אולם נודע להם, כי במלחמת הפלחים והבדוים שבה נהרסה טבריה בשנת ת"כ, נהרגו גויים משני הצדדים, וכל הנהרגים משני הצדדים, נקברו בשטח של בית הקברות הישן.
כל השכבה העליונה של בית הקברות, מלא קברי עכו"ם, וכל העצמות שנמצאים עד עומק של 2 מטרים הם עצמות עכו"ם, ואין שום ספק שמותר לפנותם כי אם גם מצוה לפנותם.

היות והם לא רצו להתעסק בענין זה, שלא היה להם נחוץ, בחרו להם שטח חדש לבית הקברות, וזה הוא בית הקברות שמשתמשים בו עכשיו.

ג. משפחת הרמב"ם, לא נקברה בשטח פתוח בשדה, כמנהגנו היום, לקבור מתים בעומק של 2 מטר מעל פני השטח. היא נקברה במערה כמו שהיה נהוג בזמנו, ומערה זו נמצאת היום (לפי מסורת רב ורנר ז"ל) כ-12 מטר בעומק מפני השטח שאנו מהלכים עליו היום.
אין בכלל מקום וספק כל שהוא, להטענה, כי העצמות שנמצאו יכולים להיות ממשפחת הרמב"ם.
סימון מקומות הקברים של הרמב"ם ושל שאר גדולי ישראל בשטח זה, נעשה על ידי רבי חיים אבולעפיה ז"ל ובית דינו (בעזרת מהנדס מקושטא), לתת אפשרות לבוא ולהתחנן על ידי קבריהם של קדושים אלה.
הקברים נמצאים כאמור בעומק של כ-12 מטרים ולא בתוך 3--2 מפני השטח.
דוגמא לכך, מקום קבורתו של רבי שמעון בן יוחאי במירון, שידוע, שהקבר נמצא במערה בעומק, כמו מערת בית הלל, והבנין נבנה עליה, והמקום בו אנו מתפללים בו עכשיו במירון, הוא למעלה בהרבה מטרים מהקבר גופא.

ד. מעשה רב מבית דינה של טבריה הקודם.
כידוע, קיים בנין גדול ונהדר, על קברו של רבי מאיר בעל הנס בטבריה. הבנין מחולק בין שני העדות הספרדית והאשכנזית.

יסודות הבנין נחפרו על יד הקבר ממש,
בין רבי מאיר ותלמידו סומכוס, נמצא קיר שיסודות נחפרו בין שני הקברים האלו.
רב ורנר ז"ל מסר, שידוע לו, שבזמן החפירות שמה, גם כן נמצאו עצמות, ובית דינה של טבריה אז, לא פסקו להפסיק את החפירות, אלא פינוי העצמות, והמשיכו בחפירה ובבניה.

ה. ולבסוף ציין רב ורנר ז"ל, שלפי דעתו, היתה מצוה גדולה, לחפור את כל השטח, ולהוציא את העצמות ולפנותם, מטעם נוסף והוא בזיון המת.
כי בבתים שנבנו בשכונה מימוניה, ובבתים הערבים שבשטח הסמוך נחפרו בורות לביוב, ולמי שופכים, ובבורות אלו נכנסים כל הלכלוך של האמבטיות ובתי שימוש, וכל הזוהמא הזאת יורד ונכנס לתוך הקברים ומתפשט ומחלחל בין כל הקברים, בתוך עומק בית הקברות, וכי יש בזיון המת ובזיון גדולי ישראל יותר מזה?
רב ורנר ז"ל הוסיף עוד כמה וכמה נימוקים, ולבסוף ציין: למרות כל זה, אחרי שראיתי, שרבנים האחרים הכינו אחרת והוציאה את המחלוקת לרחוב היהודי, אמרתי אין לי ספק, שגדולי ישראל אלו המונחים בשטח זה, נוח להם להשאר במצב שהם עכשיו, כדי לא להרבות מחלוקת בישראל ונתתי הוראה, להפסיק את החפירות. כה סיים רב ורנר ז"ל את דבריו.

בא וראה צדקתו הגדולה של אותו צדיק זכותו יגן עלינו.